STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00014

DI VERK FUN YITSHAK LEYBUSH PERETS

Isaac Leib Peretz

Permanent preservation of this book was made possible by
Betty Retter
in memory of
Dr. Manfred R. Lehmann

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די ווערק פון יצחק לייבוש פרץ. צוועלף בענד.
צוזאַמענגעשטעלט אונטער דער רעדאַקציאָן פון
דוד פינסקי

דריטער באַנד

ארויסגעגעבען פון פאַרלאג „אידיש“, ניו־יאָרק.
תר״פ — 1920

י. ל. פרץ

ערצעהלונגען

ארויסגעגעבען פון פארלאג „אידיש“, ניו-יארק.

Copyright 1920
by
JEWISH BOOK AGENCY, INC

ערצעהלונגען

שלום בית.

חיים איז א טרעגער.

אז ער געהט דורך דער גאס, איינגעהויקערט אונטער'ן קאסטען סחורה, זעהט מען איהם נישט ארוים; עס דאכט זיך, אז דער קאסטען געהט אליין אויף צוויי פיס... דאס שווערע אטעמען הערט זיך דאך פון ווייטענס!

דאך — אט לעגט ער אפ די לאסט, באקומט זיינע עטליכע גראשען; ער גלייכט זיך אויס, אטעמט שטארק אפ, בינדט אפ די פאלעס, ווישט זיך אפ דעם שוויים פון פנים, געהט גלייך צום ברונען, טוט א פאר שלינג וואסער און לויפט אין א הויף אריין.

ער שטעלט זיך לעבען א וואנט, הויבט אויף דעם ריזען־קאפ אזוי, אז דער שפיץ באָרד מיט דער נאז, מיט'ן דאשעק פונ'ם היי־טעל, קומען אוים אויף איין שטח.

ער רופט:

— חנה!

פון אונטער'ן דאך עפענט זיך א קליין פענסטערל, און א קליין ווייבעריש קעפעל אין א ווייסען ציפיק ענטפערט:

— חיים?!

דאס פאר־פאלק קוקט זיך גאנץ צופרידען אן; די שכנים זא־גען: זיי קעטשקען זיך. חיים ווארפט ארויף זיין פארדינסט, איינגעוויקעלט אין א שטיקעל פאפיר. חנה כאפט עס אין דער לופט; עס איז איהר נישט דאס ערשטע מאל.

— א בריה נפלאה! — מאכט חיים, און האט גאר קיין חשק נישט אוועקצוגעהן.

— געה, געה, חיים! — שמייכעלט זי, — איך קאן מיך נישט ריהרען פון קראנקען קינד... איך האב צוגעשטעלט דאס וויגעל צום

קוימען... מיט דער האנט שוים איך און מיט'ן פוס וויג איך...

— וואס מאכט עס, נעבעך?

— בעסער!

— געלויבט איז גאט! און הענע?

— ביי דער געהטאריז!

— יוסל?

— אין חדר.

חיים לאזט צוריק אראפ די בארד, געהט אוועק און חנה קוקט איהם נאך, ביז ער ווערט איהר פארשוואונדען.

דאנערשטאג און פרייטאג דויערט עס לענגער.

— וויפיעל האסט דו דא אינ'ם פאפירל? — פרעגט חנה.

— צוויי און צוואנציג גראשען.

— איך האב מורא, עס איז ווייניג!

— וואס דארפסט דו דען, חנה?

— פאר א זעקסער שמירעכטס פאר'ן קינד, פאר עטליכע גראשען ליכט, חלה האב איך שוין... פלייש אויך, אנדערטהאלבען פונט... נו — בראנפען אויף קידוש!... היינט דארף מען נאך עטליכע דרעגגלעך!

— דרעגגלעך וועל איך דיר שוין שאפען, עס מוז זיין אויפ'ן מארק.

— דארף איך נאך...

און זי רעכענט אוים, וואס זי דארף נאך אלץ אויף שבת. סוף כל סוף בלייבט: אז מען קאן קידוש מאכען איבער חלה, און אז אהן אסך זאכען איז זיך גאנץ לייכט צו באגעהן.

דער עיקר איז — בענש־ליכט, אויך די זאלב פאר'ן קינד!

און פונדעסטוועגען, אז גאט העלפט, די קינדער זענען געזונט, די מעשענע לייכטער — נישט פארזעצט, בפרט, אויב עס איז דא נאך א קוגעל — האט דאס פאר־פאלק גאר א פרעהליכען שבת!

וואר'ים חנה איז א בריה נפלאה צום קוגעל!

שטענדיג פעהלט איהר עפעס: דא מעהל, דא אייער, דא פעטס, און צום סוף קומט ארוים א פעטער, א זיסער, א מחיה'־דיגער קוגעל; ער צוגעהט פשוט אין אלע אברים!

— דאָס קאָכט דער מלאך, — זאָגט חנה, און שמייכעלט פאַר נחת.

— יאָ, אַ מלאך, אודאי אַ מלאך! — לאַכט חיים, — דו מיינסט, אַז דו ביסט אַ קליינער מלאך, אַז דו האַלסט אויס פון מיר און פון די קינדער... וויפיעל מאָל טוען זיי דיר אָן צרות, איך ווער אַמאָל בייז... נו, איך הער עפּעס אַ קללה פון דיר, ווי אַנדערע ביי די ווייבער? און באַשר, דו האָסט אַסך נחת פון מיר? דו און די קינדער געהען נאַקעט און באָרוועס... צו וואָס טויג איך? נישט צו קידוש, נישט צו הבדלה, איך קאָן אפילו נישט רעכט קיין זמירות זינגען...

— ביסט פאָרט אַ גוטער טאַטע, און אַ גוטער מאַן! — האַלט זיך חנה ביים איהריגען, — אַזאַ יאָהר אויף מיר, און אויף כל ישראל... איך זאָל מיך נאָר עלטערען מיט דיר, רבונו של עולם!

און דאָס פּאָר־פאָלק קוקט זיך אין די אויגען אריין אַזוי גוט, אַזוי וואַרעם, און אַזוי מיט׳ן גאַנצען האַרץ, אַז עס דאַכט זיך, זיי זענען ערשט פון אונטער דער חופה אַפּיר...

עס ווערט נאָך פרעהליכער ביים טיש...

נאָר נאָכ׳ן שלאָף, געהט חיים אין קליינעם שולכעל אריין הערען תורה.

דאָרט לערענט אַ מלמד מיט׳ן פּראָסטען עולם „אלשיך“. עס איז הייס, די פּנים׳ער זענען נאָך פאַרשלאָפען; איינער כאַפּט נאָך אַ דרימעל, דער צווייטער לאָזט ארויס אַ הויכען גענעץ; נאָר ראָפּטום, ווען עס קומט צום רעכטען אָרט, מען שמועסט פון י ע נ ע ר וועלט, פון גיהנום, וואו מען שמייסט די רשעים מיט אייזערנע ריטער; פון ליכטיגען גן־עדן, וואו די צדיקים זיצען אין גאָלדענע קרוינען און לערנען תורה — דאַמאָלט ווערען אַלע אויפגעלעבט; די מיילער — אָפען, די פּנימ׳ער — רויט... מען הערט זיך איין אָהן אָן אָטעם, וואָס עס וועט זיין אויף יענער וועלט!

חיים שטעהט געוועהנליך ביים אויוון. ער האָט טרערען אין די אויגען, עס ציטערען איהם הענט און פיס; ער איז אינגאַנצען אויף יענער וועלט!

ער ליידט צוזאַמען מיט די רשעים; באָדט זיך אין הייסער סמאָלע; ער ווערט געוואָרפען כף הקלע, קלייבט שפּענער אין וויסטע וועלדער... אַלץ לעבט ער דורך, און עס באַדעקט איהם דער קאַל־

טער שוויים... פאר דאס האט ער שפעטער נחת גליייך מיט אלע צדיקים: דער ליכטיגער גן־עדן, די מלאכים, דער לויתן, דער שור־הבר, און אלע גוטע זאכען, שטעלען זיך איהם פאר אזוי לעבעדיג און אזוי בולט, אז ווען דער מלמד ענדיגט, גיט א קוש און פאר־מאכט דעם ספר, כאפט ער זיך אויף ווי פון א חלום, טאקע ווי פון יענער וועלט.

— אך, — כאפט ער שווער דעם אטעם, וואס ער האט איינ־געהאלטען די גאנצע צייט, — רבונו של עולם! כאטש א שטיקעל, כאטש א פיצעל, כאטש א בראקעניו עולם הבא... פאר מיר, פאר מיין ווייב, און פאר אלע מיינע קינדערלעך!

און דאמאלט ווערט ער טרויעריג; ער פרעגט זיך: „אימ־שטיינס געזאגט, פון וואס, פאר וואס?..."

איינמאל איז ער נאכ'ן לערנען צוגעגאנגען צום מלמד:

— רבי, זאגט ער, און זיין קול ציטערט, — גיט מיר אן עצה, איך זאל זוכה זיין צו האבען עולם הבא!

— לערען, מיין קינד, תורה! — הערט ער א תשובה.

— איך קאן נישט!

— לערען משניות... עין־יעקב, כאטש פרק...

— איך קאן נישט!

— זאג תהלים!

— איך האב קיין צייט נישט!

— דאווען ערנסט!

— איך פארשטעה נישט, וואס איך דאווען.

דער מלמד קוקט איהם אן מיט רחמנות.

— וואס ביסט דו? — פרעגט ער.

— א טרעגער.

— נו, זיי משמש תלמידי חכמים.

— וואס הייסט?

— טראג, למשל, אלע פארנאכט אין בית המדרש אריין א פאר קאנען וואסער, די לומדים זאלען האבען צו טרינקען...

חיים ווערט דערפרעהט.

— רבי, — האט ער ווייטער געפרעגט, — און מיין ווייב?

— אז דער מאן זיצט אויף א שטול אין גן־עדן, איז דאס ווייב זיין פוסבענקעלע.

אז חיים איז אהיים געקומען הבדלה מאכען, איז חנה געזע־סען און געזאגט „גאט פון אברהם". אז ער האט זי דערזעהן, האט איהם עפּעס אנגעכאפּט ביים הארץ.

— ניין, חנה, — פאלט ער צו איהר צו, — איך וויל נישט. דו זאלסט זיין מיין פּוסבענקעלע... איך וועל מיך אראפּבויגען צו דיר, איך וועל דיך אויפהויבען און זעצען דיך לעבען מיר. מיר וועלען צוזאמען זיצען אויף איין שטול, ווי אצינד... עס איז אונז אזוי גוט צוזאמען... הערסט, חנה, דו מוזט זיצען מיט מיר אויף איין שטול... דער רבונו של עולם וועט מ ו ז ע ן באשטעהן!

אין קעלער־שטוב.

א גרויסע קעלער־שטוב, פול מיט בעטען!

פריידע די האלאדריגיכע שלאפט שוין לאנג אויף איהר קאס־טען, אין איהר ווינקעלע צווישען אייוועז און וואנט. זי האט זיך היינט פריה געלעגט, ווייל עס איז מארגען יריד אין א נאהנטען שטעדטעל, דארף מען אויפשטעהן פריה און ארויספאהרען מיט דער מאזש. זי שלאפט דאך אומרוהיג — זי וועט האבען צרות צרורות מיט'ן געלעגנהייט: זי האט באדונגען דעם בעל־עגלה, ער זאל זי אויפנעמען מיט א קליינעם פעסעל, און נאך פאר'ן איינשלאפען האט זי א ישוב געהאט, אז עס איז גלייכער מיטצונעמען דאס גרוי־סע פאס. זי האט זיך לאנג אומרוהיג געווארפען אויפ'ן געלע־גער: „א בייז מויל א אידענע האט — האט זי אויף זיך אליין זיך געבייזערט — ארויסגעכאפט זיך: „ס'קליינע פעסעל"! נאך וואס? נאך ווען? דעם בעל־עגלה'ס דאגה? ער וועט דארפען מפיים זיין די פערד מיט נאך אביסעל האבער?" אזוי ווארטשענ־דיג אויף דער מאוס'ער צונג, וואס אז אשה האט, איז זי קוים איינ־געשלאפען. פון אונטער'ן איבערבעט שטארט ארויס א רויט קא־פענטיכעל, וואס פאלט איהר אראפ אויפ'י פנים, ווי א רעמעל ארום דער שפיציגער, בלויליכער נאז. זי אטעמט שווער. זי מוז האל־טען די ביינינע הענט אויפ'ן אלטען הארץ; גאט ווייסט, וואס עס חלומ'ט איהר! אפשר ווארפט זי דער בעל־עגלה אוועק, און זי בלייבט א האלב יאהר אהן פרנסה!

דער ווינקעל קעגענאיבער געהערט צו יוסל וואסער־טרעגער. דאס ווייב מיט צוויי קינדער שלאפען אין איין בעט און ער מיט'ן על־טערען חדר־אינגעל — אין צווייטען. פון די בעטען רייסט זיך אויך אלע מאל ארויס א זיפץ, דא איז מען אויך איינגעשלאפען מיט עגמת־נפש. דאס חדר־אינגעל האט געוויינט „רבי־געלט"! און

די עלטערע טאכטער איז געבליבען אהן אן ארט. זי האט געהאט א וואוילע שטעל, ביי א פאר־פאלק אהן קינדער, דאחר פלוצלונג די בעל־הבית'טע שטארבען! זי איז אהיים געקומען; זי וועט דאך נישט בלייבען אליין מיט'ן אלמן! עס קומט איהר א פאר רובל שכירות; מען וואלט געקאנט דערפון כאטש רבי־געלט באצאהלען; טענ'עט אבער דער אלמן „לא פקדני" — דאס ווייב האט איהם נישט אנגעזאגט און ער אליין ווייסט נישט; ער האט זיך קיינמאל נישט געמישט אין ווייבערישע זאכען. איידער מען איז איינגעשלאפען, האט מען זיך אפילו אביסעל געקריגט: די מוטער האט געראטען, מען זאל דעם אלמן רופען צו א דין־תורה; די טאכטער וויל בעסער שרייבען א פראשעניע, אדער צום „מיראוואי", אדער צום „נאטשעלניק", יונה ווילביידע עצות נישט הערען: דער אלמן וועט זיך נוקם זיין און אפרעדען איהם אלע בעלי־בתים. „ער דארף נאר — זאגט יונה — געבען א פיפע, ביז איך אויס קאפעלוש־מאכער... עס האט דען א שיעור, וויפיעל וואסער־טרעגער עס געהען היינט ארום שלינג־און־שלאנג, זייט מען האט די וואסער־לייטונג געמאכט?"

ארויף צוציהער שנארכט בערעל טרעגער איינער אליין ווי א „כראביע" אין בעט. ביידע קינדער שלאפען אין צווייטען; דאס ווייב איז א קעכין און האט היינט א חתונה. דאך — שלאפט מען אויך נישט רוהיג. בערלען בלאנדזשעט ארום שוין א צייט עפעס א וועהטאג צווישען די ביינער. אויך דער עלטערער זוהן זיפצט אלע מאל פון שלאף; ער ארבייט ביי קאלך־לעשען און האט זיך א פיסעל אפגעבריהט.

נאך ווייטער שלאפט ווי א „כראבינע", איינע אליין אין א בעט, צירעל די זיצעריין; אין צווייטען שלאפען אלע דריי קינדער. איהר מאן איז א נאכט־וועכטער. כעלות, אז ער וועט קומען, וועט זי ארויסגעהן מיט ברויט און פרישע בייגעל.

מיר האלטען שוין ביים דריטען ווינקעל. עס שטעהט נאך א בעט — א שמאל אייזערן בעטעל. אן אומגעזונט־גערויטעלטער פרויען־קאפ שלאגט זיך אפ פון א קנויל־אלטווארג, וואס דינט איהם אלס קישען. די יונג־פארברענטע ליפען עפענען זיך אפט, ארויסצולאזען א שווערען זיפץ. „א שווערע פרנסה" האט איהר מאן, „ער האט קיין מזל נישט." מיט חירוף־נפש האט ער יענע וואך ארויס־

געשלעפט א קופערנעם קעסעל און באגראבען אין זאמד הינטער דער שטאדט — האט מען איהם געפונען! ווער ווייסט, מיט וואס ער וועט היינט אהיים קומען? אפשר זיצט ער שוין גאר... און דא האט מען דריי וואכען קיין טעפעל ווארעם וואסער נישט צוגע־שטעלט... פון דער דירה טרייבט מען...

„א שווערע פרנסה... אהן מזל!" זיפצען די פארברענטע לי־פען. און מען מוז זיך נאך פאר שכנים היטען. מען פרעגט אלץ: וואס טוט דיין מאן? וואס קומט ער אזוי שפעט אהיים?...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איבער אלע בעטען ציטערט א טונקעלע שיין פון מיטען שטוב; פון איבער די שפאנישע ווענטלעך, וואס זענען די גרענעצען פון א יונג פאר־פאלקס ממשלה. טריינע'ס „ד' אמות". די יונגע בעל־הבית'טע שלאפט נאך נישט; ערשט צוויי חדשים נאך דער חתונה — ווארט זי אויף'ן מאן, וואס דארף קומען פון בית־המדרש. ביי איהר ברענט עס דער קאגאניעץ, וואס ווארפט העל־ווייסע פלעקען אויף'ן שווארצען סופיט און שיקט ארויס, דורך די לעכער פון שפאנישען ווענטעל, די עטליכע ארעמע שטראלען, וואס טאנצען אי־בער די ארעמע בעטען מיט די אפגעארבייטע, מידע פנים'ער.

אין טריינע'ס ממשלה איז ליכטיגער און ריינער. — צווישעןביידע בעטען אויף א ווייסען טישעל ליגט א קרבן־מנחה סדור צווישען צוויי קליינע מעשענע לייכטערלעך — איהר דרשה־געש־שאנק! אויף דער וואנט הענגען חתונה־מלבושים, א טלית־זאק מיט אן אויסגענעהטען מגן־דוד. פאר דאס איז קיין בענקעל אין דער ממשלה נישטא. זי זיצט אויף א בעט, פארריכט א נעץ פאר די ציבעלעס, וואס ליגען לעבען איהר צוזווארפען אויף'ן ליילעך. דאס גאנצע בעטגעוואנט ליגט אויף'ן צווייטען בעט — אונטער'ן בעט־געוואנט איז באהאלטען דאס יאיבעל אויף וועטשערע.

עס עפענט זיך שטיל די טיר. טריינע ווערט רויטליכער, זי פארלירט די נעץ פון דער האנט און שפרינגט אויף פון בעט. זי בלייבט דאך שטעהן. — עס פאסט נישט פאר שכנים; טאמער כאפט זיך ווער אויף, וועט מען חוכא־טלולא פון איהר מאכען! צרות האט זי פון די שכנים! פון פריידע'לען, דער עיקר... זי קאן נישט פארשטעהן, ווי אזוי מען שילט נישט א מאן באלד צומאר־גענס נאך דער חופה! „ווארט—זאגט זי—די „אלטע מכשפה!"—

דו וועסט שוין זעהן! וואס פאר א מזל דו וועסט ביי איהם האַ־
בען... ווייז איהם נאר א פינגער!"

פריידעל לאזט איהר קיין פרייע מינוט נישט. א מאַן — זאגט
זי — אז מען פיהרט איהם נישט אַרום ביים נאָז, איז ער ערגער ווי
א וואָלף; ציהט ער די קליי פון די ביינער אַרויס, דאָס בלוט זויגט
ער אויס פון די אַדערען! שוין צעהן יאהר—זאגט פריידעל—זיצט
זי אָהן א מאַן, און קאָן נאָך אַלץ צו די כחות נישט קומען! און
פריידעל איז א קלוגע אידענע. א מלומדת! „וואס עס קומט איהם
— זאגט זי — על פי דין, וואַרף איהם ווי א הונט א ביין, און
ווייטער — וואַרע! נ אַ ר פון דערוויטענס און — נ אַ ר גע־
פלוכט!"

טריינע האָט צייט דאָס אַלץ זיך צו דערמאָנען. ווייל עס דויי־
ערט. איידער יוסעלע גנב'עט זיך דורך אויף די נעגעל צווישען די
שכנים; יעדער טריט זיינער שלאָגט איהר אָפּ אין הארץ. נאָר אַנט־
קעגען געהן — פאַר קיין שום געלט נישט. אָט פאַלט ער שיעור!
אָט איז ער שוין ביי די ווענטלעך. — זי אָטעמט אָפּ.

— גוט־נ'אָוועגט! — מאַכט ער שטיל מיט אַראָפּגעלאָזטע
אויגען.

— גוט־יאָהר! — ענטפערט זי נאָך שטילער.

— ווילסט עסען? — פרעגט זי.

— און דו?

— מאַ..

ער איז אַרויס הינטער די ווענטלעך און איז צוריקגעקומען
מיט אָפּגעגאָסענע הענט; זי דערלאַנגט איהם א האַנטוך. אויפ'ן
עק פון טישעל שטעהט שוין גרייט א „מוציא" מיט זאַלץ און דאָס
אָפּירגענומענע יאָיכעל.

ער זיצט אויף זיין בעט, אויפ'ן גאַנצען בעט־געוואַנט; זי
אויף איהרען מיט די ציבעלעס. זיי עסען גאַנץ לאַנגזאַם און רעד־
דען דערביי מיט די אויגען — ווי ערשט נאָך א חתונה. און מיט
די מיילער — פון פרנסה.

— נו, ווי האָלסט דו?

— אָט, — זיפצט ער אָפּ, — דריי תלמידים האָב איך שוין!

— בלייבט טאָקע מלמדות? — פרעגט זי טרויעריג.

— מא! ענטפערט ער.

— געלויבט איז גאט דערפאר, — טרייסט זי זיך און איהם צוזאמען.

— געלויבט איז גאט — זאגט ער איהר נאך — נאר דאס איז ערשט הונדערט און צוואנציג רובל!

ער זיפצט.

— נו, וואס זיפצסט דו?

— רעכען! — ענטפערט ער, — א רובל א וואך דירה־געלט, איז זעקס און צוואנציג רובל א זמן; שולדיג בין איך נאך... חתונה־הוצאות...

— ווי הייסט? — פרעגט זי פארוואונדערט.

ער שמייכעלט:

— דו מיינסט טאקע, נארעלע, אז דער טאטע האט געקאנט מעהר ווי צוזאגען?

— נו, הכלל? — האקט זי איהם איבער.

— דאס הייסט — פיהרט ער ווייטער דעם חשבון — א רובל צוועלף, איז שוין אכט און דרייסיג, וואס בלייבט אויף עסען?

זי רעכענט:

— צוויי און אכציג, דאכט זיך?

— אויף זעקס און צוואנציג וואכען!

— נו, וואס איז — מאכט זי — א י ב ע ר דריי רובל א וואך!

— און וואו איז, — פרעגט ער טרויעריג, — האלץ... ליכט... שבת ויום טוב?

— עט, גאט פארלאזט נישט — טרייסט זי — איך קאן אויך עפּעס טון: אט, האב איך איינגעקויפט ציבעלעס! אייער זענען וואלוועל, וועל איך אויך איינקויפען, במשך א פּאר וואכען וועט עפּעס כאפּען אויפ'ן שאק!

— און רעכען נאר איבער — פיהרט זי ווייטער — וואס קאסט האלץ און ליכט? א גארנישט! אפשר א רובל א וואך... בלייבט אלץ...

— און שבת! און יום־טוב! וואס רעדסט דו, קינד?

און דאס ווארט „קינד“ איז ארויס אזוי ווייך, אזוי גוט־האר־ציג, אז זי צושמייכעלט זיך.

— נו, בענש נאַר, בענש — מאַכט זי — לעג אַפּ די חשבונות אויף מאָרגען... שוין צייט צו שלאָפען.

זי פאַרשעמט זיך דאָך, לאָזט אַראָפּ די ברעמען און גלייך זי פאַרענטפערט זיך:

— דו קומסט אַזוי שפּעט... — זאָגט זי מיט אַ האַלב געמאַכ־טען נענעץ.

ער בויגט זיך צו איהר צו איבער'ן טישעל:

— נאַריש קינד — פליסטערען זיינע ליפּען — איך קום דאָך אומישנע שפּעט, מיר זאָלען קאָנען צוזאַמען עסען... פאַרשטעהסט! אַזוי פאַסט דאָך נישט... ווייסט דאָך, אַ מלמד!

— נו, בענש נאַר, בענש! — ראָט זי דאָס איהרינע מיט פעסטער געשלאָסענע אויגען.

ער מאַכט די זייניגע אויך צו. ער וויל ערנסט בענשען. די אויגען רייסען זיך איהם דאָך אַלע ווײַלע אויף... ער דריקט פעס־טער אַראָפּ די ברעמען, עס בלייבט דאָך אַ שפּאַלט, דורך וועל־כען ער זעהט זי, עפּעס וואונדער־פאַרביג באַלויכטען. אַז ער קאָן פון איהר דעם בליק נישט אַפּרייסען.

„זי איז מיד," קריגט ער רחמנות.

ער זעהט, ווי זי רוקט זיך העכער אַרויף אויפ'ן בעט, שפּאַרט אַז דעם קאָפּ אַן דער וואַנט. „זי וועט אַזוי איינשלאָפען," קלערט ער.

„פאַרוואָס נעמט זי נישט קיין קישען?" ערגערט איהם. אויסרעדען קאָן ער נישט, מאַכט ער: — מ... מ...!

זי הערט דאָך נישט, ער יאָגט צו דאָס בענשען, ענדיגט, שטעלט זיך אויף, און בלייבט שטעהן, נישט ווייסענדיג וואָס צו טון.

ער רופט: — טריינע! — נאַר אַזוי שטיל, אַז עס קאָן זי נישט וועקען. ער רוקט זיך צו צו איהר בעט און בויגט זיך איבער איהר. איהר פּנים שמייכעלט אַזוי זיס... עס מוז זיך איהר עפּעס גוטס חלום'ען... און ווי שעהן זי שמייכעלט... אַן עברה זי וועקען! דאָך וועט איהר דאָס קעפּעל וועה טון... אי, האָט זי האָר געהאַט — ער האָט זיי אויף די תנאים געזעהן — שוואַרצע, לאַנגע... היינט גאָל... דער ציפּיק איז אַ געשטיקטער, אַ דינער, מיט לעכלעך... אפילו אַ חנ'עוודיגער... ער שמייכעלט אויך מיט!

מען מוז זי דאך וועקען! ער בויגט זיך צו נאך נעהנטער, דער־פיהלט איהר אטעם, ציהט איהם גיריג אין זיך אריין... זי ציהט איהם צו ווי א מאגנעט... און, נישט ווילענדיג, ריהרט ער אן איה־רע ליפען מיט די צייניגע.

— איך שלאף גארנישט, — מאכט זי ראפטום און עפענט א פאר שעלמיש־לאכענדיגע אויגען. זיווארפט איהם איהרע הענט ארום אקסעל און ציהט איהם צו צו זיך.

— נישט קשה — רוימט זי איהם אין אויער אריין, אזוי זיס, אזוי גוט — נישט קשה... גאט, דער גוטער, וועט העלפען... דאס האט ער דאך אונז צוזאמענגעבראכט... ער וועט נישט פארלא־זען! עס וועט זיין — אי האלץ... אי ליכט... עס וועט זיין פרנסה... עס וועט גוט זיין... גאר גוט זיין... ס'וואר, יוסעלע? ס'וואר!

ער ענטפערט נישט, ער ציטערט אינגאנצען.

זי שטופט איהם אביסעל אפ פון זיך.

— קוק אויף מיר, יוסל — פאלט איהר איין צו פארלאנגען.

יוסל וויל פאלגען, און קאן נישט.

— בטלן, — מאכט זי צו איהם ווייך, — נאך נישט צוגע־וואוינט, הא?

ער וויל באהאלטען זיין קאפ אויף איהר ברוסט, זי לאזט נישט.

— וואס שעמסט דו דיך, בטלן! קושען מעגסט דו, און קוקען נישט?

ער וויל בעסער קושען; זי לאזט נישט.

— קוק אויף מיר, איך בעט דיך!

יוסל עפענט די אויגען מיט כח; זיי פאלען דאך באלד צו־ריק צו.

— איך בעט דיך, — מאכט זי נאך ווייכער, נאך זיידענער.

ער קוקט. אצינד לאזט זי אראפ די ברעמען.

— זאג נאר, — מאכט זי — זאג מיר דעם אמת, איך בעט דיך... איך בין עפעס א שעהן ווייבעל?

— יא! — רוימט ער איהר איין, און זי דערפיהלט נאך הייר־סער זיין אטעם.

— ווער האט דיר געזאגט?!

— איך זעה דאך! א מלכה ביסט דו, א מלכה!

— און זאג נאר, יוסל — פרעגט זי ווייטער, — דו וועסט שוין שטענדיג אזוי... שטענדיג אזוי זיין?
— ווי אזוי מיינסט דו, טריינע?
— איך מיין — ציטערט איהר שטימע — קענען מיר אזוי גוט...
— ווי דען?
— אזוי הארציג?
— ווי דען?
— שטענדיג?
— שטענדיג! — איז ער מבטיח.
— וועסט מיט מיר עסען שטענדיג צוזאמען?
— זיכער... בלי נדר, — ענטפערט ער.
— און... וועסט אויף מיר קיין מאל נישט שרייען?...
— ק י י נ מ א ל... בלי מסקנא!
— קיינמאל נישט אנטון קיין צרות?...
— צרות? איך? דיר?... ווי הייסט? פארוואס?
— איך ווייס? פריידע זאגט —
— וואַ — די מכשפה!
ער רוקט זיך ווייטער צו. זי שטויסט איהם אפ צוריק.
— יוסעלע?
— וואס?
— זאג, ווי הייס איך?
— טריינע!
— פע — פארציהט זי די קליינע ליפעלעך —
— טריינעשי — פארבעסערט זיך יוסל.
עס געפעלט איהר אלץ נישט.
— טרייניניו...
— ניין!
— נו — טריינע־לעבען, טריינע־קרוין, טריינע־הארץ... שוין גוט אזוי?
— יא! — ענטפערט זי גליקליך, — נאר...
— וואס נאר, לעבען מיינס, נחת מיינס?
— נאר, הער, יוסל... און... — שטאמעלט זי.
— און וואס?

— און אז עס וועט, חס ושלום, פעהלען אמאל פרנסה... אז איך וועל ווענינ פארדינען... ווערסט דו אפשר... אפשר שרייען...

טרערען קומען איהר אין די אויגען אריין.

— חס ושלום! חס ושלום!

ער רייסט אוים דעם קאפ פון איהרע הענט, און פאלט צו צו די נאך אפענע ליפען.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

— א רעכטע שעהנע, ריינע כפרה, צו זייער קאפ, צו זייערע הענט און פיס — הערט זיך א קול פון הינטער די ווענטלעך — קוש־וואך גאר ביי זיי! קיין אויג לאזט מען נישט צומאכען...

דאס איז פריידעלס הייזעריג־שפיציג־גיפטיגער קול.

„אז מען זאָגט ,משוגע׳ — גלויב!“

איהר פרעגט אויף משה יוסעלעס? ווענען א שדוך פרעגט איהר? אדרבה! ווען דען זאָלט איהר פרעגען, אז נישט מיר? מיין חבר געוועזען, ווי דען! איך האָב אפילו זעהר גוט זיין פאָטער, דעם דין, געקענט; לסוף ימיו בייַ אונז דין געוועזען. אודאי ער זאָל מיר עס מוחל זיין, א מתנגד געוועזען, נאָר אן אייזערנער מוח! אזוינער מ ע ג זיין א מתנגד, אז א מענש איז אליין ביים צ א פ ע ן!

אוים קבלה האָט ער אפילו חוזק געמאַכט, נאָר איך גלויב איהם זעהר! א פאַרצייטיגער איד, האָט ער אונז, יונגע לייט, געוואָלט אפּסטראַשען!

צו קיין גוטען איד איז ער טאַקע נישט געפאָהרען, נאָר ער איז אליין געווען א גוטער איד.

זיין זיצען און לערנען! מיט א נאַסען האַנטוך אַרומגעוויקעלט דעם קאָפּ (אניט, זאָגט ער, וועט איהם דער מוח פּלאַצען), מיט איין פוס אונטער זיך... און פון אונטער די לאַנגע, בייזע ברעמען האָט זיך טאַקע ממש פייער געשיט! וואָס קלערט איהר. אויב משה ר׳ יוסעלעס איז א מיוחס? איינגעטונקט אין יחוס! נאָר גלאַט, ער אליין איז קיין לייט נישט! עס טוט מיר דאָס האַרץ וועה, נאָר וואָס אמת איז אמת — א פּלוט איז ער, אין מוח פעהלט עפּעס!

איינגעלוויז אויך אן אייזערנער מוח געוועזען; זונטאג האָט ער שוין געקאַנט דעם שעור אויסוועניג! באַלד זונטאג!

נאָר משוגע! זיינע תנועות, זיינע העויות, און אויך אזוינע לאַנגע ברעמען, און ברענענדיגע אויגען, ווי דער פאָטער, עליו השלום. נאָר דער פאָטער איז געוועזען מיושב און ער — משוגע.

א יונג מאכט זיך א מאָדע צו קוקען אין הימעל אריין! עס געהט, למשל, דורך — א וואָלקען, זעהט ער אין׳ם א געשטאָרבענעם פעטער, א כהן גדול, א צאַפּ... וואָס איהר ווילט נאָר אליין, זעהט ער אין דער במארע! איז דער הימעל לויטער, זאָגט ער, אז עס איז א ראש־השנה׳דיגער פּרוכת!

ווינטער פלעגט ער אַפּליגען גאנצע טעג אין פענסטער און ארויסקוקען אויפ׳ן שניי. בריליאנטען, זאָגט ער, זעהט ער אין שניי! ווי, עס איז דען נאָכצודערצעהלען? איך וועל אייך לאַנג נישט ברייען, נאָר די מעשה איז אזוי געוועזען:

מיר האָבעןביידע אין איין וואָך חתונה געהאַט; איך בין גע־פאָהרען צום שווער קעסט עסען, און ער האָט זיך געזוכט א מעמד.

ביים שווער, ווי דער שטייגער איז, האָב איך גאָר אָן משה׳־לען פארגעסען; אין שטעדטעל דאָרט איז געוועזען א מחלוקת, האָב איך מיך שטאַרק ארייגגעלאָזט...

דערנאָך האָב איך מ י י נ ע צרות געהאַט! א קינד איז מיר, לא עליכם, געשטאָרבען, און מיט איהר האָב איך אויך נישט גוט געלעבט; אהין — אהער, מיר האָבען זיך גע׳גט, און מען הויבט מיר אָן צו רעדען שדוכים פון דער היים!

איך לאָז איבער דאָרט די קינדער; זי ו ו י ל נישט. האָב׳מיר א דין תורה; דער רב פּסק׳ט, זי זאָל זיי האַלטען ביז צו דריי יאָהר; קום איך אהיים, געה אין בית המדרש אריין און טרעף משה׳לען:

„וואָס מאכסט דו גוטס?“

— אזוי... — ענטפערט ער.

„האָסט שוין עפּעס קליינוואַרג?“

— ניין, — מאכט ער.

„פאַרוואָס?“

— איך וויים, פאַרוואָס?

„און וואָס טוסט דו דערצו?“

— גאָרנישט!

איהר הערט א תשובה!

„פאָהרסט ערגעץ?“

— מיין טאַטע איז אויך נישט געפאָהרען.

איהר הערט אן עסק! אז דער טאַטע איז נישט געפאָהרען,

פאהרט ער אויך נישט! ווי הייסט? „איך האב, זאגט ער, א צואה!“. איך גלויב נישט מיינע אייגענע אויערען! אז עס געהט וועגען קינדער, פאהרען ק ר י ס ט ע ן צום רבי'ן!

ביי מיינעם, זאל לעבען, האב איך געזעהן איבער דער צייט. איך זאל קיין גוזמא נישט זאגען, איבער צוואנציג געגאלטע בערד... איינער האט דעם רבי'ן אנידערגעלעגט פופציג זילבערנע טאלער! עס האט איהם אפילו געהאלפען ווי א טויטען באנקעס! ווארים טאקע, העלף אזוינעם, וואס איז איינגעטונקט אין עבודה־זרה; נאר — ער האט זיינס געטאן! און דער — גארנישט! מען זאגט, עס פאהרט נישט א גראבער יונג, א טרעגער, א שוסטער — אבער ער, משה'לע? ! וואס איז, ער ווייסט נישט, אז גאט, ברוך הוא, איז אמאל אומישנע גוזר, דער צדיק זאל האבען וואס מבטל צו זיין? ווארים אז נישט, טאקע, וואס פאר א וועלט וואלט זיך געפיהרט? אלץ על פין דין... שטענדיג גלייך ווי א ווירע? נאר, געה, טענ'ע מיט'ן! —

דערוויייל האט זיך מיר דער קאפ פארדרעהט; איך בין גע־שטאנען אין אסך שדוכים אויפ'ן ארט, און געמאכט האט זיך, אז איך האב חתונה געהאט פון דער פרעמד...

וואס קלערט איהר? מען האט מיך אפגענארט, אז עס איז מיר א חרפה און א בושה געוועזען איסצוזאגען; אהין און אהער, איך קום צו פאהרען — מיין משה'לע איז שוין אז אלמן צום מזל! און דא הויבט זיך אן א נייער שגעון! ער לאזט זיך קיין שדוך נישט רעדען...

על פי דין מעג מען רעדען א שדוך אין דער שבעה, וויל ער טון לפנים משורת הדין! דערנאך וויל ער איבערווארטען שלשים; דערנאך איז איהם די ספירה נישט מזל'דיג; דערנאך פאלט איהם איין צו ווארטען א גאנץ יאהר! און נאך דעם אלעם, אז איך האב שוין קוים דערלעבט און דאס יאהר איז אריבער, זאגט ער ערשט, אז ער איילט זיך נישט! אז אנדערער זעהסט, אז דו קאנסט זיך באגעהן אהן א ווייב, מהיכא תיתי, האב חתונה, נעם א פאר גילדען נדן און פאהר ערגעץ אוועק און ווער א פרוש!

נייז, דאס וויל ער נישט, דאס דארף ער נישט — ער האט גלאט צייט! ער וויל זיך פשוט מישב זיין!

וואס קלערט איהר, ער האט אפגעלעבט א פאר יאהר טאקע,

נישט פאר איך געדאכט, ווי א כלב אין דרויסען! ווארים טאקע באמת, וואס איז ווערט א מענש אהן א שטיקעל אידענע? אהן אביסעל ווארעמס, אהן א געקאכטע קארטאפעל? מיט הערינג האט ער זיך געשפייזט; געזעסען און געקנעלט און געגעסען הערינג! א שעהן לעבען!

אט, קוקט מיך אן, וואס פאר א פנים איך האב! און ווי לאנג איז, אז מיין דרים ווייב איז נפטר געווארען? אפשר א האלב יאהר!

נו? תהו ובהו אין אלע ווינקעלעך: אהן א העמד אויף שבת, די מחיה אין שענק איז אין דער ערד! קיין גאנצע פאר פלודערען נישט! און ער זיצט און קנעלט, און גארנישט!

איהר קאנט פארשטעהן א לעבען? אין דערפריה א ציבעלע מיט ברויט, מיטאג א שטיקעל הערינג, ביינאכט די רעשט פונ'ם הערינג, וואשען — וואשט מען זיך מיט א קווארט ביים פלומפ אויפ'ן הויף, מען ווישט זיך אפ אן די פאלעס, און מען קייט הע־רינג מיט ברויט! וואס קלערט איהר, א שעהן פנים האט ער גע־האט, צו גרונט איז ער געגאנגען! קיין אויגען האט מען נישט גע־זעהן, נאר צוויי שווארצע לעכער אין קאפ! איינגעבויגען — כפול שמונה, און א הולך, אז גאט זאל זיך מרחם זיין!

ער האט זיך ארומגעדרעהט ווי א שאטען, ווי א מת, רחמנא לצלן, און האט דעם גאנצען קאפ פארלוירען; איינמאל, שבת, לויפט ער אין בית המדרש אריין מיט טלית און תפלין אונטער'ן ארעם! א מענש געהט דורך דער גאס, זעהט שטריימלעך, אט־לאסע קאפאטעס, פארמאכטע געוועלבער און גארנישט, ער לויפט מיט טלית ותפלין!

— משה'לע! — שרייט מען איהם נאך — ער הערט נישט!

און דא איז שבת, מען טאר קיין גרויסען שפרייז נישט מאכען, און גלאט — מען צולעגט זיך פאר געלעכטער! א מערכה, וואס א שניידער־יונג האט איהם נאכגעווארפען א שטיין, געטראפען אין פלייצע אריין און ער איז אומגעפאלען...

און א ווונדערליכע זאך: כל זמן ער לערענט, לערענט ער, איז ער כאחד האדם, נישט צו דערקענען; ער דערהיצט זיך, רעדט, חזר'ט איבער — און דערביי איז ער פארט משוגע. מען האט דערזעהן, אז ער איז אזוי פארטיפט אין לערנען, אז ער פארגעסט

אמאל א קינד א קלאפּ צו געבען; דעם קאנטשיג האט ער שוין לאנג ערגעץ פארוואָרפען! און, וואס קלערט איהר, די קינדער האבען א גן־עדן אין חדר!

מען וואלט איהם צוגענומען דאס מעמד. לערענט ער אבער אזוי וואויל, אז די קינדער קענען אהן א קניפּ, אהן א ריהר; אזא כח האט ער שוין געהאט. פאר דאס, קוים פארמאכט ער די גמרא, ווערט ער אוים מענש, נישט צו גאט, נישט צו לייט. ער פארגעסט צו עסען, צו שלאפען, צו דאוונען אפילו; א מערכה, וואס ער האט א מזל געהאט צו די קינדער, דאס לעבען האבען זיי איהם ליעב געהאט, זיי האבען זיך פאר'ן מקריב געוועזען! אלץ דערמאנט און דערלאנגט.

„רבי, וואשט אייך" — זאגט איהם א תלמיד, וואשט ער זיך. „רבי, עסט!" דאס נישט: „עסען — זאגט ער — וועט ער נישט; ער וויל ווארטען. ער האט פיינט אליין צו עסען!" טאמער ווייסט איהר, אויף וועמען ער וויל ווארטען? ער ווארט און זיצט אזוי מיט'ן עק פון הערינג אין דער האנט און שאקעלט זיך און קוקט אין דער טיר אריין, גלייך אליהו הנביא דארף אריינקומען.

פלוצלונג דערמאנט ער זיך, אפנים, אז אליהו הנביא קומט נאר צום סדר, הויבט ער אן צו עסען און צו וויינען צוזאמען. „וואס וויינט איהר, רבי?" פרעגען איהם די דערשראקענע קינדער — ענטפערט ער נישט. דרעהט זיך איבער צו דער וואנט, און די קינדער הערען, אז ער וויינט! טיילמאל געהט ער צו צו דער קליידער־שאנק, וואס איז איהם פון ווירטשאפט געבליבען, עפענט זי אויף, שטעלט זיך אנידער און קוקט, און קוקט, גלייך ער וואלט דא דער גרויסער גביר געוועזען, און שטעהט און קלערט, וואס פאר א קאפאטע ער זאל אנטון, אן אטלאסענע אדער א זיידענע; מיט אדער אהן סטראקעס! און דא, שווער איך אייך בנאמנות, איז אין שאנק, אויסער איהרע עטליכע שמאטעס, וואס קיינער האט צומאל נישט געוואלט אפקויפען, קיין לעק נישט געוועזען!

אין שטעדטעל, באמת, האט יעדערער זיינס אין זין, יעדערער האט מיט זיך צו טון. איך האב יא אויפ'ן רחמנות געהאט, ביז איך פונקט דאמאלט צום ערשטען מאל אז אלמן געווארען!

איך האב אייך שוין דערמאנט, אז מיט'ן צווייטען ווייב האב

איך מיך גאָר אָפּגענאַרט, אַבער גאָר איינגאַנצען! זי האָט, לא עליכם, געקרענקט און געקרענקט ביז זי איז, נישט פאַר אייך גע־דאַכט, געשטאָרבען. און איך האָב ווייטער געמוזט זיך אַרומקוקען וועגען אַ שדוך און חתונה האָבען. וואָרים, באמת! האָב איך שוין געהאַט ווי מען זאָגט „מיינע, איהרע און אונזערע" קינדער. און וואָס קאָן אַ מאַנספּערשוין טון מיט קינדער, אדרבא, וואָס? זויגען וועל איך זיי? איינשלעפען? וואַשען און קאַרמען? עס איז מיר אודאי ביטער געוועזען ווי די גאַל, און האָב צו משה'לען קיין צייט נישט געהאַט! נאָר קיין שלימזל, ברוך השם, בין איך נישט, איך האָב געזעהן ווי צו טון און האָב חתונה געהאַט צום דריטען מאָל, טאַקע מיט דעם דריטען ווייב, וואָס איז, לא עליכם, נישט פאַר אייך געדאַכט, נישט פאַר קיין שום איך געדאַכט, ערשט נישט לאַנג געשטאָרבען. זי איז אַפּילו אַ בריה אַן אידענע געוועזען, צו דער שענק ווי געוואָונשען, און דוקא נישט געקינדערלט!

וואָס טוט גאָט? פאַרקיהלט זי זיך — אינמיטען זומער, איז חודש תמוז! — אין מקוה... קריגט אַ לונגען־אַנצינדונג, קאָסט אָפּ אַ מטמון מיט גאָלד, און שטאַרבט אַוועק! הכלל, וואו האַלט איך? יאָ, מיט'ן דריטען ווייב האָב איך דאַמאָלט חתונה געהאַט און קוים האָט זי איבערגענומען די שענק, און איך האָב געזעהן, אַז איך האָב מיך אויף וועמען צו פאַרלאָזען, האָב איך מיך באַלד גענומען משה'־לען פאַרזאָרגען!

„דו מוזט חתונה האָבען" — זאָג איך — „דיין טויט וועט זיין און חתונה האָבען מוזט דו!"

ער הערט מיך ווי'ן רב! אַזוי, טראַכט איך, וואַרט! איך האָב אָפּגעשטעלט מיט די בעלי־בתים, מען האָט איהם מכלומר'שט דאָס חדר צוגענומען! איינמאָל פאַר אַלע מאָל — אַ מלמד מוז האָבען אַ ווייב! מיין משה'ל — גאַרנישט; אָהן תלמידים איז אָהן תלמידים!

ער געהט זיך אַרוים הינטער דער שטאָדט שפּאַצירען, וואַל־גערט זיך אַרום אויפ'ן לאַנקע ביים טייך... נישט זיין זאַך! ווערט ער הונגעריג, קומט ער אין שטאָדט אַריין און באַפּט ערגעץ אַ שטיקעל ברויט, וואַשט זיך, עסט און בענשט, און געהט אַוועק. איך מיין שוין, אַז עס וועט דערפון גאַרנישט זיין, נאָר צום דריט־טען טאָג, משה'לע איז דאָ אין בית המדרש! ער וויל שוין חתונה האָבען! אפשר מיינט איהר, ער איז צום שכל געקומען? ער האָט

א ישוב געהאט, אז א מענש אהן א ווייב איז קיי און שפיי? חס ושלום! נאכ'ן קנעלען בענקט ער! די קינדער פעהלען איהם!

נו, לאז זיין פון קאזאק, אבי צום לעבען! ער גיט האנט־תקיעת־כף, אז ער וועט חתונה האבען. מיד מאכט מען פאר אן עומד, איך זאל איהם אויסזוכען א שדוך, און ער קריגט צוריק די תלמידים!

און וואס קלערט איהר, אז איך האב גענומען די זאך אין דער האנט אריין, האט אודאי געברענט אונטער די פינגער! נאר איך קאן נישט זאגען — א גאט־זאך איז עס אויך געוועזען! פונקט מאכט זיך איהם א וואוילער שדוך! פריהער האט מען איהם אפילו מיר אננעשלאגען, נאר א שדכן, א ימח שמו'ניק, האט מיר דעם קאפ פארדרעהט. שטעלט אייך פאר, א אידענע, א שמאלץ־גרוב, אנגעזאפט מיט עשירות: א בעל הלואה'ניצע, אן אלמנה, אויף משכנות פלעגט זי לייהען, און א בריה נפלאה געוועזען; אויפ'ן קאפ דאס גאנצע געשעפט געפיהרט, און קיין איינציג מאל אויף איהר היזק, אויף דער האר זיך נישט טועה געוועזען. און זי האט'ן דוקא געוואלט, אזא מזל האט ער שוין געהאט! איך קלער איהם צוזאמענצומאכען אויף מלבושים, כאטש א שטריימעל קויפען... א טלית קטן; שיקט זי זאגען, אז זי וויל נישט, זי גיט א פינפאונ־צוואנציגער, און מען האט איהם מלביש ומנעיל געוועזען כיד המלך... פון אלעם גוטען: א שטריימעל, שיך און זאקען, צוויי טליתים קטנים, צוויי צי דריי פאר פלודערען... מען האט קיין שהיות נישט געמאכט, באלד א חופה געשטעלט און מיין משה'לע שיינט אונטער דער חופה ווי א שררה, נאר וואס דאס משוגע'נע פנים רוהט נישט א רגע, גלייך ער וואלט וועהען געהאט, די ליפען צי־טערען ווי ביים אפשפרעכען אן עיז־הרע, און די אויגען ברענען עפעס נישט היימליך... אמת משוגע! נאר באלד האט זיך גאר גע־מאכט א נייער שגעון!

ערשטענס וויל נישט די אידענע, ער זאל קנעלען. זי פאר־דינט אפשר צעהן רובל א וואך, וואס טויג עם איהר? וואס דארף זי עם? זיץ און לערען און שמעלץ זיך אין מילך און פוטער! וויל ער נישט! ער מוז קנעלען, ער איז שוין געוואוינט צו די קינדער, ער קאן אהן זיי נישט לעבען! וועסט האבען דיינע אייגענע קינ־דער! ניין, דערוויל מוז ער האבען א מעמד.

נו, א שעהנע כפרה, האלט זיך ביי דעם מעמד; ווערט ער אבער אויפס ניי פארטראכט, הערט ממש אויף צו רעדען, אויסער ביים לערנען מיט די קינדער... און אזוי האט ער נישט מעהר ווי צוויי ווערטער אין מויל: ס'איז נישט דאס! וואס „נישט דאס", ווער „נישט דאס", ווייסט מען נישט.

די אידענע, נעבעך, האט זיך דאס לעבען געשטרעקט, טאקע מקריב געווען פאר'ן; געקאכט און דערלאנגט דאס שענסטע און דאס בעסטע, און ער הויבט אלע מאל אויף די אויגען, כאפט א שווערען אטעם און זיפצט: נישט דאס! ס'איז גארנישט דאס!

ער פארזיצט זיך אמאל ביינאכט אין בית המדרש, נישט ער דאווענט, נישט ער לערנט, נאר גלאט, ער זיצט אזוי איבער'ן שטענדער אדער שפרייזט ארום פון איין וואנט צו דער צווייטער. דער לעצטער, וואס געהט ארויס, קריגט אויפ'ן רחמנות, רופט איהם מיט: „משה, געהסט?" ער ענטפערט נישט. „פארוואס געהסט דו נישט אהיים?" ער שוויגט. מען כאפט איהם אן ביים אקסעל און שאקעלט מיט'ן, כאפט ער זיך אויף ווי פון דער הינער־פלעט און זאגט: „ס'איז גארנישט דאס!".

שלעכט! דאס ווייבעל, נעבעך, האט מיר דעם קאפ פאר־ווינט, ווארים טאקע, איך האב דאך זי ארייגעפיהרט, איך בין דאך דער ערב־קבלן געווען...

און עס שניידט מיר טאקע ביים הארץ; א אידענע נעבעך, אזוי פיעל הוצאות געמאכט, אזוי פיעל געלד אפגעקאסט און איינ־געהאנדעלט זיך א „גארנישט דאס!" מילא, וואס קאן איך העל־פען? איך גיב איהר אן עצה, זי זאל איהם פארנארען צום רבי'ן... מען מאכט א פלאן אויף ראש־השנה, ווארים טאקע, ראש־השנה איז גרעסער דער עולם, — טאקע א וועלט קומט אויף ראש־השנה! — האב מיר א קימא לן, אז דער כח פון צדיק איז אויך גרעסער. נאר פאר ראש־השנה טרעפט זיך אזא מעשה: איינמאל, אווענט־צייט, זאגט איהם דאס ווייבעל פאר דער וועטשערע, ער זאל ארויסגעהן פארמאכען די לאדען. ווארים טאקע, זי וויל נישט עסען צוזאמען ביי אפענע פענסטער; זי נעמט די שרויף אין דער האנט אריין. ער געהט ארויס, אויפ'ן וועג זיפצט ער: „ס'איז נישט דאס!" ער שפארט אונטער דעם לאדען, זי פארשרויפט, נאר קומען — קומט ער שוין נישט אריין; ער איז נעלם געווארען.

וואס קלערט איהר. עס האט זיך געטאן אין שטעדטעל! מען האט גערעכענט: א משוגע'נער. איז ער זיך אין דער קעלט גע־נאנגען באדען און איז דערטרונקען געווארען. אדער ער איז אזוי ארויסגעגאנגען הינטער דער שטאדט און האט פארבלאנדזשעט. א דאגה אויף א משוגע'נעם! מען האט געדונגען פויערען, געזוכט אין טייך, אין דער געגענד. קיין זכר פון א מענש: אויף אנטלויי־פען איז נישט צו רעכענען. ווארים טאקע עס טרעפט זיך, א מענש אנטלויפט פון א ווייב, מהיכא תיתי, נישט איינער אנטלויפט. נאר — א מענש, עסט אפ וועטשערע, נעמט מיט א קאפאטע! ווער לאזט עס שטעהן א שיסעל קליסקעלעך מיט ביבערלעך און לויפט אוועק אין אן אלטער, וואכעדיגער תבונה?! און עס איז א הארצ־רייסענדיג רחמנות אויף דער עגונה נעבעך! עס האט זי ווענינ געקאסט? א לייטישע חתונה, מלבושים, רח"ש... און פארוואס? פאר ווען? פיער וואכען געלעבט מיט א מאן! און וואס פאר א לעבען! אומשטיינס געזאגט — א לעבען! מען קאן נישט זא־גען, ער האט איהר אפילו קיין שלעכט ווארט נישט גערעדט, נאר קיין גוטס אויך נישט, אלץ די משוגע'נע ווערטער: „ס'איז נישט דאס!“. עס איז איהר, נעבעך, אזוי אויך טאג אויף טאג דער מאמעס מילך איינגעפאלען, דארף זי נאך ווערען אן עגונה!

וואס טוט מען? מען שרייבט צו רביים; עס העלפט נישט! האט מען געפרעגט א שאלה, צי מען מעג שרייבען אויפ'ן „מגיד“...

איינער האט יא געהייסען, דער צווייטער נ י ש ט געהיי־סען; מילא, מתיר צו זיין אן עגונה, האט מען יא געשריבען, נאר לעבען זאל ער אזוי, דער „מגיד“, ווי ער ווייסט עפעס! און פון וואנען זאל ער וויסען? אז די רביים האבען נישט געוואוסט!

גארנישט, ווי אין וואסער אריין!

דאכט זיך, שווין פארפאלען? ניין! פאלט פלוצלונג ווי פון הימעל אראפ א שליח מיוחד מיט א גט! אפשר מיינט איהר פון ווייט? ניין, דוקא פון פינף ווערסט הינטער דער שטאדט, פון פיטשעוועקי!

נו, האט גאר געקאנט עמיצען איינפאלען, אז א משוגע'נער וועט אנטלויפען איינגאנצען אויף פינף ווערסט? עס איז גאר קיי־נעם אויף דער מחשבה נישט געקומען, אזוי נאהנט צו זוכען! ביים גט שיקט ער איהר נאך צו א חרם־קוויטעל אויף צוויי הונדערט

גילדען פאר איהרע הוצאות. אויסצאהלען, שרייבט ער, וועט ער א גילדען א וואך, און איז איהר משעבד דערויף אלע זיינע נכסים! דעם ערשטען גילדען האט איהר דער שליח געבראכט!

אין א פאר וואכען ארום איז ער אליין געקומען און האט זיך ווייטער אויסגעזוכט א מלמדות.

— משוגענער, — פרעג איך איהם, — נאך וואס ביסט דו געקומען, האסט נישט געקאנט דארטען קנעלען?

— איך האב געבענקט! — זאגט ער.

— צו וועמען?

— צום היגען בית עלמין! — זאגט ער. און ער זאגט עס אזוי ערנסט, אז א גרויל געהט דורך די ביינער! איהר האט גע־הערט, א מענש זאל בענקען צום בית הקברות? ער בענקט! און ער זאגט קיין שקר נישט!

נאך מעריב געהט ער נאכט אויף נאכט ארוים הינטער דער שטאדט און דרעהט זיך ארום בית עלמין! א כהן איז ער, ארייג־געהן טאר ער נישט, דרעהט ער זיך ארום צוים און קוקט פון ווייַ־טען אויף די מצבות!

וואס פאר א שווארץ יאהר, קלער איך, איז דאס? צי איז עס נישט אמאל א סגולה אויף קינדער? צי איז ער נישט א מקובל געווארען? אפשר גאר א כשוף־מאכער.

וואס זאל איך אייך זאגען, עס זענען מיר שוין געקומען הוריות אין קאפ אריין. א קשיא אויף א מעשה! אדער ער איז א באהאלטענער צדיק, אדער ער האט פארקויפט די נשמה אין גיהנום אריין. ווייס איך? קליינערהייט האב איך געהערט, אז אויב מען ציהט א ליכט מיט חלב פון א נפל'ע אויף א פאדעם פון א ציצה, ווערט מען א רואה ואינו נראה. און גלויבט מיר, ווען איך ווייס נישט, אז ער איז א כהן, וואלט איך זיכער געמיינט, אז ער האט זיך מתחבר געווען מיט א חברה גנבים און זוכט א נפל'ע הינטער'ן צוים! גנב'ענען, פארשטעהט זיך, וועט משה ר' יוסע־לע'ס נישט, אבער ליכט צושטעלען, אפשר יא... א דאגה — וואס טוט נישט א איד צוליעב פרנסה?!

עס איז אבער נישט! ער קוקט שוין וואכענלאנג און קוקט, און גארנישט: מען הערט נישט, און מען זעהט נישט! און געה פארשטעה?

פארשטעהט איהר שוין, וואס מען מיינט „שגעון?“, אז מען זאגט „משוגע“ — גלויב!

אזוי, אזוי, רב קרוב, משה'ל איז מיין חבר, איך האב'ן ליעב דאס לעבען... נאר משוגע, נעבעך, איז ער... חתונה מאכען איז איהם שווער, זעהר שווער... מילא, איך זאג אייך נישט „ניין“... איהר ווילט דאך אודאי עפעס פארדינען, טוט, ווי איהר פאר־שטעהט...

זעהט איהר, אויב איהר האט פון מיינעטוועגען א שרוך...

דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנע.

(אַן אויסגעפּלוידערטע מעשה, נאָר פאַר דאָס אַן אמת'ע מעשה).

מיין פעטער האָט געהייסען שכנא און די מוהמע יאכנע.

צי איז דאָס געווען אנגעגרייט אומישנע פון דער השגחה פרטית, איך זאָל מיך נישט דאַרפען קווענקלען, ביים אויסזוכען א גראַם צו זייערע נעמען, אויב איך וועל זיי וועלען באזינגען? אָדער עס איז אַזוי געוואָרען על פּי מקרה? דאָס ווייס איך נישט! אמת, דאָס מוז מען זאָגען: די השגחה פרטית זאָל מיך אין זין האָבען, און שטענדיג מיך פאַרזאָרגען מיט גראַמען, וואָלט איך קיינמאָל קיין פּראָזע נישט געשריבען; שטענדיג גראַם — שטראָם... עס וואָלט דערפון קיין „לעטניק" נישט ארויסגעקומען, דער עולם וויל דוקא נישט קיין גראַמען, נאָר פּראָזע און דוקא פּשוט „כדבר איש אל רעהו", דאָס הייסט: עס זאָל נישט זיין וואָס צו פאַרשטעהן... ווייל לעזען האָט מען ליעב, דאָס האָט מען שוין בירושה... נאָר עפּעס וויסען איז נישט כדאי... פונדעסטוועגען — כבוד איז כבוד!

נאָר לאָמיר צוריק געהן צום פעטער שכנא און דער מוהמע יאכנע.

נישט מיט די נעמען אליין זענען זיי געווען ווי געפּאַסט! זיי האָבען געהאַט אפילו איין וואוקס, איין דיק, גלייכע נעז מיט אויגען!

איך בין אייך אפילו נישט מחויב צו זאָגען, פון וואַנען איך וויים עס. א שרייבער האָט דאָס רעכט צו וויסען אַלץ, אפילו, וואָס עמיץ האָט אונטער'ן נאָגעל, בפרט אין מח און הארץ... דער מנהג איז זאָגאר, אז ער דערצעהלט אפילו דאָס, וואָס מען טאָר גאָרנישט אויסזאָגען.. .זענען אבער אויף דער וועלט פאַראַן אַזוי פיעל נאָ-

רישע און שלעכטע פּראָווען, אַזוי פיעל אידיאָטישע, קראַטישע מנהגים, אַז עס איז אַ חרפּה און אַ בושה, אַז אַרענטליכער מענש זאָל זיך פּאַררופען אויף אַ פּראָווע אָדער פּאַרטיידיגען זיך מיט אַ מנהג.

דעריבער מוז איך אייך זאָגען, אַז זיי זענען ביידע צוזאַמען געשטאַנען ביי מיין חופּה! און, ווייל איך האָב חתונה געהאַט צו דרייצעהן יאָהר, און, ווייל איך האָב דעם חזן מיט דעם רב מיט טאַטע־מאַמע געקענט, די כלה איז געוועזען פּאַרשלייערט און קיין אינגלעך זענען ביי דער חופּה נישט געוועזען, ווייל עס איז געוועזען אַ גרויסע רעווויע הינטער דער שטאָדט — האָב איך מיך פּאַרקוקט אויפ'ן פּעטער שבנא מיט דער מוהמע יאכנע, וואָס זענען מיר געשטאַנען פּונקט געגענאיבער. — און דערזעהן, אַז זיי האָבען ביידע פּונקט גלייכע אויגען, קליינע, לויפענדיגע, גלייך זיי וואָלטען שטענדיג געזוכט אַ אָרט, צו באַהאַלטען זיך פאַר פּחד אָדער בושה. עס האָט מיר אַזוי קאָמיש אויסגעזעהן, אַז איך האָב מיך אונטער דער חופּה צולאַכט. און דער טאַטע, עליו השלום, האָט אַרויפגעלעגט אַ פינגער אויפ'ן נאָז, נאָך וועלכען עס פלעגט שטענדיג קומען אַן אויער־דרעהעניש אָדער עפּעס ערגערס...

מיין מערכה איז געוועזען, וואָס דער מסדר קדושין האָט אָנגעהויבען זיין שפּרוך.

ביי דער גילדענער יויך איז מיר איינגעפאַלען, אַז איך האָב אַ גרייטען אָנהויב צו אַ שיר:

מיין פּעטער שבנא,
מיין מוהמע יאכנע.

און איך קאָן אַזאַ שיר אוועקשיקען אין דער וואַרשעווער צייטונג אַריין, פון וועלכער איך האָב בסוד סודות געוואוסט.
איך וואָלט עס בעסער געשריבען אויף לשון הקודש:

דודי שבנא,
דודתי יאחנא.

נאָר דאַמאָלט זענען נאָך די „הנצנים" נישט געוועזען...

אז זיי האבן ביידע אקוראט איין גרויס, בין איך אויף זי־כער געוואר געווארן ערשט דעם צווייטן טאג.

מעשה שהיה כך היה: ביים טאטן איז דירה איז זעהר ענג געוועזן. איך האב, ברוך השם, געהאט א זיידען, טאטע־מאמע און זיבען שוועסטער און ברידער; און געבליבען בין איך דאך ביים טאטען אויף קעסט! מיין טאטע האט געהאט זיין אייגענע הויז! מיט צעהן רובל אייגענס און צוויי הונדערט און נייינציג רובל גע־בארגטע אויף וואכער, האט ער אפגעקויפט ביי א מיעשטשאן א שטוב מיט א חזיר־שטעלכעל. פון שטוב איז געבליבען שטוב; פון חזיר־שטעלכעל האט מען געמאכט א האלץ־קאמער. אז מען האט מיך אויס נאר נישט ארויסגעגעבען, האט מען געהאט א קורצען ישוב, אז דאס אלץ קאן פראנק און פריי ליגען אויפ׳ן הויף, בפרט אז נישט שטענדיג איז האלץ געוועזען — מעהרסטענטיילס דרעגגלעך און טיילמאל — גארנישט... סיי ווי סיי וועט עס ניט געפרוירען ווערען, און טריקענע איז באק־אויוועןאיז לייכט. און, אז אויב מען וועט נאר ארויסנעמען דאס האלץ, קאנען שטעהן אין קעמערעל צוויי בעטען, מען וועט קאנען דורכ־געהן אויך. און צוויי בעטען איז לכל הדעות גענוג פאר א פאר־פאלק.

דעם פלאן האט אויפגעגעבען דער שדכן; ווארים דער טאטע האט זיך איינגעשפארט, „יענער" זאל אפגעבען פריהער די קעסט, דערווייל וועט ער אויסצאהלען די צוויי הונדערט און צוואנציג רובל חוב פאר׳ן הייזעל און וועט זיין בכח צוצושטעלען א שטיבעל.

און גלאט, ווי האלט מען קינדער, וואו עס זענען חזרים גע־שטאנען?

דער מאמען האט עס וועניגער געארט.

— בא — האט זי געזאגט — זעהסט דו שוין! דריי יאהר קעסט איבערקומען! אויך אן עסק!

און עס איז אזוי געבליבען.

דעם צווייטען טאג האט מיין אשתי חוה׳לע באין אופן נישט געוואלט ארויסקריכען פון חזיר־שטעלכעל אויף דער ליכטיגער שיין. ארויסגעהענדיג דאווגען, האב איך אן אויג געווארפען אויף איהר בעט, געזעהן די קאלדרע מיט די קישען, נאר אהן א פיצעל פנים.
און נעגלוסט האט זיך מיר שטארק צו זעהן, ווי מיין אשתי

חוה׳לע זעהט אויס, כאטש נאך נעכטען ביי דער גילדענער יויך איז עס מיר נישט איינגעפאלען; מיר איז די גרויסע רעוויע געלעגען אין קאפ. רופען זי, האט זיך מיר עפעס נישט געלעגט אויף דער צונג: „חוה" איז צו פיעל פאן־בראט, „ווייב" איז צו גראב... יעדערער דארף וויסען? וואס?

דעם אמת זאגענדיג, געפעלט מיר נישט עד היום דער מנהג ביי די דייטשען, מאן און ווייב זאלען שטענדיג שפאצירען צוזאמען און דוקא אונטער די הענט, עס זאל חס ושלום קיינער קיין טעות נישט האבען, יעדערער זאל וויסען כהויה, ווער מיט וועמען — ווייס איך דארט! און זיי לאכען נאך פון אונזער כיור אין בית־המדרש, וואס מען וואשט זיך די הענט בריש גלי...

נאר איך פאהר שוין אראפ אין א זייט; איך האב זי חשק צו רופען, און ווייס נישט, ווי אזוי. „הער נאר — זי!" האט מיר אויך פון האלז נישט געוואלט ארויס; אזוי רעדט מען צו א דינסט, נישט צו א ווייב.

איך בין געשטאנען און געשטאנען און געקלערט, ביז דער טאטע האט אריינגעשריען: געהסט?

איך האב געכאפט א ציטער און בין ארויס מיט גארנישט.

לויט דעם ענול, וואס די קאלדרע האט בולט געמאכט אין דער הויך, האב איך דאך פארשטאנען, אז מיין אשתי חוה׳לע האט זיך איינגעצויגען ווי א קנויל, איבערגעדעקט זיך און ליגט מיט׳ן פנים אין קישען אריין.

עס פאלט מיר איין אויפ׳ן וועג אין בית־המדרש אריין, אז זי מוז בענקען אהיים; באלד נאך דער וועטשערע זענען מיין שווער און שוויגער און איהר טאטע־מאמע אוועקגעפאהרען.

ער איז געוועזען א שמש אין א נאהנטען שטעדטעל און צו־מארגענס איז דארט פונקט געווען א גבירה׳שע חתונה; זי האט געהאט א שטעלעכעל מיט בענדלעך און קנעפלעך. און „קוים דרעהט זי אוועק דעם קאפ, שטעלען זי די שניר בדיל הדל..."

ביים אוועקפאהרען האט זיך מיין אשתי חוה׳לע צואויינט אויף א קול. דער פאטער, דער רגזן, האט א געשריי געטאן: סמארק! די מוטער האט איהר צוגעזאגט צו שיקען א מתנה, דאכט זיך מיר — א פאר איילען שליסעלבורגער געדרוקטען ציץ...

און מען האט זי קוים איינגענומען.

אצינד בענקט זי אודאי — טראכט איך — אהיים; און האב אויף איהר שטארק רחמנות.

דאס רחמנות האט מיך ביים גאנצען דאווגען נישט אפגעלאזט. איך האב געוואלט ווי אם געשווינדסטען אהיים לויפען, זעהן צי אשתי חוה'לע וויינט שוין נישט; איך האב אבער געמוזט ווארטען אויפ'ן טאטען.

אין דער טיר האט אונז די מאמע באגעגענט מיט א ירגזון:

— א שעהנע פריצה האט „עטץ" מיר איינגעהאנדעלט! ווי געפעלט זי דיר? זי וויל דאך נישט ארוים פון בעט! אט מוז איך איהר צוטראגען קאווע אין בעט אריין!

מיין מאמע האט ליעב געהאט „אמת" ווי דאס לעבען. „נאר דעם ,אמת'!" פלעגט זי פון מיר פארלאנגען, אז איך בין אהיים געקומען מיט א צודראפעטען פנים אדער א צוריסענעם היטעל... צום טאטען פלעגט זי אבער האבען אייביג פאלשע פרעטענסיעס. ווארים משדך זיין זיך מיט ר' יאקעלע־יענטע־בריינעס (אזוי האט מיין שוועהר געהייסען) האט זי דער עיקר געוואלט. דער טאטע האט נאך געהאלטען ביי א ישוב און זי האט געהייסען „צושלאגען". „אז עס זאל זיין!" האט זי געוואלט... און א באשטענדיגע שוואכקייט האט זי געהאט צי זאגען „קאווע" אויף ציקאריע.

איך, נאטירליך, בין נישט אריינגעגאנגען אהין. דער טאטע אויך נישט. כאטש אשתי חוה'לע האט נישט געוואלט די קאווע טרינקען. שפעטער זענען געקומען דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנע, און, אז מען האט זיי דערצעהלט, אז די „שנור וויל נישט אויפשטעהן", זענען זיי ביידע גלייך אריין אהין. און — ווייל די טיר איז געוועזען א נידעריגע, ווי עס פאסט פאר א חזיר־שטעלכעל — האבען זיי זיך ביידע אנגעשלאגען מיט די נעז אז דער אויבערשטער לייסט. און איך האב אליין געזעהן מיט מיינע אויגען, אז ביידע האבען באקומען די צייכען אקוראט אויף איין ארט, — אויפ'ן שפיץ נאז...

האט איהר דעם בעסטען באווייז, אז מיין פעטער שכנא און מיין מוהמע יאכנע האבען געהאט איין גרוים.

אזוי זענען זיי זיך אויך עהנליך געוועזען, ווי שוועסטער און ברודער!

מען דערצעהלט אזא מעשה:

מיין מוהמע יאכנע קומט ארוים פון האצעפלאץ און האט נאר אהער חתונה געהאט צום פעטער. ווען דאס איז געוועזען, ווייס איך נישט, נאר די מעשה איז אן אמת.

דאמאלט איז ביי אונז געוועזען א בורמישטש א צורר יהודים. וואס האט זיך איינגעשפארט, אז מען זאל נישט חתונה מאכען אהן אקטען. מען זאל וועלען מאכען אקטען, וואלט מען שוין געמוזט ווארטען ביז זעכצעהן־אכטצעהן יאהר, ווי דער דין איז, און א איד. וואס קינדעלט און קינדעלט, זאל וועלען ווארטען מיט'ן בכור ביז אכטצעהן יאהר, וואלט ער שוין קיין נחת אינ'ם מוזשיניקעל נישט דערלעבט! נאך א ברית דארף מען זיך נישט אפרוהען, אבער נאך חתונה מאכען א קינד, מוז מען שוין ווארטען א שעהנע פאר יאהר. איידער מען קומט צוריק צו די כחות אויף א נייע חתונה...

קורץ פון דער זאך — דער ימח־שמו'ניק האט דאך דאס נישט געוואוסט, פלעגט ער שיקען רופען די חתנים און כלות, פרעגען. מכלומר'שט, אויף פעסער און אינאיינעם חוקר ודורש זיין, צי עס איז נישט געוועזען א שטילע חופה. איהר פארשטעהט אן עסק?

מן הסתם איז ער נישט געוואר געווארען.

די חתונה־געהאטע קינדער האבען געקוועטשט מיט די דארע פלייצעלעך אויף: „איני יודע". און צוריק געשמועסט, ווער האט פארשטאנען פויליש? און אז דער „פאליציי", וואס האט געקענט אידיש, האט איבערגעפרעגט, האט מען איהם געענטפערט: ווער? ווען? וואס? הא! ווייס איך!

און גארנישט.

נאר דאס איז רעכט — א חתן... שיקען די כלה צום בור־מישטש איז דאך נישט קיין שטיינער! פלעגט מען נעמען איינ־לעך, באהאלטען די פאה'לעך אונטער די אויערלעך, אנטון איז קליידלעך און אהין שיקען אויפ'ן ארט פון די כלות! פאר „לא תלבש אשה שמלת גבר" האט מען קיין מורא נישט געהאט, ווייל עס איז דאך נישט, חס ושלום, לשם עבירה.

איינמאל האט כ'ען שיער נישט געפלאצט פאר געלעכטער: עפעס א כלה איז אזוי געפעלען געווארען דעם בורמישטש, אז ער האט זיך, מחילה, צושפרייט די וואנסעס און דערלאנגט איהר א קוש אין שטערן אריין און געשענקט נאך א קארמעלקע!

אז עס איז געקומען דער גורל אויף דער מוהמען, איז נעבלי־בען. אז דער חתן אליין זאל זיך פארשטעלען פאר דער כלה. אז דער בורמיישטיש וועט איהם נישט דערקענען, איז מען זיכער גע־ווען, ווייל מיין פעטער שבנא פלעגט זיך נישט ווייזען אין גאס אריין מיט אלע אינגלעך צוגלייך; ער איז געווען, לא עליכם, נישט קיין געזונטער און איז שטענדיג געזעסען און געלערענט. פון וואנען זאל ער איהם קענען?

דער בורמישטש האט איהם לאנג נישט געהאלטען. ער האט איהם — „געלויבט איז יידן ליעבער נאמען!" — תוך כדי דבור גע־הייסען ארויסווארפען: „וואו, דאס פאסקודסטווא"... „טאקע זכות אבות — פלעגט די באָבע זאגען — איז געשעהן, ווארים דער פע־טער שבנא איז נישט איבעריג קלוג און ווער ווייסט, וואס ער וואלט אויסגעפלאפעלט!"

אז ער איז צוריק אהיים געגאנגען, האבען אלע געשריען אין גאס, אז ער איז „די כלה אויס'ן אויג!" טאקע — „כהויה". אין שטוב, איידער ער האט צייט געהאט זיך איבערצוטון, האט דער מחותן — א פארטראכטער איד געווען! — א טעות געהאט און דערלאנגט איהם א מתנת יד: „יאכנע! פארוואס ווישט דו דיר נישט אפ די נאז?!"

דערנאך האט זיך געטראפען אזא מעשה:

אז עס איז ארויסגעקומען די גזרה פון די בערד, האט די ערש־טע קויל געטראפען מיין פעטער שבנא. ער איז געגאנגען אין מאַ־גיסטראט אריין צאהלען א פאראטעק, האט מען איהם געכאפט און צורעכט געמאכט באָרד און פאות. אז ער איז אראפ אין גאס אריין, איז געווארען א געשריי פה אחד, אז יאכנע איז משוגע געווארען. און האט זיך פארשטעלט פאר'ן פעטער שבנא!

ער האט פאר שרעק און בושה צוזאמען געמאכט פלטה אויס דער שטאדט ארויס.

אינגלעך און ווייבער יאגען איהם נאך: ער אויפ'ן פעלד, זיי אויפ'ן פעלד; ער אין וואלד אריין, זיי אין וואלד אריין, ביז ער איז זיי פארלוירען געווארען צווישען די ביימער.

אז זיי זענען צוריק אין שטאדט אריין, און געטראפען די אמת'ע מוהמע יאכנע — וואס קלערט איהר? — מען האט איהר

אינמיטען גאם אפגעריסען די קאפּלע. ווען נישט די פּאָליציי, וואס איז איהר געקומען צו הילף, וואָלט פון איהר קיין שריד ופליט נישט געבליבען.

ביידע זענען קראנק געוואָרען פאר שרעק און בושה. און אז מענער און ווייבער זענען געקומען מבקר חולה זיין, האבען זיי נישט געוואוסט, צו וועלכען בעט צוצוגעהן, אונטער די איבערבעטען, האט מען נישט דערקענט, וואו עס ליגט שבנא און וואו יאכנע.

נאר דאס אליין זענען אלטע זאכען... היינט איז זיי שוין לייכט צו דערקענען: דער פעטער שבנא האט א באָרד ביז אין גארטעל, און כאטש די מוהמע יאכנע וויל איהם נאכמאכען אין עס שפּראצען איהר עטליכע הערלעך פון דער גאמבע, קאן זי זיך גארנישט פאר־גלייכען מיט זיין בעזים, מיט וועלכען מען האט געקאנט אויס־קעהרען א בית המדרש.

הכלל — זיי זענען זיך זעהר עהנליך געווען. אויב דער בורמישטש מיט זיין גוי'שען געשמאק האט געזאגט אויף איהם פּאסקודסטווא, וואָלט ער דאס אייגענע געזאגט אויף איהר. פאר מיר ווייטער, זענען זיי ביידע שעהן געווען; נאר דאס געהט אייך נישט אן. איך וועל דעריבער נאר רעדען פון זייער עהנליכ־קייט, איהר מוזט וויסען, אז זיי האבען געהאט אפילו א גלייכען קול! אז זיי זענען אריין צו דער כלה, האב איך געהערט צוויי גלייכע גראבע קולות און איין וויינענדיגען קול, וואס האט זיך ערשט שפּעטער אנגערופען.

— חוה'לע! — האב איך געהערט — וואס איז דאס פאר א שטיינער?

— חוה'לע! טוסט אן עגמת נפש שווער און שוויגער!

— קינד און קייט וועט אויס דיר לאכען!

— ווי הייסט? פארוואס?

— ווער טוט אזוי!

— געסט וועלען קומען!

— צאצקע מיינע, נחת מיינס, הער עלטערע קרובים, זיי ווי־ליַיז נאר דיין גוטס!

— ביסט דאך שוין נישט קיין קינד!... א מענש!

אזוי האבען ביידע געשיט מיט שאלות, עצות און געבעט און

איך האָב קיין איינציג מאָל נישט דערקענט, ווער עס רעדט: דער פעטער שכנא צי די מוהמע יאכנע!

דערנאָך ערשט האָט זיך אָנגערופען א וויינענדיגער דינער קול, אביסעל א גערעמפּטער פון אונטער דער קאָלדרע:

— איך שעם מיך!

נאָר דאָס געהערט אויך נישט צו דער זאַך.

און א לעבען צווישען זיי איז געוועזען ווי אונטער דער זון. האָט די מוהמע יאכנע געזאָגט: באָם, האָט ער „ליתר תוקף ועוז" געזאָגט: „בים־באָם!" האָט דער פעטער שכנא געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אויף „יאָ". האָט די מוהמע יאכנע געזאָגט: „אודאי יאָ! ווי דען?"

אויף ברית'ן און חתונות פלעגען זיי זיך איבערוואַרפען מיט די אויגען פון איין טיש צום צווייטען, און גאַנץ אָפט עצות געבען:

— שכנא, כאַפּ א מיטעל־שטיקעל!

— יאכנע, ווילסט אביסעל כריין?

ביי מיין עלטערענס ברית, אז די מוהמע יאכנע איז נישט געווען בקו הבריאה, האָט דער פעטער שכנא געגעסען אָהן אַפּעטיט, און האָט אהיים געטראָגען דער מוהמע יאכנע'ן א האַלב שאָק מאַקאַראָנען.

ביים צווייטען האָט זיך געטראָפען פאַרקערט: דער פעטער שכנא איז געוועזען ניט אינגאַנצען, און זי האָט אהיים געטראָגען א קעפּעל פון א צוויי־פונטיגען העכטעל...

און איינס איז פאַר'ן אַנדערען געוועזען די לעצטע אינסטאַנץ.

דער פעטער שכנא, אז מען האָט איהם שוין גאָר איבערגעשפּאַרט, אז ער האָט שוין קיין וואָרט אין מויל נישט געהאַט, פלעגט דאָך בלייבען ביי דעם זייניגען: „מיין יאכנע זאָגט אבער אזוי!" איז געוועזען זיין לעצטע תשובה, געגען דעם העלפט שוין קיין שכל און קיין יושר.

די מוהמע יאכנע ווייטער, פלעגט אָנהויבען יעדען זאַץ: „מיין שכנא זאָגט"... אָדער — „שכנא מיינער קלערט" און וואָס איהר שכנא האָט געזאָגט און געקלערט, אויף דעם איז געוועזען מויערען צו שטעלען...

מיט איין וואָרט — עס איז געוועזען א לעבען ווי אונטער דער זון. איך פלעג אַפּשיקען מיין אשתי חוה'לע צו דער מוהמע יאכנע

אויף דער לערען, זי זאָל זעהן, ווי אזוי מען דארף באהאנדלען א מאן; זי וויטער פלעגט מיך אפשיקען צום פעטער שכנא, זעהן ווי א מאן באהאנדעלט א ווייב.

כל־זמן דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנע זענען געזונט געוועזען, פלעגען זיי אפט אריינקומען און שלום מאכען צווישען מיר און אשתי חוה'לע. דערנאך, אז זיי זענען שוואך און עלטער געווארען, פלעגען מיר אלע מאל אהין געהן דין־תורה'ס האבען, און דאס האט אונטערגעהאלטען אונזער שלום־בית!...

א והא ראיה, א פאר יאהר נאך זייער פטירה (אין איין וואך זענען זיי געשטארבען!) האט אונזער „שלום־בית" איינמאל פאר אלעמאל געפלאצט...

איך האב מיך מיט אשתי חוה'לע גע'גט; זי האט צוגענומען צוויי און איך צוויי קינדער... זי האט התונה געהאט, איך האב חתונה געהאט; מיר וואוינען אין פארשידענע שטעדט... עס געהט אונז ביידע נישט ווי אמבעסטען... נאר דאס איז נישט אייער געשעפט.

דער עיקר איז, אז דער פעטער שכנא מיט דער מוהמע יאכנע ליגען זיך בארוהט אין קבר.

און — הערט א מעשה — ביידע מצבות האבען זיך אויס־געדרעהט און צוגעבויגען איינס צו דער צווייטער.

פון צווישען די קברים איז ארויסגעוואקסען א בוים, און האט די מצבות מיט די צווייגען ארומגענומען, ארומגעוויקעלט, גלייך ער וואלט זיי געוואלט פעסטער צוזאמענשליסען...

און מיט דער צייט זענען אפגעריבען געווארען ביידע מצבות. שוין נישט צום איבערלעזען.

דער פנקס פון חברה־קדישה איז פארברענט געווארען ביי דער דריטער שרפה, און קיינער געדענקט נישט, ווער עס ליגט רעכטס און ווער לינקס, דער פעטער שכנא, צי די מוהמע יאכנע? —

איך און מיין געוועזענע אשתי חוה'לע, וועלען מיר נישט לי־גען אויף איין בית־הקברות... נאר דאס איז שוין ווייטער נישט אייער דאגה...

מענדעל ברײנעס.

מענדעל ברײנעס (קײן פאמיליען־נאמען איז נאך דאמאלט נישט געװעזען) איז געװען א יושב אהל, דאס הײסט: א שטיק שעהנער איד; קײן גרױסער למדן נישט, נאר — תהלים פאר׳ן דאװנען, עין־יעקב נאכ׳ן דאװנען, און בײנאכט — א פרק משניות. ער פלעגט גאנץ אפט אהײם נעמען אן אורח, יעדען פריה־מארגען ארײנװארפען אין מאיר בעל הנס, האלטען מפטיר יונה, האבען א גרױס חלק אין דער קאנסארציע פון פתיחות, און דערצו פלעגט ער גלאט זײן א מתעסק במצוות: א מגיד איז געקומען, מען דארף ארומ־געהן צוזאמענקלײבען פאר ארעמע לײט, אויף מצות, אויף האלץ און קארטאפעל; מען דארף ערובין, עמיצען אן אהל שטעלען וכדומה— טוט ר׳ מענדעל ברײנעס אן די ברײטע תבונה, נעמט דעם גראבען שטעקען מיט דער מעשענער גאלקע און געהט מיט׳ן רב, מיט׳ן דאזשארצע אדער אזוי מיט א שעהנעם בעל־הבית. ער האלט זיך פאר א מצוה אלײן צו טראגען די פושקע, כאטש הינטען געהט נאך דער שמש.

װינטער האט ער קײן מינוט צײט נישט געהאט: תהלים זא־גען, דאװנען, עין־יעקב לערנען, אנבײסען, א נדבה מאכען, מנחה־מעריב, א פרק משניות און װעטשערע — און קריאת־שמע לײענען, שלאפען, חצות, װײטער שלאפען... עס איז איהם פון טאג קײנמאל קײן רעשט נישט געבליבען. פאר דאס זומער־צײט פלעגט איהם בלײבען א נאך־װארמעס, א גרױסער נאך־װארמעס. ער פלעגט איהם א ו י ד פארברענגען אין בית־המדרש, נאר רעדען שױן פון װעלט־זאכען, פון נײע המצאות, פון פאליטיק...

מענדעל ברײנעס איז נישט קלוג געװעזען. אין חדר פלעגט מען איהם רופען מענדעל שוטה; אז ער האט חתונה געהאט, אין די

אפיניע ווייבער געווארען און ער פלעגט שוין הייסען: „מענדעל תם". ערשט דערנאך, אז ער איז אראפ פון קעסט, געווארען א בעל־הבית פאר זיך, און בריינע, זיין ווייב, האט זיך געמאכט א שפייז־געוועלב און געלייזט „שטיקער גאלד" — האט מען איהם געקרוינט אויף „מענדעל בריינעס". און ווייל מענדעל בריינעס איז קיינעם אין וועג אריין נישט געגאנגען, קיינעם א שלעכט ווארט נישט געזאגט, און בית־המדרש און קהל האט געהאט פון איהם, האט קיינער נישט דערמאנט וואס אמאל איז געוועזען, האט קיינער הויך נישט געלאכט, אז ער פלעגט צווישען אלע פינף ווערטער זאגען: אבער וואר איך בין קיין נאר נישט? א־יא, איך בין קלוג?

— אמת, איך בין קיין נאר נישט! — זאגט אמאל ר' מענדעלע,—און פונדעסטוועגען פארשטעה איך נישט, ווי אזוי מען ארבייט אויס אזא דין און געלעבערט שטרוי אין די שעניקעס אריין! איך האב אומישנע ארויסגעשלעפט אודאי פיערציג שטרוי, איינס נאכ'ן אנדערען, אלע זענען הויל, — אלע חלולים, חלולים. איך האב געוואלט פרעגען מיין בריינען, זי איז שוין אבער געווען אין געוועלב.

און איידער עמיץ האט צייט געהאט צו לאכען, האט ער זיך שוין אליין געענטפערט:

— דאס שטרוי מוזען אודאי די פויערען ברענגען פון ענגלאנד!

פון ענגלאנד האט מענדעל בריינעס א סך געהערט און געהאלטען טאקע עולם ומלאה.

עס איז געוועזען נאך דער סעוואסטאפאלער קריג; דער גאנצער בית־המדרש האט נאך געקלונגען מיט ענגלישע המצאות. די מעשות האבען דערצעהלט אויסגעדינטע זעלנער, וואס האבען עס אליין געזעהן מיט אייגענע אויגען.

טאקע גבורות הבורא, דערצעהלט נאך א בית־המדרש בעל־הבית: למשל, א הארמאט! וואס טויג, רבותים, א הארמאט? די הארמאט שיסט אוים א קויל; נו, וואס איז? דארף מען דאך ערשט פועל'ן, אז דער שונא זאל וועלען שטעהן אונטער'ן חלול! און דער שונא איז דוקא גאר קיין נאר נישט, ער לאזט זיך נישט אנרעדען צו אזוינע זאכען. אמאל נארט ער גאר אפ; ער שטעהט, דו שיסט און ער גנב'עט זיך אוועק! עס האט געהאלטען ביי כלו כל הקיצין!

די ממזרים, די ענגלענדער, האבען דאך אבער געהערט די מעשה פון צפרדע של מצרים, האבען זיי זי נאך געמאכט! זיי האבען ממציא געווען אזא גרויסע הארמאט, וואס שיסט ארוים פון זיך, נישט קוילען, נאר גאנצע הארמאטען, און יעדע פון די הארמאטען, אז זי פאלט אראפ, גיט זי א טראסק אין דער ערד, צופלאצט, און עס שפרינגען פון איהר ארוים צעהן נייע הארמאטען, און די הארמאטען ערשט שיסען מיט קוילען!! נו, געה היט דיך פאר דעם! אצינד קאנט איהר פארשטעהן, וואס פאר א מין שחיטה דאס האט אנגעמאכט!

און איהר מיינט כשוף? חלילה, א פראסטע ספרונזשינע!

און אז מען האט געפרעגט: פאר וואס נאך דער קריג האט זיך מלכות־רוסיא נישט נאכגעמאכט אזוינע הארמאטען, האט מען געוואוסט צו ענטפערען, אז באלד נאך דער מלחמה זענען זיך די מלכיות'ן צוזאמענגעגאנגען, און, כדי מען זאל נישט חרוב מאכען די וועלט, האט מען געמאכט מיט „ז י י ע ר ב ח ר ם", אז מען זאל שוין מעהר נישט שיסען, נישט מיט פלאכטעס קאכעדיגען הירזש און נישט מיט אזוינע הארמאטען.

פון דאמאלט אן האט מענדעל בריינעס געהאלטען עולם ומלאה פון ענגלאנד, און וואס ער האט עפעס געזעהן, און זיין שכל האט נישט געקאנט משיג זיין, איז אלץ געווען פון ענגלאנד. אז דער זייגער קומט פון ענגלאנד, פון דעם איז נישט געוועזען וואס צו קלערען, נאר די ערשטע ספרונזשינע האט אויך געמוזט מאכען אן ענגלישער שמיד! און ער האט גערעדט מיט גרוים התלהבות פון ענגלאנד, פון איהרע חכמים, פון איהרע קאוואלעס:

— זיי מוזען דארט זיין שעהנע חכמים!

מענדעל בריינעס וואלט געוואלט לעבען אין ענגלאנד, נאר שטארבען, איבער הונדערט און צוואנציג יאהר, אין ארץ ישראל. ערשטענס, פאר פרומקייט; צווייטענס, גלאט, האט ער בטבע זעהר ליעב געהאט מנוחה, און ווען ער פלעגט זיך דערמאנען אין גלגול מחילות, האט ער אויף דריי טאג פארלוירען דעם אפעטיט. און ווייל ער האט פארט נישט אויפגעהערט צו עסען, האט ער געהאט זעקס טאג בויך־וועהטאג! מחיה האט ער זיך געווען, אז ער איז גע־וואר געווארען פון א זיכערען מענש, אז ארץ ישראל איז ווייטער ווי ענגלאנד.

— גוט, טראכט ער, און קלערט שוין פון דאמאלט אן אויפ'ן רעכטען אמת צ׳ פאהרען קיין ארץ ישראל, ווארים „דער וועג מוז דאך געהן דורך ענגלאנד !"...

ער וואלט שוין לאנג פארקויפט דאס געוועלבעל מיט'ן כלי־בית און געפאהרען, ווען נישט בריינע.

בריינע האט גאנץ עהרליך געהאלטען איהר מענדעלען. זי האט זיך געוואונשען צו זיין זיין פוס־בענקעלע אין גן־עדן ; זי האט איהם געקעכעלט און געשטאפט, געארבייט ווי אן עזעל, מפרנס צו זיין, צו שוכען און צו קליידען מענדעלען מיט די פיער קינדער : דריי מיידלעך און איין אינגעל. איהר גאנצער עולם הזה איז געווען, אז זי האט געזעהן פון געוועלב ארוים איהר מענדעלען געהן מיט דער צדקה־פושקע אין דער לינקער און מיט'ן שטעקען מיט דער מעשענער סקיפקע אין דער רעכטער האנט ! זי האט פארקויפט בחצי חנם איהר שטאדט אין עזרת נשים, ווייל די פענסטער געהען אין שול אריין, און באצאהלט „ממון קרח" פאר א שטאדט לעבען בית־המדרש פענסטער. זי זאל זעהן ווי מענדעלע איז עולה לתורה און מאכט די זיסע ברכה. עס האט איהר געקוואלען דאס הארץ. ווען מענדעלע האט אונטערגעזאגט דעם חזן, „האשה בריינע בת מורנו"... און מנדר געווען פאר איהר געזונט ח"י פעמים ח"י ; זי איז געווען גליקליך, אז זי פלעגט שבת און יום־טוב געהן מיט איהם דאווענען צוזאמען ; און אז זיי האבען זיך צושיידט ביי די צווייערליי טרעפ, פלעגט זי בלייבען שטעהן אויפ'ן ערשטען שטאפעל און אי־בערדרעהען זיך און זעהן ווי איהר מענדעלע הויבט די פיסלעך אויף די מענערישע טרעפ. נאכ'ן דאווענען האט זי איהם אפגעווארט ביי דער שוועל, און אז זי האט איהם דערזעהן, און זי האט דער־הערט זיין „גוט שבת", איז זי רויט געווארען, גלייך ווי זי וואלט ערשט פון אונטער דער חופה אפיר. פונדעסטוועגען האט זי גע־וואוסט, אז מענדעלע איז נישט קלוג אין די „וועלט־נארישקייטען". אז ער איז נאר א חכם אין די קליינע אותיות, א מוח אין בית־המדרש, אבער אזוי, אין עולם הזה זאכען, גאר לא !... דאס איז שוין איהר זאך !

— ניין, מענדעלע, — זאגט זי איהם געלאסען, — מען פאהרט נישט אזוי, מען פארקויפט נישט קיין סחורה ! אפשר שפעטער, אז

מיר וועלן חתונה מאכן אלע קינדער, אָפּגעבן קעסט, דערלעבן כאָטש אַן אייניקעל, און אפשר אַן אוראייניקעל. דאָמאָלט, זעהסטו, מהיכא תיתי, איבערגעבן די קינדער די מחיה...

און מענדעל האָט געוואוסט, אַז ברײנע איז אין וועלט־זאַכן אַ „ווילדע חכמה", און האָט געוואַרט! וואָרים נאָך ירושלים און ענגלאַנד, איז איהם ברײנע געווען פאַרבאַקען אין דאָרץ.

ער האָט דערוויײל נישט אַלע קינדער חתונה געמאַכט, און ער קומט איינמאָל אַהיים זעהר טרויעריג:

— זעהסט דו, ברײנע, — מאַכט ער, אַ פּאָוועסטקע צום בית־דין של מעלה! — ער ווייזט איהר אַ גרויע האָר אין דער באָרד.

ברײנע טרייסט איהם:

— רעד נישט קיין נאַרישקייטען, מענדעלע, דו ביסט נישט קלאָר אין אַזעלכע זאַכען... מיין טאַטע, עליו השלום, איז גרוי געוואָרען צו פופציג יאָהר, און דיר צו לענגערע יאָהר...

— א ו נ ז צו לענגערע יאָהר, — פאַרבעסערט מענדעל.

— און אונז צו לענגערע יאָהר, האָט ער נאָך געלעבט אודאי אַ יאָהר דרייסיג!

— היינט אָבער שוואַכע דורות, נישט די פאַרצייטיגע כוחות!

— זאָגט מענדעלע און לאָזט אראָפּ די אויגען.

ברײנע האָט איהם אויסגערעדט דאָס עגמת נפש און איהם אנגעהויבען בעסער צו קעכלען: נעמט ביים קצב נאָך אַ האַלב פונט פלייש צום וואָרמעס...

— אי, ברײנטשע, — זאָגט דער קצב, — איהר האָט אודאי מחותנים צום טיש, זאָל אייך זיין צו מזל!

— ניין, — ענטפערט ברײנע, — היינטיגע שוואַכע דורות...

און ביים עסען לעגט זי אַלע מאָל צו מענדעלען נאָך אַ שטיקעל, נאָך אַ פּיצעל... „עס דאָס, דאָס איז אַ מחיה", און האָט, קוקענדיג אויף מענדעלען אין זינען געהאַט: זאָל איהם זיין צו געזונט... היינטיגע שוואַכע דורות!...

זי האָט מיקלאָמפּערשט „געכאַפּט אַ זעמעל אין געוועלב, געוואַשען זיך ביי דער שכנה." אַמאָל — האָט איהר אַ קרובה געקאַכט אַ נייע מאָדע קילישע און איהר געבראַכט אַ פּאָר לעפּעל צו פאַרזוכען; אַמאָל איז זי געוועזען אויף אַ ברית, כאָטש זי האָט

פארגעסען, ווי די יולדת הייסט, — אבי זי איז נישט הונגעריג גע־ווען ביים עסען און נאך געבעטען זיך:

— עס, מענדעלע, עס, וואס גלייכסט דו דיך צו מיר? תורה תתיש כח!

— מתיש כח, מיינסט דו, בריינע.

— זאל זיין מתיש כח... אדער ווי אין פרק שטעהט: אם אין תורה אין קמח, אז מען לערענט, מוז מען עסען!

מענדעל שמייכעלט אויפ'ן נייעם גרייז.

— אבער איך, וואס טו איך? איך געה א גאנצען טאג לע־דיג, אדער זיץ איבער'ן פייער־טאפ. קומט אריין א קונה, מעסט איך אפ א קווארט באבעלעך, צי קאשע, צי מעהל, נישט — נישט! דעריבער דארף איך וועניגער עסען.

מענדעל גלויבט אין דער געבאפטער זעמעל, אין דער קי־לישע, אינ'ם ברית, כאטש ער האט תחנון געזאגט. א קשיא אויף א מעשה, אודאי ביי א מנין... ער דארף טאקע — גלויבט ער — מעהר עסען, א קאטאוועס — יעדען טאג צוויי יום תהלים, א פרק משניות, עטליכע בלאט עין יעקב, היינט־זשע — דאוונען, פושקע טראגען, שטעקען שלעפען, ער ווייסט?...

און ער איז שטארק צופרידען, וואס זיין כשר'ע בריינע האט אזא רוהיג לעבען, וואס זי זיצט לעדיג אין געוועלבעל איבער'ן פייער־טאפ, פארלעגט די הענט אוןווארט אויפ'ן קונה, קומט ער — קומט ער, נישט — נישט! זעהר גלייך! זאל זי כאטש יישט אזוי פיעל ארבייטען ווי ער, זאל זי זיך כאטש אויסרוהען די ביינער. און מענדעלע שטאפט אין זיך אריין וואס אמאל מעהר, אבי ער זאל האבען כח מאריך ימים צו זיין. ער זאל דערלעבען צו זעהן ענגלאנד און צו שטארבען דערנאך אין ירושלים.

אחוץ פון בריינען האט מענדעלע נאך נחת פון קינדער: אז עלטערען זוהן האט ער התונה געמאכט אין דער פרעמד; ער עסט שוין קעסט ביים שווער! געלויבט איז גאט, זייט ער האט חתונה געהאט, איז נאך פון איהם קיין בריף נישט געווען, א סימן, עס געהט איהם גוט, אז ער איז בקו הבריאה. ווער עס קומט צו פאהר־רען, ברענגט א גרוס... נאך איהם געהט א חתן־בחור — א חדר־אינ־געל. בריינע באשטעלט מלמדים, צאהלט שכר־למוד, זעהט, ער זאל לערנען מיט זיינם גלייכען. ער פאר דאס פארהערט איהם

אלע שבת... נאר פאר'ן עסען האט מענדעלע פ י י נ ט צו פאר־הערען. נאכ'ן עסען איז בעסער, מעהר רחבות. דעריבער דרי־מעלט ער טאקע באלד איין, און כאפט זיך ערשט אויף ביים מלמד'ס לחיים. גיט דעם זוהן א קניפ אין בעקעל און שוין.

ער האט נאך דריי טעכטער, יונגע קינדער, צייכען מיידלעך, גאר וואוילע קינדער אלע. דרך־ארץ'דיגע קינדער, שטילע קינדער. שטענדיג ריינע, אפגעוואשענע, א מחיה!... ער זעהט אפילו נישט, ווען מען וואשט זיי, ווען מען קעמט זיי, ווען בריינע לאטעט און פארריכט! ער קאן כמעט נישט פארשטעהן, ווי אזוי דאס ווערט קלוג און פיין געבווירע!...

— טאקע מ י י נ ע קינדער! טראכט ער זיך מיט גאוה, אין מ י ר אריין געראטען! ער דאנקט און לויבט זיין ליעבען נאמען דערפאר, וואס בריינע האט אזא רוהיג לעבען, נישט ווי אנדערע מאמעס; וואס די קינדער דרעהען איהר נישט אפ דעם קאפ! און ווי די קינדער פאלגען! ער הייסט זיך, למשל, ברענגען א טרונק וואסער, בריינע האט א טבע אלץ, וואס ער זאגט, איבער־צוזאגען, און קוים חזר'ט זי איבער: ברענגט דעם טאטען וואסער, לויפט דאס קינד שוין און ברענגט; א מחיה אזוינע קינדער! ער קומט אין שטוב אריין און בריינע זאגט נאר: דער טאטע געהט— איז שוין שטיל!

געלויבט איז גאט, מען רעדט שוין דעם צ ו ו י י ט ע ן זוהן א שדוך, און א גוטען שדוך. בריינע וויל טאקע פאהרען אנקוקען די כלה. חגאות צייט וועט זי עס טון. אזוי האט זי איהם גע־זאגט. און ווייל ער איז געוואר געווארען, אז צום מחותן פאהרט מען נ י ש ט דורך ענגלאנד, איז ער א י ה ר מוחל דעם כבוד. זאל זי זיך אביסעל איבערפאהרען. פארוואס נישט? זי פאהרט אינגאנצען פיער מאל אין יאהר נאך סחורה, אויך קומט זי צוריק מיד און מאט פון לויפען, באקוקען, דינגען... זאל זי א י י ן מ א ל כאטש פאהרען און קומען מיט נחת. זאל די וועלט זעהן, וואס פאר א ווייב ער האט! ער אליין וועט זיך ווייזען אויף די תנאים! אפילו ביי דער חופה איז אויך גענוג! דעם ע ר ש ט ע ן זוהנ'ס כלה האט זי אויך אנגעקוקט; זי איז שוין מזל'דיג צו אזעלכע זאכען... ער וועט זיך נאך גענוג אנפאהרען...

עס זענען וויטער אוועקגעגאנגען א פּאָר יאָהר. אז נאָט בענשט, בענשט ער מיט אלעם, אַפּילו מיט מנוחה — דער צווייטער זוהן האָט אויך חתונה געהאָט, און גוט חתונה געהאָט, ער עסט שוין אויף קעסט.

מענדעלע האָט אַפּילו גאנץ ווענינ געוואוסט ווער און וואָס; עס איז איהם איבערגעגאנגען כמעט ווי איין א חלום. ער האָט אַפּילו קיין איינציגען טאָג קיין יום תהלים נישט פאַרפעהלט... עס האָט איהם דער קאָפּ נישט וועה געטאָן, אויסער אין דערפריה, נאָך דער גרויסער נאַכט, פון ווענינער שלאָפען!

און מענדעלע פרעהט זיך. — נאָך אינגאנצען דריי מיידלעך חתונה צו מאַכען, (ביי ברײנען געהט עס געשווינד), און דערנאָך: שוין! איבערגעבען די מחיה, דינגען א ברייטען וואָגען, מען זאָל זיך קאָנען אויסציהען, אַנפּאַקען מיט ענגליש שטרוי און וויאָ!

נאָר עפּעס פיהלט ער, אז די פיס זענען איהם נישט בקו הבריאה, אז פון א קורצער צייט איז איהם דער אָטעם שווער. נאָר ברײנע לאָזט איהם נישט צו קיין עגמת נפש, זי טרייסט איהם און קעכעלט איהם אלע מאָל מעהר; זי איז איהם מבטיח, אז ער וועט נאָך אלץ דערלעבען!

— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

איינמאָל זיצט ער אין בית־המדרש ביים עין יעקב און דער־הערט א געשריי; עס דאַכט זיך איהם — זיין טאָכטער; ניין, ווי קומט זי אויפ׳ן שול־הויף? און א כלה־מיידעל וויינט נישט... עפּעס לויפט מען אויף די טרעפּ, מען שרייט: טאַטע! טאַטע! פאַרט איהר קול; עס איז אבער דאָך נישט מעגליך!

ער וויל איבערקלערען, נעמט ארויס א שמעק טאַבאַק, נאָר איידער ער האָט איהם אריינגעזעצט אין די נאָזלעכער, האָט איהם שוין די טאָכטער געריסען ביי די לאָצען:

— ט א ט ע ! די מאַמע איז אוועקגעפאַלען, געוואַלד!

און איידער ר׳ מענדעלע איז צו זיך געקומען און אהיים גע־לאָפען, איז שוין ברײנע געלעגען טויט!

אין איין טאָג איז מענדעלע באמת גרייז־גרוי געוואָרען. דער אָטעם טאַקע שווער און די פיס טאַקע געשוואָלען... ער האָט זיך

נישט געריכט, אז ברײנע זאָל איהם נישט איבערלעבען... ביי אזא מאַן, ביי אַזוינע קינדער, ביי אַזאַ וואוילטאָג !...

און ברײנע, אזוי ווי מען האָט זי נישט ארויסגעזועהן ביים לע־בען, האָט מען זי קוים אנגעזועהן אויף דער מטה... אזאַ דאַרעניש !...

די אלמנה.

די גרויע ריהרעוודיגע נעבעל קלייבען זיך צוזאמען אויף א שווארצען וואלקען. עס איז דושנע, עס וועט פאלען א שטארקער רעגען; ער שיקט זיך שוין אנזאגען דורך עטליבע דיקע טראפען... דאס שטיבעל שטעהט אונטער'ן בארג, דאס שטרויענע דעכעל איז פול מיט לעכער; עס האט נישט ווער עס צו פאררינטען.

די וואלקען האבען פארשטעלט די זון. די רעשט ליכט פאר־שטעלט דער בארג; אין שטיבעל איז כמעט פינסטער. עס איז פאר־נאכט, באלד וועט די נאכט צופאלען... אין עק, אויפ'ן קוימען, שטעהט א לעדיג לעמפעל מיט אן אפגעבראכענעם גלעזעל אהן נאפט... עס האט נישט ווער צו געהן נאפט קויפען.

אין שטיבעל איז שווילער ווי אין דרויסען...

דער קוימען איז נישט לעדיג: עטליבע ערדענע, האלב צור־בראכענע טעפלעך, אביסעל אש... א שטיקעל אפגעשליפענער ציי־געל, אייזערנע פיסלעך, — נאר אהן א פונק פייער. פאר דער טיר ליגט נאר א פוילע ליפע האלץ, עס האט נישט ווער זי צוצוהאקען.

דער בעל־הבית פון שטיבעל איז קראנק געוועזען א גאנץ גע־הענדיג יאהר און וואס א טאג איז קלענער געווארען דאס אפגע־שפארטע קניפעל...

ער האט געזאמעלט פון א קינדס וועגען: „צוזאמענגעקליבען א רובל הונדערט, אוועקגעגעבען אויף פראצענט"... האט גאט בא־שערט א מיידעלע, „זאל זיין נדן פאר איהר!".

איז אבער געקומען די קרענק!

פון קניפעל האט אלע מאל מעהר געפעהלט געלט און דעם קראנקען — כוחות און בלוט... עס האבען ארויסגעוואנדערט די כלים פון שטוב; די לעצטע איז ארויסגעגאנגען די נעה־מאשין...

מיט'ן לעצטען דרייער פון קניפעל איז ארוים אויך די נשמה פון גוף...

דאס ברודיגע שטיקעל לייוואנט פון'ם קניפעל הענגט אצינד איבער א גלאז וואסער ביים נשמה־ליכטעל.

ביי דער טיר שטעהט א קליין אייזערנע קעסטעל... דאס איז דער געוועזענער דינסטס. זי איז ערשט ארויסגעגאנגען זיך זוכען אן ארט.

אין לעדיגען שטיבעל איז כמעט פינסטער...

אויף דער פאדלאגע שימערט אביסעל צוואווארפען שטרוי... אויף די פיער ווענט שטארען ארוים פארשידענע נענעל.

אויף זיי האט געהאנגען א שפיגעלע (היינט דארף מען עס נישט... די אלמנה וואלט זיך פאר איהר פנים דערשראקען...), א חנוכה־לעמפעל (פאר ווער עס וועגען?), עס האבען געהאנגען קליידער... יעדער האט זיך פאר זיין טויט אפגעכאפט זיינס!

אין ווינקעל שטעהט א וויגעל; אין וויגעל ליגט א קינד. עס שלאפט.

אויף דער ערד לעבען וויגעל זיצט די פרישע אלמנה. די דארע הענט פארבראכען, דער שווערער קאפ אנגעשפארט אויפ'ן וויגעל... די אויסגעוויינטע אויגען קוקען שטארק אויפ'ן סופית.

עס דאכט זיך, זי לעבט נישט, זי פיהלט נישט, זי קלערט נישט... איהר הארץ קלאפט נישט, זי האט קיין דופק נישט...

דאך אין מוח וואלגערט זיך ארום א מחשבה; קיין אנדערע טרייבט זי נישט ארוים, ריהרט זי זיך נישט —

— „הענע — האט ער אמאל געזאגט — דערלאנג מיר דאס שערעל!“ ער האט עס נישט געדארפט, ער האט דערביי עפעס קליגעריש געשמייכעלט... וואס האט ער געוואלט? איך זאל צוגעהן צו איהם? איך האב געשיילט קארטאפלעס... צי האב איך איהם דערלאנגט דאס שערעל? ניין; עס איז עמיץ דערווייל אריינגעקומען... ווער?

זי קאן זיך נישט דערמאנען און קלערט אלץ: ווער?

דאס קינד דערווייל שלאפט און שמייכעלט אין חלום.

דער משולח.

ער געהט, און דער ווינט צויאָגט די פּאָלעס און די ווייסע באָרד.

אַלעמאָל כאַפּט ער זיך אַז מיט דער רעכטער האַנט אין דער לינקער זייט! עס גיט איהם אַלעמאָל דאָרט אַ שטאָך. ער וויל זיך דאָך נישט מודה זיין; ער וויל זיך דוקא איינרעדען, אַז ער טאַפּט נאָר ביי דער בוזעם־טאַש.

— איך זאָל נאָר דעם קאָנטראַקט מיט דעם געלט נישט פאַר־לירען! אָט פאַר דעם מכלומר'שט ציטערט ער.

— און אפילו עס שטעכט, איז אויך אַ נאַרישקייט! איך האָב נאָך, געלויבט איז גאָט, גענוג כח אויף אַזאַ שליחות. אַנדערע איז מיינע יאָהרען וועלען שוין קיין וויאָרסט נישט אָפּגעהן. נאָר איך, געלויבט איז זיין ליעבער נאָמען, דאַרף נאָך נישט צו קיין מענשען און פאַרדין מיר אַליין מיין ברויט... געלויבט איז גאָט, מען גע־טרויט מיר געלט!

— ווען איך האָב מיין אייגענס — טראַכט ער ווייטער — וואָס מען געטרויעט מיר, וואָלט איך אין שליחות צו זיבעציג יאָהר נישט געגאַנגען; וויל אָבער דער רבונו של עולם אַזוי, איז אַזוי גוט!

עס הויבען אַן צו פאַלען גראָבע פלאָכעס שניי; ער ווישט זיך אַלעמאָל דאָס פּנים.

— איך האָב נאָך — טראַכט ער — אינגאַנצען אַ האַלבע מייל, אַווא! אויך מיר אַ גאַנג! אַסך נעהנטער ווי ווייטער! ער דרעהט זיך איבער — מען זעהט שוין אפילו נישט דעם שטעדטי־שען זייגער, נישט דעם קלויסטער, נישט די קאָזאַרמע. „נו, שמריה, פאָהר!".

און שמריה פאהרט אין דעם נאסען שניי; די אלטע פיס קאַ־פּען זיך אריין און ארויס. — „געלויבט איז גאָט, עס איז קיין גרויסער ווינט נישט!".

גרויס, האָט אפּנים, ביי איהם געהייסען א שטורעם־ווינט; דער ווינט איז געוועזען גענוג שטארק און געיאָגט גלייך אין פּנים אריין, אז עס האָט איהם אלע מאָל אָטעם פארפּעהלט; ער האָט איהם ארויסגענארט אלע טרערען פון די אלטע אויגען, וואָס האָבען איהם געשטאָכען ווי שפּילקעס. נאָר אויף די אויגען ליידט ער תמיד.

פאר'ן ערשטען געלט, פאלט איהם איין, קויפט ער זיך וועגס־ברילען. — אזוינע גרויסע, קיילעכדיגע; זיי זאָלען די גאנצע אויגען פארשטעלען.

גאָט זאָל וועלען — טראַכט ער — וואָלט איך צו דעם אויך געקומען! עס זאָל נאָר זיין אלע טאָג א שליחות, און וויים, גאָר וויים! געהן, ב"ה, קאן איך, וואָלט איך מיר שוין אפּגעשפּארט אויף א פּאָר ברילען...

ער דארף אפילו א שטיקעל פּעלצעל אויך. עס וואָלט איהם לייכטער געוועזען אויף דער ברוסט... ער רעכענט איבער, אז דערווייל האָט ער נאָך א וואַרעמע קאַפּאָטע!

— זי זאָל זיך נאָר נישט רייסען, וואָלט זי נאָר וואויל געוועזען. ער שמייכעלט מיט פארגעניגען. דאָס, — טראַכט ער — איז נישט קיין היינטיגע קאַפּאָטע, קיין קיי און שפּיי, קיין שפּינוועבס! נאָר פארצייטישער לאַסטיג; דאָס, וועט מיך איבערלעבען! און אהן א שפּאָלט, דאָס איז אויך א מעלה; זי צופליהט זיך נישט אזוי ווי א היינטיגע סחורה, און פון פארענט פארלעגט זי זיך אויף אן אייל!...

— א פּעלצעל — טראַכט ער ווייטער — איז אייגענטליך בעסער. א פּעלצעל איז וואַרעם, גוט וואַרעם. נאָר אלץ פריהער ברילען. א פּעלצעל איז נאָר גוט ווינטער און ברילען דארף מען תמיד. וואָרים זומער, אז עס מאַכט זיך א ווינט און יאָגט דעם שטויב גלייך אין די אויגען אריין, איז ערגער ווי ווינטער!

און עס בלייבט, אז פריהער זענען ברילען, דערנאָך ערשט א פּעלצעל! דער אויבערשטער זאָל נאָר העלפען, ער זאָל אפּנעמען דעם ווייץ... א פּיער גילדען וועט ער אודאי כאַפּען...

און ער שלאפעט ווייטער, און דער נאסער שניי פאטשט איהם אין פנים אריין, דער ווינט ווערט אלעמאל שטארקער און אין זייט שטעכט אלעמאל מעהר.

— דער ווינט זאל זיך נאר וועלען איבערדרעהען! נאר מן הסתם — טראכט ער — איז אזוי גלייבער, צוריקצואוועגס וועל איך מעהר מיד זיין, וועל איך איהם דאמאלט האבען פון הינטען! א, דאמאלט וועט זיך עס נאר אנדערש געהן! אלץ פארזארגט! גרינג אויפ'ן הארץ!

ער האט זיך געמוזט אפשטעלען א רגע און דעם אטעם כאפען. דאס שרעקט איהם אביסעל איבער:

— וואס איז אזוינס מיט מיר געשעהן? ווענינ פרעסט און ווינטען האב איך אויסגעהאלטען אלס קאנטאניסט? — פרענט ער זיך טרויעריג און האלב דערשראקען.

און ער דערמאנט זיך זיין סלוזשבע אלס ניקאלאיעווסקער סאלדאט. פינף און צוואנציג יאהר רייגע סלוזשבע אונטער דער ביקס, חוץ די קינדערשע יאהרען אלס קאנטאניסט. ער איז זיין גענוג אנגעגאנגען אין זיין לעבען, געמארשירט איבער בערג און טאל, אין שניי און פרעסט און אלערליי זאווערוכעס. און וועלכע שנייען, וועלכע פרעסט! די בוימער פלעגען פלאצען, פייגעלער פלעגען טויט אראפפאלען אויף דער ערד — און דער רוסישער סאלדאט איז געגאנגען פריש, לעבעדיג, און נאך דערצו א ליעדעלע געזונגען, א טרעפאק, א קאמארינסקי און מיט די פיס צוגעקלאפט!

דער גערדאנק, אז ער האט גאנצע פינף און דרייסיג יאהר אויסגעהאלטען די פארצייטיגע סלוזשבע, אויסגעשטאנען אלע צרות, אלע שנייען, אלע ווינטען, אלע שלעק, הונגער, דורשט און נויטען, און א געזונטער אהיים געקומען — דער גערדאנק מאכט איהם גרויס! ער הויבט אויף דעם קאפ מיט גדלות און געהט מיט נייעם כח.

— הא, הא, וואס איז גאר ביי מיר אזא פרעסטעל? אין רוסלאנד, דאכט זיך, איז געווען עפעס אנדערש!

ער געהט, דער ווינט ווערט אביסעל שטילער, עס ווערט אלעמאל טונקעלער, עס פאלט צו די נאכט.

„אויך מיר א טאג — טראכט ער — א טל ומטר'ל!... און ער הויבט זיך אן מעהר צו יאגען, עס זאל איהם נישט די נאכט באַ־

פאלען. נישט אומזיסט געהט ער שבת אין שולכעל לערנען תורה. ער ווייסט: מען דארף ארויסגעהן און צוריק קומען בכי טוב!

ער פיהלט אביסעל הונגער, און א טבע האט ער, אז ווען ער ווערט הונגעריג, ווערט ער לוסטיג! ער ווייסט, אז אפעטיט איז א גוטע זאך; זיינע סוחרים, וואס שיקען איהם אין שליחות, ווייר־נען תמיד נאר אויף דעם, וואס זיי זענען קיינמאל נישט הונגעריג! ער האט, ב"ה, אפעטיט! אויסער, אז ער איז נישט בקו הבריאה־זוי. למשל, נעכטען; ער איז קראנק געוועזען, האט זיך איהם געדאכט, אז דאס ברויט איז זויער.

— געה, וואו איז עס זויער געווען; זעלכעריש ברויט! אמאל אפשר יא, אבער היינט באקט פאניע אזא ברויט, אז די אידישע בעקערם מעגען זיך באהאלטען. און געקויפט האט ער א פריש ברויט! עס איז געווען א מחיה צו שניידען. ער איז אבער נישט געוועזען בקי הבריאה, עפעס האט איהם א קעלט געיאגט דורך די ביינער.

— נאר געלויבט איז דער, וואס ער איז נישט ווערט זיין נאַ־מען צו גערענקען, עס טרעפט זיך איהם זעלטען!

אצינד האט ער אויך אפעטיט, ער האט אפילו אין קעשענע ברויט מיט א שטיקעל קעז... דאס שטיקעל קעז האט איהם דעם סוחר׳ס ווייב גענגעבען, לעבען זאל זי און געזונט זיין! זי איז טאקע א בעל צדקה, זי האט א אידיש הארץ.

— זי זאל נאר נישט אזוי קללה׳ן — טראכט ער — וואלט זי געוועזען גאר א וואוילע אידענע!... ער דערמאנט זיך אין זיין געשטארבען ווייב.

— גאר מיין שפרינצע ניעפריטשקעס! זי האט אויך געהאט א גוט הארץ, און אזא טבע צו קללה׳ן. וואס פאר א קינד איך האב אוועקגעשיקט אין דער וועלט אריין, האט זי געוויינט ווי א בי־בער, כאטש אין דער היים האט זי זיי געשאלטען מיט טויטע קללות! וועהר שמועסט — דערמאנט ער זיך — אז איינס איז גע־שטארבען! זי האט זיך געווארפען גאנצע טעג ווי א שלאנג אויף דער ערד, געהאקט זיך מיט די פויסטען אין קאפ אריין.

איינמאל האט זי גאר געוואלט ווארפען א שטיין אין הימעל אריין!

— אט, זעהסט דו — טראכט ער — גאט מאכט זיך אסך

פון א נארישער אידענע!... זי לאזט אבער נישט ארויסנעמען די מטה מיט'ן מת! זי פאטשט אויס די ווייבער, דער חברה נושאים רייסט זי אויס די בערד!

א שעהנע גבורה האט געשטעקט אין דער שפרינצען! עס האט זיך געדאכט א פליג, און אזא כח, אזא כח!...

— פארט, זי זאל עס מיר מוחל זיין, א גוטע געוועזען! זי האט אפילו מ י ך אויך נישט פיינט געהאט, כאטש זי האט מיר קיינמאל קיין גוט ווארט נישט געגעבען!

געשריגען האט זי: א גט, א גט! אז נישט וועט זי אזוי אנט־לויפען! נאר וואו האט זי געוואלט א גט!

ער דערמאנט זיך עפעס און שמייכעלט...

די מעשה איז שוין לאנג, לאנג... דענסטמאל איז נאך געוועזען די קאנסומציע און ער איז געוועזען א נאכט־וועכטער, און ארומ־געגאנגען גאנצע נעכט מיט'ן אייזערנעם שטעקעלע, מען זאל נישט ארייג'גנב'נען בראנפען!

סלוזשבע האט ער געקאנט, ביי פאניען איז א גוט חדר, ער האט גוטע מלמדים געהאט!... פארטאג, ווינטער איז עס געוועזען, עס קומט איהם אפבייטען דער טאג־וועכטער, חיים יונה — איז שוין אויפ'ן עולם אמת — און ער געהט אהיים געפרוירען, פארשטארט! ער קלאפט אין דער טיר און זי שרייט איהם ארויס פון בעט:

— געה אין דער ערד אריין! איך האב געמיינט דיין נאמען וועט אהיים קומען.

אהא! זי איז בייז נאך פון נעכטען בייטאג! ער קאן זיך אפילו נישט דערמאנען, וואס נעכטען איז אזוינס געוועזן. נאר ז י י ן האט דאך עפעס געמוזט.

— פארמאך דאס מויל און עפען! — שרייט ער.

— דעם קאפ וועל איך דיר עפענען! — הערט זיך א קלארע תשובה.

— לאז מיך אריין! — שרייט ער.

— אין דר'ערד אריין געה! — ענטפערט זי.

און ער האט זיך מישב געוועזן און איז געגאנגען אין בית־המדרש אריין. ער האט זיך געלעגט שלאפען הינטער'ן אויווען. צום שלים־מזל איז געוועזען א סוואנד, ער איז פארגארעט געווא־רען, און מען האט איהם אהיים געטראגען א טויטען...

א קלייניגקייט האט דאמאלס שפרינצע איבערגעארבייט! ער האט שפעטער גאנץ גוט געהערט, וואס זי האט איבערגעארבייט.

מען זאגט איהר: עס איז גארנישט, א סוואנד.

ניין! זי וויל נאר א דאקטאר; זי האט ברעה צו חלש'ן, צו ווארפען זיך אין וואסער אריין, און שרייט נאר: מיין מאן! מיין מאן, מיין תכשיט!

ער נעמט צוזאמען אלע כחות, זעצט זיך אויף און פרעגט זי געלאסען:

— שפרינצע, ווילסט א גט?

— נעם איין... זי האט דאך נישט געענדיגט די קללה און ארויסגעלאזט א געוויין...

— שמריה, ווי מיינסט דו, גאט וועט מיך נישט שטראפען פאר מיינע קללות, פאר מיין רשעות?...

קוים איז ער אבער געזונט געווארען — צוריק די אייגענע שפרינצע: א מויל אויף רעדער, א צונג אויף שרויפען, און אייזען שטארק, זי קראצט ווי א קאץ, הא, הא! א שאד שפרינצע! זי האט אפילו קיין נחת פון די קינדער נישט דערלעבט.

עס מוז זיי גוט געהן אויף דער וועלט; אלע בעלי מלאכות. די מלאכה לאזט נישט שטארבען פאר הונגער! כח האבען זיי, איז מיר אריין געראטען; אי וואס, זיי שרייבען נישט, וואס איז? אליין קאנען זיי נישט, און געה בעט ערשט אן אנדערען, יענער זאל שרייבען! און וואס פאר א טעם האט אזא בריף? ווי איבער־געשווענקטע יויך! און גלאט מיט דער צייט... יונגע קינדער פאר־געסען... עס מוז זיי דאך גאר גוט זיין...

נאר שפרינצע נעבעך ליגט אין דער ערד! א שאד שפרינצע!

— אזוי ווי קאנסומציע האט אויפגעהערט, איז זי געווארען אוים מענש! טאקע, איידער איך האב מיך געוואוינט צום שליחות. צו זאגען דעם פריץ: יאשניע פאניע, נישט וואשע וויסאקא בלאַ־גאראדיע, איידער מען האט מיר געטרויט קאנטראקטען מיט געלט — האט געפעהלט דאס שטיקעל ברויט...

מילא איך, זעהסט דו, א מאנספערשוין, א געוועזענער קאנ־טאניסט. עסט מען נישט א טאג! איהר אבער איז עס געגאנגען, אימשטיינס געזאגט, אינ'ם גאנצען לעבען! א נארישע אידענע, זי פארלירט באלד די כחות, זי האט שוין אפילו נישט געקאנט יעלל־

טען, דער גאנצער שייגעץ איז איהר פון קאפ ארויס, און נאר גע־וויינט...

עס איז מיר נמאס ומאוס געווארען פאר'ן לעבען... עפעס האט זי גאר מורא געקריגען פאר מיר! זי האט גאר מורא געהאט צו עסען, מיר זאל נישט פעהלען. אז איך זעה, אז ז י האט מורא, בין א י ך ביי קוראזש. א י ך שריי, איך שילט! למשל: פארוואס געהסט דו נישט פרעסען?! איך פאל אמאל איין א רציחה אריין און וויל זי פשוט שלאגען. נאר געה שלאג א וויינענ־דיגע אידענע, אז זי זיצט פארלעגט די הענט און ריהרט זיך נישט! איך לויף צו מיט א קולאק, שפיי אין איהם נאך אן, און זי ענט־פערט מיר: „עס פריהער דו אפ, איך וועל נאכדעם עסען!“ און איך האב געמוזט פריהער אפבייסען פונ'ם ברויט, און איהר אי־בערלאזען די רעשט...

אמאל נארט זי מיך ארויס אין גאס אריין: איך וועל שוין עסען, געה נאר אין גאס אריין; געה, אפשר וועסט דו עפעס פאר־דינען, און מכלומר'שט שמייכעלט זי דערביי, און גלעט מיך אמאל!

און אז איך געה און קום צוריק, טרעף איך כמעט דאס אייגענע ברויט! זי רעדט מיר איין, אז זי קאן נישט עסען קיין טרוקענס, זי דארף נאר א גריץ!

ער בויגט אראפ דעם קאפ, גלייך עס וואלט איהם געדריקט א שווערע לאסט און די טרויעריגע געדאנקען יאגען:

— און וואס פאר א יללות זי האט געמאכט, אז איך האב געוואלט מיין שבת'דיגע קאפאטע, אט די וואס איך טראג — פאר־זעצען! מעשים האט זי געארבייט און געלאפען און פארזעצט איה־רע מעשענע בענש־לייכטער, און ביז אין טויט אריין שוין געבענשט אין קארטאפעל!... פאר'ן טויט האט זי מיר מודה געווען, אז זי האט קיינמאל נישט געוואלט קיין גט, אז זי האט נאר א בייז מויל געהאט.

— די צונג, די צונג, — האט זי געשריען. — רבונו של עולם, זיי מיר מוחל די צונג! — און איז טאקע געשטארבען אין איין פחד, מען זאל זי אויף יענער וועלט נישט הענגען אויף דער צונג!

— גאט, — מאכט זי צו מיר, — וועט קיין רחמנות אויף מיר נישט האבען; איך האב צופיעל געזינדיגט! נאר אז דו וועסט

קומען, נישט באלד, חס ושלום! איבער הונדערט און צוואנציג יאהר. אז דו וועסט קומען, געדענק, כאפ מיך אראפ פון תליה! זאג דעם בית דין של מעלה, אז דו האסט מיר מוחל געוועזען!

זי האט באלד פארלוירען די געדאנקען, אלץ גערופען די קינ־דער! עס האט זיך איהר געדאכט, אז זיי זענען דא אין שטוב, א. זי רעדט מיט זיי, און האט זיי אויך געבעטען מחילה.

א נארישע אידענע, וועך וואלט איהר נישט מוחל געווען.

ווי אלט איז זי געוועזען אינגאנצען? אפשר א יאהר פופציג! אזוי פריה געשטארבען! א קלייניגקייט, אז א מענש נעמט זיך אליין צו דאס לעבען, אז וואס מען טראגט ארויס פון שטוב צו פארזעצען, טראגט מען ארויס האלב געזונט, שטיקער פלייש!...

טאג אויף טאג איז זי גרינער און געלע, קלענער און דארער געווארען.

זי האט געזאגט, אז זי פיהלט, ווי דער מארך טריקענט איהר אין די ביינער... זי האט געוואוסט, אז זי וועט שטארבען!...

ווי האט זי ליעב געהאט די שטוב מיט אלע זאכען! וואס מען האט ארויסגעגעבען, א בענקעל, א בלעכענע עסע, איך וויים וואס, האט זי עס באגאסען מיט ביטערע טרערען! זי האט זיך מיט יעדער זאך געזעגענט ווי א מאמע מיט א קינד!... מישטיינס געזאגט, ארומגעכאפט און כמעט געקושט... „אהא! מאכט זי, ווען איך וועל שטארבען, וועסט דו שוין נישט זיין אין שטוב!“

א מעשה, א נקבה איז פארט א נאר! א רגע איז זי א קאַ־זאַק אין ספודניצע, און א ליאדע וואס — ערגער ווי א קינד! זעהסט דו שוין,ביים שטארבען איז אודאי א חלוק צי מיט א בענ־קעל צי אהן א בענקעל!...

— פע! — האקט ער זיך אליין איבער די געדאנקען, — וואס מיר קומט אלץ אין קאפ אריין, דורך די פוסטע זאכען נעה איך וואלגע.

— נו, זעלנערישע פיס, טראגט ווייטער! — קאמאנדירט ער מיט זיך.

ער קוקט זיך אום — ארום און ארום שניי; אויבען — א גרויער הימעל מיט שווארצע שמאטעס געלאטעט; — גאר מיין אונטערשטע קאפאטע! — טראכט ער — שינעט מיט לאסטיקענע לאטעס! רבונו של עולם, דיר פעהלט אויך קרעדיט אין געוועלב?

דערווייל נעמט א פראסט. די באָרד און די וואָנסעס זענען אייז, אין גוף איז אפילו נישט קשה, דער קאָפּ איז גאָר וואַרעם. אויפ'ן שטערן פיהלט ער טראָפּען שוויים: נאָר די פיס ווערען וואָס אמאָל קעלטער און שוואַכער.

שוין נישט ווייט. ער האָט דאָך חשק זיך אָפּצורוהען און ער שעמט זיך פאַר זיך אַליין. דאָס ערשטע מאָל דאַרף ער זיך אָפּ־רוהען ביי א שליחות פון צוויי מייל וועג. ער וויל זיך נישט מודה זיין, אַז ער איז אַן אַכציגער און עס איז שוין צייט דערויף.

ניין, ער מוז געהן... נאָר געהן... כל זמן מען געהט, געהט מען. עס טראָגט זיך; קוים גיט מען נאָך דעם יצר הרע און מען רוהט זיך אָפּ, ווערט מען שוין א לייט!

מען קאָן זיך גלאַט פאַרקיהלען, שרעקט ער זיך אַליין איבער, — און וויל זיך אַלץ אויסרעדען דעם שטאַרקען חשק צום אָפּרוהען.

— נישט ווייט שוין צום דאָרף, דאָרט וועל איך אויך צייט האָבען!

— דאָס, טראַכט ער — וועל איך יאָ טון: איך וועל נישט געהן גלייך צום פריץ... ביים פריץ מוז מען וואַרטען א שעה אין דרויסען... נאָר גלייך צום איד.

— כאָטש גוט, — טראַכט ער, — וואָס איך האָב נישט קיין מורא פאַר דעם פריצ'ס הונט; פונדעסטוועגען, בייגאַכט, אַז מען לאָזט אָפּ דעם בורען, איז פאַרט א סכנה; איך האָב מיט אפילו מיין וועטשערע, און בורי האָט ליעב קען. פאַרט בעסער פריהער אויסרוהען די ביינער! איך וועל מיר פריהער אריינגעהן צום איד, אָנוואַרעמען זיך, וואַשען זיך, עפּעס עסען...

און עס קומט איהם וואַסער אין מויל אריין; ער האָט פון אין דער פריה אָן נישט געגעסען; נאָר דאָס איז א קליינינקייט. איהם אַרט נישט, וואָס ער איז הונגעריג; ער האָט הנאה דערפון: אַז מען איז הונגעריג, איז א סימן, אַז מען לעבט! נאָר די פיס!...

ער האָט נאָך אינגאַנצען א צוויי וויאָרסט, ער זעהט שוין אַרום דעם פריצ'ס גרויסע שאָפּע... נאָר די פיס זעהען נישט, זיי ווילען זיך דוקא אָפּרוהען!

— און ווידער פאַרקעהרט, — טראַכט ער זיך, — וואָס איז, אַז איך וועל מיך אביסעל אָפּרוהען? א מינוט, א האַלבע מינוט!

אפשר יא? לאז מיך נאר פרואווען! אזוי לאנג פאלגען מיך די בּים, וועל איך זיי אויך אמאל פאלגען!

און שמריה זעצט זיך אין דער זייט אויף א בערגעל שניי. אצינד הערט ער ערשט, ווי דאס הארץ קלאפט אין איהם ווי א האַמער, און עס שטעכט, און דער קאפ שווינדעלט...

ער דערשרעקט זיך.. צי ווערט ער נישט קראנק? ער האט ביי זיך פרעמד געלט! ער קאן בלייבען, חס ושלום, חלשות... און ער טרייסט זיך: געלויבט איז גאט, וואס קיינער געהט נישט! און אפילו עמיץ זאל געהן, וועט איהם אויך נישט איינפאלען, אז איך האב געלט ביי מיר... מישטיינס געזאגט, ווען מ׳געטרויט געלט!... נאר א קאפּ זיצען, דערנאך וואלי!

נאר די ברעמען פאלען איהם צו ווי בליי.

— ניין, הויב דיך אויף, שמריה, ווסטאוואי! — קאמאנדירט ער מיט זיך.

קאמאנדירען קאן ער נאך, אבער אויספיהרען נישט. ער קאן זיך נישט ריהרען. איהם דאכט זיך דאך, אז ער געהט, אז ער געהט אלעמאל שטארקער! אט זעהט ער שוין אלע הייזלעך... דא וואוינט אנטעק, דארט באזילי; ער קען זיי אלע, ער דינגט ביי זיי פוהרען... צום איך איז נאך ווייט, נאר גלייכער צום איך... מ׳טרעפט דארט אמאל מזומן... און איהם דאכט זיך, אז ער געהט צום אידס הייזעל; נאר עס רוקט זיך אפּ אלע מאל ווייטער, ווייטער... מן הסתם דארף אזוי זיין... עס ברענט דאך א פרעהליך פייערל אויפ׳ן קוימען, דאס גאנצע פענסטערל איז לוסטיג און רויט, די גראבע מירל שוימט אודאי א גרויסען טאפּ קארטאפעל, און זי איז איהם שטענדיג מכבד מיט א קארטאפעל; א פארגעניגען א הייסע קארטאפעל! און ער רוקט זיך ווייטער. אזוי דאכט זיך איהם, כאטש ער זיצט אויף איין ארט.

דער פראסט האט אביסעל געלאזט, עס הויבען אן פאלען ברייטע, דיקע פלאכעס שניי.

איהם איז, אפנים, אויך ווארעמער געווארען אין דער שניי־קאפּאטע. און עס דאכט זיך איהם, אז ער איז שוין ביים איך איז שטוב. מירל זייערט די קארטאפעל. ער הערט, ווי דאס וואסער גיסט זיך, זיוד, זיוד, און אזוי גיסט זיך פון זיין לאסטיקענער קאַפּאטע אויך. יונה נעהט ארום און זינגט אונטער דער נאז: זיין

שטייגער איז צו זינגען נאָך מעריב, ווייל דאַמאָלט איי ער הונגעריג, און מאַכט אַלע מאָל: „נו, מירל!“.

נאָר מירל יאָגט זיך נישט: „וואָלנער טוט זיך בעסער!“

— צי שלאָף איך און עס חלומ׳ט זיך מיר? ווערט ער ראַפּטום פרעהליך־דערשראָקען. עס דאַכט זיך איהם, אז עס עפענט זיך די טיר און עס קומט אריין זיין עלטערער זוהן... חנה! חנה! אַה! ער דערקענט איהם! וואָס טוט ער דאָ? נאָר חנה דערקענט איהם נישט, און ער מאַכט זיך נישט וויסענדיג... כאַ, כאַ, כאַ! ער דערצעהלט יונה׳ן, אז ער פאָהרט צום טאַטען. ער האָט דעם טאַטען נישט פאַרגעסען! און יונה ממזר זאָגט איהם נישט, אז דער טאַטע זיצט אויפ׳ן באַנק־בעטעל!... מירל האָט צו טון: זי איז פאַרנומען ביי די קאַרטאָפעל, זי וועט נישט מפסיק זיין; זי שמייכעלט נאָר. זי רייבט די קאַרטאָפעל מיט׳ן גרויסען הילצערנעם לעפעל און שמייכעלט!

— אַה! חנה מוז זיין רייך, גאָר רייך! אַלץ איז אויף איהם גאַנץ, און אַ קייט... אפשר טאָמביק? ניין, אודאי גאָלד! חנה וועט נישט טראָגען קיין טאָמביקענע קייט, ח״ו... כאַ! כאַ! כאַ!

— ער גיט אַ קוק אויפ׳ן פּיעקאַליק... כאַ! כאַ! כאַ! — ער פּלאַצט שיער פאַר געלעכטער. יעקעל, בערעל, זכריה... אַלע דריי... כאַ! כאַ! כאַ! זיי האָבען זיך באַהאַלטען אויפ׳ן פּיעקאַליק. דאָס איז גנבים! כאַ! כאַ! כאַ! אַ שאָד שפּרינצע, אַ שאָד! זי זאָל כאָטש אויך האָבען דעם נחת! דערווייל באַשטעלט חנה צוויי גענז. „חנה! חנה! דערקענסט מיך נישט? א י ד בין עס!...“ און איהם דאַכט זיך, אז ער צוקושט זיך מיט חנה׳ן...

— הערסטו, חנה, אַ שאָד די מאַמען, זי זאָל דיך זעהן!... יעקעל, בערעל, זכריה, אַראָפּ פון פּיעקאַליק! איך האָב אייך באַלד דערקענט! קומט אַראָפּ, איך האָב געוואוסט, אז איהר וועט קומען! אַ והא ראיה, איך האָב אייך מיטגעבראַכט קעז, אמת׳ן שאָפענעם קעז! זעהט נאָר, קומט, קינדער, איהר האָט דאָך עפּעס ליעב זעלנעריש ברויט! וואָס? אפשר נישט? אמת, אַ שאָד די מאַמע!

און עס דאַכט זיך איהם, אז אַלע פיער קינדער האָבען איהם אַרומגערינגעלט און האַלטען איהם און קושען איהם און דריקען זיך צו איהם צו.

— נאר וואַלנע, קינדערלעך! וואַלנע, דריקט מיך נישט צו שטאַרק! איך בין שוין נישט קיין יונגערמאַן, איך בין אַן אַכצי־גער!.. .וואַלנע, איהר דושעט מיך. וואַלנע, קינדערלעך... אַלטע ביינער! וואַלנע, איך האָב געלט אין קעשענע! מיר, ב"ה, גע־טרויט מען געלט!... גענוג, קינדערלעך, גענוג!...

און עס איז געווען גענוג... ער איז געבליבען פאַרשטאַרט מיט דער האַנט אויף דער בוזעם־קעשענע. —

צוזאַמען.

מיט יוסל מלמד איז שלעכט...

ער אליין האלט עס אפילו נישט פאר שלעכט. ווארים וואס? קיין האניג פון לעבען האט ער קיינמאל נישט געלעקט... קיין יונגערמאן איז ער נישט, קיין מיתה חטופה וואלט עס נישט געווען; ליגט שוין, לא עליכם, א שעהנע פאר וואכען! און דערצו איז פונקט חודש ניסן, וואלט ער כאטש פטור געווארען פון חבוט הקבר. לאזט זי אבער נישט, יענטעל די רבי'צין; מאכט זי קולות, זי און די קינדער... גוס'עט ער און גוס'עט, שוין עטליכע מאל ודוי געזאגט. אויסגעצויגען זיך, איבערגעדרעהט זיך צו דער וואנט, און זי לאזט נישט קומען צו יציאת נשמה; זי און די קינדער. ער פינטעלט מיט די אויגען, בעט זיך ביי איהר רחמים — דעם קול האט ער שוין לאנג אנגעווארען — און זי מיט די קינדער טרעטען נישט אפ פון בעט און מאכען יללות...

קריגט מען דארט אויבען אויף איהם רחמנות.

מאכט זיך, איינמאל ביינאכט, שוין אפילו נאך חצות, הויבט עפעס אן צו רוישען הינטער'ן פענסטערל, און פאמעלעך געהט איבער דאס רוישען אין א מין נגינה — עפעס נישט געזונגען, נישט געשפילט אויף א כלי, און פארט נגינה, און אזוי מחיה'דיג שטיל און זיס, אז עס צוגעהט אין אלע אברים.

ווערען יוסל'ס ווייב מיט די קינדער מיט אמאל שטיל, הערען זיך איין צו דער נגינה. באלד דערפיהלען זיי עפעס א זיסע מידקייט אין גאנצען גוף, לאזען זיך אראפ אויף דער ערד ארום בעט, שפארען אן די קעפ אן די לייסטען, די ברעמען פאלען צו, די אויגען שליסען זיך, און זיי דרעמלען איין.

האט זיך די נשמה דערמיט באנוצט און ארויסגעכאפט זיך פון גוף.

מילא, גלייך ארויף קאן דאך די נשמה נישט; נישט אזוי

לייכט זיך אפצושאקלען פון שטויב פון דער ערד און אויסגלייכען די פליגעלעך. און אגב מוז זי דאך, על פי דין, בלייבען ביים גוף, כל זמן ער קומט נישט צו קבר ישראל: מוז נאכגעהן דער מטה, זעהן די קבורה, אויסהערען קדיש.

פליהט זי, די נשמה, ארויס דורך די נאזלעכער פון גוף, כאפט זיך ארויס דורך דעם אפענעם לופטשיקעל פון שטוב, שטעלט זיך א ווײלע און ווארפט פון יענער זייט אריין א רחמנות־בליק צום בעט, צום אויסגעצויגענעם גוף, וואס האט שוין אפילו נישט געצאפעלט, דרעהט זיך אויס, און הויבט אן זיך ארומצודרעהען ארום הויז...

איז אבער יוסל מלמד בטבע א פארטראכטער געווען, א פאר־חוש'טע נשמה געהאט. פארגעסט זי זיך, די נשמה, לאזט זיך אין מארק אריין, דערנאך פון מארק און פון שטעדטעל ארויס; מיידט אויס די לעצטע הייזלעך, די באד און געהט אזוי אלץ ווייטער און ווייטער...

איין בורא עולם ווייסט, ווי לאנג עס האט געדויערט און וויפיעל זי איז אפגעגאנגען. פליהען האט זי כמעט נאך נישט געקאנט, געהט זי און געהט און קומט צו צו א בערגעל. דערהערט זי פלוצלונג פון דער הויך א גערויש, א גערויש אזוי ווי פון פליגעל. דערמאנט זי זיך, די נשמה, אן דעם טויט; מיינט זי, אז ס'איז שוין נאך קבורה, אז זי געהט עס ארויף, וואו מען דארף. און אז דאס רוישען די פליגעל פון די מלאכים, וואס מען האט איהר געשיקט אנטקעגען... צושמייכעלט זי זיך, די נשמה, עס קומט איהר: פאר דער תורה הקדושה אוועקגעלעגט דאס געזונט מיט'ן לעבען... ווערט זי דערפרעהט: איילט זיך צו, סאפעט און געהט בארג אויף, אלײן פאר'חושט. אינמיטען הויבט זי אבער די אויגען אויף, דערזעהט זי — א ווינט־מיהל! און די ווינט־מיהל דרעהט זיך, א ווינטעל געוועהן, און די פליגעל רוישען אין דער לופטען. מילא דערמאנט זי זיך, אז עס איז נאך פאר קבורה און קוקט אזוי ווייטער: ביי דער ווינט־מיהל, דערזעהט זי, שטעהט א הייזעל, מיט עטליכע פענסטערלעך. און צוויי פון די פענסטערלעך זענען זעהר ליכטיג. וואונדערט זי זיך, וואס עס לייכט זיך נאך ערגעץ אזוי שפעט, קוקט זי זיך אום, דערקענט זי די מיהל; ערשט פאר־א־יאהרען האט זי דא ווייץ גע'כשר'ט, משגיח געווען ביים מאלען מצה־שמורה־מעהל,

ס'איז פריידעל דער אלמנה'ס מיהל... פלעגט ביי איהר מאלצייטען עסען, די בנים פארהערען — גרויסע עם הארצים געווען! — און זי פלעגט איהם מכבד זיין מיט גריוועז און קלאגען זיך פאר איהם, באשר בכן, דער מאן האט זי פארלאזט בחצי ימיו, איבערגעלאזט איינע אליין מיט קינדער אין א דארף, מיט א גרויסער ווינט־מיהל. וואס וואקסט איבער'ן קאפ... וכדומה... און אויפ'ן שכן פלעגט זי זיך קלאגען, אויפ'ן איד פון צווייטען דארף, פון דער צווייטער ווינט־מיהל, וואס רעדט איהר אפ די קונים, — און אצינד אזוינע יום־טוב'דיגע ליכטיגע שויבען! איז איהר א גרויסער חדוש, דער נשמה. געהט זי נעהנטער צו, קוקט אריין, און ווערט נאך אמאל נתפעל. נישט חודש, נישט שבת און קיין יום־טוב אודאי נישט. און דער טיש איז ווייס געדעקט, און אויפ'ן טיש שטעהט א שאַבאשניק, אנגעצונדען אלע זיבען ליכט, אויפ'ן ווייסען טישטוך— כיבוד. די בנים זענען נישט אין שטוב, אודאי אין דער צווייטער מיט די פינסטערע פענסטערלעך, שלאפען שוין אודאי... און ביים טיש זיצט פריידעל, נישט פארמעהליגט, א שבת־יום־טוב'דיגער מלבוש, מיט א ווייסען זיידענעם טיכעל איבער'ן קאפ — פון איין זייט, און עפעס א איד, אין א נייעם קאשקעט און א טוכענער קאַפאטע — אין דער צווייטער זייט טיש. פאלט איהר איין: דער איד פון צווייטען דארף, פון דער צווייטער מיהל! און ער איז אויך גארנישט פארמעהליגט, און דער איד, זעהט מען בחוש, שדכ'נט זיך צו איהר... מען נעמט א קאפ, מען טרינקט לחיים... און זי בעט זיך נאר: שמיל! די קינדער זאלען אין דער צווייטער שטוב נישט הערען... און מען הויבט ווייטער אויף די גלעזלעך!

איינמיטען ווערט די אידענע טרויעריג און פרעגט: און די קינדער? קינדער אין שטוב, זאגט דער איד, האט־ער פיינט... כ'זאל וועלען קינדער, זאגט דער איד, וואלט ער א בתולה גענומען און אייגענע געהאט... וויל זי זיך פון איהם אפרוקען... כאפט ער זי אן ביי דער האנט און קוקט איהר אין די אויגען אריין... די מיידלעך, זאגט ער, מעגען זיך שטעלען אין שטעדטעל אויף אן ארט, ער וועט זיי אפפיהרען. דאס אינגעל, — ער האט א קרוב א דרדקי־מלמד, וועט ער איהם אפגעבען פאר א באהעלפער... און — ווי זי וויל! זי — א אידענע! — כליפעט און טרינקט ווייטער: לחיים! און דערווייל קרעהט דער האן, דער איד כאפט

זיך אויף, ער מוז פאהרען אין שטעדטעל אריין נאך א חופה און א מנין... זי באגלייט איהם ביז צו דער טיר, ער פארשווינדט אין דער נאכט אריין, און זי וואקעלט זיך צוריק, קומט צו צו דער טיר פון דער שטוב, וואו די קינדער שלאפען, פאלט צו מיט'ן פנים צו דער מזוזה, און צוואוויינט זיך אויף א קול: הלואי וואלט זי דער מאן געווען מיט זיך מיטגענומען, נישט איבערגעלאזט איינע אליין, וואלטען די קינדער יתומים אהן טאטע־מאמע געווען, קיין שטיף־טאטען נישט באקומען, וואלט ווער אויף זיי רחמנות געהאט...

כאפט זיך ערשט די נשמה, וואס מיט איהר איז געשעהען, און דרעהט זיך אויס, און לאזט זיך צוריק אהיים... בלאנדזשעט אבי־סעל און קומט דאך צום שטעדטעל צו. מען קלאפט אין שול אריין: דריי מאל! א שטיין איז איהר אראפ פון הארץ; אפנים, מען ווייסט נאך נישט... קומט צו דער שטוב, דער לופטשיק — אפען. דער עולם ארום בעט שלאפט, די נאז־לעכער פון גוף — נאך נישט פארקיהלט, כאפט זי זיך צוריק אין גוף אריין. און גארנישט!

אין דערפריה, דאס גערודער אין מארק וועקט זיך, פויערים מיט פוהרען קומען אן; קלייטען עפענען זיך, די איינגעשלאפענע בני בית כאפען זיך אויף: א נס! יוסל מלמד שוויצט. איבער נאכט א קריזים געווען. מענשען געהען דאווענען און טרעטען אפ: ששון ושמחה! נאר רעדען רעדט ער נישט, אפגעשוואכט, געהט מען דאווענען. יוסל, זאגט מען, איז אונזער... טרייבט דאס ווייב די מיידלעך ארוים צו דער שטעל. די אינגלעך אין חדר אריין, און וויל אויך ארויסגעהן און אריינרופען א שכנה אויף איהר ארט. נאר אזוי, ווי זיי בלייבען אליין, זעצט זיך יוסל אויף און זאגט איהר: זיי וויסען, זאגט ער איהר, אז דו וועסט היינט־מארגען אוועקגעה: פון דער וועלט, דעריבער זאג איך דיר אן, זאלסט קומען אהין מיט א ריינעם חשבון... געה, על כן, אין מארק אריין, זעה איינ־צומאנען דיינע חובות און באצאהל וועמען דו ביסט שולדיג... דאס זאלסטו טון איבער'ן טאג און פארנאכט זאלסטו אהיים קומען, מיטברענגען זאלסטו א מנין מענשען, און וועסט דיך לעגען אין בעט און ודוי זאגען, און די רעשט געהער צו זיין ליעבען נא־מען... ווארים איך וויל נישט, מיינע קינדער זאלען באקומען א שטיף־טאטען. האב איך מיר עס אויסגעבעטען, זיי זאלען בעסער

בלייבען יתומים אהן טאטע־מאמע, וועט קהל אויף זיי רחמנית האבען און השגחה געבען...

מיינט זי, ער רעדט פון וועג, נאך נישט ביי די קלארע געדאנקען, וויל זי איהם אבער נישט דערצארנען, שאקעלט מיט׳ן קאפ אויף יא, און געהט ארויס...

פארנאכט, מנחה צייט, קומט זי צוריק, פרעגט ער זי, צי זי האט אלץ געטאן, ווי ער האט געהייסען. וויל זי איהם ווייטער נישט דערצארנען, שאקעלט זי ווייטער מיט׳ן קאפ אויף יא. פרעגט ער וועגען מנין, נאר איידער זי ענטפערט, קומען טאקע אריין מענשען. געקומען זענען זיי מבקר חולה זיין — מיינט ער, אז זי האט זיי באשטעלט, זאגט ער איהר: געה אין בעט אריין... הויבט זי זיך אן צו שרעקען, פינטעלט צו די מענשען מיט די אויגען: וואס וויל ער פון איהר. זאגט מען איהר, אז א מאן, בפרט א שכיב מרע, מוז מען פאלגען, אין ער זאגט, אז ער איז אויף איהר גוזר, לעגט זי זיך אויפ׳ן בעט... הייסט ער, עס זאל עמיץ מיט איהר זאגען ודוי, „מיט מיר אויך,‟ זאגט ער... זעהען די אידען, אז זיין פנים ענדערט זיך, נעמט איינער א מעבר־יבק און זאגט פאר. הייסט ער, זי זאל דוקא מיטזאגען. ראטען די אידען, זי זאל פאלגען. מן הסתם וויים ער, וואס ער וויל. זאגט זי נאך, און קלאפט זיך אין הארץ... און זאגענדיג ווערט איהר קול וואס אמאל שוואכער און שוואכער. און דאס פנים אלץ געלער און שווארצער... און די עדה אידען קוקט, און עס שטארט זיי דער אטעם פאר שרעק. נאר דער זאגער קוקט דורך ברילען אין מעבר־יבק אריין און זעהט נישט, וואס ארום טוט׳ זיך און הערט נישט אויף צו זאגען... און יוסל זאגט און שמייכעלט, און די אידענע נעבעך קאן שוין קוים מאכען מיט די ליפען, און זי ציהט זיך אייז, ווי א קנויל, און גיט זיך מיט אמאל א ציה אוים איבער׳ן בעט, יוסל אין זיין בעט אויך, און מיט איין מאל, זעהען די אידען, ווי פוןביידע נאזלעכער, אזוי ביי איהם, אזוי ביי איהר, באווייזען זיך פלעמלעך און די פלעמלעך פליהען צו צום לופטשיק, און גיסען זיך צוזאמען אין איין פלעמעל און דאס פלעמעל פליהט ארוים... שרייען די אידען אוים: ברוך דין אמת, פאלט דער מעבר יבק פון זאגערס האנט ארוים...

און די קינדער זענען טאקע געבליבען אהן טאטע־מאמע... און וועלען קיין שטיף־טאטען נישט האבען.

אַ כעס פון אַ אידענע.

דאָס קליינע שטיבעל איז פאַר׳חושכ׳ט ווי אין איהם דער דלות, אויף וועלכען עס וויינען אלע פיער וועגט... אינ׳ם אָפּגעריסענעם סופיט שטעקט א האקען — א יתום נאָך א געוועזענעם הענגעל־לייכטער. דער גרויסער, אָפּגעשיילטער אויוועז איז „ארומגעגאַרטעלט ביי די לענדען" מיט א גראָבען זאַק, שטעהט איבערגעבויגען אין א זייט, און קוקט אריבער צו זיין פינסטערען שכן—צום לעדיגען שווארצען קוימען, אויף וועלכען עס ליגט אן איבערגעדרעהטער טאָפּ מיט אן אָנגעברענטען ראנד, און אין א זייט, א „עליו־השלום", א צובראכענער לעפעל. דער בלעכענער גבור האָט געהאט אן עהרליכען טויט: ער איז געפאלען אין דער מלחמה מיט אויסגעדארטער, איינגעשפּארטער, נעכטיגער קאַשע!

דאָס שטיבעל איז איבערגעפילט מיט כלים; עס שטעהט א הימעל־בעט, פאַרהאנגען מיט צוריסענע פאַרהענגלעך... דורך די לעכער קוקט ארויס דאָס בעטגעוואַנט, אָהן ציכלעך, מיט רויטע פאַרפעדערטע אויגען. עס שטעהט א וויגעל, פון וועלכען עס שיינט ארויס א גרויס געלבליך קעפּעל פון א שלאָפענדיגען קינד... עס שטעהט א קאסטען, באשלאָגען מיט בלעך, מיט אן אָפענעם הענגעל־שלאָס, — עס מוז שוין דארט קיין גרויס עשירות נישט זיין,— עס שטעהט נאָך א טיש מיט דריי בענקלעך; דאָס הילצערנע מעבעל איז אמאָל רויט געפאַרבט געוועזען, היינט איז עס טונקעל ברודיג... רעכענט נאָך צו: א שאַף, א פּאַמיעס־שאַף, א פאַס וואסער, א קאטשובע מיט א לאָפּעטע, וועט איהר פארשטעהן, אז מען קאָן שויז, אין שטיבעל פון ד׳ על ד׳, קיין שפּילקע נישט ארייננווארפען...

און דאָך זענען דאָ: אַ ע ר און אַ ז י.

זי — א אידענע אין די מיטעלע יאהרען — זיצט אויפ׳ן

קאסטען, וואס פילט אוים דעם ארט צווישען הימעל־בעט און דער וויג.

זי האט רעכטס דאס איינציגע, קליינע, פארגרינטע פענסטער, לינקס — דעם טיש. זי ארבייט א זאק, שאקעלט צו דאס וויגעל מיט'ן פוס און הערט זיך איין, ווי ער לערענט ביים טיש. און ער לערענט מיט א זינגענדיג־וואלאכיש־וויינענדיגען קול. ער לערענט און באוועגט זיך אומרוהיג, אפגעריסען און נערוועז. טייל ווער־טער שלינגט ער, טייל ציהט ער, טייל כאפט ער, טייל היפערט ער איבער; טייל אקצענטירט ער און דריקט אוים מיט ליעבשאפט, טייל שיט ער גלייכגילטיג ארוים, ווי ארבעס פון א זאק. דערביי רוהט ער נישט א רגע: דא כאפט ער ארוים פון קעשענע אן אמאל רויט און גאנץ געוועזענע פאטשיילע, ווישט זיך די נאז, דעם שוויים פון פנים און שטערן, באלד לאזט ער זי אראפ אויפ'ן שוים און כאפט זיך קרייזלען די פאות, צופען דאס שפיציגע, ערטער־וויין קוים גרויליכע, בערדעל... אט באהאלט ער אן אויסגעצופטע האר אין ספר אריין און הויבט זיך אן צו פאטשען אויף דער קני. די הענט דערפיהלען דערווייל די פאטשיילע, כאפען זי און ווארפען א שפייז אין מויל אריין; ער בייסט, ווארפט איבער איין פוס אויפ'ן צווייטען און טוישט אלע מינוט די פיס.

ביי דער גאנצער צייט קנייטשט זיך איהם זיין בלאסער שטערן אין דער לענג און אין דער ברייט, עס קנייטשט זיך אוים א קמיץ איבער דער נאז. די לאנגע ברעמען ווערען, אונטער דער איבערגע־לעגטער הויט פון שטערן, כמעט פארלוירען. דערווייל גיט איהם — דאכט זיך — עפעס א שטאך אין דער ברוסט; כאפט ער און דערלאנגט זיך מיט דער רעכטער האנט אויף דער לינקער זייט אז „על־חטא“... ראפטום פארלעגט ער דעם קאפ לינקס, דריקט צו מיט א פינגער די לינקע זייט נאז, מאכט מיט דער רעכטער זייט א קינסטליכע פאנטאנע, ווארפט איבער דעם קאפ רעכטס, די פאנטאנע שפריצט פון דער לינקער זייט נאז!... אינמיטען כאפט ער א שמעק־טאבאק, ציהוידערט זיך בעסער, דער קול קלינגט, דאס ־ענקעל קנאקט, עס רודערט דער טיש!

דאס קינד וועקט זיך נישט! עס איז געוואוינט צו דער מוזיק.

און זי, דאס יונגערהייט איינגעשרומפענע ווייב, זיצט און ־ט נחת פון מאן. זי לאזט פון איהם קיין אויג נישט אראפ;

איהר אויער פאַרלירט נישט קיין איינציגען טאָן פון זיין מויל... אַמאָל זיפצט זי: ער זאָל אַזוי—טראַכט זי—טויגען צו ד ע ר וועלט ווי צו י ע נ ע ר, וואָלט איהר דאָ אויך וואויל און ליכטיג גע־וועזען... דאָ אויך...

— „מאַ! — טרייסט זי זיך — ווער שמועסט פון אַ כבוד! נישט יעדער איז זוכה צו ביידע טישען.“

זי הערט זיך איין... איהר איינגעשרומפּען פּנים ענדערט זיך. דאָס אויך וואָס אַמאָל; זי איז אויך נערוועז:

ערשט איז דערויף אויסגעגאָסען געוואָרען אַ ווילדע הנאה; אַזוי פיעל נחת האָט זי פון זיין תורה געשעפּט... דערמאַנט זי זיך, אַז היינט איז דאָך שוין דאָנערשטאָג, אַז עס איז דאָך קיין דרייער אויף שבת נישטאָ, און דאָס גן־עדן ליכט אויפ'ן פּנים ווערט וואָס אַמאָל טונקעלער און טונקעלער, ביז דער שמייכעל פאַרשווינדט פון גאַנצען פּנים... דערנאָך וואַרפט זי אַ בליק דורכ'ן פאַרגרינטען פענסטער, קוקט אויף דער זון — עס מוז שוין זיין שפּעט און עס איז נאָך אין שטוב קיין לעפעל וואַרעם־וואַסער נישטאָ, — און די שפּיזלעך בלייבען איהר שטעהן אין דער האַנט, אַ טונקעלער שאָטען האָט שוין דאָס פּנים באַדעקט. זי וואַרפט אַן אויג אויפ'ן קינד; עס שלאָפט שוין אומרוהיג, עס וועט זיך באַלד אויפכאַפּען. עס איז פאַר'ן קראַנקען קינד קיין טראָפּען מילך נישטאָ — און פון שאָטען איז שוין אַ וואָלקען געוואָרען. די שפּיזלעך הויבען אַן אין דער האַנט צו ציטערען, צו וואַרפען זיך...

און אַז זי דערמאָנט זיך נאָך, אַז, אויסער דעם, געהט צו פּסח... אַז די אויערינגלעך מיט די בענש־לייכטער זענען פאַרזעצט, דער קאַסטען — לער, דער הענגעל־לייכטער — פאַרקויפט, — הויבען אָן די שפּיזלעך גאָר מערדעריש צו טאַנצען! דער וואָלקען אויפ'ן פּנים ווערט טונקעל־בלוי, אָנגעלאָדען... אין די קליינע, גרויע אויגען, וואָס מען זעהט קוים אַרויס פון אונטער'ן טיכעל אויפ'ן קאָפּ, באַווייזען זיך — בליצען.

ער זיצט נאָך אַלץ און לערענט; ער באַמערקט נישט, אַז עס מאַכט זיך אַ געוויטער, אַז עס ווערט אַלץ מאָל געפעהרליכער... אַז זי לאָזט אַרויס דעם זאַק מיט די שפּיזלעך פון דער האַנט און הויבט אָן קנאַקען די אויסגעדאַרטע פינגער, אַז זי קנייטשט איין דעם שטערן פאַר ווערטאָג. איין אויג ווערט צוגעמאַכט, און דאָס צוויי־

טע קוקט אויף איהם, מעסער־שפּיציג אויפ׳ן מאַן. דעם למדן, אז עס וואַלט איהם, ווען ער זאָל עס זעהן, קיהל געוואָרען אין אלע אברים; דאך ער זעהט נישט, ווי איהרע בלויע ליפּען ציטערען, ווי די גאַמבע ציטערט, ווי עס קלאַפּט איהר א צאָן אַן א צאַן... ווי זי האַלט זיך איין מיט אלע כחות, נישט אויסצוברעכען... ווי דער דונער רייסט זיך און רייסט, און עס דאַרף נאַר א קלייניגקייט, ער זאָל ארויס פון מויל.

די קלייניגקייט האָט זיך געטראָפען:

ער לערענט און זאָגט! „שמע מיניה — — — — תלת...“ און טייטשט זיך אויס בנעימות: „איז דאך פון דאַנען געדרונגען...“ ער וויל זאָגען: דריי — נאַר דאָס וואָרט „געדרונגען“ איז שוין גע־נוג געווען... אַן דעם וואָרט האָט זיך אָנגעכאַפּט דאָס פאַרבי־טערטע האַרץ, דאָס איז געווען דער פונק צום פּולווער!

איהר שטאַרקער ווילען פּלאַצט. דאָס אומגליקליכע וואָרט האָט געעפענט אלע פאַרהאַמערטע טויערען, אויפגעהאַקט אלע ריגלען... אויסער זיך איז זי צוגעשפּרונגען צום מאַן מיט פּיענע אין מויל, מיט נעגעל אין פּנים אריין.

— געדרונגען, זאָגסט דו, געדרונגען? אוי! א דריגגעניש זאָל אויף דיר קומען, רבונו של עולם! — האָט זי אויסגעשריען מיט א הייזעריגען קול פאַר כעס — א דריגגעניש, רבונו של עולם! יאַ! יאַ! — האָט זי ווייטער מיט א שלאַנגען־קול געסיטשעט: פאַר פּסח... דאָנערשטאָג... ס׳קינד קראַנק... קיין טראָפּען מילך! האַ!

עס פאַרפּעהלט איהר אָטעם, די איינגעפאַלענע ברוסט שלאָגט פּאַליעס, פון די אויגען יאָגען בליצען.

ער בלייבט ווי פאַרשטיינערט. בלייך איז ער אויפגעשפּרונגען פון בענקעל, אָהן אָטעם פאַר שרעק, און האָט זיך הינטערוויילעכטס גערוקט צו דער טיר.

זיי שטעהען איינס נעגען אנדערען און קוקען זיך אָן; ער מיט גלעזערנע אויגען פאַר שרעק, זי — מיט ברענענדיגע — פאַר כעס... ער באַמערקט דאך באַלד, אז זי האָט פאַר כעס קיין שליטה נישט, נישט איבער דער צונג, נישט איבער די הענט. די אויגען ווערען איהם אלע מאָל קלענער; ער כאַפּט אַן עק פּאַטשיילע אין מויל אריין, רוקט זיך נאָך אביסעל אָפּ, אָטעמט טיפער אָפּ און מורמעלט:

— הער, דו, אשה... ווייסט דו, וואָס איז בטול תורה? נישט לאָזען דיין מאַן לערנען, הא? אַלץ פּרנסה, הא?! און ווער גיט דעם פויגעלע? אַלץ נישט גלויבען אין גאָט! אַלץ יצר־הרע, אַלץ נאָר די וועלט... נאַרישע אשה... מרשעת! נישט לאָזען לערנען אַ מאַן... דערפאַר קומט גיהנום..."

אַז זי ענטפערט נישט, ווערט ער שטאַרקער ביי זיך! איהר פּנים ווערט בלייכער און בלייכער, זי ציטערט אַלע מאָל מעהר, און וואָס מעהר זי ציטערט און ווערט בלייכער — פעסטער און ראַשער ווערט זיין קול:

— גיהנום! פייער! הענגען אויף דער צונג! ארבע מיתות בית־דין!

זי שווייגט, דאָס פּנים איהרס איז שוין ווי אַ קרייד.

ער פיהלט, אַז ער טוט נישט גלייך, אַז ער דאַרף זי נישט אַזוי קרענקען, אַז ער רעדט נישט עהרליך; נאָר איינהאַלטען קאָן ער זיך שוין נישט. אַלעס שלעכטע, וואָס ער האָט ביז אהער איז זיך געהאַט, שיט זיך איהם אַרויס, ער קאָן עס נישט איינהאַלטען.

— ווייסט וואָס טייטש? — געהט זיין קול איבער ווי אין אַ בייזען דונער: סקילה — דאָס הייסט: וואַרפען אין גרוב אַריין און פאַרשיטען מיט שטיינער! שרפה — פיהרט ער ווייטער און וואַנדערט זיך אַליין אויף זיין העזה — שרפה, דאָס הייסט: אַריינגיסען אין די געדערעם אַ לעפעל הייס־קאָכענדיג־זידענדיג בליי! הרג איז בסיף... דאָס הייסט: מען האַקט אָפּ דעם קאָפּ מיט אַ שווערד... אָט אַזוי! און ער מאַכט אַ באַוועגונג מיט דער האַנט אַרום האַלז. הײנט — חנק... ווערגען... הערסט — ווערגען! פאַרשטעהסט — בטול תורה! אַלץ פאַר בטול תורה!

דאָס האַרץ טוט איהם שוין וועה פאַר רחמנות אויף זיין קרבן, נאָר עס איז איהם דאָס ערשטע מאָל, ער זאָל אַזוי גובר זיין... עס פאַר'שכור'ט איהם! אַזאַ נאַרישע אידענע! ער האָט ביז אהער גאָרנישט געוואוסט, אַז מען קאָן זי אַזוי איבערשרעקען.

— אָט דאָס איז בטול תורה! — שרייט ער ענדליך אויס. ער האַקט דאָך אָפּ, זי קאָן דאָך צו זיך קומען און כאַפּען אַ בעזעם! ער שפּרינגט צוריק צום טיש, פאַרמאַכט די גמרא און לויפט אַרויס...

— אין בית המדרש אריין געה איך! — שרייט ער איהר צו, שוין מיט א ווייכערער שטימע און פארמאכט נאך זיך די טיר.

דאס געשריי מיט'ן קלאפּ פון דער טיר האט אויפגעוועקט דאס קו ענקליכע קינד. עס הויבט לאנגזאם אויף די שווערע ברעמען. דאס וועקסען־געל פּנים פארקרימט זיך, און עס הויבט אן צו פּייפען אונטער'ן געשוואלענעם נעזעל. נאר זי שטעהט אלץ אויף איהר ארט, אויסער זיך, ווי פארשטיינערט און הערט נישט דעם קינדס קול.

— הא! — רייסט זיך איהר ענדליך א הייזעריגער קול פון דער פארענגטער ברוסט ארויס. — אזוי — נישט ד י וועלט, נישט י ע נ ע וועלט... הענגען — זאגט ער — ווערגען — זאגט ער — הייסע סמאלע — בליי — זאגט ער! בטול תורה!

— גארנישט... מ י ר גארנישט... — העשעט איהר אין צו־ריסענעם הארץ: דא הונגער... אהן א קלייד... אהן בענש־לייכטער... אלץ נישט... דאס קינד הונגעריג.. קיין טראָפּען מילך... און דארט — הענגען.. הענגען אויף דער צונג... בטול תורה — זאגט ער. —

— הענגען... כא! כא! כא! — רייסט זיך ראפּטום אויס איהר פארצווייפעלטער קול... הענגען, יא. נאר דא! — באלד! אלץ איינס! נאך וואס ווארטען?

דאס קינד הויבט אן העכער צו וויינען. נאר זי הערט אלץ נישט.

— א שטריק! א שטריק! — שרייט זי אויסער זיך, און זוכט מיט פארבלאנדזשעטע אויגען א שטריק אין אלע ווינקעלעך.

— א שטריק וואו נעמט מען? זאל ער שוין מיין געביין דא נישט טרעפען! לאמיך כאטש דאס גיהנום פּטור ווערען! זאל ער וויסען! זאל ער זיין א מאמע! זאל ער! א כפרה בין איך! א מלאך המות! אן עק! אן עק זאל זיין! א שטריק!

און דאס לעצטע ווארט רייסט זיך איהר פון האלז ארויס ווי א רוף אויף הילף ביי א שׂרפה.

זי דערמאנט זיך, אז עס ליגט ערגעץ א שטריק... יא, אונטער'ן אויווען... מען האט געזאלט אויפ'ן ווינטער דעם אויווען איבער־בינדען, ער מוז נאך דארט ליגען...

זי לויפט צו און געפינט דעם שטריק: א פרייד — זי האט

געפונען דעם אוצר! זי ווארפט אן אויג אויפ'ן סופיט — דער האָ־קען זיצט... זי דאַרף נאָר אויפ'ן טיש אַרויף.

זי שפּרינגט אַרויף —

נאָר פון דער הויך דערזעהט זי, אז דאָס דערשראָקענע, פאר'־חלש'טע קינד איז איינגעזעצט, עס בויגט זיך איבער'ן וויגעל; עס וויל אַרוים! אַט, אַט, פאלט עס אַרוים...

— מאַמע! — האָט דאָס קינד קוים אויסגעריסען פון שוואַ־כען העלזעל.

עס כאַפּט זי אָן אַ נייער כעס.

זי ווארפט אוועק דעם שטריק, שפּרינגט אַראָפּ פון טיש, לויפט צו צום קינד, און ווארפט איהם דאָס קעפּעל אויפ'ן קישען צוריק, שרייענדיג:

— ממזר! אפילו הענגען לאָזט עס מיך נישט! אפילו נישט הענגען בשלום! עס וויל שוין ציהען... ציהען וויל עס... אַ! סם וועסט די ציהען פון דער ברוסט! סם!

— נאַ, פרעסער, נאַ! — שרייט זי אוים אין איין אָטעם, און שטופּט דעם קינד די אויסגעדאַרטע ברוסט אין מויל אַריין:

— נאַ ציה, בייס!...

עלענד.

סענדער האט געהאט זעקס ווייבער און וויל דאס זיבעטע!

דאס ערשטע ווייב זיינס געדענקט ער קוים. זיין פאטער עליו השלום, ר' פתחיה, האט איהם אמאל אהיים געבראכט א זייגערל, דערנאך האט מען איהם אנגעטאן א פוטער מיט א שטריימעל, דערנאך האט ער געגעסען א גאלדענע יויך!... ער קאן זיך נישט דערמאנען, ווי דאס ווייבעל האט אויסגעזעהן; ער געדענקט א קלייד מיט א זילבערנעם פאס, א שטערנטיכעל, א פאר אוירינגלער, קיין פנים נישט; זי האט דאך געמוזט האבען א פנים!

פאר דאס געדענקט ער, אז פאר דער חתונה, א חודש, העכסטענס צוויי, איז ער געווארען בר מצוה. דאמאלט האט דער פאטער, א בעלזער חסיד, גענומען ביי איהם פאר'ן גאנצען עולם האנטתקיעת־כף, אז ער וועט זיך נישט אויסלערנען קיין פרעמדע מנהגים ביים שווער אין הייז, נישט געהן אין שווערס דרך, נישט ווערען קיין קאצקער, קיינמאל נישט עובר זיין זמן קריאת שמע, און יאהר ביי יאהר עולה רגל זיין קיין בעלז.

דער שטעדטישער רב, אויך א בעלזער, האט איהם געגעבען א קניפ אין בעקעל פאר דער דרשה. דערביי האט ער איהם געזאגט, אז תורה אליין איז נישט מציל מדינו של גיהנום, א והא ראיה דער גאון, ער איז דאך געווען א למדן מופלג, טאקע א גאון, און איז היינט פארט אין א קליינער מדרגה... ער זיצט אין פאדערהויז פון גן־עדן איבער א ש"ס גמרא און לערענט, און דאס הארץ טוט איהם וועה זעהענדיג, ווי פראסטע מענשען, וואס קענען קוים עברי, שפרינגען איבער איהם אריבער גלייך אין גן־עדן; ווארים באמת, זאגט ער! דער עיקר איז כונה און אמונה... אמונה.

זאגט ער, איז זיין ליעבען נאמען, און נאך מעהר — אמונה אין דעם איד, וואס...

וואס... געדענקט ער שוין נישט, נאר עס איז אויסגעקומען, אז עס איז שוין גלייכער צו עסען טרפות ונבלות איידער צו פאהרען קיין קאצק. גלייכער צו זיין א כלב, אן אפיקורס, איידער דעם בעלזער און גאט ברוך הוא להכעיס, טאג אויף טאג עובר צו זיין זמן קריאת שמע, און אזוי ווייטער...

און באלד נאך דער חתונה האט זיך אנגעהויבען דער גיהנום !...

ער איז שיער נישט געשטארבען פאר הונגער, ער פלעגט אפדאווענען אכט אין דער פריה און עסען געהט מען צוויי ביינאכט, ווען ער איז שוין געלעגען און געשנארכט ערגעץ אויף א באנק...

ער האט אנגעהויבען גנב'נען עסען, אויסטרינקען, מיט דער היך פון א שטרוי, די מילך, ארויסכאפען פלייש פון טאפ ; גנב'נען געלט אין קויפען עסען. דער שווער האט אנגעהויבען פאטשען, די שוויגער — צו שאקלען איבער איהם מיט א קאטשובע, מיט'ן בעזעם, מיט וואס זי האט געקריגען אין דער האנט אריין, ביז ער האט זיך איינמאל מישב געווען און איז ביינאכט אנטלאפען...

מען האט איהם געכאפט.

— דו שייגעץ, — שרייט דער שווער, — א ווייב געהט צו קינד, אנטלויפט מען.

ער האט זיך קוים געגלויבט ! סטייטש ?

צום דריטען טאג איז דאס ווייבעל, נעבעך געשטארבען, אין קינפעט. עס האט איהם שטארק וועה געטאן ; דאך איידער ער האט צייט געהאט זיך אויסצואוויינען, האט איהם דער שווער אראפגעכאפט דעם ספאדעק, אויסגעטאן דאס זייגערעל, אפגעצויגען די יופיצע און געגעבען א טאלעץ ארויס, אז ער האט אזש די ציין געקליבען.

ער געדענקט שוין נישט אפילו, ווי אזוי ער איז אהיים געקומען. באהילפיג זענען איהם געווען בעלזער חסידים. דאמאלט איז ער אלט געווען פיערצעהן יאהר. געזעסען איז ער שוין ביז זעכצעהן. אין די צוויי יאהר האט דער פאטער פארלאזט אלע געשעפטען (ער איז געווען א תבואה מעקלער) און אלץ געהאט דין־תורות מיט'ן מחותן. געלעבט האט מען פון דער מאמעס שטעל. דער פאטער האט זיך געריכט פונ'ם „קאצקער חזיר" אלע האר ארויסצוריי־

סען! און האט אלע מאל גענומען אויף הוצאות. אויף אנדערע טוענים, אנדערע רבנים, פלעגט שטענדיג אהיים צו קומען מלא כעס, און ארייננווארפען סענדער׳ן פיערצעהן פעטש:

— אזא נבלה ווי דו — לאזט זיך ארויסוואַרפען! אז די מאמע האט זיך אנגענומען, איז געווארען ערשט חשך. סענדער האט גאט געדאנקט, אז ער איז נאך אמאל געשטאנען אונטער דער חופה. איידער מען האט געבראכט די כלה, האט ער מיט׳ן גאנצען הארץ מתפלל געווען, דער שדוך זאל שוין עולה יפה זיין. געוואוסט האט ער, אז דער נייער מחותן איז שוין א בעלזער, אז ער וועט שוין נישט דארפען גנב׳נען און כאפען פון די טעפ. נאר, „רבונו של עולם", זאל זי נישט שטארבען אין קינפעט, זאל זי שוין בעסער זיין אן עקרה.

ער וויים, אז ווען נישט, וואס יענע איז געשטארבען, וואלט ער פארט אויסגעהאלטען די צוויי יאהר קעסט! דערנאך וואלט געוועזען קעסט ביים טאטען. אלע מכות וואלטען זיך אויסגע־היילט... ער וואלט נישט אהיים געפאהרען נאקעט און בלויז, ווינ־טער אין גרעסטען פראסט...

אז ער האט זיך דערמאנט אין דער קעלט, האט ער אונטער דער חופה אנגעהויבען אינערליך שטארק צו וויינען. ער האט נישט געהערט, ווי מען האט איהם באווארפען מיט שניי, געשטא־כען מיט שפילקעס, ווי די כלי־זמר האבען געשפילט, ווי מען האט מיט דער כלה ארום איהם זיבען רעדלעך געמאכט, ווי דער חזן האט געזונגען.. .און, אז מען האט איהם מקרא געווען דעם „הרי את", האט ער אין הארץ אויסגעשריגען:

— רבונו של עולם, בעסער אן עקרה!

און ער האט עס געבעטען אין א בייזער שעה.

געווען איז זי אפילו, דערצעהלט ער, א חנ׳עווריג ווייבעל. א גאר נישט־קשה׳דיג ווייבעל! א בריה, א גוטע... זי איז איהם געקראכען אונטער די נעגעל. און א לוסטיגע אידענע, קיין שמוי־גער, נישט קיין, ווי רופט מען עס, נישט קיין טשמאי. נאר פאר־קעהרט! א לאך, א שטיף ביי דער וועטשערע — דעם שווער האט עס אפילו אמאל געארט.

— נאר איך, — דערצעהלט ער, — איך האב באמת שטארק הנאה געהאט דערפון. טאקע, עס איז ליכטיגער געווארען אין

שטוב! איהר ווייסט נישט, א גוט ווייב איז פרעהליך, נאָר וואָס קומט ארויס — אַן עקרה! און אפשר וואָלט איך מיך מיט איהר פּאַרט נישט גע'גט; א קשיא אויף א מעשה, אז מען קניפּט זיך צו עמיצען צו, איז שווער זיך אפּצורייסען. און צוגעקומען בין איך געווען, אמת, נישט צו איהר, זעהסט דו, א אידענע א . א אידענע, נאָר צו דער שמחה! צו דעם שמייכעלע, פון וועלכען עס פלעגט מיר וואַרעם ווערען אין אלע אברים... אבער ערשטענס, האָט מיך די מאַמע באַשיט מיט ביטערע בריף, זי וויל אַן אייניקעל! צום ישלים־מזל בין איך געווען א בן־יחיד; די מאַמע, עליה השלום, האָט קיין אַנדערע אייניקלעך נישט ג ע ק אַ נ ט האָבען! עס איז איהר ממש געגאַנגען אין לעבען. יעדער בריף איז אויסגעווייקט מיט טרערען. דער טאַטע האָט פאַר כעס גאָר אויפגעהערט צו שרייבען; ער האָט מיך גאָר פאַר'מסר'ט פאַר'ן רבי'ן... אין דער לעצטער צייט איז זי גאָר אנדערש געוואָרען, פאַרלאָרען די שמחה, עפּעס די אויגען האָבען איהר אַנגעהויבען רויט צו ווערען, און ווען זי האָט מיך אַנגעקוקט, האָט זי אַרויסגעלאָזט א בעטש... זי האָט, אפּנים, מורא געהאַט פאַר א גט!

געוואוינט האָבען מיר צוזאַמען מיט'ן שווער. דער נדן איז נאָך געווען איינגעלעגט, דער שווער האָט מורא געהאַט אַרויס־צוגעבען דאָס שלישית; איך האָב אויף איהם נישט וואָס פאַר־איבעל צו האָבען: אַהן קינדער רייסט זיך עס ווי א פאָדים... גע־לעבט האָט מען פון פּראָצענט. געזעסען צוזאַמען אין איין שטוב; עס איז אפילו נישט מעגליך געווען א וואָרט צו רעדען... און זי האָט מיך נאָר אַנגעקוקט און געקאַפּעט מיט טרערען. עס איז אויף איהר, רחמנא לצלן, אַן איבערקעהרעניש געקומען... א העלפּט איז פון איהר, רחמנא לצלן, געבליבען, און די געבליבענע העלפּט איז, זאָל גאָט שומר ומציל זיין, גרין און געל און איינגעשרומפּען... פונדעסטוועגען האָב איך געהאַט שטאַרק רחמנות, שטאַרק רחמנות.. עס האָט מיך געשניטען ביים האַרץ...

טרערען קומען איהם אין די אלטע אויגען אַריין.

„נאָר וואָס האָב איך געזאָלט טון? דער רבי האָט גוזר גע־ווען! דער שווער איז באַשטאַנען (אמת, ער האָט דעם גאַנצען נדן צוגענומען), דער טאַטע איז געקומען... מען האָט מיך אָפּגעגט.“

„איך בין שוין דאמאלט געווען קריב לשלשים, א זיבען, אכט און צוואנציג יאהר, און בין צוריק געפאהרען צום טאטען...“

דער מסחר דערוויל איז געפאלען, קיין געלט איז נישט גע־וועז, און אומזער סענדער ווערט א מלמד.

א מלמד קאן נישט זיין אהן א רבי'צין.

זעקס יאהר איז ער געווען מלמד, און דריי ווייבער האט ער געהאט אין די זעקס יאהר: איינע האט איהם גע'גט, צוויי האט ער גע'גט; איינע איז גלאט געווען, רחמנא לצלן, א שלים־מזל'ני־צע. ער האט זיך איינגאנצען געגארט: מען האט איהם איינגע־רעדט, אז זי איז אן אלמנה, צום סוף איז זי געווען דאס פיערטע מאל א גרושה, ער איז געווען איהר פינפטער מאן, א קליינינ־קייט! מען האט געזאגט, אז זי האט איין קינד, געבראכט האט זי פינף! נאך א מערכה, וואס די רעשט האט זיך ביי איהר נישט געהאלטען, ווארים געהאט האט זי מיט יעדען מאן דריי און אפשר פיער. —

און „עס איז שווער געווען, דערצעהלט ער, צו גט'ן! אזא שלים־מזל, אזא מחוסר דעה, אז עס איז כמעט נישט מעגליך גע־ווען, נישט מיט איהר צו לעבען, נישט צו געבען א גט.

„וואס קלערט איהר, איך בין גוט אריין אין דער בלאטע! אן אידענע, דאכט זיך, וואס איז דער חלוק? וואס איז? עולם הזה דארף איך? באמת א מלמד, ווער האט צייט דערצו? נאר א גולם, רחמנא לצלן! מען מוז מיט איהר קאמאנדירען: שטעה אויף — שטעהט זי אויף, טו דיך אן — פאלגט זי. לעג אן א פייער, קאך דאס און דאס... איז זי אלץ מקיים, נאר אליין — גארנישט. אז איך האב פארגעסען איהר צו זאגען, וואס צו טון, האט זי זיך אליין קיינמאל נישט דערמאנט! וואס קלערט איהר! איך האב דורך איהר דעם מעמד פארלארען. איך האב געמוזט געהן אויפ'ן מארג, קויפען עסען, אנטון די קינדער; ניט מיינע, פרעמדע קינ־דער! איך האב נאך אזא גולם נישט געזעהן! זי האט גאר קיין נשמה נישט געהאט. רחמנא לצלן, אז מען האט זי געדארפט דער־מאנען צו עסען! א רוח אין פייטעל שדכן'ס טאטענס טאטען אריין! דאס האט ער מיר די מציאה אנגעהאנגען, — באשר — זי האט געהאט 250 רובל פון די מאנען, וואס האבען זי גע'גט. יע־דערער האט זיך ממש אויסגעטאן ביז צום העמד! און ווייטער

דאס אייגענע, דאס געלט איז געלעגען איינגעלעגט ביי א פעטער און ער האט קוים געגעבען דרייצעהן פראצענט.

„איך האב געמיינט, — עס איז מיין עק. רעד צו איהר, ענט־פערט זי נישט; זי וויים גארנישט, וואס מען רעדט צו איהר! און א טבע האט זי געהאט, אז זי האט נישט געקאנט ליידען איהרע אייגענע קינדער. ווען איינס איז צו איהר צוגעגאנגען, א טראד, א זעץ, א קניפ. די קולות זענען געגאנגען עד לב השמים... איך האב איהר אמאל פאר כעס געווארפען א לייכטער, עס טוט מיר עד היום באנג. באמת, וואס איז זי שולדיג געווען? רחמנא לצלן, עס האט עפעס געמוזט זיין א קרענק אזוינע. מען איז מיט איהר אויסגעפאהרען צו אלע רביים, און קיינער האט איהר נישט גע־קאנט העלפען."

און סענדער האט דאס פארשטאנען על פי דרך הטבע: א דאקטאר, להבדיל, קאן אויסהיילען א קראנקען פוס, אבער, אז עס איז גאר קיין פוס נישטא? לאמט מען ביז אין טויט אריין. א רבי, להבדיל, היילט א קראנקע נשמה; אבער גאט זאל היטען, אז מען האט איהר כביכול פארגעסען אריינצובלאזען די נשמה, קאן קיין גוטער איד נישט העלפען. בלייבט מען א חיה, א בהמה ביז אין טויט אריין.

„און איידער איך בין איהרער פטור געווארען! אסך רבנים האבען זי גארנישט געוואלט צולאזען צו א גט. באשר — זי האט נישט קיין שכל צו וועלען א גט. הערסט א מעשה! זי זאל האבען שכל, וואלט זי זיך דאך נאך געעלטערט מיט'ן ערשטען מאן! און אז איך האב שוין יא אזא רב געקריגען, וואס איז באשטאנען, האט געדויערט פון פסח ביז סוכות, איידער מען האט זי אויסגעלע־רענט, וואס זי זאל זאגען.

„און זי וואלט באמת נישט געקאנט, ווען נישט די רבי'צין, דעם רב'ס ווייב. אזא ווייב א חכמה, איז טאקע א קרוין פאר'ן מאן, א מחיה. זי איז געפאלען אויפ'ן שכל, האט זיך איהר גע־שטעלט קעגענאיבער, געשאקעלט מיט'ן קלוגען קאפ אויף יא, איז געוועזען יא!"

פאר דעם האבען איהם שוין אפגע'גט די אנדערע צוויי: איינער איז נישט געפעלען זיין קאלטאנעוואטע בארד; זי האט, זאגט זי, פיינט א קאלטען.

„און וואס זאל איך טון, אז איך האב א קאלטען? איך ווייז איהר, ווי איך לעג יעדע ארויסגעפאלענע האר אין דער גמרא אריין, איך גיב איהר צו פארשטעהן, אז א בארד איז א דבר שבקדושה; אז אידען שווערען ביי דער בארד ווי בנקיטת חפץ; זי זאגט אבער, אז מיין בארד נודזשעט זי, אז זי קאן נישט עסען, אז זי גיט צוריק יעדען ביסען!

— נו, וואס טוט מען מיט א בארד? — פרעג איך זי.

— שלאג דיר — שרייט זי — מיט איהר קאפ אן דער וואנט, אדער גט מיר.

„און איך האב מיך איינגעשפארט: באין אופן! עס איז מיר אין איהר נישט געגאנגען... עס איז מיר פשוט נמאס ומאוס געווארען דאס גט'ן מיט'ן חתונה האבען. ווער האט צייט און קאפ דערצו? איידער איך האב געקריגען תלמידים, איידער וואס, געה ווייטער גט זיך, האב חתונה און פארליר פון דאס נייעס דאס מלמדות! און צום שלים־מזל איז אין שטעדטעל געווען אָ טייך אהן א נאמען, מוז מען זיך פאהרען גט'ן. א שעהן עסק! און די בעלי בתים זוכען נאר א תירוץ אפצורייסען פון מלמדות. זי ווייל אבער א גט און איך שריי: געוואלד, ווארט מיר א יאהר, א זמן, — זי וויל נישט הערען און געדענקען, א גט און א גט!

איך האב מיך מישב געווען און דער ארורה נישט געענטפערט; איך זיץ און לערען... שטעלט זי זיך איבער די תלמידים און שרייט: א גט! א גט! הויבט גאר אן צוווארפען אין דר'ערד די אנדערטהאלבען טעלער!

מיין מערכה איז נאך געווען, וואס זי האט זיך גע'מאוס'ט צו מיר צוצונעהן, אזונסט וואלט זי מיר נישט איינמאל די בארד אויסגעריסען! עס איז געווען א ווילדע חיה, א קצב'ס א טאכטער, אן אלמנה נאך א שניידער! פארשטעהט איהר דעם יחוס!

איך האב קוים גע'פועל'ט ביי די בעלי־בתים, זיי זאלען מיך לאזען קנעלען אין בית המדרש, קומט זי אין בית המדרש און שרייט אין מקום קדוש: א גט! א גט! טו עפעס!

זי לאזט שבת אין שטיבעל נישט אויסנעמען!

די צווייטע וואך האב איך שוין געקנעלט ביי די בעלי־בתים אין דער היים, עס איז געבליבען — א וואך אום א וואך. די בעלי

בתים האבען שוין אויף מיר רחמנות געהאט, פון שטיבעל האט מען זי שוין א פאר מאל ארויסגעווארפען. וואס קומט אבער ארויס, אז זי האט זיך מישב געווען און אויפגעהערט צו קאכען, צו וואשען גרעט, אויסצוקעהרען די שטוב און צו געהן טהרה... וואס קלערט איהר, זי האט מיך דערדליבעט, איך האב איהר געמוזט געבען גט!

די צווייטע, וואס האט מיך גע'גט, איז עפעס געווען גאר א נייע מאדע שלים־מזל. איך האב שוין א גליק צו ווייבער! רחמנא לצלן, אלע בלאטעם טשעפען זיך צו מיר! מענשען האבען מזל צו אלעם, אפילו צו ווייבער. ביי לייטען איז דא ווייבער ווי גאלד! נאר איך נעבעך! וואס זאל איך אייך זאגען, דאס איז געווען אזוינס, וואס די וועלט פארמאגט עס נישט. און אלץ פייטעל שדכן! די ערד זאל איהם ארויסווארפען. עס איז נאך אזא פושע ישראל נישט געווען! און ער — גארנישט, דער פושע ישראל!... וואס בין איך, זאגט ער, שולדיג? איך זעה א ווייבעל, רעד איך איהר א שדוך! איך וויים, וואס ביי איהר אין הארץ איז? פון וואנען זאל איך וויסען, אז זי וועט נאראווען? מ י ר געפעלט דיין בארד! און ער האט מיך ווייטער אריינגעפיהרט אין א צרה. וואס פרעגט איהר, ער האט מיר געגעבען א שטומע! רחמנא לצלן, ממש א שטומע. די ערשטע פאר טאג האב איך מיך מחיה געווען; באמת אן אידענע אהן לשון, אויף אלע צדיקים געזאגט, פארוואס נישט, כצפיחות בדבש! זו ווייב האסט דו און קיין איינציגע קללה, א קליינינקייט! זי איז אבער אויך געוועזען פון געמיינעם שטייגער, פון בעלי מלאכות, און איך בין איהר אויך נישט געפעלען; איהר הערט א מעשה! נו, נו! הויבט זי אן איבער מיר צו בלאזען שופר, אזא קול האט זי געהאט — זי האט זיך אויסגעריסען דעם האלז! וואס איהר איז נישט געפעלען, וויים איך נישט עד היום, נאר זי האט געבלאזען שופר, געדראפעט, געקאפעט, געפאטשט, ביז זי האט מיך אפגע'גט!...

עס איז נישט געווען אזוי געשווינד ווי מען זאגט; זי האט איינמאל פאר כעס געקריגען דאס חולי נופל אינמיטען שטוב, יא, יא!

איינע נאר איז מיר געשטארבען. דער אייגענער קעלבאסניק פייטעל פארקויפט מיר א צוקראכענעם מלבוש — א סוכאטניצע:

אפילו א ניש'קשה'דיגס פון א ווייבעל, כ'לעבען... נאר געשפיגען האט זי מיט בלוט און דאר געוועז... ווייס איך...

זי האט, נעבעך, נישט געהאט קיין פרעטענסיע. א פשוט, עהרליך ווייבעל, אז אמת'ע אשה צנועה, ווי א ווייב דארף צו זיין. נאר די קרענק האט זי נעבעך אויפגעגעסען; ווי איך זאג אייך: א צוקראכענער מלבוש! זי איז אפילו נישט מעוברת געווארען און איז איינגעשלאפען ווי א הון. איך האב געמיינט, איך פארגעה פאר צרות! וואס דאס האט מיך אפגעקאסט, — א הון! און וואס? גארנישט! כמעט גארנישט! איך האב שוין אזא מזל! זי איז געוועזן א גברא קטילא, און באלד אין דער שבעה, — פייטעל איז דא! דער שטן, ימח שמו!

— איך האב געוואוסט, זאגט ער, איך האב געטראכט, זאגט ער, קיין ווייב וועט ער ווישט האבען, נאר ירושה, זאגט ער, וועט ער נעמען... אצינד וועסט דו ערשט חתונה האבען ווי א מענש.

— פופציג טאלער איז קיין קליינינגקייט! וואס דען, זאגט ער, האסט דו געמיינט? א שעהן ווייבעל. 50 טאלער, אהן קינדער, און אהן א יעהלער? הע, פארוואס קומט דיר דאס? באשר.

— האסט שעהן גע'דרש'נט?

אין הארץ האב איך איהם געשאלטען. נאר ע"פ שכל האב איך פארשטאנען, אז ער איז גערעכט; איך בין פארנארט געוועזן אין דעם מענש! איך בין געוועזן מלמד און ער וואלט מיך ווייטער געפיהרט אין חדר אריין!

ווי דער אמת איז, בין איך שוין, אט אפנים, פאר צרות אזוי דערשלאגען געוועזן, אז איך בין ממש אהן שכל געבליבען. און פייטעל האט מיר ווייטער געדולט מיין קאפ מיט א ירושה, מיט א זיכערער ירושה, און שוין הונדערט טאלער... ער וואלט מיך זיכער איבערגעדייבערט, ער האט שוין אזא כח געהאט יעדען איבערצודייבערען, נאר די מערכה איז געוועזן, אז ער אליין איז געשטארבען.

פונדעסטוועגען, זאגט סענדער, איך בין דאך א איד און אכצינער, פונדעסטוועגען, ווען עס טרעפט זיך מיר א גוטער שדוך, וואלט איך נאך אמאל געפרואווט חתונה האבען! היינט איז זאבער אלץ אין דר'ערד! עס איז קיין רעכטע אידענע און קיין רעכטער שדכן נישטא... איהר מיינט, יונגעלייט, אז אז אלטען מאן איז

גוט צו זיין אליין, גאר אליין, גאר גאר אליין, ווי א וויארסט
למשל אינמיטען וועג?... געהט שוין געהט... און אהן א קינד!
איך ווינש עס קיין אידען נישט, קיין שונא אפילו אויך נישט...

און, דער גרייז־גרויער קאלטען האט אנגעהויבען צו ציטער־רען און די ברוינע־בלויע ליפען האבען געציטערט. די ברילען זע־נען פארגאנגען און ער האט אוועקגעמאכט מיט דער האנט, ווי איי־נער רעדט: פארפאלען! —

קלאַץ געשיכטען.

1.

דער קלאַץ אליין.

אײנמיטען מארק ליגט אן אלטער, פוילער קלאַץ...

דאכט זיך, טויט ווי אלע טויטע — און דאך, אין א שטי־לער זומער־נאכט, ווען אלץ ארום איז פארזונקען אין טיפען שלאף ווען לבנה און שטערען דרימלען אונטער א לייכטען זילבער־נע־בעל, וועקט זיך אין מיר אויף דער אלטער כשוף־מאכער... „האַ־קום־פאַקום!“ — דער קלאַץ לעבט!

ערגעץ אין מצרים ליגט א פאר׳כשוף׳טער אלטער קלאַץ, וואס וועקט זיך יעדען פריה־מארגען (ווען די פרישע, ריינע זון שטעהט אויף) און יעדען אווענט (ווען זי געהט אונטער פארשעמט און פארבלוטיגט) און גיט פון זיך ארויס א וואונדערליכען קלאנג; — מיין קלאַץ דערצעהלט גאנצע געשיכטען.

אַלץ, וואס איך שרייב פון׳ם שטעדטעל, האב איך איהם צו פארדאנקען. דאס אלץ זענען „קלאַץ־געשיכטען“... דאס אלץ דער־צעהלט ער מיר.

נאר אנהויבען הויבט ער אן פון זיך. רעכט האט ער! יע־דערער איז ביי זיך דער הייליגער מיטעלפונקט, ארום וועלכען ער שטעלט זיך אוים די רעשט וועלט.

עס געהט כסדר: איך, און דערנאך ערשט אלץ, וואס מיין איז; מיין משפחה, מיינע חברים, מיינע גוטע פריינד, מיינע באַ־קאנטע, מיין שטאדט, מיין געגענד, מיין לאנד... אלץ וואס מיין איז!

שפעטער נעמען מיר שוין שותפים צו: אונזער ערד.

אונזער וועלט.

פאר דעם קומען מיר צוריק צו: מיין גאָט! נאָר דאָס זאָל זיין א סגולה צו פרנסה...

טייל מיינען אפילו, אז זיי זענען נישט נאָר דער מיטעל־פונקט, נאָר זאָגאָר דער ברען־פונקט פון דער וועלט. דאָס גאַנצע ליכט לויפט זיך דאָ צוזאַמען ארויסצושטראַלען ערשט פון זיי אויף דער רעשט וועלט... אהן א חלב'ען ליכטעל אפילו אין האַנט, לויפען די באַרמהערציגע לייט ארום אין די גאַסען און שרייען: ליכט! ליכט! ווי אַמאָל דער כביכול און דערנאָך, להבדיל, געטהע פאַר'ן טויט...

אַנדערע קלערען גאָר: צי איז אויסער זיי נאָך עפּעס פאַראַן!...

„איך בין איך“ — על כן — בין איך דאָ! נאָר די רעשט וועלט צי איז זי נישט מיינער א חלום פון א זומער־ צי א ווינטער־נאַכט, ווי עס מאַכט זיך?

און באמת, ווער נויטיגט מיך צו גלויבען, אז אויסער מיר עקזיסטירט נאָך עפּעס? פיהלען פיהל איך נאָר מיין הונגער, מיין דורשט, מיין עגמת־נפש... אי וואָס — מען זאָגט? דאָס איז ווייניג!

מען פלעגט אַמאָל זאָגען, אז עס איז פאַראַן עהרליכקייט, רחמנות, יושר, אמת וכדומה, און עס האָט זיך אויסגעוויזען — א חלום, א ווייסטער חלום...

און — א והא ראיה! אז איך, איך נאָר, נעם א קאָפּ בראַנפען, טאַנצט די גאַנצע וועלט ארום ווי שכור!

לאָמיר בעסער צוריקגעהן צום קלאַץ, צו זיין אויטאָביאָגראַ־פיע!

געוועזן איז ער אַמאָל א בוים.
א פרישער גרינגער בוים אין וואַלד!
געוואָרצעלט האָט ער אין דער ערד, געצווייגען זיך אין הימעל

אריין... או ארלער, נאטירליך, פליהט העכער! זיינם האט ער דאך געטאן בשלמות; ער האט זיך געהויבען און געהויבען, איבער זיינם גלייכען געוואקסען! ער האט שוין אפילו א גרוים שטיק הימעל געזעהן!

טיילמאל האט זיך איהם געדאכט, אז, אט, אט, פאלט אראפ דאס טעלערעל פון הימעל און לעגט זיך איהם — א קרוין אויפ'ן קאפ! און ער איז ווערט די קרוין, ער ציהט זיך אלץ־אין־איינעם ארויף!...

געלעבט האט זיך נישט שלעכט!

טויזענט בלעטער צום אטעמען, ארייננצוציהען גרינצייג... א פאר שאק ווארצלען אונטער דער ערד, צו ציהען חיונה — זאפט און זאלץ! דאס איז פאר'ן גוף; די נשמה האט פויגעל־קאנצערט און וואלקען־מאסקאראדע!

צווישען די צווייגען זשומט, ברומט, טרילערט און קלינגט... אויפ'ן הימעל פליהט און ציהט און יאגט זיך. פון א זייט שווימט א סטאדע וואלינע שעפעלעך; אט טרייבט זיי אקעגען א גראמאדע צויטיגע, שווארצע וועלף... אלע פארשווינדען, און איבער דער ברייט פון הימעל ציהט זיך אוים א לאנגער דייטש מיט גרויסע שטיוועל, מיט א מעשענער, פיקעל־הויב אויפ'ן קאפ... ער ווערט אויך צורונען, שא! דער הימעל הענגט ארוים וועש צו טריקענען... דאס „גרעט" שאקעלט זיך, הוידעט און ווארפט זיך, גלייך עם וויל אראפפאלען און א האלבע וועלט „מלביש־ערומים" זיין...

דאס אלץ איז זומער.

ווינטער־צייט הילט זיך איין דער בוים אין ווייסען מאנטעל און דרימעלט. ער שלאפט איין, און חלומ'ט איבער א וועלט!

אין אזא שלאף הערט ער איינמאל: טראד! טראד!

א האק, צי א דונער! ער צי אן אנדערער?

איידער ער קומט צו זיך — באץ! ער ליגט שוין אויסגעצויגען אויפ'ן שניי...

און ער שלאפט ווייטער איין... און ער חלומ'ט ווייטער:

— פּארפאלען! עס וועט זיך אָנהויבען א נייַ לעבען, גאר אַן אנדער לעבען! נישט אין היימישען וואלד, נישט צווישען זיינס־גלייכען — בוימער, נאר אין דער אייביגער פרעמד!

נישט „הימעל און ערד" וועט עס הייסען, נאר „הימעל און וואסער". בעסער געזאגט: הימעל און הימעל, אַן אמת׳ער פון אויבען, אַן אָפּגעשפּיגעלטער פון אונטען...

א מאסט וועט ער זיין, אויף דער גרעסטער שיף שווימען; אויף דער גרעסטער שיף, אויפ׳ן גרעסטען ים! און א וועלט וועט ער זעהן!

דעם וואלד וועט ער דאך נישט פארגעסען!

וועט ער נעהנטער קומען צו א שטיק ערד, וועט ער זיך שאָק־לען און גריסען דעם וואלד... פון צייט צו צייט וועט איהם דער ווינט צוטראָגען אביסעל ריח פון נאדלען און בלעטער... אויף דער שיף וועט געוויס זיין א שטייגעל... דרינען א קליין זים פויגעלע...

ער חלום׳ט און פיהלט, ווי די האק שפּארט איהם אין די זיי־טען, שיילט און רייסט... שאדט נישט!

„טערפּי קאזאק, אטאמאנאם בודיעש!"

אנדערע האט מען אויף פּיצפּיצלעך צוהאקט, אויף אַש פאר־ברענט, אויף אלע וועלט־עקען פארשפּרייט דאס אַש און צוזייהט. און ער וועט זיין א מאסט!

אויפגעכאפּט האט ער זיך נישט אלס מאסט... מען האט פון איהם קוים א באלקען געמאכט, אין א הויז איינגעמויערט.

ענג, דושנע, פינסטער — עס דריקט פון אלע זייטען...

ער פאלט אוועק אין א נייעם שלאָף, אין א ווימטען שלאָף; אָהן חלומות, אָהן האפנונג, אָהן טרייסט...

און אזוי איז ער פופציג און אפשר הונדערט יאהר געשלאָ־פען...

און עס וועקט איהם ווייטער: טראך! טראך!

ער כאפּט זיך שווין אויף באמת אין א ים. אין א רויטען, פייערדיגען ים... פאליעס פייער שלאָגען...

דאס איז מיין עק! — טראכט ער — אין גיהנום בין איך! מיינט ער.

נאר א קלאץ דענקט און די פאזשארנא קאמאנדע לענקט און טוט איהרם.. אצינד ליגט ער אינמיטען גאס...

ער ליגט און פוילט און ניצט נאך דער קליינער וועלט...

האלץ-ווערים ציהען פון איהם די גאנצע פרנסה... א צושוי-בערטע דינסטמויד לויפט צו און רייסט אויס א קיהנדעל... דער שרייבער פון מאגיסטראט נעמט זיך יעדען טאג נאכ'ן מיטאג א צאהן-שטעכער... פרייטאג רייסט פון איהם ווער איז גאט גלויבט עדות צום נעגעל-פארברענען...

קומט אינמיטען דער נאכט אין שטעדטעל א קליין סוחר'ל, א נשרף'ל, צי אזוי א בעטלער, נעכטיגט ער איבער אויפ'ן קלאץ...

טיילמאל ציהט זיך אויף איהם אוים דער נאכט-וועכטער און שנארכט...

2.

ב י י ט א ג.

א זומער-מארגען...

מיט א געשריי און געוויין, געלעכטער און געזאנג רייסט זיך דאס יונגוואַרג ארוים פון די קליינע הייזלעך... נאקעט, האלב-נאקעט, מיט און אהן שטיקלעך ברויט אין די הענט — לויפט עס צום קלאץ.

מען שפילט זיך...

און שפילען זיך הייסט קאפירען די עלטערע וועלט.

אלס חתן-כלה פאהרט מען אויף שטעקען שפאצירען, קושט מען זיך אין די ווינקעלעך, שענקט מען זיך מתנות.

איז ווייניג, דערלעגט מען נאך א שערבעלע, נאך א שטיקעל גלאז פון א גריז אדער בלוי-געוועזענער פלאש, נאך א שטיקעל לע-

דער... אניט געהט דער שדוך אפּ, האָט מען א דין־תורה, צאָהלט מען קנס...

אַלס מאַן און ווייב, קריגט מען זיך, שילט מען זיך און מען שרייט... ווערט מען מיד, לאָזט מען דעם רעשט גרימצאָרן אויס צו די קינדער, צו די אָרעמע קינדער פון האַלץ און שמאַטעס...

זיי זענען „ממזרים“... ווילען נישט לערנען, נישט פרום זיין, נישט טהון די הענט אין קאַלטען וואַסער אריין... נאָר פרעסען וויל עס און זויפען, און עס האָט א קישקע אָהן א דנאָ!

פאַר גרויס צרות מאַכט מען זיך „שטעלען“; פאַרשעלט מען די קונים'ס ביינער. צו דער סחורה — ווי א גאָט אין הימעל— לעגט מען צו. און צאָהלען מוז מען פּאַטענט, שטעל־געלט, מלמד־געלט, דירה־געלט, היינט קינדער התונה מאַכען... און זיי דינגען זיך נאָך, די נשמה ציהען זיי אַרויס!

דערנאָך געהט א לויה... א קאַץ איז גע'פגר'ט, צי מען האָט א טויט מייזעל געפונען...

אינמיטען קומט דער בעלפער.

אינמיטען טאָג פאַרנעמען דעם קלאַץ עטליכע ווייבלער, קעסט־קינדער... ביים שעהנעם וועטער זעצען זיי זיך אויס אין די ווייסע יאַקעלעך, האַלירטע טיכלעך און, פאַר בושה, מיט א האַנט־ארבייט אויף דער שויס. און מען פאַרברענגט א גוטע שעה...

פריהער געהט עס צו שטיל.

איינע רויטעלט זיך און דערצעהלט, ווי גוט זי ווערט באַ־האַנדעלט. די צווייטע „האָט נאָך זייט זי לעבט אַזאַ מאַן נישט געזעהן!“, די דריטע שוויינט און פלאַמט; די מוז זיין די גליק־ליכסטע... טיילמאַל שלינגט דאָך איינע אראָפּ א טרער נאָך א טרער — מען האָט איהר געוויס אַן אַלטען מלמד געגעבען...

דערנאָך ווערט רעדאַגירט די שטאָדט־ציימונג, די מויל־אַר־בייט, וואָס צופליהט זיך פייל פון בויגען אין אַלע שטיבער, אין

אלע הייזער אריין, און קומט דערנאך צוריק צום קלאץ פארגרע־
סערט און פארשענערט, נישט צום דערקענען...

עלטערע מענשען זאגען, אז פון קלאץ וועט קיין גוטס נישט
ארויס...

פארנאכט געהען שוין די יונגע ווייבלעך, אויסגעפוצט אין
די נאך פרישע חתונה־קליידער, הינטער דער שטאדט, אויפ׳ן שא־
סיי, ביים ראנד פון קליינעם וועלדעל, פון וועלכען אונזער קלאץ
קומט ארויס. אין וועלדעל זיך „ארייגלאזען", איז קיין שטייגער
נישט; עס וואלט שוין צופיעל „דייטשעריש" אדער „פריציש" גע־
ווען... די „שעהנע בריינדעל" פלעגט שפאצירען אין וואלד, האט זי
זיך אמאל אויסגעשפאצירט, אויף אלע שונאים געזאגט: — „א
רחמנות אויפ׳ן אלטען פאטער, אויפ׳ן געוועזענעם לאנד־שדכן, ער
שעמט זיך פאר דער ליכטיגער שיין!"

דעם קלאץ פארנעמען דערוייל עטליכע אלטע ווייבער. וואס
כאפען זיך ארויס אויף א רגע, אביסעל לופט צו שעפען, אביסעל
נחת צו האבען און אפצורעדען זיך פון הארץ...

און, אז מען האט שוין איבערגעשיט דאס גאנצע שטעדטעל,
רעדט מען פון „וואס אמאל איז געווען און היינט איז נישטא"...

אמאל זענען געווען געטרייע מענער און היינט — פאר די
הינט ארויסצוווארפען, איינס ביי איינם טרפה ווי חזיר; עס געהט
זיי קיין וואר ווארט נישט ארויס פון מויל... נאך דער חתונה איז
„קעטשעלע־מעטשעלע", ביי איין טיש עסט מען, פון איין שיסעל;
— וואס עלטער, ווערט מען קעלטער, און — גארנישט!

פארצייטענס פלעגט א אידענע האלטען אז אור־איניקעל
ביים פארטוך און איהר אייגענם ביי דער ברוסט; היינט נאכ׳ן
דריטען, העכסטענס נאכ׳ן פיערטען מאל — קראנק, דארף מען
שוין דאקטוירים און... דא דוימט מען זיך איין עטליכע סודות און
מען שפייט אויף אלע זייטען...

דעריבער שטראפט טאקע דער בורא־עולם... ער וועט זיין
גוטס נייטט ווארפען אין דער בלאטע אריין. פרנסה נישטא, קליי־
נע קינדער געהען אוים ווי די ליכט, פאר זעלנער נעמט מען... און
קהל און רב שווייגען! — —

אפילו די זון איז שוין אויך נישט דאס, וואס אמאל! פאר־צייטען פלעגט מען פון פסח ביז סכות געהן אין איין העמד... עס רעדט זיך נאר אזוי, באשפינט און באנייט איז מען געווען, און די ספאדניצעס מיט די זילבערנע און גאלדענע פליטען זענען אסך שענער געווען, ווי די היינטיגע מאדעס... נאר ווארעם איז געווען, א מחיה! ווער האט געוואוסט פון הוסטען, פון שווערען אטעם, פון א ציטערניש אין די ביינער?

די זון געהט אונטער; די ווייבער צולויפען זיך; מען דארף וועטשערע קאכען. פאר די „געטרייע" מענער, דאס פנים פאר־פלאמען...

עס פלאמט אויף איין פענסטער נאכ'ן צווייטען, א שויבען־טיר נאך א שויבען־טיר. מיט רויטע אויגען קוקען די הייזלעך אין גאס אריין, און ביים קלאיז זיצען שוין מענער נאך מנחה־ומעריב.

מען רעדט פון פאליטיק, פון פרנסה, פון אידישען מזל...

איינער ציהט זיך איים אויף דער ווארעמער ערד, שפארט אן דעם קאפ אויפ'ן ווייכען, פוילען האלז און קוקט אין הימעל אריין מיט צער, מיט נחת, מיט געבעט — ווי איינער, ווי אמאל — און דרימעלט אזוי איין.

פלוצלונג ווערט א געשרייערייי פון טיר און פענסטער, ווייבערשע קולות רופען: חיים, יוסל, ראובן.

אנדערע, מיט א צולאג — א קללה: דיין נאמען זאל אהיים קומען! די קארטאפעל ווערען קאליע!

און ערשט גאר שפעט, אז דאס שטעדטעל שלאפט איין, רוקט זיך ארויס פון נידעריגסטען הייזעל ר' שמערעל, דער געוועזענער לאנד־שדכן...

פיערציג יאהר איז ער ארומגעלאפען זוכען חתנים און כלות, ביז ער האט די פיס פארלוירען; קוים ער שלעפט זיי נאך...

א האלבען געגענד האט ער חתונה געמאכט, נאר זיין אייגענע

טאכטער פארגעסען... אין גרויען צאפ אריין פארגעסען... ניינצעהן יאהר דערלעבט!

ער זעצט זיך און באהאלט דעם אלטען גרויען קאפ אין די ציטערדיגע הענט... נדן האט ער איהר געקליבען; נישט געגעסען, נישט געטרונקען, צו פום מיילען גאנצע געגאנגען... אלץ געקליבען און געקליבען!

אזא חרפה, אזא שאנד!

ער הויבט די אויגען אויף צום הימעל.

כאטש גוט, וואס זיין רחל האט עס נישט דערלעבט!

— גאט! — וויינט אין איהם דאס הארץ — זאל זי נאך תשובה טון... אוועק וועל איך מיט איהר... איך וועל איהר א נייעם נדן צוזאמענמאכען... מיט די קראנקע פיס וועל איך פון טיר צו טיר אויף הכנסת־כלה געהן... חתונה מאכען, לייטיש חתונה מאכען!

— גאט, שיק א שטראל פון דיין ליכט אין איהר הארץ אריין! א הארץ האט זי דאך א גוטס געהאט, א גוט הארץ... א שטילע איז זי, א גוטע געווען... א הארציגע!...

— מעשה־שטן, מעשה־שטן! — קלאגט דער אלטער אין דער שטילער נאכט אריין...

— און — אז ער געהט אויך אוועק, דאמאלט דערצעהלט מיר דער קלאץ זיינע מעשה׳לעך.

3.

נאך האלבער נאכט.

דאפעלט דיק ווערט דער קלאץ; ער גיסט זיך מיט זיין אייגענעם שאטען צוזאמען. א גרויע, טיפע שטילקייט וויגט זיך איבער׳ן טויטען מארק.

דאס שטעדטעל שלאפט; טיר און טויער געשלאסען.

זעלטען רוישט דורך דער לופט א פלעדערמויז; אז אומגליקליכע פלעדערמויז אין א שטעדטעל, וואו די ווייבער האבען קיין האר נישט! פון ערגעץ א הינטער גאס בלעקט פון צייט צו צייט

א קעלבעל, גלייך עס וואלט זיך געקלאגט אויפ'ן לעבען, וואס עס איז צו קורץ און ווערט נאך פאר דער צייט איבערגעריסען מיט געוואלד. פון צייט צו צייט לאזט זיך הערען א הונט פון דער קריסטליכער פארשטאדט. וואס קאן די לבנה נישט ליידען; וואס ריהרט זי זיך אין דער שטילער נאכט? — — —

ווייטער איז שטיל, די ארעמע קליינע וועלט האט קוים איינ־געוויגט איהרע קליינע — ווען אויך גענוג טיפע — שמערצען, האפנונגען און פארלאנגען, ווי אויך איהר קליינעם יצר־הרע...

שטיל און טרויעריג ליגט דער קלאץ אינמיטען מארק; שטיל און טרויעריג שווימט איבער איהם אין הימעל א פוילע געלע לבנה.

וואס ביסט דו לבנה אזוי געל? וואס איז אזוי קרענקליך דיין פנים? פון דיר שניידט מען דאך קיין צאהן־שטעכער, קיין עדות צו געגעל, קיין קיהנדלעך? צי האסט דו מיטלייד מיט'ן אידישען קעלבעל פון הינטערגאס? צי שרעקט דיך דער הונט פון דער קריסטליכער פארשטאדט?

און פיליייכט ביסט דו גאר אונז ארעמע מענשען מקנא, ווייל, ווי עס איז, האבען מיר א נאכט צום שלאפען?

קראנקע לבנה! — נישט אלע שלאפען.

דא און דארט שפארט זיך ארויס אביסעל ליכט דורך א שפאר־רע פון א לאדען; ארום מאנכע ציטערען דין־שטראליגע, רויטליך־בלויע מגן־דוד'ס...

דא איז זיך א שניידער, צי א שוסטער, און אפשר א טלתים־וועבער, ביי דער ארבייט פארזעסען, און ארעמע געהטאריין פינטעלט מיט די רויטע אויגען און געהט, און שטעפט...

דארט שטעהט אויף א דערשראקענע מוטער צום קראנקען קינד...

ערגעץ אנדערש איז א ווינקעלע, ביי א גראשענדיגען חלב'ן ליכטעל, צעהלט אוים א בעטלער זיין צוזאמענגעמאכט פארמעגען.

אינ'ם גרויסען, ווייסען הויז ליגט א קראנקע; זרח שענ־קער'ס ווייב. געה בארעבען א וועלט: א יונג ווייבעל, און אלטער מאן; געהט ער ארום א געזונטער און זי ליגט איבערנאנאנד!

שטארבט זי אוועק, עס ברענט א קאגאניק, עס זיצט א חברה־מאן... זרח געהט אהין און צוריק פארטראכט און רייסט זיך איינ־ציגע האר פון דער ווייסער בארד:

„ער האט זי באַלד נישט געוואַלט! וואָס האט איהם געטויגט אזא בלאסע, אזא ווייסע... מען האט זי איהם איינגערעדט; איינ־גערעדט האט מען זי איהם... ער האט יענע געוואלט, און יענער להכעיס האט ער מיט דער חתונה געהאט...

עס לייכט זיך אויך ביים דיין אין פענסטער. ער זיצט און לערענט, און אפשר קלערט ער שוין וועגען א הספד; זרח איז א גביר און אן איד א למדן: אשת חבר כחבר...

וואו עס איז פינסטער, שלאפען אויך ניט אלע...

קעגענאיבער דעם גרויסען ווייסען הויז שטעהט אן איינגע־פאלענע, פארפינסטערטע שטוב מיט אויסגעביסענע ווענט. די לא־דען העננגען קרום אראפ און פארמאכען שוין לאנג נישט די פענס־טער. אין שטוב, ביי דער בלאסער שיין פון דער לבנה, ציטערען ווי בלוטיגע פלעקען די קישען אהן ציכלעך אויף צוויי שטענדיג זיפצענדיגע בעטען...

אן אלטער איינגעשרומפענער ווייבער־קאפ מיט אויסגעלא־שענע אויגען הויבט זיך אויף און רופט צום צווייטען בעט:

— טויבע, הערסט?

עס קומט פון צווייטען בעט קיין ענטפער, עס הערט זיך פון דאָרט קיין אָטעם נישט. די אלטע לאזט זיך נישט נארען. זי ווייס, אז טויבע שלאפט נישט, אז זי קאן נישט שלאפען... עס לאזט זי נישט שלאפען...

— טויבע! — רופט די אלטע הארמער.

— וואס ווילסט דו, מאמע? — הערט זיך פון צווייטען בעט אן אפגעריסענער קול, אנגעזאפט מיט טרערען, — וועסט מיר די קינדער וועקען!

די אלטע שווייגט א רגע. אין דער שטילקייט הערט זי, ווי טויבע דרעהט זיך איבער אין בעט און פארגראבט דאס פנים אין קישען.

— הערסט, טויבע! — מאכט די אלטע נאך א ווײלע — דיין מאנדעל וועט היינט־מארגען אוועק... ער האט שוין דעם טלית־זאק פארפאקט... אז עגונה וויל ער דיך לאזען, אן עגונה! ער האט דען יהדות? ער האט דען א אידיש הארץ?... ער וועט דיר קיין גט נישט לאזען!

פון צווייטען בעט הערט זיך א פארשטיקט געוויין.

די אלטע מרוטשעט פאר זיך:

— טאטע־מאמע נישט געפאלגט... געפוצטע שטיוועלעך גע־וואלט... זרח — א שמאלץ־גרוב — נישט! געפוצטע שטיוועלעך! דעם אלטען אין קבר אריין געפיהרט... גאט שווייגט נישט, גאט צאהלט... רבונו־של־עולם....

טויבע שפרינגט ארויס, ווי אן אונטערגעשאסענער פויגעל, פון בעט, כאפט אויף זיך א קלייד מיט א שאל און לויפט ארויס פון שטוב.

— און יענע שטארבט, — מרוטשעט ווייטער די אלטע און לעגט דעם ציטערדיגען קאפ צוריק אויפ'ן רויטליך־שווארצען קי־שען — וואלט ער איהר א גט געלאזט, וואלט אפשר נאך צוריק זווג געוועזן...

טויבע זעצט זיך אויפ'ן קלאץ. די בארוועסע פיס צופלי־סען זיך אין זאמד, די גרויע שאל מיט'ן גרויען קלייד אין דער גרויער לבנה־נאכט... עס זעהט זיך נאר איהר בלאסער פנים מיט די ברענענדיגע אויגען. וואס קאנען זיך נישט אפרייסען פון גרוי־סען, ווייסען הויז, פון ציטערדיגען ליכט, וואס רייסט זיך ארויס דורך דער שפארע פון די גרינע לאדען...

— שטארבען — טראכט טויבע — איז נאך גארנישט!

נאר זי דערשרעקט זיך פאר איהרע אייגענע ווערטער; זי זאל עס גארנישט האבען ארויסגעזאגט אין א בייזער שעה!

— לעב, לעב, מירעלע! ליספעלט זי מיט ציטערדיגע ליפען. זאל דיר גאט דיין לעבען באנייען... הונדערט און צוואנציג יאהר זאלסט דו לעבען...

דאס געבעט רייסט זיך אפ פון זיך אליין. טרויעריג־פינס־טערע געדאנקען באהערשען זי. נאך בייטאג האט זי געהערט, אז

דער דאָקטאָר האָט אָפּגעטראָטען פון מירל'ס בעט, אַז אַלע מבינים האָבען אָוועקגעמאַכט מיט דער האַנט...

„איין גאָט קאָן העלפען," האָט מען געזאָגט, און טויבע'ס האַרץ ציטערט, צי וויל נישט גאָט אויספיהרען זיינס... צי איז זי מיט זרח'ן קיין זווג נישט געווען...

ע ר (איהר מאַן) מוז אָוועק, עס איז שוין נישטאָ פון וואַנען צו לעבען... אַמעריקא ציהט איהם... און יענע — יענע שטאַרבט...

זי בלייבט און זרח בלייבט...

— „נאַר נישט קיין גט, נאַר נישט קיין גט!" — צאַפּעלט אין איהר דאָס האַרץ —

דאָס אַלץ האָט מיר דער קלאָץ דערצעהלט.

א פארשטערטער שבת.

האלב שבת! א בערגעל מיסט ביי דער טיר — צום ארויס־ווארפען; די לאקשען ליגען אפגעשווענקט אין שיסעל, מען דארף זיי נאר באגיסען מיט א לעפעל יויך, זיי זאלען זיך נישט צוזאמענ־קלעפען. אויפ'ן טיש איז גרייט בראנפען אויף קידוש; א קוילעטש מיט א חלה — צום בארעקען מיט א זיידענעם חלה־טישטיכעל!

זרח, דער יונגער בעל בית'ל, איז שוין אפגעוואשען. מיט צוויי פינגער פון יעדער האנט דריקט ער אוים דאס וואסער פון די פאות. מרים, די יונגע בעל הבית'טע, שטעהט ביי איהם און פוצט איהם צו די קאפאטע.

— א, דו... שלימזל! — שמייכעלט זי צו איהם — אנדערט־האלבען יאהר נאך א חתונה מאכט מען אזוי צורעכט מלבושים! זעה! דא אויפ'ן לאץ! זעהסט? א פלעק פון חלב! — זי קראצט מיט די נעגעל, געהט איבער מיט דער בארשט.

— גענוג שוין — בעט זיך זרח — די הענט וועלען דיר וועה טון! דו קאנסט דאך שוין קוים דעם אטעם כאפען. לאז שוין אפ!

— אווא! גלייכער, זיי זאלען אביסעל וועה טון, איידער מען זאל זאגען אין בית־המדרש, אז דו האסט א ווייב — א שמאדער, וואס פוצט דיר אפילו די שבת'דיגע קאפאטע נישט אפ!

זי געפינט נאך א פלעק, בויגט זיך נאך אמאל איין און פוצט. דאס בלאסע פנים רויטעלט זיך, די אויגען בליצען, און שווער ווערט איהר דער אטעם, — איהרס האט זי דאך אויסגע־פיהרט... זרח קושט זי אויפ'ן קאפ.

— וואס געפעלט עס דיר אזוי? — רייסט זיך מרים אוים מיט א געלעכטער — די האר־באנד?

— שעם דיך כאטש פאר דער מאמען — האט זי צוגענג־בען שטיל.

די האָר־באַנד, וואס זי טראָגט אויפ'ן קאָפּ, און די מוטער, וואָס שטעהט אצינד איבערגעדרעהט צום ספרים־שענקעל און זוכט, מכלומר'שט, דעם טייטש־חומש — זענען איהר צוויי שטיי־נער אויפ'ן האַרץ.

פאַר דער חתונה האָט מרים געהאַט אַ פּאָר דיקע, לאַנגע צעפּ פון בלאָנד־זיידענע האָר. אלע מיידלעך האָבען איהר די צעפּ מקנא געווען. אז זי פלעגט דורכגעהן דעם מאַרק, פלעגען מענשען טראַכטען: אָט, דער יצר־הרע געהט. זרח — דאַמאָלט שוין איהר חתן — פלעגט ציטערען פאַר פרייד, אז ער האָט אַמאָל באַקומען איהרס אַ צאָפּ אין דער האַנט אריין; נאָר אימשטיינס געזאָגט. ווען איז עס איהם געראָטען? אַ קנאָפּ יאָהר זענען זיי געווען חתן־כלה... געזעהן האָבען זיי זיך אָבער קוים עטליכע מאָל... איינ־מאָל שבועות ביינאַכט (הושענא־רבא האָט מרים מורא געהאַט פאַר'ן יום־הדין); איינמאָל האָבען זיי זיך ארויסגענאַרט שמחת־תורה פון הקפות; נאָך אַמאָל האָבען זיי זיך געטראָפען חול־המועד־פסח אויפ'ן שפּאַציר הינטער דער שטאָדט... און דאַמאָלט טאַקע האָט מען זיי „געכאַפּט"! עס איז געוואָרען אַ גערודער, אַ גע־שרייעריי. דער רב האָט געשיקט רופען די עלטערען; געזאָגט זיי, אז ער גלויבט באמונה שלמה, אז עס זענען עהרליכע קינדער, פונדעסטוועגען איז זיין עצה, מען זאָל באַלד שטעלען אַ חופּה...

מרים'ס מוטער — די „לאַנגע סערעל" — האָט קיין צייט נישט געהאַט צו מאַכען אלע איינשיטען. זרח'ס פאָטער, דער שטרי־קענמאַכער, האָט נאָך נישט געהאַט דעם גאַנצען נדן; אַ חופּה האָט מען דאָך געשטעלט! און פאַר דער חופּה האָט מען אָפּגעשוירען די בלאָנד־זיידענע האָר!

מרים האָט געוויינט מיט ביטערע טרערען —

זיצענדיג צווישען די בחורים, האָט זרח, — אזוי דערצעהלט ער, — דערפיהלט, ווען מען האָט זיך גענומען צו די צעפּ. עס האָט איהם אַ שניט געטאָן אין האַרץ! ביי דער גילדענער יויך, האָבען זיי ביידע אויסגעזעהן, ווי „עס וואָלט זיי אונטערגעגאַנגען אַ שיף מיט זויער־מילך".

אָך, די האָר־באַנד, די האָר־באַנד!

די האָר וואָלטען צוריק געוואַקסען, מען זאָל זיי נישט דאַר־פען אלע מאָל אונטערשערען! זרח זאָגט אפילו, אז עס זענען פאַ־

ראָז אזוינע שטערט, וואו אידישע טעכטער טראָגען שייטלען, טייל אפילו — אייגענע האָר; ווייסט מ׳ען דאָך, אז ער איז א שטיק אפיקורס, דער זרח. ווען גאָט זאָל איהם העלפען — זאָגט ער — ער זאָל געווינען אויף דער לאָטעריע (פון סוחר׳עריי נתעשר צו ווערען, איז שלא כדרך הטבע), וואָלט ער איבערגעלאָזט דער שוויגער א פּאָר טויזענטער, און ער מיט מרים-לעבען וואָלטען אוועק אין איינע פון די גרויסע שטעדט!...

מרים אבער וויל נישט הערען און געדענקען! זי בעט זיך רחמים ביי זרח׳ן, ער זאָל נישט רעדען דערפון; זי קושט איהם און האַלזט איהם, ער זאָל בעסער שווייגען.

ערשטענס — ווי לאָזט מען עס איבער אַליין א מאַמען; טאַקע מיט געלט, נאָר טאָמער ווערט זי, חס ושלום, קראַנק... א מענש איז די יאָהרען... ווער וועט איהר דערלאַנגען א לעפעל וואַרעם וואַסער? צווייטענס — האָט מרים-לעב אַליין מורא פאַר דער עברה! עס זענען טאַקע דאָ אזוינע שטעדט; אז זרח זאָגט, איז אודאי אמת, זי גלויבט, — נאָר א קשיא אויף א מעשה! סדום ועמורה פון טייטש-חומש זענען אויך שטעדט געווען, מיט נאָך ערגערע מנהגים: אייזערנע בעטלעך פאַר אורחים... יתומים האָט מען אויסגעשמירט מיט האָניג... נו, כהיום! און ווער ווייס, אויב מאָרגען וועט נישט דער אויבערשטער אראָפּשיקען זיינע מלאכים, זיך אן עצה האַלטען, און אין איין רגע איבערקעהרען די היינטיגע סדום ועמורה׳ס?

זי ווייס, אז גאָט, ברוך הוא, איז אן ארך אפּים; ער וואַרט אודאי... אפשר וועלען זיי תשובה טון!...

— נו, הכלל — זאָגט מרים — דאַרפען מיר זיך אריינלעגען אין קראַנקען בעט?

— ניין, זרח — זאָגט זי — איך וויל נישט... אז מען זאָגט, מען טאָר נישט, טאָר מען נישט...

פון דער מוטער האָט זי נאָך מעהר צרות.

די לאַנגע סערעל האָט ליעב די טאָכטער מעהר ווי צעהן מוטערס צוזאַמען; קיין שלעכט וואָרט וועט זי איהר נישט זאָגען. — נאָר זייט מען האָט „געבאַפּט די חתן-כּלה“, האָט זי אויף זיי שטענדיג אן אויג... היט זי זיי אָפּ!

— דו ביסט — זאגט זי צו מרים׳ען — א פרומע נשמה. נאר א ווייך הארץ האסט דו; און געגען דעם יצר־הרע מוז מען האבען אן אייזערנע גבורה. א מענש מוז זיך שטעלען ווי א לייב. ווייל דער יצר־הרע איז ערגער ווי א שלאנג!

און זי האט זיך גענומען צו דער גוטער. נאר שוואכער טאכטער, צו דער פרומער. נאר שוואכער נשמה, זי אונטערצוגארטלען געגען יצר־הרע! און נאך יעדען אונטערגארטלען בלייבט מרים אוים מענש! עס טוט איהר וועה דאס הארץ; ביינאכט שרעקען זי אלערליי חלומות...

קוים געהט זרח ארוים פון שטוב, הויבט זיך אן דאס מוסר־זאגען.

סערעל איז א מושלמת. לייענט עברי־טייטש ווי א וואסער; קאן דעם טייטש־חומש מיט׳ן קו־הישר, מיט׳ן ראשית־חכמה און נאך עטליכע אזוינע ספרים, כמעט אויסענווענדיג; אין גיהנום איז זי קלאר; זי איז אין יעדען ווינקעלע ווי אין דער היים! זי ווייס, וואו מען קאכט אין הייסער סמאלע, וואו מען ברענט מיט שווארצען פייער, און שדים בראטען די נשמות, ווי הינדלעך אויף דער שפיז! זי איז קלאר איננאנצען שלחן־ערוך פון יענער וועלט: פארוואס מען הענגט אויף דער צונג, מען ווארפט צווישען הימעל און ערד, און אדלער און קראהען רייסען אוים שטיקער פלייש; פארוואס מען לויפט ארום אין וועלדער, און ווילדע חיות בייסען די פיענטעס. פארוואס מען שינדט אפ די הויט, מען וויקעלט איין אין שטעכעדיגע דערנער... און מען הייסט נאך שעפען וואסער מיט א קאן אהן א דנא.. איין גליק איז נאר. וואס גאט איז פול בארמהארציגקייט! ער וויל נישט מעהר, נאר מען זאל תשובה טון... און מרים הערט דאס אלץ אוים מיט הארצקלאפען, מיט ציטערדיגע ליפען, און א פנים ווי קרייד.

זי שרעקט זיך... זי ווייס, אז א מענש איז זינדיג... ערגער איז אין די טעג, ווען אן אשה איז פול מיט שדים. ווען ארום איהר טאנצען רוחות רעות... ווען אן אשה טאר נישט קוקען אין שפיגעל אריין, פון איהרע בליקען זאלען קיין פלעקען נישט ווערען! איהר הויך איז דאך דאמאלט מיט טומאה, די קליידער — באשיט מיט דיבוקים, מיט פיפערנאטערם! ווי געציטערט האט זי דאמאלט פאר זרח׳ן...

און נאָך איידער עס האָט זיך עפּעס אָנגעהויבען, האָט שוין די מאַמע מורא געהאַט, וואָס אַמאָל געפרעגט: טאַכטערשי, אפשר שוין? אפשר האָלסט דו עס בסוד, אפשר ווילסט דו דיך פאַרזינ־דיגען די יונגע יאָהר?... זעה, קוק נאָך אַמאָל, טאָמער פאָרט! אפשר האָסט דו נישט גוט אַכטונג געגעבען!

— מאַמעשי — פרעגט אַמאָל מרים — פאַרוואָס האָלט עס זרח אזוי פאַר גרינג? ער לאַכט אפילו, אז איך וואַרף איהם די שליסעלעך!

— אז עולה, א גרויסע זינד! — זאָגט די מאַמע, — נאַר א מאַנספּערשוין איז שוין בטבע אזוי... אימשטיינס־געזאָגט, זיי ווייסען דען... און וואָס האָט אזוינער מורא? ער כאַפּט אַמאָל אַריין א פּרק משניות, ווערען איהם זעקס בלאַט חטאים אויסגעמעקט פון בוך! און ווען איז זייער יום־הדין? איין מאָל אין יאָהר — ימים נוראים... אבער אן אשה, נעבעך, א „שעשני כרצונו“, דאָס איז ווי אינדיטשקעס! א ליאַדע וואָס, איז אויף זיי, רחמנא לצלן. א פּגירה! היינט זעה, בשעת'ן טראָגען, בשעת'ן האָבען — דאַ־מאָלט הענגט דאָך יאָ די נשמה אויף א האָר! סאַמע ימים נוראים! און וואָס, אימשטיינס געזאָגט, זאָל אונז מציל זיין? דער טייטש־חומש?!... א קאַטאָוועס, א מענש אָהן ציצית... איינגאַנצען דריי מצוות: חלה, נדה, הדלקת הנר... מיט חלה איז נאָך נישט אזוי געפעהרליך! מען קאָן נאָך יוצא זיין! הדלקת הנר אויך... פרייטאָג, צוועלפען, מאַכט מען שבת... אָבער יענעס... עס איז זיך דען גאָר צו דערהיטען?

— אז דיין אויג, זאָגט זי — קוקט אויף דעם אייגענעם אָרט, וואו זיין אויג; אז דיין הויך טרעפט זיך צוזאַמען מיט זיין אָטעם, — שוין! לילית כאַפּט דאָס שוין אויף. זי קריגט שוין שליטה, זי פליהט אַרויף גלייך צום כסא הכבוד, מיט'ן הויך, מיט'ן בליק, מאַכט דערפון אן עסק! באַלד הויבען אָן שטאַרבען יולדות... קליינע קינדער...

און מרים האָט זיך געפיהלט זינדיג פאַר גאָט פאַר א סך אַזוינע „בליקען“ מיט „הויכען“... נאָך אזא הויך אָדער אזא בליק, האָט זי נעבכט נישט געשלאָפען פאַר פּחד, איהר נשמה זאָל נישט אַרויספליהען און אליין אַנשרייבען אין בוך!...

איינמאָל איז געקומען אין שטעדטעל אַריין דער אַקרושנאַי

סוד. מען איז נעלאפען אויף זיין וואונדער. מרים איז איינמאל אויך געגאנגען זעהן; עס איז געווען באלד נאך דער חתונה — גלוסטעו זיך אזוינע זאכען. האט זי געזעהן דריי סודיאס, א פראַקוראָר, א סעקרעטאר און איינעם, וואס מען האט גע׳משפט... און וואס עס געהט האט זי נישט פארשטאנען. נאך דערנאך, אז מען האט אויסגערופען: קאטארגע, האט זיך דער פאר׳משפט׳ער א ווארף געטאן אויף דער ערד, גלייך א דונער האט איהם דערשלאגען... פון דאמאלט אן האט זי נאך מעהר פחד פאר׳ן בית־דין של מעלה! דא האט זיך דער פראקוראר אביסעל געאיקעט; דארט וועט רעדען דער שטן! מיט שווארץ־פייער וועט ער שיטען, קאכענדיגער פעך וועט זיך איהם גיסען פון מויל... און וואס, קאַטארגע? דארט רופט מען אוים: כף הקלע, בראטען הייסט מען און ברענען!

„ווי וועט עס דאמאלט חלש׳ען די נשמה!“ טראכט מרים. און עס ווערט איהר קאלט אין אלע אברים, איז הארץ הויבט אן צו שטעכען ווי מיט נאדלען!

פון דעם אלעם ווייסט נישט זרח. אז ער איז דא אין שטוב, שווייגט די מוטער. דאמאלט איז מרים לוסטיג און פרעהליך. גאר אן אנדער מענש...

ווען אבער איז ער אין שטוב? פרייטאג פארנאכט, שבת... א גאנצע וואך האט ער דאך זיין מסחר! מוז ער דאך זיין אין גאס...

ביינאכט האט מען אויך נישט קיין רוה... די לאנגע סערעל שלאפט נישט האלבע נעכט; קריכט ארום, געהט אויף און אפ. לייענט אויך די לאנגע קריאת־שמע מיט׳ן גאנצען על חטא...

זרח קריצט טיילמאל מיט די ציין; דאך מוז ער שווייגען. ער האט אמאל דער שווינער א שלעכט ווארט געזאגט, האט זיך מרים די אויגען אויסגעוויינט! מעהר וועט ער די נארישקייט נישט טון... די ציין קריצען, נאר שווייגען מוז מען.

פון דער שווינערס מוסר־זאגען האט ער גארנישט געוואוסט; ער זעהט, אז מרים ווערט וואס אמאל שוואכער, בלאסער, אז זי כאפט זיך וואס אמאל אפטער אן ביי דער ברוסט, אטעם פארפעהלט איהר... און ער שמייכעלט! ער האפט אויף נחת!... טיילמאל פאלט איהם איין, אז מען וואלט געדארפט אפשר רופען א דאקטאר. ער טוט עס דאך נישט, און ברענגט עס נישט איבער די

ליפּען, פאַר מורא, ער זאָל זי נישט איבערשרעקען זייט אַ קורצע צייט שרעקט זי זיך אַלץ אינאײנעם. נאַכט אויף נאַכט שרעקט זי זיך. אַ קאַץ לאָזט זיך הערען פון דאַך, אַ הונט גיט אַ ביל אין גאַס, עמיץ קלאַפּט ערגעץ אין אַ טיר... אַ ליאַדע שאָרך שרעקט זי, זי לאָזט אַרויס אַ געשריי און בלייבט ליגען פאַרציטערט. האַלב פאַר'חלש'ט... ברענג איהר אַ דאָקטאָר, פאַלט זי באמת, חס ושלום, אַריין אין אַ קרענק.

אָפּט מאַכט זיך דערפון אַ שמועס.

— וואָס איז דיר, מרים'לעב? וואָס פעהלט דיר?

— מיר, — ענטפערט מרים מיט אַ בלאַסען שמייכעל אויף די ליפּען — מיר? אַז דו ביסט נאָר דאַ אין שטוב, איז מיר וואויל ווי די וועלט! מען זאָל אונז נאָר קיין עין־הרע נישט געבען!

זי ציטערט פאַר אַן עין־הרע; מען האָט איהר דען נישט מיט וואָס מקנא צו זיין! אַז זרח דרימעלט איין שבת נאָכ'ן עסען, געהט זי גאַנץ אָפּט שטילערהייט צו און בלאָזט אויף איהם; עס איז זומער, דאָס פענסטער איז אָפען, אַ קשיא אויף אַ מעשה? עמיץ געהט דורך און וואַרפט אַריין אַן עין־הרע! עס דאַכט זיך איהר. אַז מען מוז איהר מקנא זיין, אַז עס איז קיין שענערער, קיין באַשמעקטערער מענש אויף דער וועלט נישטאָ! קרוין פוילען אויסצופאַהרען!

„ווער שמועסט, טראַכט זי, ער זאָל נאָך זיין אָפּגעהיט אין יענע זאַכען! אביסעל מעהר אָפּגעהיט!... נאָר, ווייטער דאָס אייגענע, ער איז דאָך, ווי די מוטער זאָגט, אַ מאַנספאַרשוין, ער האָט גאַנצע תרי"ג מצוות... איז דאָס ביי איהם גאָר קיין יחוס נישט"...

זרח מיינט, אַז עס מוז איהר פאַרט עפּעס זיין, נאָר זי לייקענט שטיין און ביין: „וואָלט ער נאָר אין דערהיים געוועזען... שטענדיג אין דערהיים"...

ער הערט און שמייכעלט; די אמת'ע כונה פון די רייד פאַרשטעהט ער אָבער נישט; און זי וועט קיינמאָל נישט פאַר'מסר'ן די מאַכ'ען. ער וועט קיינמאָל נישט וויסען, וואָס זי ליידט, ווען ער איז נישטאָ...

אַצינד אָבער פאַלט צו שבת... אַצינד מעג זרח געהן... זאָל ער געהן דאַוונען... שבת האָט זי פאַר דער מוטער קיין מורא נישט;

שבת זאגט זי קיין מוסר נישט... שבת „איז די מאמע א וואוילע מאמע!"

— מרים'לעב — מאכט זי צו איהר, אז זרח איז ארויסגע־גאנגען — היינט איז שבת, פויז דיך אפ, טו דיר אן א קליידעל... אז דיין מאן וועט נאכ'ן דאוונען קומען מיט די מלאכים אין שטוב אריין, זאלסט דו איהם אקעגען לויפען מיט אלעם גוטען. פאר דעם וועסט דו זוכה זיין...

— ...א גראבען קוש פון זרח'ן — ענדיגט מרים מיט א גע־לעכטער.

דער מוטער געפעלט אפילו נישט דער אויספיהר, עס איז דאך אבער שבת, שבת־לעב, און זי וועט קיין בייז ווארט נישט רעדען. זי נעמט זיך צום טייטש־חומש, טוט אן א פאר גרויסע ברילען, און לייענט.

מרים הערט זיך איין. אפט הערט זי מיט'ן גאנצען הארץ. טייל מעשיות געפעלען איהר זעהר. זי צולאכט זיך, אז עס קלינגט ווי א זילבערען גלעקעל, ווען דאס אינגעל אברהם, וואס האט צור־האקט דעם אלטען תרח'ס שטיינערנע געטער, זאגט דעם אלטען: אז דאס האט דער גרעסטער פון זיי געכאפט דעם האמער און צוהאקט אלע קליינע; דאס הארץ ציטערט איהר פאר שרעק, יצחק זאל נישט דערקענען, אז דאס „מאלצייט" דערלאנגט איהם יעקב, נישט עשו; טרערען קומען איהר אין די אויגען אריין, ווען יעקב טרעפט זיך מיט רחל'ען ביי דעם ברונען; לבן'ען איז זי א שונא אויף'ן לעבען, פארוואס ער האט יעקב'ן גענארט... ווען עמיץ, למשל, נארט אזוי אפ זרח'ן... בררר! עס ווערט איהר קאלט אין אלע אברים. פאר דאס, שפעטער, אז יעקב קריגט ביידע: אי לאה'ן, אי רחל'ן, ווערט זי רוהיגער; זי ווייסט דאך, אז עס איז געווען פאר'ן חרם דרבנו גרשום...

היינט געהט די סדרה תרומה; מען ברענגט דאס און יענעס צום משכן... דאס אינטערעסירט זי וועניגער... זי איז מיד און שלעפעריג.

דאס קעפעל צוואוויגט זיך, די ברעמען פאלען צו, זי דריי־מעלט איין... א גוטער, חנ'עוודיגער שמייכעל, באווייזט זיך איהר אויפ'ן בלאסען פנים... עס הויבט זיך אן צו רויטלען... נאר עס וועקט זי דער מוטערס שטימע:

— מרים!

— וואס, מאַמעשי, איך הער...

— נישט דאס מיין איך...

— וואס דען, מאמעשי?

— לויט מיין רעכנונג איז היינט... פארשטעהסט, טאכטער־שי, איז היינט די צייט...

— נאך נישט, מאמעשי!

— גיב נאר אכטונג, טאכטער!

מרים דרימעלט ווייטער איין; די זעלבע זילבערנע שיסעל מיט די זילבערנע לעפעל, און די מוטער וועקט זי ווייטער.

— זיכער — נאך נישט?

ליידער איז שוין געווען „שוין"...

— א שאד! — מאכט סערעל, — א פארשטערטער שבת.

זי זיפצט אפ און פארטיפט זיך צוריק אין טייטש־חומש... ווייטער נשיאים, שיסעל, לעפעל... מרים דרימעלט ווייטער איין, נאר דאס פנים רויטעלט זיך נישט, קיין שמייכעל צירט נישט די פיינע ליפען...

אין דער צייט האט זרח אפגעדאווענט, און כאפט זיך שטי־לערהייט ארויס פון בית המדרש, עס זאל איהם קיינער נישט פאר־האלטען. ער לויפט איבער די גאס...

אז ער קומט צו דער טיר, שטעלט ער זיך אפ. ער הערט זיך איין, וואס אין שטוב טוט זיך... די שוויגער לייענט... מרים זיצט אודאי און הערט, שטארק פארנומען, ווי געוועהנליך. ער וויל זי איבערראשען.

שטיל עפענט ער די טיר... די שוויגער הערט נישט, מרים שלאפט.

מיט איין שפרונג איז ער ביי איהר און ער קושט זי ביים „גוט שבת!"...

— פושע באלהי ישראל! — גיט סערעל א געשריי.

עס האט לאנג געדויערט, איידער מען האט די פארציטערטע מרים דערמינטערט.

עס איז געווען — א פארשטערטער שבת.

אַ חלום פון אַ ליטווישען מלמד.

1.

דער ליטוואַק פאַהרט.

קנעלט ביי אַ רייכען אַרענדאַר אין דאָרף אַ מלמד. צוויי בנים האָט דער אַרענדאַר געהאַט, זאָלען זיי כאַטש עברי קענען...

און אומישנע גענומען אַ ליטווישען מלמד; גרויסע בריות אויף אויסלערנען עברי...

קיין גרויסע פעולה זעהט מען נאָך נישט. די בנים — ווילדע בהמות, אויסגעקאָכט מיט די שקצים, נישט אָפּצורייסען פון פערד, פון טייך, פון די לאַדאַכים מיט סמעטענע און זויער־מילך... און ־אַ געהט שוין צו פּסח, דער מלמד פאַהרט אַהיים...

קיין גרויס נחת האָט דער אַרענדאַר דערפון נישט, ער וועט מוזען פאַהרען עקסטרא אין אַ נאָהנט שטעדטעל אריין און ברענגען אַ אורח, אַניט איז ביי איהם דער סדר קריעת ים־סוף. שטעלט ער אַליין אויס די מינים, מוז ער זיצען מיט'ן רוקען צום סדר...

עס איז אָבער קיין תירוץ נישט. פּסח, דער יום־טוב פון חירות, ער האָט אויך אַ ווייב און קינדער אין דערהיים, — מוז ער פאַהרען...

דער מלמד אַליין רעדט נישט פון פאַהרען, אַ פאַרטראַגענער למדן! און אפשר שעמט ער זיך. מוז מען פאַר איהם געדענקען, און מאַכען איהם אַ סורפּריז.

און צו דער רעכטער צייט בעט מען אויס אַ פוהר מיט שטרוי. די אַרענדאַרקע פּאַקט אין שטרוי אריין מכל טוב; דער רבי'צין אויף יום־טוב. אַ פעסעלע קוואַס, אַ פּאָר טעפּלעך שמאַלץ, אַ לע־בעדיגען אינדיק...

— יאנעק, זאגט זי צום שווייסער, — וואס שפאנט איין, — וועסט זיצען מיט די פיס ארויס!

— ראבזשע! — ענטפערט יאנעק; מיט דער ארענדארקע שפארט מען זיך נישט. א אידענע א מזיק. פון איהרם א בליק ווערט ניכטער א שכור׳ער פויער, און דערלאנגט זי אין באק, געהט מען א וואך ארומגעבונדען...

— שפאן און פארפאהר!

יאנעק פארפאהרט. די ארענדארקע שטעלט זיך ביי דער טיר. זי וועט נאכרופען: פאהרט לחיים ושלום! זי האט איהם נישט ליעב, דעם ליטוואק, דעם אויסגעדארטען למדן מיט די ברעמען איבער די אויגען און צושויבערטע בארד מיט פאות, וואס רעדט נישט מיט קיין אשה א ווארט, אבער כבוד התורה. א למדן מוז ער זיין, אלע ליטוואקעס זענען למדנים. און דער ארענדאר געהט אין שטוב אריין צום מלמד, אנזאגען די בשורה.

טרעפט ער איהם אליין איבער דער גמרא... די בנים זענען שוין ערגעץ אין דארף, אין קעלער, צי ביים טייך...

שטעלט זיך דער ארענדאר אפ אין טיר:

— רבי, געשפאנט...

ענטפערט נישט, דער ליטוואק.

פארטייטש ער איהם:

— פאר אייך... א פוהר, אהיים צו פאהרען אויף יום־טוב.

— איך פאהר נישט! — ענטפערט איהם יענער, נישט אפ־רייסענדיג קיין אויג פון דער גמרא...

— וואס רעדט איהר, רבי?

נבהל ונשתומם ווערט דער ארענדאר: ווי הייסט איהר פאהרט נישט? איז דאך יעדער ליטוואק א כעסן, בפרט א תלמיד־חכם, בריהט ער איהם אפ מיט דבורים:

— עם הארץ, בטול תורה!

לויפט ער ארויס, דער ארענדאר, דערצעהלט דער פלונית׳טע אזוי און אזוי...

„א ליטוואק, פאר א בלאט גמרא איז ער גע׳פועל׳ט, איך ווייס וואס״...

— און אפשר גלייכער, צוניץ קומען, — זאגט ער, — ביים סדר.

די ארענדארקע הייסט אויסשפאנען, אויספאקען... דרך־ארץ פאר׳ן למדן האט זי. אבער דאך אז אשה, טוט איהר דאס הארץ וועה אויף יענער אשה, וואס וועט מוזען געהן הערען קידוש צו א פרעמדען סדר... און דער צער פון די קינדערלעך.

פארפאלען! נאר פאהרען, טראכט זי, וועט ער שוין. אויב נישט שבועות, א צו קורצער יום טוב, אויף סוכות. זי וועט איהם ארויסטרייבען מיט א קאטשערע!

וכך הוה.

פאר סוכות פאקט מען ווייטער אז א וואגען. יאנעק שפאנט איין, פארפאהרט מיט׳ן קנאק, און אריינגעהן אנזאגען, געהט שוין די ארענדארקע.

איהר זאגט מען נישט אפ.

ער זיצט ווייטער ביי דער גמרא, און זי שטעלט זיך אין טיר און גיט א זאג:

— רבי, איהר פאהרט אהיים!

גיט ער א ציטער, נאר רייסט זיך נישט אפ פון לערנען.

מאכט זי א שפרייז אין שטוב אריין, פרעגענדיג:

— איהר פאהרט צי ניין?

שטעלט ער זיך אויף, פארמאכט די גמרא און געהט.

זי מרעט איהם אפ פון וועג, און אז ער קומט צו דער טיר. רופט זי איהם נאך, שוין ווייכער:

— נעמט מיט די גמרא... שעהן אין דרויסען, פוילישער יע־שען... זיצט אייך אויף אויפ׳ן געזעס און לערענט.

שפרייזט ער צוריק, נעמט די גמרא, געהט ארויס צו דער פוהר, דער ארענדאר זעצט איהם אויף.

יאנעק גיט א קנאק מיט׳ן בייטשעל, די פערד ריהרען. דער ארענדאר מיט דער ארענדארקע רופען נאך:

— פאהרט לחיים ולשלום...

דער ליטוואק ענטפערט נישט... ער לערענט שוין...

און די פוהר ווערט נעלם אין וואלד.

2.

אין וואלד. דער ליטוואק און די קרעטשמערקע.

איז טאקע תורה די בעסטע סחורה און די בעסטע שמירה... אבער משנה מנהג זיין, נישט אהיים פאהרען אויף פסח צו ווייב און קינד, פארשטערען זיי אזא יום־טוב, איז נישט קיין קליינינ־קייט...

פאהרט מען אזוי אין וואלד. אן אלטער וואלד... בוימער ווי די ריזען, שטעקען פון דער ערד ארויס און קניען קאפויר. דאס פוהרעל ווארפט זיך איבער די נאקעטע ווארצלען. אין מערב לאזט זיך אראפ א פלאם! די שטאמען, ווי אונטער גרין־סאמעטענע חופות, פלאמען אין גאלד. אויף דער ערד וואלגערען זיך ארום, ציטערען און פלאטערען ליכטיגע רעדלעך, ווי די זילבערנע מטבעות... הערט זיך א פויגעל, א צוויטער... יאנעק פייפט א גוי'יש ליעדעל... דער ליטוואק הערט נישט, אין דער סוגיא פאר־טיפט. נאר אט, דאס פוהרעל איז ארויף אויף א צווייג, שפרינגט אונטער, דער ליטוואק, גיט א קליינעם פליה אין דער הויך, און— דערזעהט דעם וואלד. און דערזעהט א בוים, אן אלטען, א גאלדע־נעם, פארגעסט ער אן דער גמרא, וואס גליטשט זיך איהם פון שויס אראפ, און רופט אויס:

— מה נאה אילן זה!

און ער דערמאנט זיך, וואס די ארענדארקע האט געזאגט: „פוילישער יעשען!"

— אה, דאס איז — ציטערען איהם די לעפצען — פוילישער יעשען... א כשוף! א כשוף!

אינמיטען הערט ער:

— טפרו—ו!

יאנעק שטעלט אפ די פערד.

פון די בוימער ארויס קומט א פויערטע. אויך א פלאם — א רויטע ספאדניצע, א פארפלאמט פנים, רויטע בענדער פלאטערען ארום קאפ...

ער קאן קיין אויג נישט אפרייסען פון דער פלאם. און יאנעק, אפנים, קען זי...

— וואס געהט עס די קרעטשמערקע צו־פוס? — וואונדערט זיך יאנעק.

א וואונדערליכע זאך, אין דארף — קיין ווארט פויליש נישט פארשטאנען... און צינד פארשטעהט ער. און עפעס אז אנדער קול האט ער, יאנעק... און זי ענטפערט, און ער פארשטעהט! איז שטארט געווען, זאגט זי, איינגעקויפט... א ראד צובראכען. דעם וואגען מיט'ן שמייסער ביים קאוואל געלאזט...

— זיצט אויף! — פארבעט יאנעק.

וויל זי צו יאנעק'ן ארויף.

— ניין, ניין, — וועהרט ער איהר — פול אנגעפאקט מיט לאדאכים... זי זעהט דאך, ער אליין זיצט מיט די פיס אין דרויסען... ביים ראבין זאל זי זיך זעצען. א ראבין, אבער נישט־קשה. ער איז אויך א מבין, וואס גוטס איז...

ער לאכט, זי לאזט זיך צוויי מאל נישט זאגען, שפרינגט צום ראבין אויפ'ן געזעס ארויף, ווי א קאץ... יאנעק גיט א פייף, די פערדלעך ריהרען. זי כאפט איהם ארום און רוקט איהם אפ, און מאכט זיך פלאץ. עסווארפט איהם היץ און קעלט... דאס פוהרעל — וואורצעל אראפ, וואורצעל ארויף, און זי:

— וואס ציטערסט דו אזוי, ראבין?

ביי א שטארקערען טרייסעל גיט זי אויך א ציטער און כאפט איהם אן ביי א האנט.

רייסט ער אויס די האנט, לאכט זי:

— ע, נארישער ראבין!

און עס ווארפט. און קני קלאפט אן קני. ער רוקט זיך ווי ווייט מעגליך אפ; לאכט זי נאך קלינגענדיגער:

— נארישער, נארישער רבי... ווער זעהט דא? ווער ווייסט? וואס? האסט א שענער וייב אין דערהיים? ווי הייסט זי? שפרינצע? וויפיעל האט זי דיר שוין אנגעקינדעלט, די שפרינצע? א דארע, אן אויסגעמאגערטע מוז זי זיין... און א שלימעזאלניצע, די שפרינצע... פון די הענט פאלט איהר... און שילטען שילט זי...

— פון וואנעט ווייסט זי? פון וואנעט ווייסט זי? — קרעכצט עס אין איהם...

— און דו, — זאגט זי — ביסט נאך א לייט... א פארשויז... מען דארף דיך נאר אויסגלייכען...

און זי נעמט, און גלייכט איהם די אקסעל אויס, און הויבט דעם קאפ.

— אט אזוי, ווי א סאסנע! — זאגט זי... נאר די פאות, די בארד!

און זי שטעלט זיך אויף קעגען איהם אין דער פוהר, פאר־גלעט איהם די פאות הינטער די אויערען, צוקעמט איהם מיט די פינגער די בארד...

— און א קוש ווילסט דו?

א מערכה, וואס מען איז ארויס פון וואלד, און תיכף האט זיך באוויזען די קרעטשמע...

— טפרו—ו—

זי שפרינגט אראפ, אז ליטוואק — גלייך זי וואלט פאר־געסען...

— קום, יאנעק, וועסט קריגען א קאפ!

יאנעק שפאנט אבער אויס די פערד. ער מוז פריהער צום קאוואל, צוויי פאדקאוועס אין וואלד פארלוירען...

די קרעטשמערקע פארשווינדט, יאנעק רייט אוועק. דער צו־מישטער ליטוואק כאפט זיך, דערמאנט זיך אז דער גמרא, וואס האט זיך אראפגעגליטשט... ער הויבט זי אויף, קושט, עפענט אויף דער שוים...

— געלויבט איז ע ר, געלויבט איז ע ר... — שטאמעלט ער...

דער נסיון האט זיך אבער נאך נישט געענדיגט.

די זון איז שוין אינגאנצען ארונטער הינטער'ן וואלד. די פענסטער פון קרעטשמע רויטלען זיך, פלאמען אויף. פון קרעטשמע ארויס הערט זיך גערויש, געזאנג — פויערען טרינקען...

דאס איז ער אבער גובר, און פארטיפט זיך אין זיין סוגיא... הויבט אבער אן דער הימעל טריפען. א ווארעם זומערדיג רעגענ־דעל טריפט... און די פויערטע, מיט די הענט ביי די לענדען, בא־ווייזט זיך פאר דער טיר.

— עס רעגענט, ראביז. עס וועט דיר דורכנעצען דעם היי־ליגען ספר...

ציטערט ער, און גלייך זי וואלט עס באמערקט:

— נישט אין קרעטשמע אריין, — זאגט זי... — נאר איבער דער קרעטשמע, אין א באזונדער שטיבעל אריין...

און דאָס רעגענדעל שטאַרקט זיך.

און אַ שטיבעל האָט זי „אַ שטילס, פאַר סוחרים, פאַר פּריצים... דאָרט קומט נישט קיין קול פון קרעטשמע ארויף...“ און „דער קאוואַל איז אודאי נישט אין דערהיים... סיי ווי סיי וועט עס דויערען ביז אַ שטיק אין דער נאַכט אריין“... „זיי קיין נאַר נישט, ראַבין!“

און דאָס ערגסטע פאַר אַ ליטוואַק איז צו זיין אַ נאַר... און פון רעגענדעל איז שוין רעגען, די גמרא־בלעטער פיטש־נאַס... קריכט ער אַראָפּ, ווייזט זי איהם די טרעפּלעך צום שטיבעל ארויף... געהט ער ארויף, קומט אריין: אַ טיש, אַ שטול, אַ בעט... און אַ ליכט אָנגעגרייט...

אוי, ווען ער האָט אזאַ שטוב צום לערנען...

עובר געווען אויף „לא תחמוד“!

און דערווייל כאַפּט איהם אָן אַ ווילדער חשק צום לערנען אין שטוב. און ער זעצט זיך, און צינדט אָן דאָס ליכט און עפענט די גמרא... און לערענט, אַ שעה, צוויי און מעהר, ביז דאָס ליכט געהט אויס, און ער לעגט זיך אויפ׳ן בעט, און שלאָפט איין...

איז אַ סברא, אַז ער האָט נאָך פאַר מידקייט פאַרגעסען קריאת שמע צו לייענען.

אין דערפריה ריהרט איהם די פויערטע ביי די אַקסעל און וועקט איהם אויף:

— יאַנעק׳ן מיט דער פוהר האָב איך, — זאָגט זי, — אהיים געשיקט...

— וואָס? וואָס? — שטאַמעלט ער אין שרעק.

— דו וועסט דאָ — זאָגט זי — זיצען און לערנען... ס׳וועט דיר קיינער נישט שטערען, אַ באַזונדער חדר... ס׳וועט דיר גוט זיין, וועסט זעהן!

זיין שרעק וואַקסט...

לאַכט זי:

— וואָס שרעקסט דו זיך?

— כ׳וויל דיך נישט מאַנס זיין. חלילה... און אַז מען וועט זינדיגען אמאָל, האָסט דו דאָך דעם זכות פון דיין הייליגער תורה... ס׳וועט מכפּר זיין...

און זי שמייכעלט, און גלעט איהם איבער'ן פנים:

— און כשר'ם וועסט דו עסען... מיליכדיגס... ברויט — פון שטאָדט... דו זיץ דיר און לערען... זיץ און לערען... קיינער וועט דאָ נישט אַרויפקומען, קיינער וועט נישט וויסען... נאַר דו און די תורה...

די תאוה פון למדן וואַקסט.

— אָבער סוכות, — שטאַמעלט ער, סוכות!

און אַ וואונדערליכע זאַך... זי פאַרשטעהט גאַר אידיש, און ענטפערט:

— וועסט דיר מאַכען אַ סוכה, אַ כשר'ע סוכה... כ'וועל דיר געבען ברעטער, ברענגען סכך פון וואַלד...

און ער איז געבליבען...

ביי דער קליפה צווישען די נעגעל.

געבליבען...

די קרעטשמערקע האָט געהאַלטען וואָרט, געגעבען נאַר מיליכדיגס און ברויט — אידיש ברויט פון שטאָדט.

מכפר צו זיין די זינד, וואָס ער זיצט ביי אַן ערלית, האָט ער אַ נדר געטאָן: אויף אַ מעת-לעת אַ שעה ווייניגער צו שלאָפען און אַ שעה מעהר צו לערנען, און וועט אויך האַלטען וואָרט.

פאַרטיפט אין לערנען, וואָלט ער אפשר גאַר אַן סוכות פאַרגעסען; זי אָבער דערמאָנט.

זי קומט אַרויף, שטעלט זיך איהם קעגענאיבער, לעגט די רויטע נאַקעטע הענט פאַר איהם אויפ'ן טיש, מיט די פינגער ביז צו דער גמרא, און שמייכעלט:

— איז דיר גוט, ראַבין?

— גוט, גוט... — שטאַמעלט ער.

— און פאַר וואָילטאָג האָסטו פאַרגעסען, וואָס היינט איז?

— וואָס איז היינט?

— ערב סוכות. איך אָבער האָב נישט פאַרגעסען. אויפ'ן הויף ליגען שוין ברעטער, אומישנע אַ שטעלעכעל צונומען...

זי האט שוין אפילו געשיקט אין וואלד אריין נאך סכך...

— עפעס גאר א צוגעשיקטע זאך, — טראכט ער. — אז ערלית, פארשטעהט און רעדט אידיש, ווייסט וואס סכך איז.

אבער אראפגעהן גלוסט זיך איהם נישט. ער קאן די אויגען פון דער גמרא נישט אויפהויבען.

גוט... זאל ער זיך לערנען. זי ווייסט, ווי מען מאכט א סוכה, ווי מען באדעקט מיט סכך. פארנאכט וועט זי איהם רופען צו „קדוש".

„קדוש" ווייסט זי אויך.

און צו „קדוש" האט זי געלאזט ברענגען פון שטאדט ראַ־זשינקע־וויין. זי ווייסט, ער וועט קיין נסך נישט טרינקען. און אויב דער ראבין וויל, קאן ער מאכען קדוש איבער חלה. דאס ווייסט זי אויך. און חלות האט מען געבראכט פון שטאדט. חלות ווייסע ווי שניי! זיין שפרינצע באקט נישט אזוינע חלות.

— נאר קיין פלייש, זאל ער שוין מוחל זיין, וועט ער נישט האבען...

— צי ווייסט זי פון „בשר שנתעלם מן העין" אויך?

— פאר דאס וועט זי דעקען א טיש! א טישטוך — א ווייס. ליכט — גרויסע, כשר'ע ליכט...

זי געהט אריבער צו דער צווייטער זייט טיש און לעגט איהם די ווייכע האנט אויף די אקסעל:

— דו וועסט דיך זיצען אין סוכה, עסען און טרינקען, און שלאפען אין סוכה...

מען וועט איהם אריינשטעלען א בעט... בעטגעוואנט, אויך ווייס ווי שניי...

ער ציטערט אינגאנצען.

— אבער דו, מארטא (ער ווייסט שוין, ווי זי הייסט) דו, מארטא, — בעט ער זיך, — זאלסט אין סוכה אריין נישט קו־מען, עס פאסט נישט...

— איך ווייס, איך ווייס — שמייכעלט זי — צום עסען נ י ש ט, צום בענשען — נישט... כל־זמן די ליכט וועלען ברע־נען — אויך נישט...

און פארשווינדט...

ער בלייבט צושראקען און צומישט... פארגעסט די גמרא און

זיצט אין זיך אריין פארזונקען. און זיצט אזוי א שעה און צוויי. דערנאך דערהערט ער די האק, וואס ארבייט, צוזאמענשלאגענדיג ברעטער אין הויף...

— א לייטער! — רופט מארטא אין הויף.

זי וועט אודאי לעגען דעם סכך. עמיץ פון קרעטשמע העלפט איהר, אפנים. אויך א גוי...

— וואס פאר א סכך, וואס פאר א סוכה וועט עס זיין? וועט ער דארט זאגען די „אושפיזין"?

און ער גריבעלט אזוי אין זיך, און גריבעלט, ביז די זון געהט אונטער און מארטא רופט צו איהם ארויף:

— ראבין מיינער, ראבין ליעבער, שטעל דיך דאווענען. די זון לאזט זיך אראפ... באלד וועלען זיך אין הימעל שטערענדלער באווייזען... אזא שעהנע נאכט, אזא שטילע נאכט...

אזא אשה צנועה, טראכט ער, די ערלית.

געמוזט אמאל זיין אין שטאדט, דינען ביי א איד, ווייסט די דינים, אפילו די דינים פון סוכה, און ווייסט, וואס א ראבין — א איד א למדן איז...

און ווי עהרליך זי האלט איהם... אויף זיין שפרינצע'ן גע־זאגט... זי וועט זיך גאר אפשר, איהם צוליעב, מגייר זיין...

און ער שטעלט זיך דאווענען...

4.

הושענא רבא ביינאכט.

און ער האט מקיים געווען מצות סוכה מיט אלע פיטשעווע־קעס. געגעסען, געדאווענט, געלערנט אין סוכה, געשלאפען...

הושענא רבא ביינאכט... נאך וועטשערע, ער זיצט און לערענט. דער קאפ וויגט זיך ווי אן אומרוה אין דער ברייט... באמערקט ער פלוצלונג, אז זיין קאפ ווארפט איבער'ן באלייכטען טיש קיין שאַ־טען נישט.

דערשרעקט ער זיך, הויבט זיך אויף, געהט איבער דער סוכה.

אויף און אפּ, איבער דער לענג, איבער דער ברייט, — דער גאַנצער גוף האָט קיין שאָטען נישט.

ניט עס איהם אַ כאַפּ ביים האַרץ, ווי מיט אַ צוואַנג, אין די שלייפען קלאַפּען העמערלעך. ער לויפט אַרויס אויפ'ן הויף — אַן אויסגעשטערענטע לבנה־נאַכט... די קרעטשמע וואַרפט איהר שאַ־טען איבער'ן הויף...

אַנגעשפּאַרט ביים דאַך שטעהט אַ לייטער. דער לייטער האָט זיין שאָטען. אויפ'ן דאַך שטעהט אַ קאַץ. זי האָט איהר שאָטען, און זי קוקט צו איהם אַראָפּ מיט רויטע אויגען. און —

— מיאַ—ו, מיאַ—ו!

זי לאַכט עס אויס איהם:

— איך בין נאַר אַ קאַץ און האָב מיין שאָטען. און דו, ליט־וואַק־למדן, האָסט קיין שאָטען נישט!

דרעהט ער זיך אַפּ, ער קאָן איהרע רויטע אויגען נישט אויסהאַלטען. קומט פון ביידעל אַרויס „בריטאַן"... אויף דער גאַנצער לענג פון דער קייט אין הויף אַריין קומט ער, און

— וואַר, וואַר!

צו דער קאַץ? ניין, אויף איהם וואַרקעט ער, דער הונט.

— איך בין אַ הונט און האָב מיין שאָטען... מיין קייט האָט איהר שאָטען. אין כאָטש איך מיט'ן עק, האָט דער עק זיין שאָטען און וואַרפט זיך גלייך מיט איהם. וואו האָסט דו דיין שאָטען אהינ־געטאָן, ליטוואַק? חייב מיתה ביסטו געוואָרען, וועסט דאָס יאָהר נישט אויסלעבען! וואַר—וואַר!

ניין!

ער מוז זיין לעבען ראַטעווען! ער מוז אַוועק פון קרעטש־מע... צום אַרענדאַר, אַהיים... ער מוז אַוועק פון דער ערלית צו זיין שפּרינצע, צו זיין אשת חיל, די צנועה, צו דער מאַמען פון זיינע קינדער...

אָבער ווי אַזוי באַפרייט מען זיך?

עס איז דאָך אַ כשוף, די ערלית... די מאַרטאַ... ער מוז זי נישט אַנדעריש נאָר דער'הרג'ענען... כל־זמן זי לעבט, פּיהלט ער, כל־זמן זי האָט אָפענע אויגען, כל־זמן זי קוקט אויף איהם מיט איהרע אויגאַנעס, וועט ער זיך פון דער קליפּה נישט באַפרייען— טויטען מוז ער זי...

און אינ׳ם אויפנעקאכטען הארץ שרייט עס:
— טויטען, טויטען!

דערנאך וועט ער תשובה טון... ער וועט באדיי צו א רבי׳ן פאהרען (ביים גאנצען לעבען אויף גוטע אידען חוכא וטלולא געמאכט), א תשובה ארויסנעמען... תעניתים, גלגול שלג, וואס עס קאן נאר זיין פאר יסורים...

און אפשר וואלט גאר קיין בלוט נישט געגאנגען... ביים ערש־טען קלאפ וואלט די קליפה צורונען געווארען, ווי א רויך זיך צו־לאזט...

אלץ איינס. ער מוז טון זיינס...

אין סוכה, דערמאנט ער זיך, וואלגערט זיך ארום אין ווינקעל די האק, מיט וועלכער מען האט צוזאמענגעשלאגען די ברעטער...

און ער לויפט נאך דער האק.

5.

דער ליטוואק פאהרט אהיים און טוט א נדר.

דאס ליכט אין סוכה האט זיך שוין אויסגעברענט; ער טאפט, געפינט די האק אין דער פינסטער, נעמט זי און שטעלט זיך אין סוכה ביי דער טיר...

ער וועט זי אפווארטען, זי וועט דאך קומען...

ביים ערשטען אריבערבויגען דעם קאפ, וועט ער איהר מיט דער האק דערלאנגען...

ווארט ער זי אפ א שעה און צוויי, מארטא קומט נישט... שטיל, מען הערט נישט קיין טריט...

די מכשפה האט זיך אפשר געשטויסען. אפשר האט זי איהם געזעהן פון פענסטער פון איהר גרויסער שטוב אין דער הויך אין הויף, און פארשטאנען נאך וואס ער לויפט.

מאכט נישט אויס. ער געהט מיט דער האק צו איהר.

קומט ער צום פראנט פון קרעטשמע, — זי איז פינסטער, די פענסטער פון אינעווייניג פארלאדענט, די טיר פארמאכט. רופען קאן ער נישט, פארשנירט דער האלז. קלאפט ער פריהער מיט דער

האנט, דערנאך מיט דער האק. קיינער ענטפערט נישט. הויבט ער דעם קאפ אויף צום פענסטער פון מארטא'ס גרויסער שטוב אין דער הויך — דארט לייכט זיך, דארט לייכט זיך שטארק. די שייבלעך פלאמען. א שמחה מוז דארט זיין, א געוויש הערט זיך, א פרעהליכס. א הארמאניקע רופט זיך אן, א פייפערל ציהט מיט...

— לחיים! — רופט מען אויף גוי'איש, — אויפ'ן ליטווישען מלמד'ס פאהיבעל!

— פארפאלען, שוין דעם שאטען פארלוירען! לאכט מען.

זי — אויך...

ווייסט ער שוין, אין וועמעס הענט ער איז אריינגעפאלען. אן אנדערער — אנטלויף, ווי פאר א פייער. איז ער דאך אבער א קפדן — א ליטוואק, צופלאקערט זיך אינ'ם נאך מעהר די רציחה. ער מוז ארויף צו איהר. ער מוז זיך נוקם זיין, טויט שלאגען.

געדענקט ער דאך, אז אויף יענער זייט הויז שטעהט אן דאך אנגעשפארט א לייטער, לויפט ער נאך איהם, ברענגט איהם, שטעלט איהם אויף, שפארט אן אן פענסטער און קריכט, מיט דער האק אין דער האנט, ארויף!

פלוצלונג — טראך!

א שטאפעל ברעכט זיך אונטער, ער פאלט אראפ, אראפ. פאלט לאנג, ווי אין א תהום, אין א גיהנום אריין. און פאלט מיט'ן קאפ אויף עפעס הארטס און כאפט זיך אויף...

ער איז אין וואלד... איינגעשלאפען, און פון דער פוהר אראפ־געפאלען...

— יאנעק! יאנעק! — שרייט ער נאך דער פוהר.

קוים יאנעק האט דערהערט און זיך אפגעשטעלט, דערזעהן. ווער עס רופט...

אבער אויפהויבען אליין קאן ער זיך נישט. מיט'ן קאפ אויף א וואורצעל פון א בוים געטראפען, בלוט טריפט...

נישט געפעהרליך. יאנעק האט אראפגעכאפט א שמאטקעלע פון א לאדאך מיט זויערמילך, און ארומגעבונדען, און אויפגעהויבען, און אויף דער פוהר צוריק ארויפגעזעצט...

מען פאהרט ווייטער און פאהרענדיג, טוט דער ליטווישער מלמד א נדר:

— נישט משנה מנהג זיין! וואו ער זאָל נישט קנעלען, אַ־יִה פּסח, אם ירצה השם, פאַהרט ער אהיים... צו זיין שפּרינצע, צו זיי־נע קינדערלעך.

וואַרט וועט ער האַלטען, דער ליטוואַק!

דער כעלמער מלמד.

אמאל איז די וועלט אזוי פארפלייצט געווארען מיט תאוות. — דערצעהלט שכנא פאר א גאנץ רעדעל אין בית המדרש — אז מען האט מורא געקריגען, דער רבונו של עולם זאל נישט, כביכול, פארגעסע, פאר גרויס גרימצארן די שבועה און נישט עפענען די טויערען פון הימעל און ברענגען א מבול, נאר אהן נח'ן און אהן דער תבה. עס איז רחמנא לצלן, געווען באו מים עד נפש — ווי זאגט ער, ביז אהער! עס איז אזוי ווייט געקומען, ביז די למ"ד וא"ו צדיקים האבען מורא געקריגען פאר זיך אליין און זענען זיך צוזאמענגעקומען אויף אן אסיפה קיין בראטקעוו. זיי זענען געזעסען און האבען געקלערט זיבען טעג און זיבען נעכט; עס איז שוין ביי זיי געווען א סברא, מען זאל מאכען כלי חייב, לאז משיח קומען וועט נעמען אן עק. ס'איז אבער אינמיטען געווען א פראסטער איד, א וואסער-טרעגער, ער האט זיך איינגעשפארט: ניין און ניין! ס'איז אראפגעקומען א בת-קול, דער מלאך גבריאל האט זיך באוויזען, מען האט געזאגט, אז מען וויל אזוי אויפ'ן הימעל, אין די עולמות העליונים; אונזער וואסער-טרעגער קוקט נישט אויף די אלע זאכען, ער וויל נישט קיין עבירה טון! מען האט זיך אזוי לאנג געהאמפערט, ביז עס איז געבליבען, מען זאל צורעכט מאכען דעם יצר הרע.

אלע למ"ד וא"ו צדיקים זענען געווען פראסטע ארעמע אידען; אחוץ דעם וואסער-טרעגער זענען נאך געווען שוסטער, האלץ-העקער, שטיינער-קלאפער, וכדומה. נאר איינער פון זיי האט פונקט פאר א קורצע צייט אפגענומען א גרויסע ירושה פון א מוהמע, וואס איז געשטארבען אין אלכסנדריא של מצרים און ער האט נאך קיין צייט נישט געהאט נכשל צו ווערען אינ'ם גאלדענעם עגל. אט פאר זיין געלט האט מען אראפגעבראכט, און טאקע פון מצרים, א סרים.

מען האט אראפּגעבראכט א סריס, מען האט איהם פאר־שטעלט פאר א גוטען אידען, מיט בארד און פאות, מיט א קאפּטאן מיט סטראקעס, שיך און זאקען, מיט אן אפּענעם הארץ און מען האט זיך אנגעהויבען רייצען מיט'ן יצר הרע: אט דא, ביי דעם צדיק, ווייז דיין גבורה!

דער יצר הרע איז געקומען; וואס זאל ער וויסען? ער זעהט א איד מיט בארד און פאות און צולאכט זיך אויף א קול: כא, כא, כא! א גרויסע זאך ארויסצוברענגען צו אן עברה.

איהם איז גארנישט איינגעפאלען, אז דאס איז א סריס. ער זעצט זיך לעבען איהם אנידער, הויבט זיך אן מיט איהם צו ווערט־לען, רעדען אביסעל חנופה, חכמה'לעך, עזות'קייט, נבול־פּה; דער סריס אבער פארשטעהט נישט קיין ווארט און גיט אפילו נישט קיין שמייכעל. דער יצר־הרע איז אזש הייזעריג געווארען; דאס ערשטע מאל טרעפט זיך איהם אזוי פיעל ארבייט ביי א גוטען אידען! ער גיט א פייף: רחמנא לצלן! עס באווייזען זיך אלערליי נשים: גבאי'טעס, פּראסטע ווייבער, יונגע ווייבלעך און אזוי נקבות. זיי קומען אן פארלעכטוויז, ווי די עופות טמאים אין נח'ס תיבה אריין, אנגעטאן אויף פארשידענע אופנים: מיט קריי־נאלינעס, אהן קרינאלינעס, פארהאנגענע, פארשטעלטע, האלב־נאַ־קעטע, און מיט פארשידענע מדות: לאבענדיגע, וויינענדיגע, שיל־טענדיגע, שרייענדיגע — אבער עס העלפט ווי אן ארבעס אן דער וואנט! א טייך מיט שוויים האט שוין דעם יצר הרע באגאסען, ער איז אזוי מיד געווארען, גלייך ער וואלט א גאנצע וואך האלץ געהאקט. און דער סריס ריהרט זיך אלץ נישט! דער יצר־הרע גיט נאך א פייף און ברענגט ארויף רחב־הזונה — עס געהט נישט. כאטש צוריים זיך! „איך וועל נאך מאכען די לעצטע פּראבע — זאגט דער יצר־הרע — מאסאזש! איך וועל נאך פרואווען איהם אביסעל איינרייבען!“ ער כאפּט דעם סריס און קנייטשט איהם, בויגט איהם, רייבט איהם און גליהט איהם. ווער, וואס? דער יצר־הרע האט אזוי לאנג אומזיסט געארבייט איבער'ן סריס, ביז ער האט אנגעהויבען סאפּען ווי א גאנז, עס האבען איהם געבראכען הענט און פיס און האט פלוצים אנגעהויבען צו חלש'ען.

די למד־וא"ו צדיקים האבען נאר דארויף ארויסגעקוקט. זיי האבען גענומען דעם יצר־הרע, געבונדען מיט דרייסיג בינטלעך

כפול־שמונה ציצית, געקוילעט מיט א מוהל־מעסער, אריינגערוקט אין א הייסען באק־אויווען און פארברענט אויף קויל. נאכדעם האבען זיי גענומען די אש, און, אז עס איז געווארען א שטארקער שטורעם־ווינט, האבען זיי עס פארשפרייט און צוזייהט אויף די פיער ווינקלען פון דער וועלט.

אין הימעל איז געווארען א גרויסע שמחה, אויף דער ערד א גוט יאהר; א לעבען, ווי אונטער דער זון: די אומות העולם האבען אויפגעהערט צו האלטען מלחמה; מאן און ווייב האבען זיך נישט געקריגט און די קאטשערעס מיט די לאפעטעס האט מען נאר באנוצט צו חלה באקען; אלע מלכים האבען אהיים געלאזט דעם חיל, די ביקסען האט מען אוועקגעשענקט קליינע קינדער אויף ל״ג בעומר, און די הארמאטען האט מען גענומען אין די דערפער אריין און געשטעלט פאר סטראשאקעס אויף די פעלדער. דאמאלט האט מען געמענט טייטען מיט די פינגער אויף יעדער הארמאט, לאכען און חוזק מאכען, וויפיעל עס וועט אריין. עס איז געווען אויף דער וועלט שלום ושלוה, לעבעדיג, פרעהליך.

עס וואלט אלץ גוט געווען, נאר די חופה־שטאנגען, אזוי ווי זיי זענען געשטאנען אין שול אין א ווינקעלע, אזוי האט זיי קיינער נישט געריהרט. אלע מאנסבילען זענען געווארען פרושים, אלע ווייבער גבאי'טעס און צנועות — א גאנץ יאהר ימי הגבלה! רבנים, שמשים, חזנים, שדכנים און כלי־זמר זענען ארומגעגאנגען פוסט־און־פאס: אוים חתונה־הוצאות, אוים חתונה־קליידער, אוים נדן, אוים חופות — הכלל, נאר מען זיצט און מען לערענט!

די וועלט האט זיך פארזארגט: ס'טייטש? שטארבען שטארבט מען און קיינער ווערט נישט געבוירען! עס איז אזוינס נאך נישט געהערט געווארען! — און גאט ווייסט, וואס עס וואלט געווען, ווען נישט דער כעלמער מלמד!

אט הערט אוים א מעשה:

נאך פאר די למד־וא״ו צדיקים'ס אסיפה האט א כעלמער מלמד דערפיהלט, אז דער יצר־הרע דלובעט איהם שטארק דעם מוח... ער האט איהם געשלעפט אין בית־המדרש אריין — אד איז מיר! — ער געהט מיט; ער איז מיט איהם געפאהרען צו א גוטען איד, להיבא־תיתי, ער פאהרט גאנץ גערן; ער געהט מיט איהם אין מקוה אריין, דער ימח־שמו'ניק האלט צו די נאז — נאר געהן געהט

ער. דער מלמד האט געזעהן, אז עס איז שלעכט, ער קאן פאר־לירען דאס מלמדות, האט ער זיך מישב געווען און איז אנטלאפען העט, העט אין וואלד אריין...

זיבען יאהר איז ער געווען אין וואלד, געשלאפען אויף דער גאלער ערד, געגעסען פוילע ווארצעל און געזאגט תהלים מיט זוהר. ער איז אזוי איינגעדארט געווארען, אז מען האט איהם געקאנט דורכציהען דורך אן אויער פון א נאדעל, און אזוי דורכזיכטיג, אז מען האט איהם גארנישט געזעהן. ער איז פראסט געווארען א רואה ואינו נראה, איהר פארשטעהט?

אז ער איז געקומען צו דער מדרגה, האט ער זיך אויפגעהויבען צוריק צו געהן אין ישוב אריין; איהם האט זיך געדאכט, אז איצנד איז ער שוין אויף אייביג באפרייט פון׳ם יצר הרע, אז ער מעג שוין פאהרען אהיים.

נאר קוים ער איז ארויס פונ׳ם וואלד — כאפט זיך אויף פלוצים א שטורעם־ווינט, און קעהרט איבער וועלטען! דאס איז געוועזען פונקט דאמאלט, ווען די למד־וא״ו צדיקים האבען צו־שפרייט דעם יצר־הרע׳ס אש אויף אלע פיער עקען פון דער וועלט. און עס האט איהם, ניט פאר אייך געדאכט, אריינגעפרושעט א שטויב אש אינ׳ם לינקען אויג. א שעהנע מעשה! דאס לינקע אויג האט אנגעהויבען צו זעהן אזוינע זאכען וואס, רחמנא לצלן, מען זעהט עס נישט אויף דער גאנצער וועלט. פונ׳ם לינקען אויג האט זיך באלד אנגעשטעקט דאס רעכטע אויג, באלד איז עס איהם געקראכען אין מוח, נאכדעם אין הארצען אריין; איך וועל אייך נישט לאנג ברייען — דער בעלמער מלמד איז געווארען פול מיט יצר־הרע, און אז ער איז געקומען צוריק אין ישוב אריין, האט ער, וואס טויג אייך מעשיות, צוריק אנגעשטעקט די גאנצע וועלט.

מיין זיידע, עליו השלום, וואס האט מיר דערצעהלט די מעשה, פלעגט אלץ זאגען, אז ווען נישט דער בעלמער מלמד, וואלטען מיר שוין לאנג נישט געווען אויף דער וועלט! און ווען ער, דער זיידע עליו השלום, האט געזעהן א חתונה, א ברית, אדער א פדיון הבן, פלעגט ער אלץ זאגען: „דאס איז דעם בעלמער מלמד׳ס מלאכה; אין יעדען פון אונז שטעקט א שטיק בעלמער מלמד...״ —

ווי אַזוי אַ פּרוש איז געוואָרען אויס פּרוש.

איז געשטאַנען אַ פּרוש, פרייטאָג נאָכ'ן קניזש, וואָס ער האָט ביי דער שוחט'קע געגעסען, אין לעדיגען בית־המדרש, אַן דער זייט פון אַ שטענדער, אויף וועלכען עס איז אָפען געווען „שיר־השירים". ווי עס פּאַסט פאַר פרייטאָג.

מיט די הענט האָט ער זיך אַ פריש בעזעמעל — אַ פרייש בעזעמעל פון פרישע ברעזינע צווייגלעך און פרישע, האַרטע, גרינע בלעטער — געבונדען; מיט די פייכטע־פאַר'חלומ'טע אויגען איז „שיר־השירים" אריינגעקוקט, און מיט די ליפּען אַ פּסוק נאָך אַ פּסוק, האַלב זינגענדיג, געמורמעלט...

אַז ער איז געקומען צום פּסוק: „הנך יפה, רעיתי" — דאָס איז טייטש: דו ביסט מיין חבר'טאָרין, שעהן — האָט ער (דאַכט זיך, צופעליג) צו דער מערב־וואַנט אַן אויג געוואָרפען. צום פענס־טערל אין דער מערב־וואַנט, וואָס געהט אין דער שמש'טעס שטוב אריין...

און באותו הרגע האָט ער פּלוצלונג דערפיהלט, אַז עפּעס הויבט איהם אַן צו שטיקען אין האַלז און רייסט זיך ארויס דורכ'ן מויל.

דערשרעקט ער זיך, עפענט ברייט דאָס מויל, — שפּרינגט איהם, פון מויל אויפ'ן שטענדער ארויף, עפּעס אַ קליינס, אַ גרינ־ליכס, אַ ריהרעוודיגס...

ער קוקט זיך בעסער צו: אַ קליין־ריהרעוודיג גרינליך מענשעל. נאָר אַ ווידעלע האָט עס פון הינטען, און אויף הינערנע פיסלעך שפּרינגט עס.

— ווער ביסטו?

— דיין מחשבה. — ענטפערט לאַכענדיג דאָס קליינע מענ־

שעלע, און באווייזט צוויי שורות ווייסע, שאַרף־שפּיציגע ציינדע־לער.

— איך האָב שיר־השירים געזאָגט! — באַליידיגט זיך דער פּרוש.

— „הנך יפה, רעיתי,“ — אמת: און דערביי צו דער שמש׳־טעם פענסטערל אַז אַזוי געוואָרפען — נישט די כנסת ישראל, — בריינגע דער שמש׳טעם האַסטו אין זין געהאַט... ווילסט זי זעהן?

רוקט זיך דער פּרוש אַפּ דערשראָקען.

— נו, נו, — לאַכט דאָס מענשעלע, — איך האָב סיי־ווי־סיי היינט קיין צייט נישט: איך מוז אַראָפּ אונטען, פאַרשרייבען זיך אין ספר הנולדים — אַ מעטריקעל מאַכען. איך וועל צוריק קומען.

און פאַרשווינדט.

מיינט דער פּרוש: אַ זעהעניש, אַ פאַרבלענדעניש געווען... ער שלאָפט שוין נישט אַזוי פיעל נעכט!

שטאַרקט ער זיך, נעמט צוזאַמען די צווייגלעך, פאַרענדיגט דאָס בעזימעל און געהט אין מרחץ אַריין.

ווייטער אַ פרייטאָג נאָכ׳ן אָנבייסען; ער איז ווייטער איי־נער אַליין אין בית־המדרש...

זיצט ער, קוקט אַריין אין „תרגום שני“.

הפלא ופלא שלמה דעם מלך׳ס פּאַלאַץ.

פון קריסטאַל, אינמיטען ים...

פאַרמאַכט ער די אויגען פאַר גרויס תענוג און שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אין דער ברייט:

— אײַ־אײַ־אײַ!

באַקומט ער אַ קליין שנעלעכעל אין דער נאָז

עפענט ער די אויגען — דאָס מענשעלע!

נאָר גרעסער, דאַכט זיך איהם.

— ביסט, דאַכט זיך, צוגעוואַקסען?

— דו טראַכסט און איך וואַקס.

איך האָב נישט געטראַכט! — לייקענט דער פּרוש — „תרגום שני“ געלערענט.

— אמת! אבער טיף איז שטילען הארץ געטראכט:
„אין אזא פאלאץ, אינמיטען ים מיט איהר צוזאמען...“
לאזט דער פרוש אראפ דעם קאפ.
— זי ווערט א כלה, — זיפצט ער.
— נארישקייטען.
— מיט יונה ליבעל'ס...
— ער הוסט.
— איז וואס?
— וועט ער שפעטער בעסער הוסטען... שפייען מיט בלוט...
— איז וואס — —
— דערוייל גארנישט: דאס פרי'לע מוז זיך אויסשטעהן אויפ'ן בוים...
באטראכט איהם דער פרוש, פארשעגדיג.
דערזעהט ער, ווי ער איז איבער דער צייט גאר רויט גע־ווארען.
— אוי, ווי רויט דו ביסט געווארען! — שרייט ער אויס. דערשראקען.
— „אדם“ — ענטפערט דאס מענשעל — איז א מענש, „אדם“ איז רויט, „דם“ איז בלוט...
— וואס פלאפעלסטו?
— ס'וועט קומען די רעכטע צייט, וועסטו פארשטעהן!
— זאג בעסער — מאכט ווייטער דאס רויטע מענשעלע נאך א קליינער פויזע — ווילסט זי זעהן? זי צוואגט זיך אצינד.
און אז דער פרוש זאגט נישט: נייז, גיט דאס רויטע מענ־שעלע א בלאז צום פענסטערל צו אין דער מערב־וואנט, עפענט זיך דאס פענסטערל, שטעהט ברייגע, דער שמש'טעס טאכטער, צו זיי מיט די אקסעל, איבער א שיסעל היים וואסער און צוואגט זיך לכבוד שבת.
— זעהסט — מאכט דאס רויטע מענשעלע — אביסעל האר! די שיסעל איז פאר זיי צו קליין. זי האלט זיי קוים אין דער שיסעל!
כאפט איהם דער פרוש אז דערשראקען:
— זי קאן זיך נאך איינדרעהען און דערזעהן!

— וועמען ?
— דיך! זי וועט זיך חלילה, דערשרעקען !
— אויסער דיר — ענטפערט דאָס מענשעלע — קאָן מיך קיינער נישט זעהן...
— דער שטילער !
— אויסער דיר, הערט קיינער נישט מיין קול... זעה בעסער דאָס האַלז־און־נאַקען : אז אַלאַבאַסטערען וואָס ?
און, אז דער פרוש ציטערט :
— ווילסט, איך זאָל זי דיר ווייזען ? ווי אחשורוש האָט גע־וואָלט זעהן ושתי'ן, ווילסט ?
— כ'וויל ! — ענטפערט דער פרוש, קוים ריהרעוודיג מיט די פאַרברענטע ליפּען...
— ווּעסט אונטערשרייבען ?
— וואָס ?
— א כתב ! — מיט'ן בלוט פון מינדסטען פינגער...
— כ'וויל, תיכף, גיב אהער !
— געה איך שוין אַראָפּ און ברענג א כתב.
דאָס מענשעלע איז פאַרשוואונדען, דאָס טירעל איז פאַר־מאַכט, און דער פרוש וואַקעלט זיך קוים צו צו א באַנק.

הושענה רבא, שפּעט ביי־נאַכט.
אויפ'ן שולחן ברענען זיך צוויי יאָהר־צייט־ליכט.
דער פרוש זיצט אויף דער באַנק הינטער'ן אויווען. באַווייזט זיך דאָס קליינע מענשעלע, וואָס איז שוין, אייגענטליך, נישט אַזוי קליין געווען, — און דערלאַנגט איהם עפּעס צו דער האַנט.
— וואָס איז ? — פרעגט דער פרוש.
— „חוזק האָט דעם טאַטען נישט דערקענט“ — וויצעלט זיך דער רויטער. — עס איז דאָך דיין קניפּיק. האָסט דאָך מיר איהם געגעבען אויסצושלייפען.
— ווען ?
— איינמאָל, האַלבער נאַכט, נאָך א זעהעניש.
— נאָך וואָס .

— „אדם" — א מענש. „אדם" — רויט — —

— שווייג! — שרייט אוים דער פרוש אין איין שרעק.

שמייכעלט דאָס רויטע און פאַררעדט:

— אָבער זעה, ווי אויסגעשליפט!

ער עפענט דעם קניפּיק — די קלינג גיט אַ בליץ.

— ווי אַ חלף — מאַכט ער — פּראָוו אויפ'ן נאַגעל.

דער פּרוש נעמט מעכאַניש דאָס מעסער, פּראָוווט דאַך נישט און זאָגט פאַרבענקט:

— זעהן וויל איך!

— אז דו האָסט אונטערגעשריבען, מהיכא־תיתי! — ענט־פערט דאָס מענשעל און רופט:

— וואַנט, וואַנט, לאָז זיך אַראָפּ

פאַלגט זי די מערב־וואַנט, לאָזט זיך אַראָפּ — ברייננע שלאָפט אויף אַ באַנק־בעטעל.

זיצט דער פּרוש, פאַרבאַדען אין שווייס, מיט ציטעריגע הענט און פּים, אַ פּנים — ווייס ווי קאַלך און ברענענדיג־פאַרגלאַצטע אויגען און קוקט.

זיצט דער רויטער לעבען איהם און רוימט איהם אין אויער אַריין:

— זעהסט אַ יד'ל, וואָס? אַפּגעטאַקט! אַז עלענבויגען! פון עלפּענביין, וואָס?

— מעהר! מעהר! — לעכצט דער פּרוש מיט פאַרברענטע ליפּען.

— קאַלדרע אַראָפּ!—הייסט דער רויטער און עס געשיהט.

—ווי מיינסטו — שמייכעלט ער — שענער ווי ושתי!

— שולמית! — מאַכט דער פּרוש מיט שוים איבער'ן מויל.

— און דער פּאַלאַץ, — ציטערט ער — דער פּאַלאַץ, קרים־טאַל אינמיטען ים?...

— וועט זיין! — פאַרזיכערט דער רויטער — די פּרי איז אויסגעשטאַנען... היינט, מאָרגען וועט זיין, נאָר אַ קלייניגקייט פעהלט...

— אָבער ס'העמד, ס'העמד אַראָפּ! — קאַכט דער פּרוש — באותו הרגע איז אָבער דאָס גאַנצע זעהעניש פאַרשוואונדען.

די וואַנט איז צוריק אַרויף אויף איהר אָרט.

— וואס איז דאס? וואס האסטו געטאן?

— נישט איך — ענטפערט דער רויטער, — יונה ליב׳עלס!

— יונה ליב׳עלס, ער? ווי אזוי?

— געקומען תורה לערנען... זיצט ביי דער מזרח־וואנט. האב איך קיין שליטה נישט... מוז מען ווארטען. אדער — זיינער פטור ווערען...

מאכט זיך דער פרוש, די לעצטע ווערטער נישט הערענדיג. און בויגט זיך אויס, און שטרעקט ארוים דעם קאפ פון הינטער׳ן אויווען.

אמת, יונה ליב׳עלס זיצט ביי דער מזרח־וואנט און לערענט. ער האט ביים זעהעניש, זיין קומען נישט געהערט.

— און ער הוסט נישט! — מאכט ער בייז, און דריקט, נישט ווילענדיג און וויסענדיג, שטארקער דאס הענטעל פון קניפיק איז דער האנט. ער הויבט נישט אן צו הוסטען!

— ר׳וועט! — זאגט דער רויטער.

הויבט יונה ליב׳עלס אן צו הוסטען.

— א פשוט׳ער הוסט! — זאגט דער פרוש, — ווי פון א קאטער.

— כאפט זיך יונה ליב׳על אן ביים לייב; ער פארקייכט זיך. ער הויבט זיך אויף און געהט צו צום כיור, נאך אביסעל וואסער. צוריקצואוועגס וואקעלט ער זיך...

— גברא קטילא, וואס?

— ניין! — ענטפערט דער פרוש, — היינט הושענא־רבא... דער שאטען געהט איהם נאך!

— א ציטעריגער, א דינער... ווי לאנג מיינסטו...

— אויפדערוואך איז די חתונה — האקט איהם פינסטער איבער דער פרוש.

— וועט זיין א יונגע אלמנה!

— כ׳וויל נישט, ער זאל זי אנריהרען! — שפרינגט אויף דער פרוש מיט שוים איבער׳ן מויל.

— קאנסט דיר אן עצה געבען.

— ווי אזוי?

יונה ליב'עלס האט זיך אפגעשטעלט, אטעם צו כאפען און דאס רויטע מענשעל זאגט:

— קום צו צו זיין שאטען!

— וואס וועט זיין?!

— וועסט זעהן!

זיי געהען צו, דער פרוש איז בארוועס, הערען זיך נישט די טריט.

— פארליר נאר נישט — ווארענט דער רויטער — דעם קניפיק, — ס'וועט טון א קלאפ.

דער פרוש דריקט פעסטער דעם קניפיק אין דער האנט.

יונה ליב'עלס שטעהט אינמיטען בית־המדרש, האלט זיך אן ביי א שטענדער און קייכט, זיי שטעהען אויף זיין שאטען.

— ווילסט פטור ווערען? — פרעגט דער רויטער.

דער פרוש שאקעלט מיט'ן קאפ אויף יא.

זיין קול וואלט יונה ליב'עלס געהערט.

— לאז אראפ דעם קניפיק אויפ'ן שאטענס האלז, געשווינד לאז אראפ!

און אז דער פרוש ווייגערט זיך, גיט איהם דער רויטער א שטויס אן עלענבויגען; פארלירט ער דאס מעסער.

פאלט דאס מעסער מיט'ן שפיץ אראפ, שטעכט דורך דעם שאטענס האלז און בלייבט שטעקען אין דער פאדלאגע.

אין דער זעלבער רגע פאלט יונה ליב'עלס אנידער, און א שטראם בלוט שיסט איהם ארויס פון האלז.

גיט דער פרוש א געשריי: גוואלד! און כאפט זיך אויף!

ווארים דאס אלץ איז א שווערער, וויסטער חלום, אויף דער הארטער באנק, אין לעדיגען בית־המדרש, איז א לבנה'דיגער נאכט געוועזן...

און אז דער פרוש האט זיך אויפגעכאפט שטעהענדיג אינמיטען בית־המדרש, פארבאדען אין שווייס, האט ער זיך דערשראקען, דערנאך צוגעוואקעלט צוריק הינטער'ן אויווען ארונטער, אפירגע־

שאַרט זיין זעקעל מיט זאַכען פון אונטער אַ באַנק, פאַרבונדען מיט אַ שטריקעל, געוואָרפען איבער די פּלייצעס און איז אַרויס פון בית־המדרש...

— אהיים אָדער אין דער וועלט אריין. —

בשעת מגפה.

1.

דאס שטעדטעל שרעקט זיך.

„זי נעהמט! אוי, זי איז שוין נישט ווייט! ארום אין די דער־פער איז סכנות נפשות! רבונו של עולם! וואס טוט מען?". אל תפתח פה לשטן: דעם נאמען פון דער מגפה טאר מען נישט ברענ־גען איבער די ליפען. נאר די שרעק לעגט זיך יעדען ווי א שטיין אויפ'ן הארץ.

און עס קומען אלע טאג ערגערע ידיעות: אין אפט איז א וואס־סער־טרעגער געפאלען מיט די קאנען אינמיטען גאס... אין אס־טראווצע האט מען צוויי אידען געפאלמעסט. אין בראטקאוו זיצט א דאקטאר מיט א סטודענט פון ווארשוי. ראכעוו איז אפגע־שלאסען, מען לאזט נישט ארויס און נישט אריין.

גאנץ ראדאם איז ארומגענומען מיט א צעפ פון קאזאקען... אין צוויזמיר, רחמנא לצלן, זאגט מען, פאלען מענשען ווי פליגען... א שרעק!

דער האנדעל ווערט שוואכער, די פרומקייט שטארקער. תבואה־סוחרים האבען זיך מורא צו ריהרען פון ארט. דער גרויסער יוסל האט שוין זיין פערד־און־בודקע פארקויפט — א שאד דער האבער; די תבואה־מעקלער ציהען אלע טאג פעסטער איין די גארטלען אויפ'ן לעדיגען מאגען, אין די שטיבער ווערט אלע וואך מעהר רחבות: מען טראגט ארויס יעדען פרייטאג עפעס אנדערש צו פארזעצען אויף שבת! א בעל־מלאכה, אפט אפילו א בעל־הבית.

כאפט אן איבעריגען טרונק־בראנפען, צו מאכען זיך א הארץ, אויף קוראזש... פון דעם האט דאך א שענקער קיין פרנסה נישט, און א פויער זעהט מען זעלטען אין שטעדטעל... פאר דאס — האט דעם רופא'ס ווייב אויסגעטאן דאס שייטעל און אנגעטאן א הארבאנד. א באהאלטענער משכיל האט פארברענט בריש־גלי אן „אהבת ציון“ און גענומען זיך צו תהלים זאגען. די דינסט פון בעדער איז גע־קומען צום רב, ארויסנעמען א תשובה, באשר... זי פלעגט אלע פרייטאג ארייננקוקען דורך א שפארע אין באד אריין צו די מענער... עפעס א יונגערמאן, מען וויל נישט פורש בשמו זיין, פאסט שוין א גאנצען חודש און קלערט נאך א פרוש צו ווערען. גאט ווייסט, פארוואס פאר א זינד! טייל שניידער טראגען אפ דעם יתור; קצבים גיבען א גרעסערען צולאג. איין ירוחם חלפן האלט זיך נאך, נעמט ניט ווניגער פאר 10 פראצענט א חודש אויף א חרם־קווי־טעל, מיט א משכון... דאס איז א הארץ — א קיזעל־שטיין!

און די פנימ'ער זענען געל און בלאס, די ליפען — ברוין־און־בלוי, די אויגען — קיילעכדיג גרויס, די קעפ — אראפגעלאזט... אין די גאסען איז שטיל: צוואווארפענע, קליינע קופקעלעך מענשען. מענער באזונדער און ווייבער באזונדער, שטעהען און סוד'ען זיך אהן לשון, שאקלען מיט די קעפ, מאכען מיט די הענט און הויבען אלע מאל אויף די פייכטע אויגען צום בלייערנעם הימעל, וואס האט זיך אויסגעשפרייט איבער'ן שטעדטעל... עס איז שטיל אפילו אין בית־המדרש ביי מנחה ומעריב... פאר דאס איז פול די עזרת נשים אפילו צו מנחה ומעריב. אלע מינוט רייסט זיך א יאמערליך גע־וויין דורך די אייזערנע קראטען פון דער ווייבערשער שול ארויס. אז האר און נעגעל שטעלען זיך ביי די מענער קאפויר! עס איז יעדע נאכט כל נדרי; מען באדט זיך אין טרערען.

וואס טוט מען? וואס פאר אן עצה, וואס פאר א ראט?

אין ווארשוי — פארצעהלט מען, האט מען טיי־הייזער גע־עפענט פאר ארעמע לייט, א ביליגע קיך געמאכט; מען טיילט — קוילען, קליידער, עסען אומזיסט. אלץ ז י י ע ר ע מיטעל... אלץ נאכטון די אומות העולם און אפשר דעם פאליצמייסטער צוליעב! דא האט מען אנדערע צדקות: „מאיר בעל־נס“. גוטע אידען... און אפילו וויכטיגע רגולות! באלד שבת־צו־נאכטס שטעלט מען אויף

די בענש־ליכט אין די פענסטער... אונטער׳ן שטעדטעל האט וואסיל א מיהל; מען וועט איהם ביינאכט אוועק־„לקח׳ענען" די סטאַ־ווידלעס און באגראבען אויפ׳ן היילינגען אָרט; מען וועט חתונה מאַכען א יתום מיט א יתומה; מען וועט איינרייסען שולען און קברים. מען וועט אלץ טון. ליידער אבער זענען די אלע סגולות אייביגע זאכען, און דאך איז ביי דער ערשטער מגפה, שנת תק״ץ, דער גאנצער מארק באוואקסען געווארען מיט גראז און אינמיטען איז נאר א פּאָר סטעזשקעס געוועזען, אויסגעטראָטען פון דער חברה נושאים.

און אויסער דעם, און נאך שרעקליכער פאר דער מגפה, זענען: די דעזינפעקציע, איזאלאציע און, רחמנא לצלן, דאָס פּאַלמעסען... א מענש לעבט נישט אייביג, שטאַרבט נישט מעהר ווי איין מאל... נאָר טויט און לעבען איז ביים בעל רחמים אין דער האנט; עס העלפט וויינען, בעטען, תשובה טון; צדקה איז א רפואה... יענעם אבער איז אין גוי׳שע הענט; מען נעמט ארויס דעם מארך פון די ביינער, עס קאָסט אָפּ ממון מיט דמים, און—מען פּאַלמעסט! מען צושניידט א מת, רחמנא לצלן, אויף פּיצפּיצלעך, מען איז מקבר אהן תכריכים; אין סמאלע... אין שפּיטאל ווייטער, סמ׳ט מען... מען פארברענט אומשולדיגע בעטגעוואנט, אדער מען מאכט א צעפּ פון קאַזאקען, כאָטש אלע זאָלען שטאַרבען פון הונגער, אדער איינער זאָל אויפפרעסען דעם צווייטען... כאַ! מען מוז אנהויבען טון, מען קאָן דעם שונא אין שטאָדט נישט אריינלאָזען!

עס שטעהען שוין בענש־ליכט אין די פענסטער, מען קוקט זיך שוין אום אויף וואסיל׳ס מיהל, מען רעדט שוין וועגען חתונה מאַ־כען א יתום מיט א יתומה! און די שרעק וואקסט פון טאָג צו טאָג... מען האט געהאַפט, אז די סכנה וועט אריבער צוזאמען מיט׳ן זו־מער, מיט די גרויסע היצען...

עס איז שוין אלץ אריבער, עס איז שוין נאך ימים נוראים... עס איז, ב״ה, נאך סוכות... די קעלט נעמט שוין דורך די ביינער. עס ווייזט זיך אָפּט אביסעל שנייי, און די מגפה רוקט זיך אלץ נעהנטער און נעהנטער! גאָט זאָל שומר ומציל זיין!

2.

צוויי שרעקען זיך נישט.

און דאך זענען דא אין שטעדטעל צוויי פארשוין, וואס שרע־קען זיך נישט; נאך מעהר — זיי האפען אויף דער מגפה!

די צוויי פארשוין זענען: דער יונגער דאקטאר סאוויצקי, א קריסט, און, להבדיל, יוסל דער ישיבה־בחור!

סאוויצקי איז דריטהאלבען יאהר צוריק אהער געקומען באלד נאך דעם ענדיגען די אוניווערזיטעט... געקומען איז ער א גוטער קריסט, א דימענט! ממש מחסידי אומות העולם... מען האט זיך געוואונשען, דער וואיט זאל אזא גוטער זיין, עס האט אין דעם מענש קיין פיצעל גאוה נישט געשטעקט; ער האט זיך גארנישט געהאלטען גרוים; יעדען זיך אפגעגריסט, אפילו א קינד, אפילו א אידענע! אלטע לייט פלעגט ער אפטרעטען פון וועג... אידישע פיש האט ער ליעב געהאט, ווי דאס לעבען... און אלע בעלי־בתים האבען איהם שטארק מכבד געווען: מען האט זיך פאר איהם גענייגט, אראפגענומען אפילו דאס גאנצע היטעל. מען פלעגט איהם שיקען חלה אויף שבת, פארבעטען אפט אויף פיש. מען האט איהם געוואונשען כל טוב, נאר — גענוצט האט מען איהם נישט...

ווער דארף דא א דאקטאר? א רופא איז וועניג? און בפרט א ז א רופא! ער גיט נאר א קוק אויפ'ן חולה, ווייסט ער שוין, וואס עס איז איהם... דעריבער איז טאקע קיין וואונדער נישט, וואס דער אפטייקער נעמט אן זיינע רעצעפטען! מעגליך איז דאך, אז אן אנדערער דאקטאר וואלט גיכער פראקטיק געהאט. עס זאל, למשל, געווען אראפקומען אן אלטער דאקטאר, אן אנגעזאפטער, מיט גרוי־סער פראקטיק... דא איז אבער אראפגעקומען א יונגער שנעק, וואס קאן זיך קיין וואנסע פון דער אויבערשטער ליפ נישט ארויסציפען, מיט א יונגען, בלאסען פנים'ל, ווי ביי א בתולה. אנגעטאן ווי א „פירציג", א „פראנטעל"; ערשט פון „חדר" ארוים! און אזוי ווי די אייער ווילען שטענדיג קליגער זיין פאר די הינער, מוז ער זיין א חולק אויפ'ן אלטען רופא, וואס האט שוין די ציין אויפגעגעסען אין דער מלאכה! מוז ער זאגען, אז די קראנקע נעמען צופיעל ריצען־

אויל, אז געהאקטע באנקעס זענען א סכנה, בפרט ביי א קינפעטאַ־רין. פּיאַווקעס הייסט ער שטעלען אויף דער שויב — זיי זאָלען נישט שאַטען... פון טרוקענע באנקעס מאַכט ער חוכא־וטלולא, און גלויבט נישט אפילו אין זאַלבען... איהר האָט נאָך געהערט, אַ דאָק־טאָר אַהן אַ זאַלב, אַהן אַביסעל בלוט־צאַפּען, ממש אַהן באַנקעס? און געה נוץ אַזוינס! דער אַפּטייקער אַליין דרעהט מיט דער נאָז אויף זיינע רעצעפּטען! פאַר צוואַנציג גראַשען אַ רעצעפּט!

סאַוויצקי האָט זיך געהאַלטען אַזוי אַ האַלב יאָהר: געפיהרט אַן אָפענע מלחמה מיט'ן רופא, און אַ באַהאַלטענע מיט'ן אַפּטיי־קער. מיט די בעלי־בתים האָט ער אַליין נאָך גוט געלעבט.

עס האָט אַזוי לאַנג געדויערט, ביז ער האָט אויפגעגעסען די פּאָר גילדען, וואָס ער האָט פון ערגעץ געבראַכט. מיט דער צייט האָט ער זיך נאָך פאַרשולדיגט: פאַר דירה־געלט, פאַר פלייש, פאַר שפּייז, פאַר קליידער; אומעטום איז ער געוועזען אַ בעל־חוב, און די בעלי־חובות ווערען מיט יעדען טאָג אומגעדולדיגער...

און איינמאָל, אַז דער קצב האָט צוריקגעשיקט די דינסט אַהן פלייש, האָט סאַוויצקי אַראָפּגעלאָזט די פליגעל און אָנגעהויבען מודה זיין, אַז בלוט־צאַפּען דאַרף מען, אַז ריצעף־אויל מעג מען נע־מען יעדע מינוט... מיט דעם האָט ער זיך אָבער גאָרנישט פאַרבעס־סערט; וואָרים — ערשטענס האָט מען איהם נישט געגלויבט, אַז ער מיינט עס ערנסט; ער וויל נאָר אפשר אַרייננאַרען דעם עולם! צווייטענס, ווייטער, אויב ער איז אַליין מודה דעם פעלדשער, דאַרף מען דאָך איהם אודאי אויף ערב יום כפור!

סאַוויצקי האָט ווייטער פון ערגעץ געקריגען אַ פּאָר גילדען (ביי קריסטען טרעפען זיך אָפט ירושות פון רייכע פעטער און מוהמעס), האָט ווייטער געקוועלט זיך אַ האַלב יאָהר אומזיסט, און איז ווייטער אויף אַן המצאה געפאַלען: ער איז פלוצלונג געוואָ־רען אַן אַ נ ט י ס ע מ י ט, אָבער גאָר אַ שאַרפער אַנטיסעמיט.

ער האָט אויפגעהערט צו גריסען. טיילמאָל פלעגט ער אפילו אָפּשפּרינגען און אויסשפּייען אויף אַ איד...

דעם וואָיט האָט ער אָנגערעדט, ער זאָל, כאָטש עס געהט צו ווינטער, אַראָפּטרייבען עטליכע אידישע פאַמיליעס פון פויערשער ערד... איז געקומען אַ נייער סטראַזשניק (די אַלטע האָבען שוין געהאַט זייער פּעסט „לא יחרץ" געלט), פלעגט ער איהם אַליין אַרומפיהרען אין אַלע הויפען און אָנווייזען, וואו אומריינינקייט איז...

דעם אפטייקער האט ער איינמאל געזאגט, אז ווען ער זאל זיין אויף זיין ארט, וואלט ער אלע אידען פאר׳סם׳ט!... און נאר, און נאר אזוינע זאכען...

די המצאה האט שוין אביסעל געהאלפען! טייל בעל־בתים האבען איהם אנגעהויבען רופען, צאהלען פאר וויזיטען, כאטש מען פלעגט צורייסען די רעצעפטען אדער אויסגיסען די מיקסטורען און ארויסווארפען די זאלבען, — דעם שונא ישראל מוז מען פארמא־כען דאס מויל... עס איז אויך געווען א מין חורש, א מין „לא־יחרץ־געלט“... אויף פרנסה האט עס ד א ך נישט געניגט!

מעהר קיין המצאות האט ער נישט געהאט, עס איז שוין קיין האפנונג נישט געווען, עס זאל זיך פארבעסערען.

דערצו האבען זיך נאך געמאכט עטליכע אומגליקליכע צופא־לען: ער האט א אינגעל ניט געקאנט ארויסנעמען אן ארבעס פון אן אויער... א קראנקער האט זיך יא אמאל איינגעשטעלט דאס לע־בען און גענומען זיין רעצעפט, איז ער פונקט אין א וואך ארום געשטארבען! דאס ערגסטע איז געווען, וואס ער האט זיך איינ־מאל נישט איינגעהאלטען און געזאגט, אז היץ איז גאר קיין קרענק נישט, נאר א רפואה. עס איז גאר א מין כלי זיין, מיט וואס דער גוף אליין וויל גובר זיין די קרענק!... ווער עס האט געהערט, האט שיער נישט געפלאצט פון געלעכטער... נאך מעהר האט מען געקייכט פאר לאכען, אז עס האט זיך געטראפען, מען האט איהם גערופען צו א יולדת, ארויסצונעמען דאס „ארט“. די שטאדט־באבע איז גראד ארויסגעפאהרען אין א דארף אריין, און מען האט ג ע מ ו ז ט קומען אויף זיינע הענט! די נארישע הכנות, וואס ער האט גע־מאכט! ער האט געהייסען אריינגעבען א שיסעל וואסער, א שטי־קעל זייף! ער האט אין דער שיסעל עפעס אריינגעגאסען פון א פלעשעלע, וואס ער האט מיטגעבראכט. דער עולם שטעהט אלץ און קוקט, מען מיינט, אז ער טוט דעם אפטייקער להכעיס, און מאכט אין דערהיים די רעצעפט, אדער גאט ווייסט, וואס דא וועט זיין... צום סוף נעמט ער פשוט און וואשט זיך די הענט! — און הענט האט ער דוקא געהאט ריינע ווי גאלד, ווי דער שטייגער איז ביי קריסטען! — וועניג נאך, נעמט ער א מעסערל און רייניגט אונטער די נעגעל, להבדיל — א כשר׳ע אידענע אין מקוה אריין! דערנאך פארשארצט ער די הענט און וויטער געוואשען... עס איז

דען גאר נאך צו דערצעהלען? הכנות פון א קונצענמארער... דער־נאך האט ער אפילו גליקליך ארויסגענומען דאס „ארט". די יולדת, וועלכער עס איז נישט געוועזען צום ערשטען מאל, האט אפילו געזאגט, אז ער האט א שמע[illegible]ריע האנט פון דער באבען, און מאכט עס, ווען נישט די משוגע'נע הויות, געשווינדער; נאר ווער קאן אויסשטעהן אזוינע הכנות? און וואס טוט מען, אז עס איז שטוב נישטא קיין זייף? דא איז גראד א וועש געוועזען, אבער ווייטער?

דאס אלץ צוזאמען האט געבראכט דערצו, אז סאוויצקי'ן איז נעגאנגען, ווי א רשע אויף יענער וועלט. און נאך דריטהאלבען יאהר האט ער איינגעזעהן, אז ער וועט דא נישט אויסהאלטען, אז, בחרפתנו, די הויזען שווימען שוין אויף איהם ארום. ער ווערט פון טאג צו טאג דארער און קאן נאך אריינפאלען אין א קרענק. האט ער שוין געוואלט מאכען פליטה. דערהווייל — זי געהט!

— ניין! אין אזא צייט פאהרט מען נישט ארויס פון אזא שטעדטעל! עס וועט זיין א גאלדענע צייט! עס איז שוין אפילו געקומען א „פריקאז", מען זאל אויפשטעלען א „באראק" פאר קראנקע אויף כאלעריע און אפזונדערען א הויז פאר זייער הויז־געזינד. און כאטש קהל האט זיך געלאזט קאסטען און איבערגע־קויפט דעם וואיט מיט די סטראזשניקעס, מען זאל די „הוצאה" נאר פארשרייבען, און ניט איבערשרעקען דאס שטעדטעל, — האט דאך יעדערער געפיהלט, אז זי געהט, אז זי האט זיך! אז עס איז פאר יעדען סכנות נפשות און פאר סאוויצקי'ן א גליק! ער וועט נעמען ביי דער רעגירונג דריי—פיער רובל א טאג; די קראנקע וועלען צאהלען באזונדער... געזונטע וועלען צאהלען, מען זאל זיי נישט, חס ושלום, [illegible] פאר קראנקע. און אלע אידעלעך וועלען צאהלען: פאר יא־דעזינפעקציע, נישט־דעזינפעקציע, יא־איזאלא־ציע, נישט־איזאלאציע, פאר אריין און ארויסלאזען, פאר רעדען און שווייגען, און דער עיקר — „קבורה־געלט!" פאר אום־געפאלמעסט, אהן סמאלע...

סאוויצקי לעבט אויף! עס ווערט איהר פרעהליך אויפ'ן הארץ.

ער שפאצירט אין די גאסען, פייפענדיג א פרעהליך לידעלע. ער קוקט יעדען לוסטיג אין פנים אריין; ער קוקט אין אלע טירען,

אין אלע פענסטער אריין: אידעלער האבען זיך ליעב צו באהאל־טען; אח! ער וועט נישט לאזען! זיי וועלען איהם פאר אלע יאה־רען באצאהלען! ער וועט זיך אפנעמען זיינס!

דערנאך וועט ער ארוים פון פארהאקטען שטעדטעל און חתונה האבען! ווארים, וועמען האט ער דא? דעם אפטייקערס טאכטער, די מאוס'ע בריאה?

3.

דער צווייטער, וואס שרעקט זיך נישט.

חתונה האבען וויל אויך יוסל דער ישיבה־בחור, און האפט אויך דעריבער אויף דער מגפה. ער איז אן ארעמער יתום אין שטאדט. די בעלי־הבתים זאלען אפילו וועלען, קאנען זיי קיין אנ־דערען יתום נישט קריגען; מען וועט איהם מוזען חתונה מאכען!

און עס ווילט זיך איהם שטארק חתונה האבען. און עס איז קיין וואונדער נישט! ער האט עס בירושה: זיין טאטע, זיין זיידע אין זייגע יאהרען, האבען שוין אפילו קינדער באגראבען. אכצעהן יאהר איז ער אלט! „ללעג ולקלס" איז ער. „אלטער בחור" רופט מען איהם, „בוגרת"... בייטאג אין בית־המדרש האט ער קיין רוה נישט. די ווערטלעך אויף זיין חשבון שטעכען איהם ווי שפיל־קעס. ביינאכט איז נאך ערגער! איינער אליין ליגט ער אין בית־המדרש אויף דער הארטער באנק און שלאפט נישט גאנצע נעכט... בייזע חלומות לאזען איהם נישט שלאפען; אויף די גלייכע ווענט וואלט ער געקראכען...

ער בעט זיך און חלש'ט פאר שכנים. מען זאל איהם רעדען א שדוך! רחמים, בעט ער זיך, און הערט פון יעדען אלץ די אייגענע תשובה: סיידען מיט דער מלכה שבא! ווער וועט דיך נעמען, פארך?

דעם „פארך" האט יוסל גראד נישט געהאט; פאר דאס האט ער אבער געהאט אנדערע מעלות... אהער געקומען איז ער פאר א יאהר פיערצעהן מיט'ן פאטער — א פאקענטרעגער, וואס איז,

דורכפאהרענדיג, דא קראנק געווארען, און לא עליכם, געשטארבען. אפילו די מוטער האט ער נישט געקענט, דעריבער פלעגט ער טאקע וואנדערען פון קינדהייט אן צוזאמען מיט'ן פאטער.

קהל האט רחמנות געקריגען, בעלי־הבתים האבען אויסגע־קויפט אלע ספרים, דערפאר בחצי חנם דעם פאטער באגראבען, אפילו א שעהנע קרקע געגעבען. דעם יתום האט מען אריינגענומען אין תלמוד־תורה און געהייסען שלאפען אין בית־המדרש. געגעסען האט ער טעג, ווי עד היום.

אין א האלב יאהר ארום האט יוסל אין בית־המדרש געמאַ־זעלט, דערנאך געפאקט און געקריגען א געשטיפעלט פנים ווי א ריב־אייזען.

אין א יאהר ארום האט איהם אן אנדער אומגליק געטראַ־פען: אין בית־המדרש איז געווען אן אלטער, צושפאלטענער אוי־ווען, און ער איז שוין דאמאלט דער אפיציעלער הרובע־הייצער גע־ווען. דער אויווען איז געווען אן אלטע קאליקע און האט שוין קיין היץ נישט געהאלטען. בייטאג איז נאך געווען צו דערליידען; ביינאכט פלעגט ער אבער אויסגעפרוירען צו ווערען. פון די לאַ־כעס, וואס די בעלי־בתים האבען איהם געשענקט פאר א יום־טוב, האט ער זיך קוים געהאט צו קליידען, צוצודעקען זיך האט איהם שטענדיג געפעהלט. איינמאל האט זיך יוסל מיישב געווען, און אוועקגע'גנב'עט דעם שליסעל פון האליץ־קאמער. ער האט אנגע־הויבען גנב'ענען האלץ און יעדען טאג שטארקער און שטארקער צו הייצען, און זיצען קעגען פייער און ווארעמען זיך. איינמאל האט איהם גאט, ווי דער עולם זאגט, פאר דער גנבה געשטראפט. דער אויווען האט פלוצלונג געפלאצט, א שטיק איז ארויסגעפאלען און צובראכען איהם א פוס... דער שטאדט־רופא האט איהם אפילו דעם פוס אויסגעהיילט, נאר ער איז געבליבען שוין קירצער פאר'ן צווייַ־טען, און יוסל הינקט פון דאמאלט אן!

דערצו איז ער קיין עלוי נישט געווען, קיין גרויסער מתמיד אויך נישט... ווער וועט אזוינס אויסכאפען? ווער וועט זיך אויף אזוינס לאקאמען? קיין וואסערטרעגער וועט אויך אזא איידעם נישט נעמען. און דא, ווי אויף להכעיס, האבען ביי איהם די אוי־גען געברענט ווי ברענענדיגע קוילען; דאס הארץ האט געקלעמט און געבענקט און געקרענקט נאך עפעס... אפט פלעגט זיך איהם

דער קאָפּ פאַרדרעהען, און די אויערען האָבען איהם ווי גלאָקען גע־קלונגען און עס האָט איהם געוואָרפען, ווי אין אַ פיבער, היץ און קעלט, היץ און קעלט...

נאָר ווער קוקט זיך אום אויף אַ יתום!

די בעל־בתים זענען יוצא דערמיט, וואָס זיי גיבען איהם טעג... אויך, אומשטיינס געזאָגט, וואָס פאַר אַן עסען מען גיט איהם! וואָס איז, עולם הבא וועט מען פון'ם האָבען? אַ יונג וויל נישט לערנען, אַז ער זיצט איבער אַ ספר און איז גאָר אויפ'ן עולם הדמיון, מען רעדט צו איהם און ער הערט נישט! אַ־נמיטען כאַפּט ער זיך אויף, שפּרינגט אַפּ פון אָרט, לאָזט איבער דעם ספר נישט פאַרמאַכט, און לויפט אַרום ווי משוגע אין בית־המדרש, קעהרט אום אַלע שטענדער, וואַרפט אום מענשען, גלייך דער טייוועל וואָלט איהם געטראָגען...

אַ משוגע'נער, אַ פּלוט! — האָר־פּלאָקס, קנאָכען, פאַרשי־מעלט ברויט, אייערנעכטיגע קאַשע איז אויך אַן עברה איהם צו געבען... וואָס האָט מען פון'ם? — זיין גליק נאָר, וואָס ער איז אַ יתום!

אַז עס מאַכט זיך אַזאַ „בן“ ביי טאַטע־מאַמע, גיט מען די סחורה אַוועק צו אַ בעל־מלאכה... איבער אַ פרעמד קינד וויל קיינער נישט שאַלטען. ווער וויל אַזוינס אויף זיך נעמען? דער פאָטער איז געוועזען אַ איד אַ למדן, ביז אין דער לעצטער מינוט האָט ער מיט מענשען גערעדט פון תורה, געשטאָרבען ווי אַ צדיק, אין חודש ניסן, און נאָך אַ שאַרפען, אָבער גאָר אַ שאַרפען ודוי... נו, געה גיב זיינס אַ קינד צו אַ בעל־מלאכה! ווער וועט אויף זיך נעמען אַזאַ פאַר־ענטפער פאַר אַ שוכן־עפר?

און יוסל וואַקסט איינער אַליין אין בית־המדרש; ביי טאָג עסען איהם די ווערטלעך אויף די גאַל, ביי נאַכט זויגען איהם בייזע חלומות דאָס בלוט פון די אָדערען... שוין צוויי־דריי יאָהר, אַז ער האָט קיין מנוחה נישט!

אין דער התחלה האָט ער זיך נישט געלאָזט; ער האָט גע־וואוסט, אַז דאָס זענען שלעכטע געדאַנקען, הרהורים רעים. די גע־דאַנקען זענען אָבער אַלע מאָל שטאַרקער, און זיין ווילען שוואַכער און שוואַכער געוואָרען, און ער האָט אָנגעהויבען פאַסטען תעניתים.

עס האט אבער נישט געהאָלפען! תהלים זאגען — קיין פעולה נישט! לערנען — אז ער זעהט קיין אות נישט! פאר די אויגען פליהען איהם פייערדיגע רעדער!

ער האט געזעהן, אז דער יצר־הרע איז שטארקער פון איהם. האט ער אראפּגעלאזט די פליגעל, אויפגעהערט זיך אנטקעגנען צו שטעלען! — ער האט זיך נאר געטרייסט, אז ער קאן דאך אמאל חתונה האבען! און ער האט געווארט אויף שדוכים, און אז זיי זענען נישט געקומען צו איהם, איז ער געגאנגען צו זיי, די בושה אין א זייט, נאר נישט אזוי געשווינד פארבויגט מען די בושה.

חדשים גאנצע האט געדויערט, איידער ער האט זיך איינגע־שטעלט צו רעדען מיט א שדכן, פריהער מיט איינעם, דערנאך מיט'ן צווייטען, דערנאך מיט א דריטען, ביז ער איז אויסגעגאנ־גען די גאנצע שטאדט שדכנים... און אז דער לעצטער האט איהם אויך געענטפערט די אייגענע תשובה, אז נאר די מלכה־שבא וועט איהם נעמען, איז ער אריינגעפאלען אין א מרה־שחורה.

עס איז איהם נמאס ומאוס געווארען דאס לעבען.

איינמאל, ביינאכט, איז איהם דורכגעפלויגען א געדאנק דורכ'ן ברענענדיגען מוח, אז איידער אזא לעבען, איז בעסער שוין דער טויט.

עס האט זיך ביי איהם אנגעהויבען א נייע מלחמה מיט'ן נייעם זינדיגען געדאנק, און ער האט ווייטער נישט גובר געווען! צום ערשטען מאל איז ער, דער געדאנק, דורך ווי א בליץ און נעלם געווארען... דעם צווייטען טאג איז ער דאך צוריקגעקומען און שוין לענגער געוויילט; דעם דריטען טאג האט ער שוין געטראכט דערי־בער לענגער. ער האט זיך דערמאנט, אז יענע וואך איז געווען א שטארקער ווינט, מן הסתם האט זיך עמיצער געהאנגען... אפשר א גוי? ניין! צוליעב א גוי וועט קיין ווינט נישט זיין; מן הסתם א איד! פאר א יאהרען איז א איד דערטרונקען געווארען אין מקוה— חיים שניידער. ווער ווייסט, אפשר האט ער זיך אומיסנע דער־טרונקען? וואס טוט א שניידער אינמיטען יאהר אין מקוה? מילא ערב יום־כפור געהען אלע אין מקוה אריין, אבער אין א שעהנעם העלען מיטוואך?

א פאר טעג שפעטער האט עס איהם אויך געצויגען ווי מיט צוואנגען אין מקוה אריין. „וואס שאדט עס? געהן מעג איך

דאָך? איז ער געגאַנגען. ער האָט זיך דאָך אפילו נישט אויס־געטאָן. ער האָט געפיהלט, אז קוים געהט ער אריין, וועט ער שוין פון דאָרט נישט אַרויס; וועט ער שוין דאָרט בלייבען!... געשטאַנען איז ער דאָך א גוטע שעה איבער דער מקוה; ער האָט זיך נישט געקאָנט אָפּרייסען פון איהר, געקוקט אויפ׳ן ברודיגען וואסער און באַטראַכט, ווי זיין שוואַך בילד ציטערט פון אויבען אַרום. דער־נאָך האָט זיך איהם פאַרגעשטעלט, אז דאָס איז גאַרנישט זיין, נאָר חיים שניידערס בילד, אז חיים שניידער שמייכעלט און רופט איהם: „קום, קום! דאָ איז אזוי שטיל, אזוי קיהל, א מחיה!“

עס איז איהם הייס געוואָרען, און ער איז אנטלאָפען פאַר שרעק! ערשט אין גאַס איז ער צו זיך געקומען. פאַרבייגעהענדיג פאַר א שטריקענמאַכער, האָט ער באַמערקט, אז די שטריק ליגען הפקר; דער שטריקענמאַכער איז ערגעץ אוועקגעגאַנגען... פאַרוואָס איז ער אוועקגעגאַנגען? וואו־אַהין? עטליכע אזוינע נאַרישע שאלות זע־נען איהם דורכגעפלויגען דורכ׳ן מח, בשעת ווען די הענט אַליין, אָהן זיין ידיעה, האָבען אוועקגע׳גנב׳עט א שטריק, וואָס איז גראָד באַזונדער געלעגען ביי דער שוועל.

די גנבה האָט ער ערשט אין בית־המדרש באַמערקט, ער האָט זיך שטאַרק געוואונדערט. ער פאַרשטעהט נישט, ווי אַרום דער שטריק איז צו איהם געקומען אין קעשענע אריין!

— עס איז א גאָט־זאַך! טראַכט ער מיט טרערען אין די אוי־גען. גאָט אַליין וויל, איך זאָל מיר דאָס לעבען נעמען, איך זאָל מיך הענגען! און א מין ביטערליך־יאָמערליך רחמנות אויף זיך אַליין פילט איהם אָן דאָס האַרץ. גאָט אַליין, דער, וואָס האָט׳ן באַ־שאַפען, וואָס האָט׳ן פאַר א יתום געמאַכט, וואָס האָט אויף איהם פּאַקען געשיקט, דעם אויוען אַרויפגעוואָרפען, וויל נאָך אַצינד, ער זאָל זיך הענגען! ד י וועלט האָט ער איהם נישט געגעבען און וויל נאָך, ער זאָל יענע וועלט אויך פאַרלירען! פאַרוואָס?

צי פאַר דעם, וואָס ער האָט נישט גובר געוועזען דעם יצר־הרע?

ווי אזוי? איינער אַליין... אָהן טאַטע־מאַמע, אָהן חברים. און דער יצר־הרע איז דאָך פאָרט א מלאך און פיהרט די מלאכה מששת ימי בראשית... און ער פיהלט זיך שרעקליך עלענד און אומגליקליך... גאָט אַליין איז אומגערעכט געגען איהם, אויב ער וויל, ער זאָל זיך

הענגען! ער זעהט עס דאך באשיינפערליך, עס איז קיין ספק נישט.
און וואס קומט ארויס? אז גאט וויל, וואס קאן ער זיך העלפען?
ער, דער ווארים, דער יתום!

ער קאן דעם יצר־הרע נישט גובר זיין, ווי זאל ער זיך אונ־טערשטעהן גאר צו קלערען, צו געהן נעגען גאט אליין? ניין! ער וויל גארנישט פרואווען זיך שטעלען געגען גאט!

ער נעמט דעם שטריק און געהט ארויף אויפ'ן שול־בוידעם. דעם בית־המדרש פארשוועכען וויל ער נישט! ער וויל זיך נישט הענגען קעגען ארון־קודש.

אויפ'ן שול־בוידעם איז דא א האקען, אויך פון זיינעטוועגען אנגעגרייט! ווארים ווי קומט אהין אן אייזערנער האקען? ווער ווייסט, ווי לאנג דער האקען ווארט שוין אויף איהם. גאט האט איהם אפשר אנגעגרייט, נאך איידער ער האט'ן אין דער מאמעס בויך באשאפען!

אזוי טראכטענדיג, האט ער פארלעגט דעם שטריק. עס איז איהם דאך איינגעפאלען:

„און אפשר פארקעהרט? אפשר איז עס גאר מעשה שטן? דער אייגענער שטן, וואס שיקט אויף מיר י ע נ ע גערדאנקען, שיקט אויף מיר אפשר דעם אויך?

און ער האט אפגעלאזט דעם שטריק. — עס געהט נישט אזוי געשווינד, ער מוז האבען א ישוב! די וועלט און יענע וועלט פאר־לירען איז נישט קיין קלייניגקייט...

דערווייל האט דער בית־המדרש־זייגער געשלאגען פיער. עס איז מיטאג־צייט, און ער דערפיהלט פלוצלונג, אז דער מאגען קריגט שיער דעם קראמף פאר הונגער.

א ו ן א י ז א ר א פ ג ע ג א נ ג ע ן פ ו ן ש ו ל ־ ב ו י ־ ד ע ם א ו ן ה א ט ד ע ם ש ט ר י ק א י ב ע ר ג ע ל א ז ט פ א ר ל ע ג ט . . .

נאכט־נעכטליך ציהט עס איהם דאך ארויף צום שטריק. ער ראטעוועט זיך ווי וויט ער קאן... ער לויפט צום ארון־קודש, שטעקט אריין דעם קאפ צו די הייליגע ספרים און וויינט יאמערליך, זיי זאלען איהם ראטעווען. אפטמאל כאפט ער ארום א שטענדער, עס זאל איהם שווער זיין צו ריהרען זיך פון ארט, שפארט זיך אן מיט אלע כחות אן בית־המדרש־אויווען...

און ווער ווייסט, וואס דער סוף וואלט געוועזן פון דער מלחמה, ווען נישט די מגפה!

אה! אצינד האט ער אפגעאטעמט! אויס הענגען, אויס מרה־שחורה, אויס—איים! מען וועט איהם מוזען חתונה מאכען, און נישט מיט דער מלכה שבא; ער איז פארט א י י ן יתום אין שטאדט!

4.

סאוויצקי טרעט אפ; יוסל האט התבודדות.

זייט עס האט זיך אזוי געשטארקט די שרעק פאר דער מגפה, אנטלויפט דער עולם מיילען ווייט פון סאוויצקי'ן. מען האט מורא פאר'ן... א קשיא אויף א מעשה; א מענש איז דאך נישט מעהר ווי א בשר־ודם! עס קאן גראד נישט־גוט ווערען, און היינטיגע צייטען האט אזא סאוויצקי די גאנצע ממשלה אין דער האנט... ער קאן הייסען, מען זאל מיט סטראזשניקעס — לעגען אין בעט אריין, שמירען, רייבען, אריינגיסען רעצעפטען, ארויסיאגען די גאנצע משפחה, פארברענען דאס מעבעל, אפ'סם'ן און דערנאך נאך פאל־מעסען! א רציחה! אז דאקטוירים ווילען וויסען, וואס די קרענק איז, סם'ט מען די ערשטע קראנקע, און מען זוכט ביי זיי ווערימלעך אין די געדערים! וואס זאל מען אבער טון? אז מען איז אין גלות— איז מען!...

אין אפט האט א רופא אויסגעזאגט, אז דער דאקטאר סם'ט, האט מען איהם אריינגעזעצט אויף ברויט און וואסער אויף דריי חדשים... איהר מיינט דעם דאקטאר? הם ושלום, דעם רופא!

און דעריבער, אז סאוויצקי ווייזט זיך אין גאס, ווערט מען פלוצלונג אויס מענש. ער ווארפט אן אויג אויף א פענסטער, לאזט זיך אראפ א פארהענגעל, פארשטעלט מען מיט א ליילעך, א קישען, מיט וואס עס איז!

אין א שעהנעם פריהמארגען איז דאס געסעל, וואו סאוויצקי וואוינט, לעדיג געווארען... איבער נאכט האבען זיך פון דארט אלע בעלי־בתים מיט די שכנים ארויסגעצויגען, מען וויל נישט זיין אין זיין שטח! דאס איז דער אמת'ער „אוי לרשע ואוי לשכנו!“

סאוויצקי האט עס באמערקט און שווייגט. נאך מעהר, ער

טרעט אַפּ דערוויילּ דער שטאָדט. א קאַץ שפּרינגט אמאָל אַזוי אוועק פון א מייזעל, עס וועט ד אַ ד נישט אנטלויפען!...

ער זיצט גאַנצע טעג אין דערהיים, אָדער ער שפּאַצירט הינ־טער דער שטאָדט אין דער בלאָטע. ער איז זיינס זיכער; נאָך וואס זאָל ער רייצען דעם עולם און פאַרשען? אַז עס וועט צו עפּעס קומען, וועט מען שוין וויסען? עס וועט זיך שוין ארויסרייסען דורך טיר און פענסטער, עס וועלען זי ן קולות, ווי יום־כפור; אידע־לעך האַלטען זיך נישט איין. דאָס ציז א פּאַלק, וואָס שרעקט זיך מאָדנע פאַר'ן טויט, און שטעהט אומבאַהאָלפען פאַר א קרענק! סאָוויצקי איז שוין געוועזען דאָ ביי א טיפוס־אונטערגאַנג. ער האָט שוין געזעהן, וואס דאָס ארבייט איבער, וואס דאָס שרייט און ליאַ־רעמט אוים! עס האָט זיך איהם דאָמאָלט געדאַכט, אַז ער טרינקט זיך אין א ים פון יאָמער און קלאָג! אַה — נייז, זיי וועלען זיך נישט איינהאַלטען!

ער האָט אָפּגעטראָטען פון גאָס —

און יוסל האָט אויך אָפּגעטראָטען פון בית־המדרש מיט דער גאָס צוזאַמען! יענער האָט געוואָלט; דער האָט געמוזט!

זייט מען רעדט געדיכטער פון דער מגפה, איז איהם די גאַנצע מרה־שחורה אוועק, ווי מיט דער האַנט אַוועקגענומען! פּאַרקעהרט. ער ווערט טאָג־טעגליך פרעהליכער, לוסטיגער, און, ניט ווילענדיג, לאָזט ער אַלע מאָל ארויס א געלעכטער. ער קאָן זיך נישט איינ־האַלטען; עס שפּאַרט איהם; ער מוז ארויסלאַכען! עס קיצעלט איהם אין אַלע אברים! וואָס בלאַסער עס ווערען די בעלי־בתים, אַלץ רויטער און לעבענדיגער ווערט זיין פּנים; וואס נידעריגער זיי לאָזען אראָפּ די קעפּ, הויבט זיך זיינער אַלץ העכער; וואָס דעמ־פּיגער עס ווערען זייערע שטימען, ווערט זיין קול לויטערער, קלינ־גענדיגער. און—וואס מעהר דער בית־המדרש זיפצט, העכער איז זיין כאַ־כאַ־כאַ! און ער איז גאַרנישט שולדיג; עס לאַכט פון איהם ארוים!

אין קופּקעלעך שטעהען מענשען, ווי די גולמות, מיט אָפענע מיילער און שרעקען זיך א ריהר צו טון מיט אַן אבר, און אונטער איהם טאַנצען הענט און פיס... ער וואָלט יעדען שטענדער גע־קושט; דעם אויוועז, די ווענט געלעקט!

— צי איז ער משוגע?" פרעגט מען, „צי וועלכע רוחות?"

— „זיכער משוגע!“ ענטפערט מען.

— זיכער! מען דארף איהם שיקען אין דול־הויז אריין!

פאר'ן דול־הויז האט אפילו יוסל קיין מורא נישט; ער ווייסט, אז קהל וועט אויף דעם קיין הוצאות נישט לעגען. פאר־א־יאהרען איז א משוגע'נער פארפרוירען געווארען אינמיטען גאס, נאך א גאנ־צען ארומגעטאנצטען ווינטער נאקעט אין שניי. איבער דער גאנ־צער צייט איז קיינעם נישט איינגעפאלען, צו דינגען א פוהר, זי אוועקצושיקען אין א הקדש אריין. מען האט אויף איהר שטארק רחמנות געהאט: אן אנדערע, קריגט א דבוק, פאהרט זי ארום אויף דער וועלט; מאכט כאטש וועלכען גראשען... זי האט צו דעם אויך קיין שכל נישט!

די בעלי־בתים האבען נאר געזיפצט, און גארנישט! פאר־וואס זאל ער, יוסל, זיין מעהר יחסן? ער וויל נישט היינט דער־בייזערען די בעלי־בתים: קיין אנדער יתום איז טאקע נישטא, נאר, א קשיא אויף א מעשה, קהל קומט אין כעס אריין, קאן ער זיך ברענגען א יתום; אויך קאן דערוויל עמיצער ו ו ע ר ע ן א יתום, א דאגה! און ווען נישט, וועלען די בעלי־בתים דארפען גע־בען דרשה־געשאנק... איז טאקע בעסער גוט צו לעבען מיט די לייט. צווייטענס, האט ער מורא, מען זאל איהם נישט אמאל טאקע אנ־נעמען פאר אן אמת'ן משוגע'נעם און זיך מ ו ז ע ן שאפען אן אנדערען. מען וועט דאך קיין אמת־משוגע'נעם נישט געהן חתונה־מאכען! דאס וואלט אפשר קיין פעולה נישט געהאט. און נאך עפעס — און דאס איז דער עיקר — ער דארף ה ת ב ו ד ד ו ת, ער דארף! ער מוז זיין אליין מיט זיינע געדאנקען; ער מוז קלע־רען, טראכטען, חלום'ען ביינאכט און בייטאג.

ביינאכט האט ער שוין רוהה אין בית־המדרש. אז דער עולם צוגעהט זיך און ער בלייבט אליין מיט שטענדער און בענק, לויפט ער באלד צו צום פענסטער, שפארט אן דעם ברענענדיגען שטערן אן דער קאלטער שויב; אין מח ווערט קיהל, די מחשבות געהען מיט א סדר... איז אן אויסגעשטערנטע נאכט, דאכט זיך איהם, אז די לבנה ווינקט איהם צו. דאס הייסט, אז יהושע בן נון זאגט איהם אויף פאנטאמימע: „יא“, אדער „ניין“. לויט ווי עס קומט איהם אויס...

בייטאג, ווייטער, שלאפעט ער ארום איינער אליין הינטער־

דער שטאדט. ער פיהלט נישט די פוילע קעלט, וואס גנב'עט זיך אריין דורך אלע לעכער פון זיינע בגדים; ער פיהלט נישט די נעץ, וואס געהט איהם אריין פראנק און פריי אין די האלב־אפענע שטיוועל; ער מאכט מיט די הענט, שמועסט מיט זיך אליין, מיט די בלייערנע וואלקען, אדער מיט דער קאלטער, ווייסער ווינטער־זון... ער האט אזוי פיעל צו קלערען! אזוי פיעל צו רעדען! ער איז א י י ן יחוס, יתומות אבער זענען דא דריי, און ער וויל וויסען, וועלכע זיין באשערטע איז.

אויפ'ן ערשטען פלאן שטעהט דבשה, ירמיה שוסטערס טאכטער.

ירמיה שוסטער, איידער ער איז געשטארבען אויפ'ן לעצטען אונטערגאנג, פלעגט אויף איהם רחמנות האבען. אפט אהיים רופען צו זיך און פאררידכטען איהם די שטיוועל. איינמאל האט ער איהם א פאר שוסטער־שיך געשענקט. ער פלעגט איהם אמאל מכבד זיין מיט א שטיקעל ברויט מיט שמאלץ, אמאל מיט א ציבעלע. יוסל פלעגט דערביי פון דבשה'ן קיין אויג נישט אראפּלאזען. —א, ער גערענקט זי גוט! זי שטעהט איהם פאר די אויגען! א דיקע, געזונטע כויד, רויט ווי א שמחת־תורה־עפּעל... אן אייזערנע שטיק! ג.ו זי כאפט די האק אין האנט אריין, פליהען פון דער ליפּע־קין שפענער אין דער לופט. ירמיה זאל נישט געוועזען שטארבען, וואלט ער אנגעשלאגען דעם שידוך. ער האט ליעב אזא געזונטע בריאה. אז ער דערמאנט זי, קומט איהם די שלינע אין מויל אריין! איין מאל — דאס קאן ער נישט פארגעסען — האט ער זיך מיט איהר געטראפען אויף די טרעפ. עס האט איהם צוגעצויגען ווי א מאגנעט! ער האט זיך צוגערוקט און אנגעריהרט זי ביים קלייד, האט זי איהם מיט גאר א לייכטען שטויס שיער נישט פון אלע טרעפ אראפגעווארפען. א גליק, וואס ער האט זיך פארטשעפעט אין דער פארענטשע! א צייט האט ער זיך געשעמט ארויפצואווייזען! ער האט מורא געהאט, זי זאל דעם פאטער נישט דערצעהלען... און שפעטער, אז ער האט שוין יא געוואלט זיך איינשטעלען דאס לעבען און ארויפגעהן, איז שוין ירמיה קראנק געוועזען. עטליכע צוואנציג טאג האט ער געקרענקט און איז — געשטארבען! דערנאך איז דאס ווייב זיינס אוועקגעפאלען און אויך

געשטאָרבען. דבשה איז היינט א דינסט ביי שאול פּראַצענטניק. ער עסט אַמאָל דאָרט א טאָג. ער טרעפט זי אָפט איינע אַליין אין שטוב, ער האָט דאָך די עצה נישט מיט איהר א וואָרט צו רעדען; אַזאַ קוק האָט זי שוין! נאָר אַז קהל וועט הייסען, וועט זי די עצה נישט האָבען אָפּצוזאָגען! קהל איז פאָרט קהל! — דבשה, טראַכט ער מיט א פול מויל מיט וואַסער, — וואָלט גוט געווען! ער קאָן זיך גאָר קיין בעסער ווייב נישט ווינשען! ער וועט אפשר אַמאָל לייזען פון איהר אַ „גלעט איבער דער באַק“, נו, מהיכא תיתי, עס איז מעשים בכל יום, און ער וועט עס אָננעמען פאַר ליעב... ער וועט זי נאָך קושען און האַלזען דערפאַר. ער וועט איהר וואַשען דעם שטויב פון די פיס. ער וועט איהר נאָכגעהן ווי א קליין קינד. ער וועט זי פאָלגען. ער וועט זי גלעטען, פּיעטשטשען, דריקען צום האַרץ, פעסט, פעסט... נאָך פעסטער, כאָטש דאָס האַרץ זאָל קלאַפּען נאָך מעהר ווי אצינד. כאָטש עס זאָל פּלאַצען, עס זאָל ארויסשפּרינגען, עס זאָל פון איהם די נשמה אַרויספליהען, שטאַרבען זאָל ער ביי איהרע פיס, און דריקען וועט ער!

אַך! קהל זאָל נאָר איינפאַלען אויף איהר! איהר מינדסט פינגערל איז דאָך מעהר ווערט, ווי אַן אַנדערענס א גאַנץ ווייב! ער וואָלט דערווייל מעהר נישט געוואָלט, נאָר איהר מינדסט פינגערל!... ער וואָלט עס געקוועטשט און געקוועטשט, געדריקט מיט אַלע כחות, איהר אויסצואווייזען, אַז זי וויל א חתן...

נאָר טאָמער פאַלט איין קהל אַן אַנדער יתומה?

אָט, אויפ׳ן הייליגען אָרט איז אויך דאָ א יתומה, ס׳איז דאָ, כאָטש ער ווייסט נישט, ווי זי הייסט... זי איז אפילו נאָר א האַלבע יתומה, אָהן א מאַמע נאָר, א טאַטען האָט זי. דאָך איידער אַזאַ טאַטען, איז גלייכער גאָרנישט צו האָבען! א שעהנער פאַרשוין בערל קברן; א גאַנצען טאָג שכור׳ט ער אין שטאָדט אין אַלע שענקען, און לאָזט זי איבער איינע אַליין אויפ׳ן הייליגען אָרט צווישען די קברים... טיילמאָל קומט ער נאָך אַהיים שכור און שלאָגט זי נאָך, זאָגט מען; שלעפּט זי אַרום ביי די צעפּ, מעסט מיט איהר אויס די קברים... די גאַנצע שטאָדט זאָגט עס. נאָר מען וועט זיך נישט אַריינמישען, מען האָט מורא פאַר איהם; א שכור און א גבור דערצו! ער האָט פאַר־א־יאָהרען משה גלעזער א קלאַפּ געטאָן פאַר חבר׳קייט אונטער א זייט, האָט ער אויף אייביג א לונג־פעהלער באַ־

קומען. ער ווערט טאָג־טעגליך געלער, פאַלט אין דער זאַך אַריין. קוים וואָס ער אָטעמט נאָך!... אַז די טאָכטער לעבט נאָך, איז זי פון אייזן. די מוטער איהרע האָט ער טאַקע יונגערהייט פאַריאָגט אין קבר אַריין. און וואָס וויל ער פון דער טאָכטער? — עס כאַפּט יוסל'ען אָן אַ וועהטאָג ביים הארץ! איין מאָל האָט ער זי געזעהן! און קאָן זי שוין נישט פאַרגעסען... געזעהן האָט ער זי טאַקע אויף ירמיה שוסטערס לויה. ער האָט דאַמאָלט עפּעס מורא געהאַט צוצוגעהן נעהנטער צום קבר. ער האָט מורא געהאַט זיך צו טרעפען ביים קבר מיט דבשה'ן. זי וויינט אודאי, און איהרע טרערען וואָלטען זיך ווי הייס בליי געגאָסען איהם אויפ'ן הארץ... האָט ער זיך אָפּגערוקט און אַרומגעדרעהט זיך פון דערווייטענס לעבען טויטען־שטיבעל און איז אַ פּאָר מאָל פאַרבייגעגאַנגען פאַר בערל קברן'ס פענסטער. ער האָט זי דערזעהן, ווי זי איז געשטאַנען מיט אַראָפּ־געלאָזטע ברעמען און געשיילט קאַרטאָפעל... אַ בלאַסע, אַן איידעלע! ער וואָלט זי מיט איין האַנט אַרומגענומען... נאָר אַ גוטע מוז זי זיין, זי האָט שוין אַזוינע אויגען, אַזאַ בליק! איינמאָל האָט זי אינגאַנצען אויפגעהויבען די ברעמען, און ער האָט תוך כדי דבור אָן דבשה'ן, אָן דער גאַנצער לויה פאַרגעסען — אַזאַ גוטסקייט האָט אַרויסגעשטראַלט פון איהרע בלויע אויגען, און אַזאַ זיסער חן איז איהר אויסגעגאָסען געוועזען אויפ'ן פּנים... אַזאַ גוטען חן האָט געקאָנט האָבען נאָר אסתר המלכה. אסתר המלכה איז אָבער גרין געוועזען און זי איז ווייס ווי אַלבאַסטער. האָר האָט זי שוואַרצע ווי קויל, נאָר די האָר וועלען שפּעטער נישט זיין. אי, איז זי אַ שעהנע! עפּעס כאַפּט זי אָן באַלד ביים הארץ!

און זי האָט גאָר אויף איהם אַן אַנדער פּעולה: אַז ער זעהט דבשה'ן, קאָכט איהם אויף דאָס בלוט! אויף איהר אָבער, אַז ער האָט געקוקט, איז איהם עפּעס אַזוי גוט, אַזוי לייכט, אַזוי וואַרעם געוועזען!

פון דאַמאָלט אָן פלעגט ער געהן אויף אַלע לויות, און אַריינוואַרפען אַ בליק אין פענסטערל...

— יאָ, אויף איהר באַשטעהט ער אויך. אדרבא, זאָל זיין זי... מהיכא תיתי... פאַרקעהרט, אפשר בעסער זי...

ער וואָלט זיך מיט איהר אַרומגעטראָגען, ווי מיט אַ צאַצקע. ער וואָלט זי גאַנצע טעג געצאַצקעט און אַלץ פאַר איהר געטאָן. ער

וואלט זי נישט געלאזט ארײַנשטעקען די הענט אין קאלט וואסער! ער וועט האלץ האקען, קאכען, באקען, גרעט וואשען, ער וועט אלעס טון פאר איהר. נאר מיט איין באדינג, זי זאל שטעהן און קוקען אויף איהם און שמייכלען! וועט ער האבען צייט, וועט ער זי ארומטראגען, ווי א קליין קינד אויף די הענט. אין דערפריה וואלט ער זיך אויפגעכאפט מיט'ן טאג צוגלייך. ווינטער וואלט ער באלד איינגעהייצט אין אויווען, זומער — באלד צוגעשטעלט א טעפעל וואסער אויף טיי. ארומגעגאנגען וואלט ער שטיל, אויף די נעגעל. שטילערהייט וואלט ער איהר אפגעפוצט דאס קלייד, די שיך... ער וואלט איהר שטילערהייט דאס אנטון צוגעשטעלט צום בעט. דער־נאך וואלט ער ערשט צוגעגאנגען שטיל, גאר שטיל צום בעט. ער וואלט זיך איבער איהר געבויגען, לאנג, לאנג אזוי געקוקט... ביז די זון וואלט ארויף אויף'ן הימעל, עס וואלט רעכט טאג ווערען, די זון זאל שוין ליגען אין פענסטער, דאמאלט ערשט, וואלט ער זי אויפגעוועקט בנשיקה! — עס וואלט געווען א לעבען ווי אונטער דער זון.

און עס איז א גוטער שדוך אויך! אוי, אוי!... דבשה מוז האבען א פאר גילדען, זי זאמעלט! נאר זי האט אבער א חזקה, א פרנסה אין דער האנט! עס איז ידוע לכל, אז בערלען פארברענט דער בראנפען; דער רופא זאגט, אז ער עסט שוין נישט, אז ער געהט ארום מיט געלעבערטע קישקעס, רחמנא־לצלן. וואלט ער טאקע איבער הונדערט און צוואנציג יאהר איבערגענומען דאס קברנות... פארוואס נישט? אין דער התחלה וואלט ער אפילו מורא געהאט פאר די מתים, מען געוואוינט זיך אבער צו... מיט איהר צו־זאמען וואלט ער זיך צום גהינום צוגעוואוינט... קיין שעהנע פרנסה איז עס נישט; פאר דאס אבער וואלט ער געוואוינט הינטער דער שטאדט, באזונדער, קיינער וואלט איהם נישט נאכגעקוקט!... עס קאן זיין א לעבען, א גן־עדן אויפ'ן בית־עולם!

און טאמער פאלט דער גורל אויף „לאפיי"? „לאפיי" איז א צונאמען פון א דריטער יתומה. די אז ער דערמאנט, ווערט איהם קאלט אין אלע אברים! זי איז שוין א שטאדטישע יתומה... אין א יתומה זייט ער געדענקט. א קראנקע, מיט א גרויסען קאפ, אויס־געקראכענע האר און עפעס משונה'דיגע פיס. זי געהט נישט אויף דער פאדעשווע, אויף די פינגער געהט זי, מיט די פיענטעס אין

דער הויף. געהענדיג, שאָקעלט זי זיך און וואַקעלט זיך ווי א שכור... זי טרעפט ער שוין אפּט אין גאַס; קיין אָרט פאַר זיך האָט זי נישט. זי געהט פון הויז צו הויז, באַדינט אַלע דינסטען; דער טראָגט זי וואַסער, יענער האָלץ, דער העלפט זי צו־האַקען אביסעל קין, דאָ טראָגט זי אַרויס אַ שאַף, דאָרט גיסט זי אָן אַ וואַנע... האָט זי נישט קיין אַרבייט, בעטעלט זי. איין מאָל אין יאָהר וואַשט זי אויס די פּאָדלאָגע אין בית־המדרש. וואו זי נעכטיגט, ווייסט ער נישט... לאַפּיי, לאַפּיי! זי שטעלט זיך איהם פאַר די אויגען, און עס כאַפּט איהם אַן אַ שוידער...

קאַלט ווערט איהם אין אַלע אברים! זי מוז שוין אַלט זיין אַ יאָהר פיערציג; זייט ער געדענקט זי, זעהט זי אַלץ אַזוי אַלט אויס...

— רבונו של עולם! — שרייט ער אויס פאַר שרעק, — דאָס וואָלט שוין ערגער געווען ווי געהאַנגען. ער שיקט די דערשראָקענע אויגען מיט אַ געבעט צום הימעל אַרויף. אויפ׳ן בלאַסען שטערן באַווייזען זיך גרויסע טראָפּען שוויים ווי די אַרבעס.

עס דערוועקט זיך דאַך זיין רחמנות אין האַרץ; אויף איהר איז אויך אַ רחמנות... זי וויל אוודאי אויך חתונה האָבען... זי איז אויך אַ בלודנע שאָף, אויך אַ יתומה! זי האָט אויך נישט מעהר, ווי אַ גאָט אין הימעל! עס גלוסט זיך איהם צו וויינען אויף איהר און זיין מזל צוזאַמען!

ער האָט אַ ישוב און גיט זיך איבער גאָט אין די הענט אַריין! וויל גאָט, חס ושלום, זי, זאָל זיין זי! ער פאַרלאָזט זיך, בעפאָר אויף גאָט, דערנאָך אויף קהל. וועלכע גאָט, ברוך הוא, וועט באַ־שערען און קהל וועט געבען, מיט דער וועט ער לעבען, די וועט ער עהרליך האַלטען, דער וועט ער געטריי זיין, דער וועט ער זיין אַ מאַן ווי אַלע מענער, — די אַנדערע וועט ער פאַרגעסען...

דערוועקט זיך־אָבער אין איהם אַן אַנדער זאָרג: אויב זיין באַשערטע איז „לאַפּיי", וואו וועלען זיי זיך אַהין טון? וואו וועט מען וואוינען? וואָס וועט מען טון? זי האָט נישט קיין דרייער ביי דער נשמה, געהט אָפּגעריסען, אָפּגעשליסען... די דינסטען קויפען ביי איהר אָפּ די בכורה פאַר אביסעל נעכטיגע קאַרטאָפּעל; פאַר אויסוואַשען די בית־המדרש־פּאָדלאָגע נעמט זי שני זהובים! אויף

טרוקען ברויט איז ווייניג! און ער, וואס קאן ער טון? צו וואס קאן ער טויגען?

וואלט ער נישט לאם געוועזען, וואלט ער א משולח געווארען... קיין מלאכה קאן ער נישט... סיידען — טרייסט ער זיך — ער זאל ווערען א מלמד! צו דער וועטשערע וועלען אלע בעלי־בתים געבען דרשה־געשאנק; פאר דעם געלט וועט ער זיך קויפען א „שטוב“ און זעצען זיך קנעלען! פארוואס נישט? אזוי פיעל לערנען, וויפיעל א מלמד דארף, בפרט א דרדיקער, קאן ער נאך... נאר װ ו א ס עס וועט זיין, אבי א ווייב! עס זענען דא אידען, וואס האבען נאך מאוס'ערע ווייבער און זענען גרעסערע קאליקעס... און מען לעבט! א ווייב איז א ווייב... אבי נישט אליין, אבי נישט קיין „טעג“!

און אפשר וועט איהם נאך געראטען צו קריגען איינע פון יענע צוויי... און ער מאלט זיך ווייטער אויס א גן־עדן... און ער שמייכעלט ווייטער צו דער בלאטע און טענ'עט מיט די בלייערנע וואלקען...

שא! עס פאלט איהם איין א שטיקעל יושר: ער זאל וויסען זיכער, אז דער ארעמער „לאפּי“ איז באשערט, זי זאל, חס ושלום, אומקומען אין דער מגפה, וואלט ער געוואלט חתונה האבען מיט איהר... זאל זי נעבעך כאטש פאר'ן טויט האבען א מאן, באדיי אויף א חודש! פארוואס נישט? דאך א אידישע טאכטער! איהם וואלט עס נישט געשאדט און פון גאט, ברוך הוא, וואלט עס א יושר געווען... ער, חס ושלום, ווינשט איהר נישט דעם טויט... פאר־קעהרט, ער האט רחמנות אויף איהר... ער פיהלט און וויסט, וואס מען מיינט ע ל ע נ ד, איינע אליין, שטענדיג איינע אליין...

5.

סאוויצקי מיט יוסל'ען צוזאמען.

שלאפענדיג, פארטיפט אין די געדאנקען, אין דער בלאטע, האט יוסל ישיבה־בחור איינמאל פלוצלונג דערפיהלט, אז עמיצער האט איהם אנגעכאפט ביים ארבעל. ער דרעהט זיך אום דערשראקען,

און דערשרעקט זיך נאך מעהר, דערזעהענדיג, אז עס איז דער דאָק־טאר סאוויצקי.

סאוויצקי מיט יוסל'ען פלעגען זיך גאנץ אפט באגעגענען הינ־טער'ן שטעדטעל. ביז אהער האט יוסל יעדעס מאל אראפגעבאפט די צוריסענע כובע און געבויגט זיך ביז צום נאפעל פאר'ן קריסט; סאוויצקי — האט דאס ערשטע מאל אויסגעשפיגען, דאס צווייטע מאל געווארפען א בייזען אנטיסעמיטישען בליק, דאס דריטע מאל פראסט געקוקט אין די אויגען אריין, שפעטער שוין א לייכטע שמייכעל געטאן און — ערשט היינט — דאס ערשטע מאל, איהם אנגעכאפט ביים ארבעל.

זיי האבען זיך ביידע אין די אויגען דערקענט, אז זיי האבען עפעס בשותפות! אינ'ם בליק האבען זיי דערפיהלט, אז זיי ביידע האבען עפעס איין „עסק", א י י ן האפנונג, אז עס בינדט זיי עפעס איין זאך צוזאמען.

סאוויצקי איז א י י נ ע ר אליין אין שטאדט; פריהער פלעגט ער אריינקומען צום אפטייקער, נאר דער האט איהם, ערשט נישט לאנג, געגעבען אנצוהערען, אז ער מאכט איהם שאדען אין לייזונג; אז דורך סאוויצקי'ן, האט דער עולם מורא צו קויפען ביי־טער־וואסער און ריצין־אויל, אין וועלכען עס שטעקט דעם אפ־טייקערס עיקר פרנסה...

די מעשטשאנעס, די קריסטען האבען איהם אויך שפעטער אנגעהויבען צו ווייכען; זיי גלויבען אויך, אז דאקטוירים סם'ען, און סאוויצקי וועט אויך נישט בעסער זיין...

עס איז נאך ארוים א קול, אז ערגעץ אין א שטעדטעל האבען די „ליקעס" פארברענט א „שפיטאלנע באראק" און פארשטיינט דעם דאקטאר. אין די אויגען ביי די מעשטשאנעס באווייזט זיך גאנץ אפט א מין פייערל, וואס זאגט גאר קיין גוטס נישט צו.

יוסל באגעהט זיך אהן מענישען; סאוויצקי בענקט שוין שטארק צו א מענש. עס וואונדערט איהם אליין, פארוואס דעם לאמען זשידלאקס געשטופעלט פנים זעהט איהם אצינד אזוי פריינדליך אויס; אגב האט ער צו איהם א שטיקעל געשעפט: עס קאן זיין, אז די מגפה איז שוין ד א, נאר מען באהאלט זי! ביי דעם זשידלאק קאן מען עפעס געוואר ווערען.

אנגעכאפט ביים ארבעל, האט יוסל א ציטער געטאן. ער איז דאך באלד צו זיך געקומען און אפילו נישט באמערקט, ווי גע־שווינד סאוויצקי האט צוריקגעכאפט די האנט פון זיין ברודיגען ארבעל; ער האט נאר געזעהן, אז סאוויצקי איז אצינד נישט בייז, אז ער שמייכעלט.

— א צא — פרעגט סאוויצקי — א צא, ניעמא כאלערי?*)

יוסל איז א פאר מאל ארויסגעפאהרען מיט'ן שטאדט־דין אויף א דארף אין א מיהל אריין, צו היטען ווייץ אויף פסח, און האט זיך דארט אויסגעלערענט עטליכע ווערטער פויליש. סאוויצקיס שאלה האט ער פארשטאנען; דאסווארט „כאלערי" האט איהם אפילו, ביי דער גאנצער האפנונג, וואס ער האט אויף דער מגפה געהאט, א שטאך געטאן „אין דער זיבעטער ריפ", דאס פנים האט זיך איהם פארקרימט, — ער האט זיך דאך בארוהיגט און גע־ענטפערט:

— ניעמא, וויעלמאזשני פאניע, ניעמא!**)

נישט ווילענדיג, האט זיין תשובה טרויעריג געקלונגען.

זיי זענען זיך באלד צוגאנגען; דעם צווייטען טאג זיך ווייטער געטראפען. זיי זענען זיך ווייטער אנטקעגענגעקומען.

יוסל האט זיך אפגעשטעלט אין א זייט, ווי א זעלנער „פאר פראנט", נאר אהן דער האנט צום דאשעק; סאוויצקי האט זיך אביסעל פארהאלטען און געפרעגט:

— א צא? אי דזשיש ניעמא?***)

— ניעמא, וויעלמאזשני פאניע, ניעמא. — האט יוסל די איינענע תשובה געגעבען.

דעם דריטען טאג האבען זיי זיך ווייטער געטראפען, און שוין לענגער געשטאנען צוזאמען.

סאוויצקי האט אויסגעפרעגט, צי מען הערט נישט עפעס בכלל פון לאקסירען און ברעכען, כאלערינקע, דיאריע, אדער אזוי פון מאגען־ און קישקע־קראנקהייטען.

נישט אלץ האט יוסל פארשטאנען פון סאוויצקי'ס רעד, גע־

---

*) נו וואס? נישטא קיין כאלערע?

**) נישטא, פריץ (בעסטער הער), נישטא.

***) נו, וואס? היינט אויך נישטא?

שטויסען האט ער זיך דאך ריכטיג, אז ער פרעגט אויף קרענק, וואס זענען א מין הקדמה צו דער מגפה.

— ניעמא, וויעלמאזשני פאניע, ניעמא! — האט ער אלץ אינאיינעם געענטפערט. ער האט געוואוסט, אז אין שטעדטעל איז נאך גאר שטיל.

— ניעמא, אליע בענדזשיע!*) — האט איהם סאוויצקי, אוועקגעהענדיג, צוגעווארפען א טרייסט.

עס איז אוועק א שטיקעל צייט, און זיי פלעגען שוין, ביים טרעפען זיך, צוגעהן א שטיקעל וועג צוזאמען. סאוויצקי האט אלץ אויסגעפרעגט, שטענדיג געהערט די אייגענע תשובה „ניעמא, פאניע, ניעמא", און שטענדיג געטרייסט זיך און יוסל'ען מיט „אליע בענדזשיע"...

— מושי פשישטש!**) — זאגט ער מיט זיכערהייט, און יוסל זעצט זיך עס איבער אויף לשון קודש: „אף על פי שיתמהמה, אחכה לו", און עס וואקסט אין איהם דאס הארץ. ער ווינשט נישט, חס ושלום, קיין שלעכטס דעם שטעדטעל. סאוויצקי אפשר וויל א גרויסע מגפה... ער — האט גענוג א קליין מגפה'לע, א כזית'ל... עס זאל אפילו קיינער, חס ושלום, נישט נפטר ווערען! א פאר בעלי־בתים זאלען נאר אנהויבען... ווי עס איז, וועט שוין גענוג זיין, ער וויל נישט מעהר! זיין ערגסטען שונא ווינשט ער נישט דעם טויט!

עס האט אזוי געדויערט א חודש. סאוויצקי איז שוין אבי־סעל אומגעדולדיג געווארען און האט פארגעשלאגען יוסל'ען אן עסק: ער איז זיכער, אז אין שטאדט מוז עפעס זיין, נאר מען באהאלט... מען היט זיך מיט דער מגפה... אידען האבען שטענדיג מורא... דעריבער שלאגט ער פאר יוסל'ען, ער זאל נאכפארשען, נעווער ווערען, און איהם מודיע זיין, כאטש פון אן באהאלטענעם צופאל, פון א לידע וואס... ער וועט איהר זעהר דאנקבאר זיין...

סאוויצקי רעדט פאר יוסל'ען צו געשווינד און צו „הויך פוי־

---

*) נישטא, נאר ס'וועט זיין!

**) זי מוז קומען.

ליש“. דאך האט ער דערפיהלט, אז סאוויצקי וויל איהם דערמיט מאכען פאר א מסור; אז ער וויל, ער זאל איהם פאר׳מסר׳ן אידישע קראנקע.

— ניין, — טראכט ער ביי זיך, — ניין, יוסל וועט קיין מסור נישט זיין! ער וועט נישט אויסזאגען סאוויצקי׳ן א ווארט. נישט ווילענדיג, שאקעלט ער דאך, פאר דרך־ארץ, מיט׳ן קאפ אויף יא. און סאוויצקי געהט אוועק.

יוסל באפעסטיגט זיך מיט דער דעה, סאוויצקי׳ן קיין ווארט נישט צו זאגען. נאר ער אליין פאר זיך וועט חוקר ודורש זיין. טאמער באהאלט מען טאקע, זאל ער וויסען.

יוסל הויבט אן ארומצוגעהן צווישען די מנינים פריה און שפעט ביים דאווענען; צי עמיצער פעהלט נישט. האט ער עמיצען ביים דאווענען נישט באמערקט, הויבט ער באלד אן חוקר ודורש צו זיין, וואס די מעשה איז. עס האט אבער צו גארנישט געבראכט; עס האט זיך שטענדיג אויסגעלאזט מיט גארנישט. עס האט זיך אויסגעוויזען, אז איינער האט זיך איינגעשטעלט דאס לעבען און איז ארויס אויפ׳ן דארף עפעס איינקויפען, דער צווייטער האט זיך, נאך א קריג מיט׳ן ווייב, געשעמט מיט א געשוואלענער באק צו קומען אין בית־המדרש אריין, א דריטער האט זיך א צאן אויסגעריסען ביים רופא און מען קאן איהם עפעס דאס בלוט נישט אזוי געשווינד פארהאלטען, — און נאך אזוינע קליינע קלייניגקייטען, וואס געהערען זיך גארנישט אן מיט דעם ענין, וואס יוסל׳ען אינטערעסירט, און ער האט יעדעס מאל גאנץ עהרליך אפגעגעבען סאוויצקי׳ן דעם אייגענעם רעפארט:

— ניעמא, פאניע וויעלמאזשני, ניעמא!

דערביי האבען זיי שוין טאג־טעגליך איינער אויפ׳ן צווייטען געווארט און מיט יעדען טאג לענגער גערעדט.

יוסל האט זיך געהאלפען מיט אלע אברים, אז סאוויצקי זאל איהם פארשטעהען; ער האט געארבייט מיט פיס און מיט הענט. און סאוויצקי, וואס האט זיך שוין צוגעוואוינט צו זיינע תנועות, האט דאך געמוזט גאנץ אפט אפשפרינגען פאר יוסל׳ס הענט.

סאוויצקי האט אלץ נישט געקאנט פארשטעהען, אין וואס יוסל׳ען געהט, פארוואס יוסל האלט זיך אזוי אפגעזונדערט פון

קהל; פארוואס, לויט ווי מען זעהט בחוש, ווייל ער אויך, עס זאל קומען די מגפה—נאר ער האט קיין צייט נישט געהאט מיט דער רעטעניש זיך צו פארנעמען... א איך צו דערגעהן! מן הסתם האט ער א געשעפט דערינגען! אפשר האנדעלט ער מיט לייגוואנט אויף תכריכים! אפשר מאכט ער ארונות! פאר דאס אבער, האט ער אמאל באמערקט, אז יוסל פאלט אפ ביי זיך, אז ער איז נישט אזוי זיכער ווי ער, אז היינט מארגען „מוז זי קומען", האט ער איהם אויסגערעדט דאס הארץ, געשטארקט און מבטיח געוועזען, אז קהל קאן נישט ניצול ווערען, אז זי מוז קומען!

סאוויצקי, האלט עס ברור כשמש, אז זי מוז קומען. זי רוקט זיך דאך אלע מאל נעהנטער! מען שרייבט דאך אין אלע צייטונגען! און אזוי האט אפגעדויערט א חודש אנדערטהאלבען. די גרויסע פרעסט, אויף וועלכע קהל האט געהאפט, זענען נישט געקומען; נאר די מגפה, אויף וועלכער סאוויצקי און יוסל האבען געהאפט, האט זיך אויך נישט געוויזען. סאוויצקי אליין הויבט שוין אן מסופק צו זיין. דאך, טרייסטענדיג יוסל'ען, שטארקט ער זיך אליין אין דער דעה. עס איז פארט נישט מעגליך, זי זאל אהער נישט קומען! עס איז דען דא נאך אזא אומריין שטעדטעל? ! וואו נאך עסט מען אזוי פיעל אונגערקעס, רויהע אויבס און ציבעלעס! וואו נאך איז מען אזוי נישט געווארענט מיט קאלט וואסער און אומגעקאכטס? אינ'ם גאנצען שטעדטעל זענען פאראן, אפשר ביי צוויידריי גבירים בלעכענע סאמאווארען, דריי־פיער הייזער זענען דא, וואו מען מאכט טיי. דער רעשט עולם טרינקט בארליך־יויך נאך געזאלצענעם טשאלענט; פיש פארקויפט מען פראנק און פריי — אלטע, פוילע...

זי מוז קומען!

עס זענען טאקע דא אזוינע שטעדט, אויף וועלכע די מגפה האט קיין שליטה נישט. למשל: אאכען, בירמינגהאם און אנדערע, וואס יוסל קאן אפילו זייערע נעמען נישט דערכאפען; נאר דארט עסט מען קיין טשאלענט נישט און טיי ווערט געטרונקען פון דיסטילירטען וואסער — דאס איז עפעס אנדערש!

דערווייל איז אריבער נאך א וואך און מען הערט פארט נישט! פארקעהרט, עס איז געקומען א ידיעה, אז אין אפטע האט „זי" שטארק נאכגעלאזט, ראכעוו איז שוין נעעפענט... אין צוויזמיר האט

מען אפילו דאס טיי־הויז, וואס מען האט לעצטענס געעפענט פאר ארעמעלייט דעם גובערנאטאר צוליעב, — פארמאכט... יוסל הויבט אן קלערען, אז אין זיין פינסטער מזל וועט זיך פון אלעם אויסלאַזען א בוידעם... אדער, אז זיין שטעדטעל איז אויך אזא מין ביר־מינגהאם, אז אויף איהר האט אויך די מגפה קיין שליטה נישט. ער הויבט צוריק אן אומרוהיג צו שלאפען, ער הויבט אפילו אן צו זיין אומרוהיג בייטאג. די כלות רוקען זיך איהם אפ אלץ ווייטער און ווייטער, און, אויסער, די איינע האלבע שעה, ווען ער טרעפט זיך און רעדט מיט סאוויצקי׳ן, האט ער קיין רגע רוה נישט.

ער זעהט בחוש, אז די שטאדט־לייט ווערען אלע מאל רוהי־גער און רוהיגער... דערווייל איז נאך געקומען א ידיעה, אז אין די דערפער ארום איז שוין גאר שטיל אינגאנצען. דאס גאנצע שטעדטעל האט אויפגעלעבט. די ווייבער האבען אויפגעהערט צו מאכען יללות אין „עזרת נשים“, אינגערע קומען שוין אפילו נישט דאווענען, נאר, ווי אמאל, משבת לשבת. דעם רופא׳ס ווייב קלערט שוין צוריק אנצוטון דאס שייטעל, אויפ׳ן בעדערס דינסט רעדט מען ווייטער אסור לדבר און מען האט זי שוין אפילו פאר׳מסר׳ט פאר׳ן רב. עפעס א משכיל הויבט אן ווייטער צו שרייבען לשון־קודש. תבואה־סוחרים הויבען אן ארויסצופאהרען, מעקלער פאר־דינען, זונטאג איז דער מארק פול מיט פייערען, די שענקען לייזען. מען לייזט אויך פאר זאלץ, פאר נאפט און אנדערע סחורות. דאס שטעדטעל קריגט צוריק די אלטע צורה, די פארהענגלעך פון די פענסטער זענען פארשוואונדען, סאוויצקי׳ס נאס האט צוריק אויפ־געלעבט.

יוסל׳ען ווערט טאג־טעגליך ערגער!...

עס פאלט שוין אויף איהם טיילמאל צוריק די אלטע מרה־שחורה. אויפ׳ן ארט פון כלות, זעהט ער שטענדיג פאר זיך דעם שטריק אויפ׳ן שול־בוידעם. ער זעהט, ווי ער וויגט זיך. ער ווינקט איהם, ער רופט איהם: קום, קום! ווער פטור קהל, ווער פטור דאס ביטערע יתום׳שע לעבען! נאר ער שטארקט זיך נאך: סאוויצקי איז פארט א דאקטאר, ער מ ו ז דאך וויסען! און סאוויצקי האלט זיך אלץ ביי זיינעם!

איינמאל האט יוסל סאוויצקי׳ן אונטער דער שטאדט נישט

געטראָפען, און דוקא אינ'ם ערגסטען טאָג, וואס יוסל האָט דאָ־מאָלט געהאַט.

באַלד אין דערפריה, קוים וואס ער האָט זיך אויפגעכאַפּט, עס איז נאָך פינסטער געוועזען אין בית־המדרש, איז אריין דער שמש מיט א שמחה, מיט א גדולה: הערסט, יוסל! פון ראַבעוו איז שוין דער דאָקטאָר מיט'ן סטודענט אַפּגעפאָהרען! און ביינאַכט — הערסט — בשעת'ן מולד, האָט געכאַפּט א שטאַרקער פראָסט, אַז אייזערנער פראָסט! אוים מגפה! האָט דער שמש אויסגעשריגען און געלאָפען קלאָפען „אין שול אריין" מיט דער בשורה טובה.

יוסל האָט זיך געשווינד אַנגעטאָן, דאָס הייסט: ער האָט גע־כאַפּט אויף זיך די קאַפּאָטע, מיט וועלכער ער האָט זיך צוגעדעקט, און אַנגעהויבען שפּרייזען אומרוהיג איבער'ן בית־המדרש. אַלע מאָל צוגעשפּרונגען צום פענסטער, זעהן, צי עס ווערט נישט טאָג, צי עס איז שוין נישט צייט ארויסצולויפען צו סאָוויצקי'ן. קוים איז טאָג געוואָרען, האָט ער אַפּגעדאַווענט, און איז ארויסגעלאָפען, אומ־געגעסען, אונטער דער שטאָדט. ער פיהלט, אַז אָהן סאָוויצקי'ס טרייסט, קאָן איהם דאָס הארץ פּלאַצען.

הונגעריג האָט ער זיך אַזוי ארומגעדרעהט ביז מיטאָג־צייט; סאָוויצקי איז נישט געקומען, ער מוז וואַרטען. עס פלעגט אָפט טרעפען, אַז סאָוויצקי איז געקומען ערשט נאָך מיטאָג.

ער איז הונגעריג, שטאַרק הונגעריג. עס פאַלט איהם דאָך נישט איין, צו געהן אין שטאָדט אריין עסען; ער מוז וואַרטען אויף סאָוויצקי'ן. אָהן איהם, אָהן זיין טרייסט, וועט איהם קיין ביסען נישט דורכ'ן האַלז; ער וועט נאָך האָבען א שרעקליכע נאַכט. עס וועט איהם ווייטער ציהען דער שטריק... ניין, ער מעג אַמאָל פאַסטען! עס געהט אַוועק נאָך א שעה, עס ווערט טונקעלער. דער מאַטער פלעק פון דער ווינטער־זון אונטער'ן וואָלקען לאָזט זיך אַלץ נידעריגער אראָפּ, און וועט באַלד פאַרשוואונדען ווערען הינטער וואַ־סיל'ס מיהל. ער ציטערט פאַר קעלט; ער לויפט זיך איבער, קלאַפּט איין האַנט אין צווייטער, זיך צו דערוואַרעמען, און סאָ־וויצקי ווייזט זיך אַלץ נישט! אַזוי פאַרשפּעטיגט האָט ער זיך נאָך קיין איינציג מאָל נישט.

ער הויבט אַן קלערען, אַז סאָוויצקי'ן האָט געמוזט אַז אומ־גליק טרעפען; ער האָט געמוזט קראַנק ווערען, אַוועקפאַלען... און

אפשר נאָר — ווערט ער בייז — שפּילט ער אין קאָרטעז, אַ קשיא אויף אַ גוי! און דער פלעק פון דער זון זעצט זיך אַלץ טיפער און טיפער, און פון דער צווייטער, ריינערער זייט הימעל, ווייזט זיך אַן אַנדער ווייסער דינטשיקער פלעק, ווי אַ סערפּ, דאָס איז די יונגע לבנה... עס איז שוין מנחה־צייט.

יוסל פאַרלירט די האָפנונג, סאַוויצקי וועט שוין זיכער נישט קומען. עס כאַפּט איהם אָן אַ געוויין. הונגעריג און געפּרווירען לויפט ער אין בית־המדרש אריין כאַטש אָפּדאַווענען מנחה־מעריב.

אין גאַס האָט ער כמעט קיינעם נישט באַגעגענט. די מענער זענען ביים דאַווענען. דורך די שויבען־טירען פון די קליינע געוועלבלעך רייסט זיך אַלע מאָל אַרויס אַ פרעהליכער, ווייבערישער קול, וואָס יאָגט איהם נאָך ביז די בית־המדרש־טרעפּ. עס ציטערען אונטער איהם די פיס פאַר מידקייט און פאַר שרעק. עס האָט געמוזט קומען נ אַ ך אַ פרעהליכע ידיעה, אז די ווייבער רעדען אזוי הויך און לאַכען!

ער הויבט זיך קוים אויף די טרעפּ. הינטער דער טיר בלייבט ער שטעהן. ער האָט נישט דאָס האַרץ אַראָפּצודריקען די קלאַמקע. מען דאַווענט נאָך נישט, נאָר דער עולם רעדט אזוי גערדיכט, אזוי פרעהליך; גאָט ווייסט, וואָס פאַר אַ נחת די בעלי־בתים האָבען!

— פלוצים ווערט ער בייז און פראַלט אויף די טיר.

— און סאַוויצקי — זענען געווען די ערשטע ווערטער, וואָס ער האָט דערהערט — איז אויך שוין, ב"ה, אַוועקגעפאָהרען, פליטה געמאַכט!

— זיכער? — פרעגט עמיץ.

— אַליין געזעהן! — ענטפערט אַ צווייטער — מיט מיינע אייגענע אויגען.

יוסל האָט מעהר נישט געהערט. די פיס האָבען זיך איהם אונטערגעהאַקט, דער גאַנצער גוף האָט אָנגעהויבען ציטערען; ער האָט זיך קוים צוגעשלעפּט צו אַ באַנק און איז געבליבען זיצען ווי פאַרשטיינערט, מיט גרויסע, אַרויסגעזעצטע אויגען...

6.

דער סוף.

דער פרעהליכער עולם האט עס נישט באמערקט; מען איז ארויסגעגאנגען נאך מעריב (טייל ערשט נאך א בלאט גמרא, צי א פרק משניות) און איבערגעלאזט יוסל'ען אליין ווי תמיד. אפילו דעם בעל הבית, ביי וועלכען ער האט היינט געדארפט עסען, איז נאך נישט איינגעפאלען, צוצוגעהן און פרעגען, פארוואס ער איז היינט נישט געקומען צום אנבייסען און געהט נישט צו דער וועטשערע. ער האט זיך גלייך מיט אלע אהיים געיאגט, דערצעהלען ווייב און קינד די בשורה טובה, אז סאוויצקי האט פליטה געמאכט, אז מען איז דעם חמץ אויך פטור געווארען.

ערשט דעם צווייטען טאג האט מען באמערקט, אז יוסל פעהלט. דעם דריטען טאג, אז מען האט אויף איהם געדיכטער איינער ביים אנדערען געפרעגט, האט מען געענטפערט, אז דער שווארצער יאהר האט איהם נישט צוגענומען, און דער שמש האט אליין איינגעהייצט. דער אויוון האט גערויכערט, און מען האט א גאנצען טאג פון יוסלען גערעדט: צום אויווען איז ער גראד א בריה. מען הויבט אן קלערען, צי ער איז נישט אוועק קיין ארץ־ישראל, אדער קיין ארגענטינא? ער האט אפילו נישט געהאט א דרייער אויף הוצאות, נאר א קשיא אויף א מעשה, ווען ער געהן אויפ'ן וועג אין די הייזער!

ערשט אויפ'ן זעקסטען טאג, אז מען האט געקריגען א ידיעה, אז עס קומט א רעוויזאר אויף פאטענטען, האט דער ערשטער סוחר, וואס איז ארויף אויפ'ן שול־בוידעם, באהאלטען א שטיקעל אויסלענדישען סאמעט, דערזעהן יוסלען הענגען שוין פארשטארט.

משוגעים.

אז יעדע קהלה מוז האבען איהר משוגעת, און אז נישט, ווערט א געזונטער משוגע -- פון דעם זינגען שוין די שוואלבען אויף די דעכער. אבער אז אזא קהל ווי אונזערס: א קהל אהן א רב, אהן א הייליגען ארט, מינן קוים איין ספר־תורה פאר א מנין; א קהל, וואס איז, אימשטיינס געזאגט, נישט מעהר ווי א געלעגטער ערוב פאר אן אנדער קהלה, וואס נעמט אונז צו דעם רח"ש, מיט די בר־מנן'ס, מיט אלעם גוטען — מיט איין ווארט: אז א קהל, וואס האט זיך צולעגט קוים מיט א האלב געסעל אויפ'ן זאמד ביי דער ווייקסעל — זאל מוזען האבען איהר אייגענעם א משוגע'נעם,— דאס רעכען איך פאר א וואונדערליכע זאך. און א וואונדערליכע זאך איז כדאי צו דערצעהלען. מיר דאכט זיך, אז די מעשה מיט אונזער שוחט'ל, וואס איז אמאל געקומען, צווישען מנחה ומעריב, צום מנין און האט א קלאפ געטאן אן שלחן, און אויסגערופען, נישט מיט זיין קול, באשר בכן, ער האט ביז אהער מאכיל טרפות געוועזן! — האב איך אייך שוין אמאל דערצעהלט... איהר געדענקט אודאי: א קלאפ געטאן, אויסגערופען און — משוגע געווארען! און געהט שוין ארום אויף און אפ אין געסעל, שטיל־שווייגענדיג, שווארץ ווי די ערד, נאר די ליפען ציטערען און מיט דער רעכטער האנט צופט ער זיך אלץ אינאיינעם ביי דער לינקער זייט ברוסט. גלייך ער וואלט געוואלט אויסרייסען פון דארט די מרה־שחורה, די זינד צי דעם שגעון... און פלוצלינג — און דאס האב איך אייך שוין זיכער נישט דערצעהלט — איז ער נעלם געווארען. מילא, א גרוש איז ער געוועזן, קיין קינדער האט ער נישט איבערגעלאזט. האט מען אן איהם פארגעסען. געפיהלט האט מען, אז עס פעהלט עפעס אין גאס, נאר מאלע וואס עס פעהלט; עס פעהלט אפילו

פרנסה! דערנאך האט מען דערצעהלט, אז עס איז געשטאנען אין בלאט, אז אין ים אונטער דאנציג איז ארויסגעשוואומען א דערטרונקענער. און אז מען האט, אז די קליידער מיט'ן טלית־קטן, דערקענט, אז עס מוז זיין א פוילישער איד. האט מען געקלערט, אז דאס מוז ער זיין; ער פלעגט ארומגעהן גאנצע נעכט ביי דער ווייקסעל, האט זי איהם צוגענומען! שווימען האט ער אפילו געקאנט, נאר איידער ער איז משוגע געווארען! דערנאך, ווייסט מען נישט. אי, ווי קומט די ווייקסעל הינטער ווארשוי צום ים הינטער דאנציג, דאס איז קיין קשיא נישט: כל הנחלים — אלע טייכען געהען צום ים; דאס האט נאך שלמה המלך געזאגט. און מען האט ווייטער פארגעסען! איינמאל אבער האט מען זיך דערמאנט, אז דעם שוחט'ס קעסטעל שטעהט נאך ביים בעקער, וואו ער פלעגט זיך אויפהאלטען. נישט נעכטיגען. ווייל, ווי געזאגט, גאנצע נעכט פלעגט ער ארומגעהן אין גאס און האט קיין אויג נישט צוגעמאכט; אויסער אויב ער איז געשלאפען געהענדיגערהייט! ווייל דער עולם וויסען, וואס ביי איהם אין קעסטעל קאן זיך געפינען; אפשר, זאגט מען, געפינט מען גאר „חדושי־תורה", ווארים פריהער איז ער א יונגערמאן א למדן געוועזען, און פלעגט טינטלען מיט דער פעדער. געהט מען אריין צום בעקער; דאס קעסטעל איז דא. ער האט גאר פארגעסען דעריין. עפענט מען אויף. געפינט מען נישט מעהר, ווי עטליכע קרישקעלעך עסענווארג מיט א צוריסענעם טלית־קטן. נעמט מען דאס קעסטעל, וואס איז נישט ווערט געוועזען די רייד, און מען צוהאקט עס, און מען ווארפט עס אין אויוועז אריין, צום פארברענען. און דא הויבט זיך אן א נייע מעשה! איידער נאך דאס קעסטעל איז פארברענט געווארען, קלאפט שוין עמיץ אן אין פענסטער; באשר בכן, זלמן בחור איז משוגע געווארען!

● איהר ווייסט נישט, ווער זלמן בחור איז געוועזען. דער פאטער זיינער איז געוועזען אמאל א פישער. אפילו אן עהרליכער איד. איז ער, לא עליכם, דערטרונקען געווארען, איז די מוטער קראנק געווארען פאר צרות, האט מען זי פאר גרויס רחמנות געפיהרט אין ווארשעווער שפיטאל אריין, האט דער דאקטאר געזאגט, אז עס וואקסט איהר עפעס צווישען די געדערים. האט מען איהר אויסגעשניטען, וואס מען דארף. דאס געשוויר האט מען

אפילו נישט געפונען, נאר זי, נעבעך, איז, נישט פאר אייך גע־דאכט, אומגעקומען אונטער'ן מעסער. מן הסתם איז אזוי באַ־שערט געווען! בלייבט זלמן א יתום און עלטערט זיך אזוי. ווארים ווער זאל איהם חתונה מאכען? רופט מען איהם טאקע: זלמן בחור! א שפאס? א יונג פון עטליכע און צוואנציג יאהר! גע־לעבט האט ער פון שוסטעריי. נאך אינגעלוויז, איז ער איינמאל אליין אריינגעגאנגען צו א שוסטער, צו א דאמסקען שוסטער אפילו, און האט זיך צוגערוקט צו א דרייפיסיגען בענקעלע, און זיך געזעצט ארבייטען; כאטש טרייב איהם מיט א שטעקען. איך וויים אפילו נישט, צי ער האט געקאנט דאווגען! אויסגעזעהן האט ער טאקע מגושם: הויך, ברייט אין די אקסעל, מיט א פאר גרויסע אויגענעס. א כח אין די הענט האט ער געהאט גאר אן אויסטער־לישען; דריי ערלים האבען געהאט עפעס אן עסק צום בעל־הבית זיינעם, האבען זיי איהם געוואלט שלאגען, אויפ'ן פויערישען שטיי־גער; כאפט ער איינעם און עפענט מיט איהם די טיר, און כאפט די אנדערע צוויי ווי די זעקלעך אונטער די ארים און טראגט זיי ארויס! און אזוינס האט מען, על פי מקרה, באפרייט פון מילי־טער! דערנאך, אז דער בעל־הבית זיינער איז נפטר געווארען, האט ער זיך געזעצט אויף זיין ארט און געשפייזט די אלמנה מיט די יתומים! געמיינט האט מען, ער וויל חתונה האבען מיט דער אלמנה. מילא, מהיכא תיתי! לאזט זיך אבער אויס, אז ער וויל גאר ביילע דער אלמנה'ס טאכטער, א שווארץ־חנ'עוודיג מיידעל; גיטעלע האט זי געהייסען. באשר בכן, ער האט איהר אמאל א מאס גענומען אויף א פאר שיכלעך, איז זי איהם געפעלען געווא־רען. שיקט ער צו דער מוטער א שדכן! פארשטעהט זיך, אז מיט'ן גוטען ווילען געהט דער שדכן נ י ש ט: ווארים, ביילע די אלמנה האט איהר איינען הייזעל, טאקע דאס לעצטע אין געסעל, ביי דער וויקסעל, און א מחיה האט זי אין שטוב פון זאלץ, און אנגעגרייט האט זי פאר דער לעצטער טאכטער, פאר'ן מיזיניקעל (די עלטערע קינדער האט זי שוין לאנג אויסגעגעבען אין פרעמדע שטעדט אריין) — א גאנץ פיין קניפעל. און מען רעדט איהר א שדוך מיט משה'לע ר' זבולון דיין'ס אייניקעל, יחוס שביחוס, אחוץ דער קרן אליין — אן עלוי שבעלויים. עס האלט שוין ביי תנאים שרייבען, נישט מעהר עס געהט נאך וועגען א קלייניגקייט: יענער

וויל פינף און זי וויל פיער יאהר קעסט. — נו, האט א טעם אנ־צושלאגען אזא שדוך? בפרט נאך, אז דאס איז גראד דער אייגע־נער שדכן, וואס האלט אין אויספיהרען יענעם שדוך!

נעמט אבער אונזער זלמן בחור דעם שדכן און שטופט איהם א וויסען פיערציגער אין דער האנט אריין און גיט דערביי אויף איהם א קוק, אז עס יאגט איהם א קעלט דורך די ביינער. שרייט ער: כ'געה, כ'געה! און ער געהט, און זלמן בחור געהט איהם נאך פון הינטען, יענער פיהלט, נעבעך, זיין הייסען אטעם אויף די אקסעל! און זלמן בחור שטעלט זיך אפ נישט וויט פון דער טיר; אויף א תשובה ווארט ער! און וואס האט דא געקאנט זיין פאר א תשובה? ביילע די אלמנה איז ארויס צום חתן־דנן מיט א בעזעם! וואס קלערט איהר, מעשים האט זיך געטאן! מען איז גע־לאפען אויף זיין בייז וואונדער! ווארים שטעלט אייך פאר א סצענע — אזא גבר־אלים, א יונג א בוים, אנטלויפט פאר דער איינגעשרומפענער קליינער אלמנה, וואס דריפעט איהם נאך איז א פאר קלאפעדיגע שוסטער־שיך! דאס ארעמע מיידעל, נעבעך, איז ארויס פאר דער טיר מיט א הארצרייסענדיגען געוויין; זי האט געמיינט, ער וועט איהר דורס'ען די מאמען! און ער רוקט זיך אפ אלץ ווייטער און ווייטער!

צו מנחה, קומט ער דאווענען, מאכט מען פון איהם חוכא וטלולא; ענטפערט ער, אז אויב מען וועט איהם נישט געבען גי־טעלע פאר א ווייב, וועט ער זיך א מעשה טון. טו! ווערט ער אבער פלוצלונג א וואוילער יונג און הויבט אן דרשה'נען: ער האט זי ליעב, און זי האט איהם ליעב! געהט זיך די גרינע גאל אן. „סטייטש, פון וואנען ווייסטו, בחור?" ענטפערט ער מיט נצחון: ער ווייסט. דאס איז שוין זיין דאגה, זאגט ער! און שטרעקט נאך אוים די פלאכע האנט: דא וועט איהם האר אויס־וואקסען, אויב גיטעלע וועט נעמען דאס קרומע משה'לע, וואס ער קאן צוקוועטשען, ווי א פליג, נאר ער מאוס'ט זיך! און דערביי פלאמען איהם די אויגען משונה, ווי עס דארף צו זיין. פלוצלונג שפרינגט ער אוועק און לויפט צו, מיט די פויסטען, צו ר' חיים־יוסעלע'ס, דער כלה'ס א פעטער, באשר בכן — ער מאכט איהם קאליע! ר' חיים־יוסעלע'ס איז אונזער אייז־איינציגער שעהנער איד, א בן תירה; געלט אויף פראצענט, אפילו היבש געלט... און

א ווייסע, שעהנע באָרד! וויל ער'ן מאַכען כעפּרא דאַרעא! און מען האָט איהם קוים מיט מסירת נפש אָפּגעראַטעוועט; ער וואָלט איהם צוטרעטען! שפּרינגט ער אָפּ פון ר' חיים־יוסעלע'ס, און לויפט, אויף דער צווייטער זייט, צו משה'לען, וואָס איז נעבעך געזעסען, ווי זיין שטייגער, איבער א גמרא און געלערענט, — און זאָגט צו איהם מיט חוזק: מויסילע, מויסילע (משה'לע האָט נישט געקאָנט אַרויסזאָגען קיין שין), פאַרטויף מיר דיין טאַלע! „פאַרקויף מיר דיין כלה" הייסט עס, וואָס קיין כ"ף און קוף האָט אויך משה'לע נישט אַרויסגעזאָגט. נאַ דיר — זאָגט ער — פאַר איהר, וואָס דו ווילסט: א דריידעל, א טשוועקעלע! און אפשר ווילסט דו א דרייער? מילא, משה'לע האָט זיך צואווייַנט, אַז עס איז א גאַנץ רחמנות געווען!

נאַר דאָס אַלץ איז גאָרנישט. צרות צרורות האָט געהאַט גיטעלע! זי האָט זיך נישט געקאָנט אַרויסווייזען אין גאַס. ער פלעגט איהר נאָכגעהן טריט ביי טריט, און זיפצען און ממש ווייַנען פאַר איהר: גיטעלע, פאַרגים נישט מיין בלוט, מאַך מיך נישט אומגליקליך, פאַרפינסטער נישט מיין וועלט... וכדומה אַזעלכע נאַרישקייטען. דער מוטערס מילך איז איהר אַנטרונען געוואָרען. און זי איז א גוט כשר קינד, און פלעגט איהם קיין שלעכט וואָרט נישט זאָגען! פאַרקעהרט, טייל מאָל דרעהט זי זיך אוים צו איהם, און הויבט צו איהם אויף די אויגען מיט אַזא רחמנות, אַז טאַקע נישט צום באַשרייבען! געהט די מוטער, — וואָס זאָל זי נעבעך טון? — און פאַרשליסט זי אין שטוב. געהט זלמן בחור און קרייזעלט גאַנצע טעג און נעכט אַרום דער שטוב. און דאָס מיידעל, נעבעך, ליידט, פאַר חרפּה ובושה, דאָס גיהנום! א קליינינ־קייט צו זאָגען! כיין בעלת בשר איז זי קיינמאָל נישט געווען, אצינד פאַלען פון איהר שטיקער פאַר בזיון, טאָג אויף טאָג ווערט זי מאָגערער! אויסער דעם, איז אויף איהר, נעבעך, געפאַלען א מרה שחורה מיט א האַרצקלאַפּונג, אַז דאָס מיידעל איז, נעבעך, שיעור נישט אומגעקומען פון דער וועלט! דערצעהלט מען עס דעם בחור, זאָגט מען איהם, אַז דו האָסט זי ליעב, וואָס קוילעסט דו זי אָהן א מעסער? ענטפערט ער, אַז ער וויל נישט מעהר, נאַר זי אַליין זאָל איהם צורופען צום פענסטער, און זאָגען איהם בפירוש, אַז זי נעמט

צוריק איהר ווארט! וואס פאר א ווארט? ער ווייסט שוין! זאל זי כאטש איהם ארויסשאקלען מיט'ן קאפ אויף ניין! בעט מען זי. זי זאל צוליעב טון זיין משוגעת, ווארים וואס קאן מען טון מיט אזא עוג מלך הבשן? וויל זי נישט. ווייגט זי און חלש'ט. פאר־שטעהט זיך, זי וויל איהם פארט נישט מביש זיין! א אידישע טאכטער! הכלל — צרות! בלייבט, מען מוז חתונה מאכען. גיט נאך די אלמנה, זאגט צו גאנצע פינף יאהר קעסט, מען שרייבט תנאים, און זלמן בחור שטעהט הינטער דער שטוב און שלאגט זיך קאפ אן וואנט, אז עס הילכט!—דאס מיידעל פאלט אין חלשות, מען זעהט בחוש, זי וועט אריין אין א קרענק; גנב'עט מען זי ארויס. פיהרט מען זי קיין ווארשוי, מכלומר'שט צו א דאקטאר. ר' זלמן דין מיט'ן אייניקעל פאהרען בסוד סודות נאך, ביינאכט, אויף א שיפעל איבער דער ווייקסעל! אין א צייט ארום, דער בחור שטעהט אין גאס, און עס קומט אנצופאהרען א בויד מיט די מחותנים, מיט חתן־כלה. — דערזעהט ער, גיט ער א געשריי, ווי א געקוילע־טער אקס, און, תוך כדי דבור — א ווארף זיך אן דער ערד, ווי אן אונטערגעהאקטער בוים, קריגט א מין קאנוואולסיע. אז מען הויבט איהם אויף — א פארטיג משוגעת!

אין וואס איז זיין שגעון? גיטעלע איז שוין געווען א ווייבעל, זי האט א קינד געבויירען, וואס איז אין קינפעט געשטארבען. און ער טראגט זיך ארום מיט'ן יתומ'ל אויף די הענט — האלטען האלט ער א שטעקעלע, ארומגעוויקעלט אין א שמאטקעלע — א ליאלקע! און הוידעט עס, און וויגט עס, און זינגט איהם שלאף־ליעדעלער. און שמאטשקעט צו איהם — אזוי גאנצע טעג און נעכט...

טיילמאל ווערט אינ'ם א שנוי, לאזט ער אראפ די הענט, אוים אבי יתומים! און ווערט אנדערש משוגע. דאס טרעפט דער עיקר אין א לבנה־נאכט. ער פאלט פלוצלונג אין כעס אריין, געהט אויף־און־אפ אין גאס, קלאפט אין די פארמאכטע לאדען אריין. שרייט אין די שטיבער אריין: רוצחים! גזלנים! בלוט־זויגער! און וואס עס קומט איהם אין מויל אריין. נאר אז ער קומט אראפ צו ביילע דער אלמנה'ס הויז, צו דער ווייקסעל צו, געהט ער צו אויף די שפיץ נעגעל צום לאדען פון יונגען פאר־פאלקס שטוב, בויגט צו צום לאדען אן אויער, הערט זיך איין א ווילע, דערנאך לעגט

ער צו די האנט, קושט דעם לאדען, ווי א מזוזה, להבדיל, און געהט. וויינענדיג, אוועק...

ניטעלע האט זיך אפילו שוין כמעט ווי צוגעוואוינט, נאר, לא עליכם, קיין קינדער האט זי נישט! —

דער משוגע'נער בטלן.

1.

ער איז געלאָפען אויף און אָפּ בייטאָג איינער אַליין אין בית המדרש און פּלוצלונג זיך אָפּגעשטעלט.

— רבונו של עולם, ווער בין איך?

— ווער בין איך?... מען רופט מיך: בערעל חנה'טשעס... נו, בין איך דען בערעל חנה'טשעס? בין איך דער נאָמען? — די שילד איז נאָך נישט די קלייט! דאָס הויז, וואו דער רב וואוינט, הייסט: „פּאָד־קאָרפּינעס" און איך — בערעל חנה'טשעס!

אין טשאַכנאָווקע קען מען מיך: מען ווייסט, ווער בערעל חנה'טשעס איז; אָבער אין אַמעריקאַ? ווען איינער למשל גיט אַזוי ראַפּטום אַ זאָג אַרויס אין אַמעריקאַ, אין בית המדרש: „בער־רעל חנה'טשעס"... נו, וואָלט עמיץ געוואוסט, אַז מען מיינט מיך?

שאני הכא! דאָ איז עפּעס אַנדערש, דאָ גיט יעדער אַ שמייכעל, אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ, מאַכט אַזוי אַ תנועה... „אַ באַקאַנטע זאַך, בערעל חנה'טשעס!". איינער טראַכט: דער בטלן, דער צווייטער — דער משוגע'נער, דער דריטער — כ'ווייס וואָס; דער פיערטער וועט זיך דערמאָנען, אַז איך הייס נאָכ'ן פעטער בערעל.

— טויבעלע, אמת, גיט אַ קרעכץ דערביי, ווייל זי ווייסט, אַז איך בין נעבעך אַ יתום. אָבער אין אַמעריקאַ, וואו מען קען נישט חנה די ציצערקע, און וואו מען ווייסט נישט, אַז עס איז געוועזען אויף דער וועלט אַ בערעל חקרן, דער מאַמעס אַ ברודער, וואו מען ווייסט נישט, אַז איך בין, וואָס מען רופט מיך: אַ משוגע'נער, אַ בטלן, אַ יתום און אפשר גאָר אַ חקרן אויך. (איך בין, דאַכט זיך, גערעכטען אין פעטער אַריין) וואָס פאַר אַ רושם וואָלט דאָרט געמאַכט: בערעל חנה'טשעס?!

עפּעס ווייס איך דאָ יאָ, ווער איך בין? איך אַליין זאָג דאָך:

א משוגע׳נער, א בטלן... נו, דאס בין איך!

— בין איך דען נישט משוגע? וועלכער מענש שטעלט זיך אנידער קלערען, ווער ער איז? א מענש איז א מענש! איך בין א מענש און היים: בערעל חנה׳טשעס... וואלט איך געוועזען א הויז, וואלט איך אפשר געהייסען: פאד־קארפיעס, — אז ארעס־טאנט — וואלט איך געהאט א לאטע אויף די אקסעל און א נו־מער... וואלט מיין טאטע, נ י ש ט די מאמע, געוועזען דער פאר־זארגער, דער „פרנסה געבער“, נישט דער בטלן, וואלט איך גע־הייסען „בערעל שמערעל׳ס“. עס וואלט אפילו ־שווער געוועזען ארויסצוזאגען: „בערעל שמערעל׳ס“, נאר מען וואלט שוין געמוזט! און אפשר וואלט איך דעריבער וועניגער געוועזען ביי מענשען איז די מיילער — ווען מיין נאמען זאל זיך נישט אזוי גלאטיג אראפ־קאלערען פון דער צונג.

— אבער, ו ו י איך וואלט געהייסען — א מענש בין איך...

— א מענש! נאר א בטלן דערצו... מאלע א מענש בלייבט א יתום, נו, וואוינט ער אין בית־המדרש? קראנק בין איך עפעס צו טון? אין שליחות געהן, הגלץ האקען, א משרת ווערען און געהן אנגעטאן א בגד, נ י ש ט קרוע־בלוא; עסען ברויט, נישט זיין ביז דרייסיג יאהר א ישיבה־בחור, עס זאל מיר פעהלען צוויי טעג אין דער וואך און ארומדרעהען זיך אליין און קלערען: ווער איך בין?!

— איך וואלט כאטש געוואוסט, ווער מיין קאפאטע איז; אצינד, אסור אויב איך ווייס! — א שטיק בענדים, א שטיק חיים, א שטיק יונה, דריי פיערטעל פון מיסט! א מערכה. טויבעלע קאן נעהען, אנישט וואלט איך געוועזען אדם נאקעט.

— איז דען דאס אליין נישט קיין שגעון? אזא מין בטלנות, אזא מין בטלנות! גארנישט... שמערעל, חיים, יונה... עס האט א שיעור, וויפיעל בית־המדרש׳ניקעס איך האב איבערגעלעבט!... איי־נער איז שוין א סוחר, איינער — א טרעגער, איינער — א שענ־קער; א דאגה, איינער איז שוין אן אלמן אפילו, שמערעל האט שוין דאס דריטע ווייב; נאר אלע האבען קינדער, געשעפטען, עסקים; גוט, שלעכט, נאר פארנומענע מענשען, עסען נישט קיין טעג, זענען נישט קיין בטלנים... מענשען! איך וויל אויך זיין א מענש!

— וואס הייסט א מענש ?

— ווי איך בין א איד, איך בין קיין מענש נישט!

— ווי איך בין א איד! איך בין א איד! אמת, איך בין א איד, נאר גאנץ טשאכנאווקע זענען אויך אידען און זענען נישט איד! הלמאי, איך בין א מאנספערשוין, (כאטש א קלאג צו מיין מאנספערשוין, א וועהטאג צו איהם!) נו... אלע מענשען, וואס זע־נען נישט קיין נקבות, זענען מאנספערשוינען, הכלל, זענען אלע בערעל חנה'טשעס!

— ניין, ברודער בערעל! נאר דיך נישט! דו ביסט א מאנס־פערשוין, דו ביסט א איד, אמת; נאר נישט דו ביסט דער מאנס־פערשוין, נישט דו ביסט דער איד!... דו ביסט עפעס אנדערש; דאס אלץ איז נאר א צולאג, צוגעגעבענע זאכען; אבער נישט דו אליין...

— איך רעד מיר איין, אז איך בין א בטלן, א משוגע'נער, א יתום, אן אומגליקליכער מאנספערשוין... נאר בטלנים, משוגעים, יתומים זענען דא אסך, אפשר אזוינע מאנספערשוינען ווי איך בין — ווענינער; נאר דא איז, א דאגה, אפשר איז אז אנדער שטאדט, אפשר אין אמעריקא, נו, זענען אלע איינס? חס ושלום, יעדערער פאר זיך!...

— נו, ווער זשע בין איך, צו אלדי שווארצע יאהר!

— עס האט געמוזט אין מיר אריין א דבוק, עס מוז עמיץ זיצען אין מיר און קלערען איבער מיר, און מיר דאכט זיך: איך אליין קלער! א והא ראיה, ווען איך האב כח (א גאנצע וואך, אויסער מאנטאג און דינסטאג), האט יענער אויף מיר קיין שליטה נישט; קלער איך ווענינער! און באמת, די חקירה איז, אז קיין שום מענש אין דער וועלט קאן נישט איבערקלערען זיך אליין! — ווי הייסט, איך וויל מיך משיג זיין? איך וויל מיך ארויסרייסען פון מיר ארוים, אוועקשטעלען זיך אדער איהם אז א זייט, „ער" זאל קור־קען אויף מיר! איך־ער זאל קוקען אויף ער־איך!...

כא, כא, כא! ווי הייסט! זאל איך מיר נאר בארעכענען!... עפעס ווערט מיר ווארעם אין קאפ!...

(ער לויפט צו צום כיור, גיסט זיך אפ מיט קאלט וואסער;

שלעפּט אַרויס פון הינטער'ן אויוועז אַ שמאַטע, און בינדט זיך שטייף אַרום דעם שטערן).

— צינד וועט עס געהן. נאָך אַמאָל!... איך וויל וויסען, ווער איך אַליין בין...

— וואו זאָל איך קוקען, אַראָפּ צו אַרויף? רעכטס — צו לינקס?... א י ך בין דאָך אין מ י ר. ווען איך למשל, קריך אַרויף אויפ'ן ארון קודש, בין איך אינגאַנצען אויבען; איך וועל אונטען גאַרנישט איבערלאָזען. לאָמיך לויפען אין קעלער אַריין. וועל איך זיין אינגאַנצען אונטען... נו, אַזוי ווי קאָן איך קוקען אויף מיר!?

— היכי דמי?!

— וואָס דען זיצט אין מיר און קלערט פאַר מיר?

— און עפּעס זיצט דאָך פאַרט... האָ?...

— איך ווייס דאָך, אַז ווען עס זענען געלעגען ביי דער שמש־טע אומגעצעהלטע קיכלעך און איך האָב שוין דריי טעג קיין מאכל נישט געהאַט אין מויל, האָב איך גאַנץ שטאַרק חשק געהאַט אַראָפּ־צושניפּען אַ קיכעל... נאָר איך האָב געזאָגט: ניין! מען טאָר נישט! נישט מיין... דערנאָך האָב איך געפונען טויזענט תירוצים... „די שמש'טע האָט געגוג פאַרדינט אַן מיר, זי מעג מיר געבען אַ צו־לאָג." „איך זאָל זי בעטען, וואָלט זי מיר אַליין געגעבען." „איך וועל איהר מיט גאָטס הילף אַמאָל באַצאָהלען"... נאָר א י ך האָב אַלץ געזאָגט: „ניין, מען טאָר נישט"... און עס איז געבליבען — נישט!... פריהער איז עס געגאַנגען איינס נאָכ'ן אַנדערען: מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך אַליין פרעג און איך אַליין ענט־פער, נאָר דערנאָך, שפּעטער אביסעל, כאַטש תוך כדי דבור, נאָר דערנאָך, איז עפּעס אַנדערש געוואָרען. עס איז געוואָרען צוזאַמען: יאָ און ניין, ניין און יאָ און ווייטער ניין! עס איז געוואָרען אַ מחלוקת, און נ י ש ט איז געוואָרען, נישט ווייל א י ך האָב נישט געוואָלט, אָדער דעם חשק פאַרלוירען; ניין, נאָר די האַנט האָט זיך נישט געקאָנט ריהרען; זי האָט נישט געוואוסט וועמען צו פאָלגען... אַ והא ראיה, איך בין דערנאָך שטאַרק מיד געוועזען. טאַקע ווי נאָך אַ גרויסער מחלוקה, ווי נאָך אַ הייסען וכוח מיט יונה לאַקש. וואָס וויל מיר אַלץ איינרעדען, אַז דער גאון ז"ל, זיצט

אין גן־עדן מיט א באָר־אָצטער באָרד, ווייל ער האָט נישט געהאַל־טען פון חסידות!

— אזא פערד!... נאָר מיך בין איך געווען; איך דערמאָן מיך גאַנץ זיכער, זיכע־! דאָס איינענע איז געווען פורים. ווען איך האָב געטראָגען פון פרץ פיינהאַלץ, פון גביר, דעם רב, שלח־מנות. איך האָב געהאַט א פול מויל מיט וואַסער. די צונג איז מיר אַרומגעלאָפען אין מויל ווי משוגע, ווי איך לויף אַצינד אַרום אין בית־המדרש. די הענט האָבען מיר געציטערט; א שטיק טאָרט. מאַקאַראָנען, עפּעס נאָך עטליכע מינים... איך, נאַשער, האָב גע־וואָלט, איך, עהרליכער מאַן, האָב נישט געוואָלט!...

— מען זאָגט: „יצר טוב“, זאָל זיין אזוי! אָבער סיי ווי סיי. בין איך דאָך נאָר א דירה, וואו עס וואוינען צוויי שכנים, איינער הייסט: יצר טוב, דער צווייטער — יצר הרע. נישט אזוי? ווייטער די מעשה מיט די נעמען... אָבער ווער זענען זיי? ווער בין איך?!

— איך בין א דירה. איך בין אי דער גוטער שכן, אי דער שלעכטער שכן. אַלץ איך. און דערצו ווייל איך וויסען, ווער איך בין?! כאַ, כאַ, כאַ! — שאַ! נעכטען ערשט, דער עולם האָט געלאַכט, וואָס איך בין געבליבען שטעהן אויף איין אָרט, אפשר א שעה! איך ווייס, וואָס איך בין געשטאַנען! איך האָב נישט געקאָנט געהן: מען האָט געהאַקט האָלץ אויפ׳ן שול־הויף, האָב איך געוואָלט געהן פּרוּווען, צי איך קאָן א שייט־האָלץ צוהאַקען, צי קאָן איך אַרבייטען... איך האָב שוין אָנגעהויבען געהן; שטעהען צוויי בענק: אין דער זייט א באַנק, אין יענער זייט א באַנק. דאָ דערצעהלט מען, אז מען הייצט אין באָד, הויבט מיר אָן בייסען דאָס גאַנצע לייב און איך וויל צוגעהן צום קעסטעל, אַרויסשלעפען דאָס בעזעמעל און געהן אין באָד אַריין... קעגענאיבער האָט זרח מלמד דערצעהלט, יענקעל קעצלען, אז אין „בעל עקדה“ איז דאָ אויף דער היינטיגער סדרא א פּלאַי פּלאַים׳דיגער דרוש! וויל איך וויסען, וואָס זרח מלמד איז נעפעלען, צולויפען צו דער מזרח־וואַנט און אַראָפּכאַפּען דאָס ספר... נו, בין איך טאַקע געשטאַנען! די פיס האָ־בען נישט געוואוסט וועמען צו פאָלגען: צי דעם בערעל חנה׳טשעס, וואָס וויל געהן האָלץ האַקען, צי דעם בערעל חנה׳טשעס, וואָס וויל געהן אין באָד אַריין, ווייל עס בייסט איהם, צי דעם בערעל חנה׳טשעס, וואָס וויל וויסען, וואָס זרח מלמד

איז געפעלען!... איך בין טאקע אזוי לאנג געשטאנען, ביז איך האב מיך דערמאנט, אז איך האב נאך קיין מנחה נישט גערא־ווענט!

— נו, על כן? וואווינען אין מיר שוין פיער פארשווינען! א האלץ־העקער, א בעל־עקדה'ניק, א בעדער און דער לעצטער — א מנחה־דאוונער, וועלכער האט אלע ארונטערגעיאגט הינטער'ן אויווען, זיי זאלען קיין פיפץ נישט געבען. נאר ער האט צו שא־פען, און די פים מוזען א י ה ם פאלגען. א והא ראיה איך בין טאקע צוגעגאנגען צו דער וואנט און האב געדאווענט!

א שטיקעל אמת שטעקט דערינען... ווארים זיי זענען נישט פארלוירען געווארען; זיי האבען זיך נאר באהאלטען הינטער'ן אויווען, זיי האבען פון דארטען ארויסגעקוקט... זיי האבען גע־וואונקען צו מיר, און האבען מיך מבטל געווען! אינמיטען שמונה עשרה האב איך אלץ אין זינען געהאט: האלץ האקען, שמייסען זיך אויף דער העכסטער באנק אין באד, און דעם בעל עקדה'ס דרשות אויך!...

— נו, א כלל? וואס העלפט דער יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע. אז איך בין אמאל דריי, און אמאל פיער!

— אט אצינד פיהל איך, אז „איך" אליין בין עפעס א נאר־נישט! איך אליין וואלט גארנישט געלעבט. איך אליין, ווען איך לעב אפילו, וואלט איך מיך אין דערפריה אפילו פון דער באנק נישט אויפגעהויבען, איך וואלט געלעגען ווי א גולם עד סוף כל הדורות... איך בין טאקע א גולם, איך האב גאר קיין נשמה נישט; וואס דען? אלץ ארום לעבט, אלץ ארום האט נשמות, די נשמות זייערע לאזען ארוים פון זיך אזוינע לאנגע, דינע, שפיציגע פע־דעמלעך, אזוינע שטראלען, און זיי כאפען זיך און טשעפען זיך אין מיר, קריכען אין מיר אריין, ריהרען מיך, שטעלען מיך אויף די פים, הייסען מיר געהן, טון, לויפען... אבער איך אליין בין נאר־נישט!

ווער דען פארט קלערט? הא? ווער זיצט אין מיר און קלערט? ווייטער א פרעמדער? נישט איך?

— נו, זאל זיין א פרעמדער! ווער איז ער? ווי קומט ער צו מ י ר? צי בין איך א שטיין און ער — א פויגעלע?... דוד המלך, עליו השלום, זאגט: יונתי, הייסט עס מיין טייבעלע! —

וויל דאס טייבעלע האלץ האקען. איז באד אריין נעהן. אראפ־גנב'ענען פון שלח מנית, אוועקשניפען א קיכעל ביי דער שמש'־טע, און תוך כדי דבור זעהן דעם בעל עקדה'ס דרשה?... פו, טיי־בעלע, נישט שעהן! ביסט דו עס. מעגסט דו זיך שעמען!

— כא! כא! בערעל חנה'טשעס איז א טייבעלע, א פויגעלע; בערעל חנה'טשעס האט א קליין פיסקעלע מיט פליגע־לעך, בערעל חנה'טשעס וועט אמאל ארויספליהען פון דער שטייג...

— נו, בערעל חנה'טשעס, דאמאלט וועסט דו אויך קלערען ווער דו ביסט? אויך זיין א יתום, אויך זיין א בטלן, אויך זיין משוגע?

— אודאי! ווער דען? די שטייג איז משוגע? די שטייג איז א יתום?

— רבונו של עולם! ווער בין איך פארט?

2.

עס קומט אין בית־המדרש אריין וואלף סוחר.

בערעל חנה'טשעס דערזעהט איהם, און אנטלויפט אן א זייט. וואלף סוחר וואשט די הענט, ווישט אפ אן דער פאלע, נעמט ארויס פון דער שאנק א ספר און זעצט זיך אריינקוקען. בערעל חנה'טשעס לאזט פון איהם קיין אויג נישט אראפ...

— ווער איז ער? — פרעגט ער זיך און ענטפערט זיך באלד:

— וואלף סוחר! — ער גיט זיך דערביי א שטארקען קניפ אין באק אריין...

— בהמה! חמור! וואלף סוחר איז אזוי ווי בערעל חנה'־טשעס! אזוי הייסט ער; נאר ווער איז ער?... צי איז ער איינער. צוויי, צי דריי? וויפיעל פייגעלעך פישטשען אין זיין שטייג, פאר־שטעהסט דו, וואיטעק!?

ער האט זיך נאך שטייפער צוגעצויגען דעם קאפ.

— לאמיך קלערען....

— אצינד איז ער איינער, איין וואלף סוחר... ער זיצט און לערענט! פארטיפט, ער זעהט מיך נישט. ער לערענט אודאי נדרים, זיין פרק, מעהר קאן ער נישט... אצינד איז א קונח קונם

קונס... אצינד איז ער א „לשון שבדו חכמים“. אצינד ווייס איך וואס ער איז, א פרק נדרים... דערנאך? דערנאך וועט וואלף סוחר אראפגעהן אין גאס אריין, וועגן תבואה אויף א פאלשער וואג. אפנארען גאנץ קרויז פוילען און אהיים גיהן געבען דעם ווייב, דער ארעמער, דערשלאגענער, טויבע, צוועלף פעטש מיט פיער דושאך! זעהסט דאס לעמעלע, בערעל חנה׳טשעס! זעהסט דאס שעפעלע, זעהסט, ווי עס קנייטשט איין דעם שטערן, זעהסט די פרומע אויגעלעך, זעהסט, זעהסט! און די שוטה, דו בערעל חנה׳־טשעס, דו חמור, ווילסט מיר איינרעדען, אז דאס איז דער אייגע־נער גנב פון גאס, דער אייגענער רוצח פון דערהיים? ניין, בערעל חנה׳טשעס! מיר וועסט דו דאס נישט איינרעדען! ניין, ניין! — נישט אזוי קוקט א גנב, נישט אזוי זעהט אוים א רוצח!... שוטה!...

— איך זאג דיר, בערעל חנה׳טשעס, אז עס זענען דא דריי וואלף סוחר׳ס... איינער איז א לעמעלע, א פרום לעמעלע, וואס זיצט און לערענט נדרים און וועט אויף יענער וועלט אויך לערנען נדרים, און טאקע מיט׳ן רבונו של עולם׳ס פירוש... דער צווייטער — איז א גנב און וועט דארטען אויך כאפען פון די טעלער; דער דריטער איז א רוצח, וואס הרג׳עט דאס ווייב מכות רצח...

— א רחמנות אויף איהר!... עס שניידט מיר ביים הארץ. אפט חלומ׳ט זי זיך מיר... זי בעט מיך אמאל, ביינאכט אין שלאף, איך זאל איהר העלפען... דאס הייסט: זי בעט נישט מיט׳ן מויל, זי רעדט נישט, חו״ש, א אידישע טאכטער רעדט נישט מיט א מאנספערשויז... נאר זי קוקט אויף מיר מיט אזא... מיט עפעס אזא... מין קוק...

— רבונו של עולם! קוקען מעג זי דאך! זי מעג קוקען אויף א מאנספערשויז!...

— כא, כא, כא! איך א מאנספערשויז... וואלף סוחר איז א מאנספערשויז, פוילען זאל ער, וואלף סוחר! איך בין איהם א שונא אויפ׳ן לעבען. איך האב ביי איהם א טאג; נאר א שונא בין איך איהם! שנאת חנם טאקע, נאר א שונא... איך וואלט איהם גע־שטאכען! יא!... נאר נישט דעם וואלף סוחר, וואס זיצט און לע־רענט, אפילו דעם גנב נישט, נאר דעם רוצח! איהם וואלט איך גע־שטאכען... איך אליין קאן נישט, איך אליין האב נישט צו שאפען. איך בין נאר א שטייגעל... איך האב אפילו א קניפיק, א שארפען

קניפיק, נאר א שארפען, מען קאן מיט איהם נעגעל שניידען, א קאפ גאלען...

— איך מאך מיר אפילו קיין לאמטערען נישט, ווייל עס איז מיר א שאד דער קניפיק, ער זאל נישט שטומפיג ווערען...

דאך איך אליין קאן נישט... מען דארף, עס זאל מיר עמיץ הייסען; עפעס א בת־קול, עפעס איינער, אפילו זרח מלמד! זאל ער אליין מיר הייסען! ווער שמועסט, ווען זי זאגט מיר, אזוי שטיל, ביינאכט אין חלום; נאר זי וועט נישט זאגען, א אידישע טאכטער וועט נישט זאגען. חס ושלום! איך וואלט זי פיינט גע־האט, זי זאל מיט מיר רעדען.

— אזוי איז בעסער, קוקען זאל זי, און שטענדיג, און א גאנצע נאכט; ביי טאג קאן נאך עמיץ דערזעהן. חס ושלום! עס איז גענוג יעדע נאכט...

— א! ווי שעהן וואלט עס געוועזען! איך וואלט ארויסגע־נומען דעם קניפיק, איבערגעגאנגען די כאלעווע, איין מאל, צוויי מאל, דריי מאל, און כוך!...

— כא, כא, כא! עס וואלטען ארויסגעלאפען געדערעם און גע־דערעמלעך. כא, כא, כא! און בלוט, רויט בלוט... כא, כא, כא!

— ניין, וואלף סוחר, נדרים־לערנער, נישט דיך מיין איך! יענעם, יענעם, דעם רוצח... גארנישט דיך!

— הערסט, בערעל חנה'טשעס, ווען דו ביסט א מענש, ווען דו ביסט נישט קיין יתום, קיין בטלן, קיין משוגע'נער, קיין חקרו, וואלט שוין אלץ גוט געוועזען... טייבעלע וואלט אפילו געוויינט, זי וואלט דאך געווארען אן אלמנה, נאר איך וואלט איהר אין חלום געזאגט: טייבעלע, געגוג, דו האסט צוויי מאנען, איינער גנב'עט, דער צווייטער זיצט און לערענט, וואס טויג דער דריטער? ווילסט דוקא דריי? דוקא מען זאל דיך, טייבעלע, שלאגען, דוקא דו זאלסט וויינען גאנצע טעג און גאנצע נעכט...

— און אפשר איז ער פארט נאר איינער?...

— בערעל חנה'טשעס! דריי זענען זיי, לאמיר זיך וועטען! קום אומישנע, ווייל ער זיצט דא און לערענט, קום איז גאס ארייז.

וועסט דו זעהן, ווי יענער גנב'עט דערווייל אין גאס... דערנאך ווי ער שלאגט, קום! וועסט זעהן!...

ער הויבט זיך אויף, לויפט אויף די נעגעל צו דער טיר, שלעפט ארויס דעם שליסעל און פארמאכט פון יענער זייט...

3.

ער קומט צוריק, בלאס און אין כעס...

— זיי האבען זיך באהאלטען, די גנבים! וואס האבען זיי צו טון? עס איז היינט נישט קיין טארג! עפעס א יום־טוב, עס הענגען פעהנער, מען קאן נישט גנב'ענען... טייבעלע איז נישט אין דערהיים... זי האט געמוזט געהן צו א שכנה. די טיר איז צו... זיי האבען זיך אפשר ביידע באהאלטען! איך האב אריינגעקוקט דורכ'ן פענסטער. אונטער'ן בעט, האט זיך מיר געדאכט, ריהרט זיך עפעס. אויף דער פאדלאגע האט זיך דער שאטען געהוידעט, געווארפען, געצאפעלט! א קשיא אויף א מעשה, ער זיצט דא און לערענט, און זיי ליגען אונטער די בעטען... וואו דען זאלען זיי ליגען! —

— און וואלף סוחר, דער תם, דער נדרים־לערנער האט אפילו נישט געהערט, אז איך האב אויף און צוגעשלאסען די טיר! ער איז אזוי פארטיפט אין לערנען!

— און אפשר לערענט ער גארנישט? אפשר זיצט דא דער גנב און וויל אפנארען מיך מיט'ן רבונו של עולם?

— וואלף! — רופט ער איהם פלוצלונג.

— וואס איז?

— גארנישט!

— בטלן!

אין א מינוט שפעטער.

— וואלף!

— וואס איז?

— איך האב א קניפיקעל!

— וואויל דיר!

— ווילסט זעהן?

— ניין!

— דארף מען נישט!

אין א פאר מינוט ארום:

— וואלף!

— וואס?

— דו לערענסט, צי דו מאכסט נאר אזוי?

— וואס געהט עס דיך אן?

— איך דארף נויטיג וויסען, כ׳לעבען, נויטיג!...

— שטיל, משוגע!

און נאך א פאר מינוט:

— וואלף!

— וואס איז?

— וויפיעל ביסט דו?

וואלף סוחר ווערט בייז, מאכט צו די גמרא און געהט ארויס פון בית המדרש; בערעל חנה׳טשעס בלייבט אליין.

— צי האב איך גערעדט מיט וואלף׳ן? און וואס האב איך מיט איהם אזוינס גערעדט? וואס איז ער אנטלאפען? ווי ביז איך ארויסגעגאנגען? הא? וואס טוט ביי מיר אין האנט דאס קני־פיקעל?

ער וואונדערט זיך שטארק, און נאך מעהר, בפרט, אז ער דערזעהט, אז ער האט זיך דורכגעשניטען די באלעווע. ער ווערט בייז.

— בערעל בטלן! דו אליין האסט צושניטען דיין באלעווע! דו האסט אנדערע באלעוועס? טייבעלע וועט דיר ווייטער שענקען א פאר שטיוועל? זי האט וועניג געלעזט פאר יענע שטיוועל! זעהסט דו, בטלן, זעהסט דו, משוגע, זעהסט, עס איז עמיץ אין דיר און נישט דו! זעהסט?

— לאמיר נאר אליין זעהן, ווי דו זעהסט אויס, חמור, וואס לאזט זיך די שטיוועל צושניידען! לאמיך דיך אנקוקען, בטלן!

ער לויפט צום כיור, כאפט די שמאטע אראפ פון קאפ און הויבט אן רייבען און פוצען דאס מעש.

— איך זעה דיך שוין אביסעל, בטלן, —ווארט, ווארט, איך וועל דיך נאך בעסער זעהן. איך וועל דיין גאנץ טרפה פרצוף זעהן. דיין חמור־קאפ!...

ער לאזט זיך אראפּ אויף די קני און רייבט מיט'ן גאנצען כח. ער בלייבט דאך פלוצלונג שטעהן.

— ווער פוצט דעם כיור? ווער? איך? איך האב כח? איך האב דען היינט געגעסען, נעכטען געגעסען? וואס איז היינט? דינסטאג! מאנטאג און דינסטאג האב איך דאך נישט קיין טעג. ווער רייבט?!

ער האט זיך צוריק צוגעכאפּט צו דער ארבייט.

— זאל רייבען ווער עס וויל, איך, צי דער פויגעל, צי די טויב. דער יצר הרע, צי דער יצר־טוב, נאר דיין בטלנ'יש טרפה פרצוף מוז איך זעהן! באלד, באלד! און אויף אמאל!

ער פארמאכט די אויגען און רייבט ווייטער א ווײלע מיט כח. דערנאך עפענט ער די אויגען און דערזעהט זיך.

— כא, כא, כא! אזוי זעה איך אויס, א מת, א ריינער מת! צו נעמען אויף דער טהרה־ברעט, צו לעגען שערבלעך אויף די אויגען!

— זעהסט, טייבעלע, ווי איך זעה אויס! זעהסט! און אזוי זעה איך אויס, ווען דו דערלאנגסט מיר אלעמאל א שטיקעל ברויט... אנישט, ווי וואלט איך נאך אויסגעזעהן?

ער פארטראכט זיך, און דערמאנט זיך ווייטער.

— א מת! דאס בין איך, יא, יא! דאס איז בערעל בטלן, בערעל יתום, בערעל משוגע! אט דאס! דאס! און ווער בין איך פארט?

ער קוקט אויפ'ן כיור און קוקט אויף זיך.

דארטען זעהט מען נישט די צוריסענע באלעוועס! וואונדערט ער זיך און ווערט בייז.

— א מכה דיר! — שרייט ער פלוצלונג אויס — א מכה דיר, דו ביור־מענש! דו דארפסט אויך האבען צוריסענע באלע־וועס! אז איך האב, דארפסט דו אויך האבען!

ער האט זיך אראפּגעלאזען מעהר אויף דער פּאדלאגע, אנגע־שפּארט דעם קאפּ אויף דער ערד און ארייגעשטופּט די פיס אין כיור.

— איך זעה נישט, נאר דו האסט, דו האסט צוריסענע בא־לעוועס! זעהסט!... אויפצוהויבען זיך איז איהם שוין שווער. עס האט זיך איהם געדאכט, אז דער מענש אינ'ם כיור האלט איהם

צו ביי די פיס; ער האט זיי דאך אפגעריסען, אויפגעהויבען זיך. אביסעל פארוואונדערט, אביסעל דערשראקען.

— ביור־מענש! בטלן! — האט ער זיך גערייצט און פארט מורא געהאט צו קוקען אין ביור אריין. ער איז צוגעלאפען צום אויווען, אנגענומען אויף די הענט קאלך און פארשמירט דעם ביור.

ליג דארט אין דער קרענק, קוק נישט ארויס!

קאפ האט איהם אנגעהויבען שטארק וועה טון און די פיס האבען איהם געבראכען. ער האט זיך ווייטער פארטראכט.

— לאמיך נאר עפעס דערמאנען...

— אצינד טוט מיר וועה דער קאפ... אז דער רוצח שלאגט טייבעלען טוט מיר וועה דאס הארץ... עס ברעכען מיר די פיס. אז איך גיב מיר א קניפ אין באק, פלאמט מיר די באק, ווייל איך האב א באק, איך האב הענט און פיס, איך האב א קאפ מיט א הארץ און האב אפשר א נשמה אויך — אלץ האב איך. נאר וואס בין איך אליין? נישט די באק, די פיס, נישט דאס הארץ, נישט דער קאפ, נישט די נשמה. וואס דען? גארנישט...

— איך זאל מיך קאנען עצמו מאבד לדעת זיין, און אליין זעהן, וואס עס וועט זיין, וואס עס וועט בלייבען, אז עס וועט אוועקפאלען דער קאפ, די הענט, די פיס, די באקען, די צוריסענע באלעוועס... דאמאלט וואלט איך אפשר עפעס געוואוסט? צי וואלט נישט א יושר געוועזען צו פרואווען...

— ווען זי זאל נאר הייסען! אפשר וואלט איך עס ביי איהם געפרואווט?

וואָס הייסט „נשמה“.

1.

איך געדענק ווי אין א חלום, אז עס האט זיך ביי אונז אין שטוב ארומגעדרעהט א קליין דאר אידעל מיט א שפּיציגען בערדעל, וואס פלעגט מיך אלעמאל ארומנעמען און קושען.

דערנאָך, געדענק איך, איז דאס אייגענע אידעל קראנק גע־לעגען אין בעט, ער האט זעהר געקרעכצט און די מאַמע איז גע־שטאנען און געהאקט זיך אין קאָפּ אריין.

אַמאָל כאַפּ איך מיך אויף ביינאכט און דערזעה א פולע שטוב מיט אידען; פון דרויסען הער איך א יאָמערליך געוויין... איך האָב מיך שטארק דערשראָקען און אנגעהויבען שרייען.

עס איז צוגעקומען צו מיר איינער פון די אידען, ער האָט מיך אנגעטאָן און אוועקגעפיהרט צו א שכן שלאָפען.

דעם אַנדערן טאָג האָב איך די שטוב נישט דערקענט: אויף דער ערד איז געלעגען אנגעשיט שטרוי, דער שפּיגעל אויף דער וואנט — איבערגעדרעהט, דער הענגעל־לייכטער פארהאנגען מיט א טישטוך, און די מאַמע איז געזעסען אין די זאָקען אויף א קליין בענקעלע אויף דער ערד...

אז זי האָט מיך דערזעהן, האָט זי ארויסגעלאָזט א שרעקליך געוויין, און האָט אָנגעהויבען שרייען: „דער יתום, דער יתום!“...

אויפ'ן פענסטער האָט זיך געברענט א קאָגעניק, דערנעבען איז געשטאַנען א גלאָז וואסער און געהאנגען אַ שמאַטע...

מען האָט מיר געזאָגט, אז מיין טאַטע איז געשטאָרבען; אז זיין נשמה וואַשט זיך אינ'ם גלאָז וואסער און ווישט זיך אָפּ מיט

דער ליינוואנט... אז אויב איך וועל זאגען ערנסט קדיש, וועט זי פליהען גלייך אין הימעל אריין.

און מיר האט זיך פארגעשטעלט, אז די נשמה איז א פויגעלע...

2.

איינמאל האט מיך דער באהעלפער אפגעפיהרט אהיים. לעבען אונז זענען דורכגעפלויגען גאנץ נידעריג, עטליכע פייגעל.

— „נשמה'לעך פליהען, נשמה'לעך פליהען!“ האב איך מיר צוגעזונגען.

דער באהעלפער האט זיך אומגעקוקט.

— געה דו, נאר, — מאכט ער צו מיר — דאס זענען פייגעל. פראסטע פייגעל!

דערנאך האב איך געפרעגט די מאמען: ווי אזוי ווייסט מען דעם חלוק פון א נשמה ביז א פראסט פייגעלע?

3.

אז איך בין אלט געווארען פיערצעהן יאהר, האב איך שוין געלערענט גמרא מיט תוספות, מיט מהרש"א, און [illegible] ביי „זרח קנייפ“.

עד היום ווייס איך נישט, צי האט ער טאקע אזוי געהייסען, צי האבען עס איהם די תלמידים דעם צונאמען געגעבען, ווייל ער פלעגט קנייפען אהן רחמנות.

און ער פלעגט נישט ווארטען ביז מען וועט פארדינען א קניפ; ער פלעגט צאהלען פאראויס. „דערמאן מיך, זאגט ער, וועל איך דיך אפּשלאגען!“

דערצו איז ער געוועזען מוהל, געהאט א שפּיציגען פריעהנאגעל, און יעדער קניפ האט צוגעשלאגען צום הארץ.

און ער פלעגט זאגען: „וויין נישט, וויין נישט אומזיסט! איך קנייפ דאך נאר דיין גוף! וואס שאדט דיר! אז די ווערים אין קבר וועלען האבען ווייניגער צו עסען?“

און דער גוף, זאָגט זרח קנייפּ, איז טאַקע נאָר עפר ואפר. אַ והא ראיה: רייב איין האַנט אָן דער אַנדערער וועסט דו זעהן!

און מיר האָבען געפּרואווט און טאַקע געזעהן בחוש, אַז דער גוף איז עפר ואפר.

— און וואָס איז די נשמה? — האָב איך געפרעגט.

— אַ רוחניות! — האָט מיר דער רבי געענטפערט.

4.

זרח קנייפּ האָט פיינט געהאַט שנאת מות זיין ווייב די רבי'־צין; פאַר דאָס איז שפּרינצע, די בת יחידה זיינע, געווען ביי איהם איין אויג אין קאָפּ.

מ י ר ווייטער האָבען פיינט געהאַט שפּרינצע'ן, ווייל זי פלעגט אונז צוצו'מסר'ן צום פאָטער, און — ליעב געהאַט די רבי'־צין, וואָס פלעגט אונז פאַרקויפען אויף קרעדיט באַבעס מיט אַר־בעס און נים איינמאָל מציל זיין פון רבי'נס הענט.

דער גרעסטער חשוב ביי דער רבי'צין בין איך געווען. איך פלעג קריגען דעם גרעסטען צולאָג, און ווען דער רבי האָט זיך גע־נומען צו מיר, פלעגט זי שרייען: „רוצח, וואָס ווילסט דו פון יתום, זיין טאַטענס נשמה וועט זיך אָן דיר נוקם זיין!"

דער רבי האָט מיר אָפּגעלאָזט און די רבי'צין האָט געלעזט מיין חלק.

איינמאָל, געדענק איך, ווינטער ביינאַכט, בין איך אַהיים גע־קומען פון חדר אַזוי צוקניפּען און פון פראָסט אַזוי דורכגענומען, אַז די גאַנצע הויט האָט אויף מיר געשטאַרט.

דאַמאָלט האָב איך אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל און האָב יעמערליך געוויינט און געבעטען: „טאַטישי! זיי זיך נוקם אין זרח קנייפּ!... רבונו של עולם, וואָס וויל ער פון מיין נשמה האָבען?!"

אַז ער קנייפּט נאָר דעם גוף, האָב איך פאַרגעסען!

אין אדם נתפס על צערו!

5.

דאָך, אז זרח קנייפ האט אמאל אין א „יומא דפגרא“ פאר־מאכט די גמרא און גענומען זיך צו דערצעהלען מעשיות, איז ער גאר געווען אן אנדער מענש.

ער האט אראפגעלעגט דעם ספאדעק, געבליבען זיצען אין די גרויסע פעדערען (קיין יארמולקע האט מען נישט ארויסגעזעהן). ער האט אויפגעקנעפעלט די סטראקעס, אויסגעגלייכט דעם שטערן, די ליפען האבען איהם געשמייכעלט, און דער קול איז אויך גאר אנדערש געווארען.

געלערענט האט ער מיט'ן הארטען, גראבען, בייזען קול, מיט וועלכען ער פלעגט רעדען צו דער רבי'צין; מעשיות דערצעהלט — מיט דעם אייגענעם ווייכען, דינעם, גוטען קול, מיט וועלכען ער פלעגט זיך ווענדען צו שפרינצען, צו „דער טייערער נשמה“.

און מיר פלעגען זיך ביי איהם שטענדיג בעטען ווי ביי א גזלן. ער זאל אונז דערצעהלען א מעשה. מיר האבען נישט געוואוסט, אז זרח קנייפ קאן נישט מעהר ווי א י י ן פרק „איזהו נשך“. מיט וועלכען ער הויבט אן און לאזט אוים דעם זמן, און מ ו ז שטוקעווען מיט מעשיות, בפרט א ווינטער־זמן, וואס איז אהן ימים־טובים! מיר נאראנים פלעגען פאר יעדער מעשה צאהלען מיט באבעס און מיט ארבעס, און איינמאל זיך צונויפגעלעגט פאר שפרינצען אויף א רויטען בארכענעם שפענצער.

פאר דעם בארכענעם שפענצער, האט אונז זרח קנייפ דער־צעהלט, ווי אזוי דער רבונו של עולם קלייבט אוים פון זיין אוצר א נשמה און בלאזט זי אריין אין א גוף.

און איך האב מיר פארגעשטעלט, אז ביים רבונו של עולם איז אוצר זענען אויסגעלעגט די נשמות, ווי די סחורה ביי מיין מאמע אין געוועלבעל, אין אלערליי שאכטלען, רויטע, גרינע, ווייסע, בלויע... און ארומגעבונדען מיט שטריקלעך.

6.

— און אז גאט — דערצעהלט דער רבי — קלייבט אוים א נשמה, און איז גוזר אויף איהר, זי זאל אראפּגעהן אויף דער זינדיגער וועלט, ציטערט זי און וויינט...

דערנאך קומט צו איהר א מלאך אין דער מאמעס בויך אריין און לערענט מיט איהר אוים כל תורה כולה. נאר אז עס קומט די רעכטע צייט, גיט איהר דער מלאך א שנעל אין דער נאז און זי פארגעסט צוריק דאס לערנען.

— דעריבער — זאגט דער רבי — האבען אלע אידישע קינדער צושפּאלטענע אויבערשטע ליפּען...

דעם אייגענעם טאג פארנאכט האבען מיר זיך געגליטשט הינטער דער שטאדט און איך האב דערזעהן, אז די שקצים: יאנטעק, וואיטעק און יאשעק האבען צושפּאלטענע אויבערשטע ליפּען גלייך מיט אונז.

— יאשעק! — האב איך מיר איינגעשטעלט דאס לעבען און געפרעגט: „טי טאקזשע מאש דושע?“

— א טאביע, פּשא דושא, צא דא טענגא? — האב איך געהאט א קלארע תשובה.

7.

חוץ ביי א מלמד, האב איך מיך געלערענט ביי א לעהרער שרייבען.

דעם לעהרער האט מען געהאלטען אין שטאדט פאר א גרויסען אפּיקורס און די שכנים האבען זיך נישט געמישט מיט זיינע כלים.

ער איז געווען אן אלמן, און מען האט נישט געגלויבט, אז גיטעלע, זיין טאכטער, א מיידעל אין מיינע יאהרען, זאל קאנען גוט כשר מאכען פליישׁ.

ער איז אבער געווען א גרויסער מושלם, און מיין מאמע האט געוואלט, אז איהר בן יחיד זאל קאנען שרייבען.

— איך בעט אייך זעהר, ר' לעהרער, — האט זי געזאגט, —

איהר זאָלט מיט איהם נישט לערנען קיין שום אפּיקורס'ישע זאַ־כען: קיין תנ"ך, קיין פּסוק, נאָר לערנענט איהם אויס שרייבען אַ אידיש בריוועל, פּשוט א „שלום לאהובי" בריוועל.

און פונדעסטוועגען וויים איך נישט, צי דער לעהרער האָט געהאַלטען וואָרט.

אַז איך האָב איהם דערצעהלט די שאלה מיט די צושפּאָל־טענע ליפּען, איז ער אריינגעפאַלען אין אַ שרעקליכען כעס; ער האָט זיך ראַפּטום אויפגעשטעלט, אָוועקגעקאָפּעט מיט'ן פוס דאָס בענקעל און אַנגעהויבען אַרומשפּרייזען אין שטוב מיט אַ געשריי: „גראָבע יונגען, רוצחים, פלעדערמייז!"...

ער האָט זיך פאַמעליך באַרוהיגט, צוריק אַנידערגעזעצט, איי־בערגעווישט די פאַרלאַפּענע ברילען און מיך צוגעצויגען צו זיך:

— גלויב נישט, מיין קינד, — האָט ער מיר געזאָגט, — איז אַזוינע נאַרישע זאַכען! דו האָסט דיך גוט צוגעקוקט צו די שקצים אויף דער גליטש? ווי הייסען זיי?

איך האָב איהם געזאָגט די נעמען.

— נו, — פרעגט ער מיך, — צי האָט אי־נער פון זיי אַנ־דערע מאָדע אויגען? אַנדערע הענט און פיס, אָדער אַנדערע אברים ווי דו? צי לאַבען זיי נישט מיט דיר גלייך? און אַז זיי וויינען, גיסען זיך ביי זיי אַנדערע מאָדע טרערען ווי ביי דיר? פאַרוואָס זאָלען זיי נישט האָבען קיין נשמה גלייך מיט דיר? אַלע מענשען זענען גלייך. גלייכע קינדער, איין גאָט איז זייער טאַטע. איין ערד איז זייער לאַנד! אמת, אַז היינט האָבען זיך די פעלקער איינס דאָס אַנדערע פיינט, יעדעס פאָלק רעדט זיך איין, אַז ער איז די קרוין פון אַלע פעלקער, אַז נאָר איהם האָט גאָט אין זינען; נאָר מיר האָפען, אַז עס וועט קומען אַ בעסערע צייט, אַ בעסערע, ליכ־טיגערע צייט, ווען אַלע מענשען וועלען דערקענען איין גאָט, איין געזעץ, ווען עס וועט מקוים ווערען אונזערע הייליגע נביאים'ס ווער־טער, אַז עס וועלען אויפהערען אַלע מלחמות, פאַרשוואונדען ווע־רען קנאה־שנאה, אַלע וועלען דינען איין בורא עולם, און עס וועט זיין ווי דער פּסוק זאָגט: כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים!...

דעם פּסוק האָב איך געדענקט פונ'ם „ויהי בנסוע" אין דאַוו־נען.

דער לעהרער האט נאך לאנג גערעדט, נאר איך האב שוין וועניג וואס פארשטאנען; איך האב נישט געקאנט גלויבען, אז א „גוי האט אויך שכל", אז אלע מענשען זענען גלייך! איך האב געוואוסט, אז דער לעהרער איז אן אפיקורס; ער גלויבט נישט אפילו אין גלגול, כאטש איך האב אליין געזעהן, נאך פראדעל מופקרת'ס טויט, ווי עס האט זיך ארומגעדרעהט א שווארצער הונט אויפ'ן דאך פון הויז, וואו זי האט געוואוינט.

אויך האט ער זיך געשניטען די נעגעל נישט איבערגעהי־פערט, קיינמאל נישט צוגעשניטען קיין עדות און אזוי ארויסגע־ווארפען דורכ'ן פענסטער!

איך וואלט שוין לאנג אנטלאפען פון איהם, איך וואלט אויס־געזאגט דער מאמען, אז ער רעדט „על השם ועל משיחו", ווען נישט...

איהר טרעפט שוין אודאי, וואס און ווען איך מיין...

8.

נאר דאס איז מיר אין קאפ אריין, אז עס וועט קומען א צייט, ווען די אומות העולם וועלען קומען צו אונז לערנען תורה, און דאס האט באדארפט צו זיין היינט־מארגען.

ביי אונז זענען דאמאלט געוועזען שוין אמת'ע משיח'ס צייטען: מען האט געפונען דארויף א שטארקען רמז אין דניאל און א זי־בערען לפ"ק; מען האט געוויזען עפעס א זוהר מיט א מדרש הנעלם, מען האט אויך פון אויער צו אויער דערצעהלט, אז דער קאזעניצער האט אויפגעהערט צו זאגען תחנון. אויך איז געווע־זען א קלארע ידיעה פון ארץ ישראל, אז ד א ס יאהר האט זיך נישט געוויזען קיין פוקס לעבען כותל מערבי.

און מען האט זיך טאקע געריכט אלע טאג אויף משיח בן יוסף'ן. קהל האט זיך געלאזט קאסטען און איינגעהאלטען די פאדאטקעס; אז משיח וועט קומען, ווער וועט געדענקען אזא קליי־ניגקייט צוריק צו מאנען!

דעם ערגסטען סוף האבען געהאט די ווייבער. נאך פאר־א־יאהרען זענען איינגעפאלען די טרעפ פון מקוה. א צעהן מאל האט

מען נישט געלאזט „אויסנעמען“, איידער מען האט צוזאמען גענר־מען געלט אויף ניי געהילץ. נו, עס ליגט שוין, בה"ש, גרייט. עס איז אבער פארט א שאד צו דינגען א בעל מלאכה, אז עברה די פאר קערבלער!

און איך בין זיכער געווען, אז אין א קורצער צייט וועט דער אייגענער יאשעק, וואס איז מיר נעכטען אונטערגעלאפען אויף דער גליטש, בשעת איך האב געמאכט „א שוסטער“, וואס דורך איהם האב איך שיער נישט האלז און לייב צובראכען; דער איי־גענער וואיטעק, וואס ווייזט מיר אלע מאל א חזיר־אויער, און דער אייגענער יאנטעק, וואס צעהלט אונז: ראז, דווא, טשי — אז אלע דריי וועלען קומען צו מיר בקידה והשתחויה פרעגען א דין, למשל: פון מוקצה!

און איך, רחמן בן רחמנים, וועל זיי נישט געדענקען זייער שלעכטס, וואס זיי האבען מיר געטאן; איך וועל זיי זאגען. איך וועל זיי מקרב זיין און אויסזאגען דעם סוד פון דער אייזערנער מיט דער פאפירענער בריק; אנזאגען זיי הזהר והזהר, אז זיי זא־לען זיך נישט דערוועגען צוצוגעהן צו דער אייזערנער בריק. אמ־בעסטען, האב איך מיך געטראכט, וואלט געווען, זיי זאלען זיך גאר האלטען פון דערווייטענס, אבי זיי זאלען ראטעווען זייערע נשמות...

9.

ערב ראש השנה האב איך געענדיגט „איזהו נשך“ און האב געפיהלט דעם טעם פון יציאת מצרים.

ר' יוזל, מיין נייער רבי, האט מען מיר געזאגט, קנייפט נישט, אפילו שלאגען, שלאגט ער נישט אומזיסט. רב יוזלען האב איך אלע מאל געזעהן ביים דאווגען. ער איז געווען א הויכער איד מיט גרויסע ברעמען, אז מען האט ביי איהם קיין אויג נישט ארויסגעזעהן. ער פלעגט טראגען אפען דעם קאפטען און פון אונ־טער דער לאנגער צוויי־שפיציגער ווייסער בארד האט פון ביידע זייטען ארויסגעשטארט דער טלית קטן. געגאנגען איז ער שטיל און שטיל האט ער גערעדט, גלייך אלץ וואלט געווען א סוד. דער־ביי האט ער גאנץ לאנגזאם ארויף און אראפ געשאקעלט מיט'

קאפּ, אויפגעהויבען די ברעמען, צוזאמענגעצויגען דעם שטערן, אַרויסגעשטעקט ביידע ליפּען מיט די וואנסען און אריינגעשטעקט ביידע הענט אין גארטעל אריין; יעדעס ווארט, האט זיך געדאכט, איז איינס פון די וויכטיגסטע זאכען, אז די רעד שטעהען טאקע ברומו של עולם.

ר׳ יוזל איז אמאל געוועזען א „משולח“ ביי איינעם פון די גרויסע גוטע אידען. עד היום האט ער פון רביים אין קאמיסיאן: פארשפּראכענעם בוימאויל, מטבעות, קמעות און שמירה׳לעך; ער איז דער ערשטער אין שטאדט אפּצושפּרעכען עין הרע׳ס, און אז דער רב איז נישט בקו הבריאה, זאגט ער פאר איהם שבת הגדול, ראש השנה, און מאכט אמאל א הספד. דער רב איז געוועזען אן אלטער שוואכער איד און רבי יוזל האט זיך געריבט „איבער הונדערט און צוואנציג יאהר“ זיין ארט צו פארטרעטען.

אחוץ דעם איז ר׳ יוזל געוועזען א באריהמטער בעל־תקיעה, און אז ער פלעגט מאכען די ברכה פאר תקיעות, האט טאקע, ווי זאגט מען, א פיש אין וואסער געציטערט.

און איך בין געווארען מלא גאוה, אז איך וועל זיין ר׳ יוזל׳ס תלמיד.

נאך פאר יום־כפור האב איך געהאט די געלעגענהייט צו רעדען מיט ר׳ יוזל׳ען וועגען דער נשמה.

די נשמה איז געווארען ביי מיר א מין אידעע פיקס, זי איז מיר נישט ארויסגעגאנגען קיין רגע פון די געדאנקען. דאס ערשטע האט מיר ר׳ יוזל ארויסגעשלאגען פון קאפּ די חבר׳קייט מיט די אומות העולם, און אריינגעשלאגען אין אמביציע מיט „אתה בחרתנו.“

„נישט אומזיסט, — האט ער געזאגט, — ליידען מיר גלות, בזוי בזיונות און אזוינע מכות, וואס שטעהען נישט אין דער תוכחה! מיר זאלען גלייך זיין מיט די אומות העולם, וואלטען מיר געהאט עולם הזה גלייך מיט זיי. דאס קינד, וואס דער טאטע האט ליעב — דאס שמייסט ער, עס זאל וועלען לערנען און אריינקומען אין אלע שערי בינה“...

— נאר אפילו ביי אונז אידען, — זאגט רבי יוזל, — זענען נישט אלע נשמות גלייך: עס זענען דא גראבע, פּראסטע נשמות, ווי זרח קנייפּ למשל. דיין לעהרער, דער אפּיקורס, האט א נשמה

בבחינת קרח; עס זענען פאראנגען נשמות גרויסע, גאר גרויסע: טייל קומען ארויס פון דער „התירה“ פון אונטער'ן כסא הכבוד; עס זענען פאראנען גאר, גאר נשמות עליונות בבחינת קמח סולת.

איך האב ווייניג פארשטאנען פון די בחינות און בפרט פון דער התירה פון אונטער'ן כסא הכבוד; איך האב נאר געוואוסט, וואס מען מיינט קמח סולת, און האב מיר פארגעשטעלט דעם חלוק פון נשמות, ווי צווישען ראזשאווע־מעהל, קארן־מעהל, ווייצען־מעהל און מעהל, וואס מען נעמט לכבוד שבת אויף חלה. די גרעסטע נשמות מוזען זיין מיט זאפרען און ראזשינקעס!

10.

— נאר דער עיקר, — זאגט ר' יוזל, — זענען יסורים.

— קיין איינציגע נשמה ווערט נישט פארלוירען, אלע מוזען צוריקקומען צו דער מדרגה, אויף וועלכער זיי זענען געוועזען, איי־דער זיי זענען אראפגעקומען אויף דער וועלט, און גערייניגט ווערען די נשמות נאר דורך יסורים; דער בורא עולם מיט זיין גרויס רחמנות שיקט אויף אונז יסורים, מיר זאלען זיך דערמאנען, אז מיר זענען נאר בשר ודם, א חרס הנשבר, א גארנישט און אז ער גיט א קוק אויף אונז, צופאלען מיר און ווערען בטל בעפרא דארעא... נאר אויף יענער וועלט רייניגט מען אויך די נשמות.

און ער האט מיר דערצעהלט, וואס מען טוט אלץ מיט די ארעמע נשמות אין די שבעה מדורי גיהנום...

11.

צווישען די ימים טובים האב איך געהאט מעהר צייט אומצו־קוקען זיך אין דערהיים. פאר סוכות איז געווען ביי אונז א וועש.

איינמאל, ביינאכט, האט זיך מיר גע'חלומ'ט, אז איך בין אויף יענער וועלט. איך זעה, ווי מלאכים שטעקען ארויס די הענט פון הימעל און כאפען ארויף נשמה'לעך, וואס קומען צוריק פון דער וועלט. די מלאכים קלייבען זיי איבער: גאר די ריינע, די

ווייסע ווי שניי, פליהען ווי טויבען ארויס פון די הענט, גלייך אין גן־עדן אריין. די ברודיגע — שיט מען אן א בארג, און דעם בארג ווארפט מען אריין אין ים הקרח, וואו עס שטעהען שווארצע מלאכים מיט פארשארצטע הענט און וואשען זיי. נאך דעם קאכט מען זיי ערשט איבער אין גרויסע, שווארצע טעפ,ביים פייער פון'ם גיהנום.

און אז מען דריקט אויס פון זיי דעם ברוד, און אז מען פרעסט זיי, הערט מען דאס געוויין פון די נשמות מסוף העולם עד סופו.

צווישען דער ברודיגער וועש דערקען איך דעם לעהרערס נשמה; זי האט געהאט זיין לאנגע נאז, זיינע איינגעפאלענע באַקען, זיין שפיציג בערדעל און האט געטראגען זיינע גרויסע בלויע ברילען, מען האט זי געוואשען, און זי איז וואס אמאל שווארצער געווארען...

און א מלאך האט אויסגערופען: „דאס איז דעם לעהרערס, דעם אפיקורס'ס נשמה!"... דערנאך האט דער אייגענער מלאך צו מיר געזאגט מיט כעס: אז דו וועסט געהן אין זיינע דרכים, וועט דיין נשמה אויך זיין אזוי ברודיג און מען וועט זי אלע נאכט אזוי וואשען, ביז זי וועט פארפאלען ווערען אויף כף־הקלע.

— איך וועל נישט געהן אין זיינע דרכים! — האב איך ארויסגעשריען פון שלאף.

די מאמע האט מיך אויפגעוועקט, אראפגענומען מיר די האנט פון הארץ.

— וואס איז מיט דיר, תכשיט מיינער? — האט זי געפרעגט, דערשראקען. — דו שווימסט דאך ארום אין שוויים!

— פאו, פאו, פאו! — האט זי מיך אפגעבלאזען.

— מאמע, איך בין געוועזען אויף יענער וועלט!

אין דערפריה האט מיך די מאמע גאנץ ערנסט געפרעגט, אויב איך האב נישט דארט דעם טאטען געזעהן? איך האב געזאגט: ניין!

— א שאד, א שאד! — האט זי באדויערט, — ער וואלט דיר אידאי עפעס אנגעזאגט פון מיינעטוועגען.

12.

וואָס קומט אַרויס, אַז דער לעהרער מאַכט חוזק אַפילו אויס חלומות! איהם צוליעב, נאָר מעהר גיטעלען צוליעב, האָב איך איהם געוואָלט ראַטעווען; איך האָב איהם דערצעהלט מיין גאַנצען חלום. ער האָט אָבער געזאָגט, אַז אַ חלום איז אַ נאַר; ער מאַכט זיך נישט פון אַזוינע זאַכען.

ער וויל מיר ברענגען ראיות פון תנ"ך און פון דער גמרא. אַז חלומות זענען פלעווערס, שישקעס און וואַנצען; איך פאַרשטעק מיר אָבער די אויערען מיט די קליינע פינגער און וויל נישט הערען.

איך האָב געזעהן באַשיינפערליך, אַז ער איז פאַרפאַלען, אַז זיין גזר דין וועט זיין ביטער, אַז איך דאַרף איהם וויכען ווי אַן עפּוש, אַז ער וויל אומברענגען מיין נשמה — מיין יונגע נשמה!

וואָס קומט אָבער אַרויס? הונדערט מאָל האָב איך מיר צו־געזאָגט, אַז איך וועל אַלץ דערצעהלען דער מאַמען, און האָב קיין איינציג מאָל נישט געהאַלטען וואָרט.

אַסך מאָל האָב איך שוין געהאַט אָפּען דאָס מויל צו זאָגען — האָט זיך מיר אָבער אַלץ געדאַכט, אַז גיטעלע שטעהט הינטער דער מאַמעס פּלייצעס, פאַרשפּרייט צו מיר איהרע דראַבנע הענטלעך, ווינקט צו מיר מיט די גרויסע אויגען: „ניין! בעט זי זיך, ניין! זאָג נישט!“

און דאָס געבעט אין איהרע אויגען איז שטאַרקער פאַר מיין פרומקייט. איך פיהל, אַז נישט נאָר אין פייער און וואַסער, נאָר אין גיהנום אַריין וואָלט איך מיך פאַר איהר געוואָרפען.

און עס איז מיר דאָך געוועזען אַ גרויסע שאַד: די מאַמע און אַלע מיינע מלמדים האָבען געגלויבט באמונה שלמה, אַז פון מיר וועט אַמאָל אַרויסוואַקסען עפּעס גאָר אַ גרויסע זאַך...

13.

איך בין פּטור געוואָרען זרח קנייפ מיט זיין פריעה־נאָגעל. עס איז מיר דאָך נישט בעסער געוואָרען.

איך בין שוין אלט געוועזען זעכצעהן יאהר. שדכנים האבען שוין געריסען ביי דער מאמען די פּאלעס און איך האב נאך געהאט א קינדישע טבע אראפּצוכאפּען וואקס מוצאי יום כפור פונ׳ם שלחן און צו קנעטען אין חדר אונטער׳ן טיש.

דער שמש פלעגט מיר זיין דערפאר אַ שונא אויפ׳ן לעבען. און איך האב געהאט דערפאר צרות אין חדר.

— וואו האלטסט דו? — פרעגט ר׳ יוזל.

איך בין פארטראכט און לעג אויף דער גמרא די גאנצע האנט: אלע פינף פינגער מיט׳ן שטיק וואקס.

ר׳ יוזל איז בלאס געווארען פאר כעס. ער עפענט דאס שופּ־לעדעל, נעמט ארויס א דין שטריקעל און בינדט מיר צוזאמעןביידע גראבע פינגער און אזוי שטייף, אז עס האט מיך אנגעכאפּט ביים הארץ.

נישט דאס נאך האט ער געמיינט.

ער איז צוגעגאנגען צום בעזעם און האט גאנץ לאנגזאם אויס־געקליבען און ארויסגעריסען א ווייך דין ריטעל. מיט דעם רי־טעל האט ער מיך געשמיסען איבער די צוזאמענגעבונדענע הענט... ווי לאנג? מיר האט זיך געדאכט, עס דויערט אייביג. און א וואונ־דערליכע זאך, איך האב די יסורים מקבל געוועזען באהבה; איך האב אין זין געהאט, אז דאס שיקט דער רבונו של עולם אויף מיר יסורים, איך זאל תשובה טון און נישט מעהר געהן צום לעהרער.

אז די הענט זענען מיר שוין גוט געשוואלען געווארען און די הויט איז אנגעלאפען מיט אלערליי קאלירען, האט ר׳ יוזל אוועק־געלעגט דאס ריטעל און געזאגט: גענוג! מעהר וועסט דו שוין קיין וואקס נישט קנעטען!

איך האב פונדעסטוועגען ווייטער געקנעטען.

איך האב געהאט דאס גרעסטע פארגעניגען דערפון, אז איך האב געמאכט פונ׳ם וואקס וואס איך וויל. איך האב געפיהלט, אז איך האב איבער עפּעס צו שאפען.

איך פלעג אויסקנעטען א קאפּ פון א מענש, דערפון געמאכט א קאץ אדער א מייזעל, דערנאך האב איך ארויסגעצויגען פון די

זייטען פליגעל, געשפּאַלטען דעם קאָפּ אויף צווייען און עס איז אַרויס א קרוין־אַדלער. נאָר דערנאָך האָב איך פון ביידע קעפּ און ביידע פליגלען געפלאָכטען א קוילימש אין פירען.

איך אליין בין אָבער אויך געוועזען אזא שטיק וואַקס... מיר האָט געקנעטען ר' יוזל, דער לעהרער, די מאַמע און ווער עס האָט נאָר געוואָלט. גיטעלע האָט מיך צוגאָסען!...

14.

מען האָט מיך געקנעטען ווי וואַקס, נאָר מיר האָט עס וועה געטאָן!

איך געדענק גאַנץ גוט, אז עס האָט מיר וועה געטאָן; נאָר פאַרוואָס? וואָס איז גראַד מיך אנגעגאַנגען די נשמה?

מיינע חברים האָבען פון מיר געלאַכט, זיי האָבען מיר א נאָמען געגעבען „נשמה יונג", און ווי נאַריש דער נאָמען איז געוועזען, אזוי פיעל צרות האָב איך פון איהם געהאַט.

איך בין פאַרטראַכט, איך קלער, וואָס מיין סוף וועט זיין. ווען איך וועל שוין כח האָבען מיך אויסצורייסען פון שטן'ס האַנט; איך רעכען מיך אָפּ מיט מיין אייגענער נשמה, איך זאָג איהר מוסר, איך זידעל זי... ראַפּטום גיט מיר איינער א שנעל אין דער נאָז: „נשמה יונג!" — איך וויל פאַרגעסען אין מיינע צרות, פאַרטיף מיך אין א וועלט־קשיא, שפּאַן צוזאַמען א שווערען תוספות מיט א האַרבען רמב"ם, בראָק איין א „פני יהושע" און מיש אויס מיט'ן „תומים"; איך בין שוין גאָר אויף אַן אַנדער וועלט: אוים לעהרער, אוים גיטעלע, אוים נשמה... עס הויבט זיך שוין אָן צוזאַמענצושרייפען אינ'ם מח, אָט פאַל איך שוין אויף דער המצאה, דאָס ריבטע וואָרט ליגט מיר שוין אויף דער שפּיץ צונג — ראַפּטום גיט מיר עמיץ א פייף אין אויער אַריין: „נשמה יונג!"; עס הילכט, אין מח פּלאַצט עפּעס, אוים רמב"ם, אוים תוספות, אוים פני יהושע, אוים תומים... צוריק אויף דער ערד!

איך שטעה שמונה עשרה, איך האָב א פול האַרץ און פולע אויגען מיט געוויין. „רפאנו ה' ונרפא", בעט איך מיט גרוים כונה. און מיין נישט חלילה דעם גוף, די נשמה מיין איך: הייל, רבונו

של עולם, הייל מיין ארעמע יונגע נשמה! „דאס איז דער נשמה יונג" — ווייזט איינער אינמיטען אויף מיר. אוים כונה!

אזוי האב איך געליטען טאג אזוי נאכט.

15.

גיטעלע האט מען געהאלטען פאר א גרויסע חכמה; דער פאטער פלעגט זי אנדערש נישט רופען נאר „חכמה מיינע"; שכנות פלעגען זאגען, אז זי איז קלוג ווי דער טאג; ווען זי זאל אזוי פרום זיין ווי קלוג זי איז, וואלט געווען א פרייד פאר איהר מאמען אין גן־עדן. מיין מאמע פלעגט זי אויך שטענדיג לויבען. אז זי איז א גרויסע מחוכמת, וואלט זי נאר בעסער כשר גע־מאכט פלייש, וואלט זי זיך אליין אזא שנור געוואונשען.

און איינמאל, אז איך האב נישט געטראפען דעם לעהרער אין דערהיים און גיטעלע איז אליין געוועזען, איז מיר איינגעפאלען, איך זאל זיך מיט איהר אן עצה האלטען איבער דער נשמה.

די פיס האבען אונטער מיר געציטערט, די הענט — געוואר־פען, דאס הארץ — געצאפעלט, די אויגען האב איך אריינגעשטעקט אין דער ערד ווי א טרפה מעסער און האב פארט געפרעגט: מען זאגט, גיטעלע, אז דו ביסט א קלוגע, זאג מיר, איך בעט דיך, וואס איז אזוינס נשמה?

זי האט געשמייכעלט און געענטפערט:

— אסור, אויב איך וויים!

נאר פלוצלונג איז זי טרויעריג געווארען, טרערען זענען איהר געקומען אין די אויגען אריין.

—איך האב מיך דערמאנט — זאגט זי מיר — אז ווען די מאמע, עליה השלום, האט געלעבט, האט דער טאטע שטענדיג געזאגט, אז זי איז זיין נשמה... זיי האבען זיך אזוי ליעב געהאט!...

איך וויים נישט פון וואנען עס האט זיך צו מיר גענומען, נאר איך האב זי אין דער איינענער רגע אנגעכאפט ביי דער האנט און געציטערט, און געפרעגט:

— גיטעלע, דו וואלסט געוואלט זיין מיין נשמה?

און זי האט מיר גאנץ שטיל געענטפערט: יא!

16.

און וויפיעל גליקען האָב איך אלץ געהאַט !

א גליק, וואָס גיטעלע איז געוועזען א בת יחידה, איך — א בן יחיד אוןביידע יתומים, איז עס אונז לייכטער געווען צו פועל'ן; א גליק, וואָס דער לעהרער האָט צוזאַמענגעלעגט א פּאָר הונדערט רובל נדן און מיין מאַמע האָט זיי נייטיג געדאַרפט אין געוועל־בעל אריין; א גליק, וואָס איך האָב פּלוצלונג באַקומען — און טאַקע גאָר אומזיסט — א שלעכטען שם, אז איך וואַקס אַן אַפּיקורס און קיינער האָט מיך נישט געוואָלט אויפנעמען. און דאָס גרעסטע גליק איז געוועזען, וואָס איך בין געפאַלען אויף א שכל און האָב אונטערגעשיקט ציפּע די וואַטע מאַכעריןּ, א שדכנ'טע, א מויל אויף שרויפען, און האָב איהר צוגעזאָגט גאָר באַזונדער צו געבען א סך געלט ! פונדעסטוועגען האָט נאָך אלץ די מאַמע געוויינט איבער מיר: אוי, ווען דיין טאַטע זאָל אויפשטעהן פון קבר און זאָל זעהן, מיט וועמען איך טו, וואָלט ער דאָך נאָך אמאָל פון חרפּה געלעגט זיך אין קבר אריין.

דאַמאָלט בין איך געפאַלען נאָך אויף א שכל; איך האָב ווייטער אינמיטען דער נאַכט אנגעהויבען שרייען, איך בין נאָך אמאָל געוועזען אויף יענער וועלט. נאָר דאָס מאָל שוין אָפּגעגעבען דער מאַמען א גרוס, אז דער טאַטע באַשטעהט אויפ'ן שדוך.

און איך האָב געקריגען א נייע נשמה...

קינדער.

מיין טאטע איז געווען: ווינטער א שניידער, זומער — א סאדאווניק. געפעלט אייך נישט דער יחוס, לענט אוועק די מעשה.

ס'איז אבער א שאד: א שעהנע מעשה.

איך בין נאך דאמאלט א חדר־אינגעל געווען, און פלעג זו־מער, נאכ'ן אפדאווענען מנחה ומעריב, ארויסגעהן צו טאטע־מאמע, אין סאד אריין, וואס זיי האבען געהאלטען בשותפות מיט א וואַ־טענמאכער, און צוזאמען מיט איהם דארט איבער'ן זומער גע־וואוינט.

מיין טאטע, א פראסטער איד, האט געוואלט, אז פון זיין ראובן־בנימין, זיין בן־יחיד, זאל ארויס, נישט קיין שניידער און נישט קיין סאדאווניק, נאר א בן־תורה, א רב, כאטש א דיין! און ווען א גוטער מלמד, איז אויך א כבוד!

א קעפעל האב איך אפילו געהאט נישט קיין שלעכטס, נאר קיין מתמיד בין איך נישט געווען: מעהר חשק געהאט צו שפי־לען און צו היימיש־אידישער קונסט: הבדלות מאכען, דרעדלעך גיסען, אויסשניידען פאפירענע פייגעלעך און נאך אזעלכע זאכען. און דעם סאד האב איך ליעבער געהאט פאר'ן חדר... האט אמאל שטארק גערעגענט, און עס איז מיר אויסגעקומען צו בלייבען אין שטאדט און צו נעכטיגען ביים רבי'ן אין שטוב, אויף א געמאכטען געלעגער, צווישען טיר און פעסעל־וואסער, — האב איך געמיינט, איך וועל דערשטיקט ווערען. און האב נאך א גאנצע נאכט בייזע חלומות געהאט: אט איז מען דעם סאד באפאלען. מע שאקעלט די בארלעך. דער טאטע שלאפט. די מאמע שלאפט. אויף דער צווייטער זייט, אין ביידעל ביים וואטענמאכער, שלאפט מען אויך. איך איינער שטעה איז העמד אינמיטען סאד און שריי:

— טאטע! מאמע! ר׳ זעליג זלמן! טריינע! — אזוי האט ר׳ זעליג־זלמנ׳ס ווייב געהייסען — גאלדעלע!

— שייגעץ איינער, — וועקט מיך איינמאל דער רבי איבער, און נישט זעהר לייטזעליג, — וואס פאר א גאלדעלע? —

געה, זאג א רבי׳ן, אז גאלדעלע איז א מיידעל, ר׳ זעליג זלמן וואסענמאכערס און זיין ווייב טריינעס איינציג טעכטערעל, — א מיידעל עטוואס אינגער פון מיר, מיט וועלכער איך שפיל מיך אפילו אין זאמד, צוליעב וועלכער איך מאך אמאל א פייפערעל און שפיל צווישען טאג און נאכט צווישען די בוימעלעך אין סאד...

דרעה איך מיך, שוויגענדיג, איבער אויף דער צווייטער זייט, שלאף איין און חלום ווייטער...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

איינמאל, אנהויב זומער, האט דער רבי מודיע געווען, אז ער האט שטארק קאפ־וועהטאג און צולאזט דעם חדר מיט א האלבער שעה פריהער. איך האב שיער נישט אויסגעשריגען פאר פרייד! חברים ווילען מיך פארהאלטען, שפילען אין „ציג־און־וואלף״, האנדלען קנעפלעך מיט שטאלפעדערען. איך הער נישט, איך אנט־לויף פייל פון בויגען. מעשה־סאדאווניק, ווארף איך באלד הינטער דער שטאדט די שטיוועל אראפ, פארבינד זיי און ווארף איבער די אקסעל. דורכלויפען דריי וויארסט איז נישט קיין סך, שוויץ איך און לויף. כ׳קום אין סאד אריין, ווארף די שטיוועל אוועק ביי דער פארטקע, לויף דורך די בייטען אינמיטען סאד אריין, געוואלט מיט אמאל ארומנעמען ווערען מיט סאד.

אין סאד איז שטיל. אלע דרימלען אודאי אין די ביידלעך. אין סאד איז נאך קיין ארבייט נישטא. און אויסשלאפען מוז מען זיך אויף שפעטער. עס געהען גאנצע חדשים צום וואכען: ארום — דערפער מיט שקצים — גרויסע בעלנים אויף אויבס...

איך שטעל מיך אפ, קוק מיך אום...

באמערק איך, עפעס ריהרט זיך אונטער א צובליהטען באר־רען־בוימעל. איך קום עטוואס נעהנטער — גאלדעלע. עפעס גראבט זי אין דער ערד, שטעקט אריין ריטלעך, און איז אזוי פארנומען, אז זי הערט נישט מיינע בארוועסע טריט... שלייך איך מיך שטיל נאך נעהנטער און פון א זייט צום בוימעל צו, נעם אן

דעם יונגען דינעם שטאם און טרייסעל, דער בארען־בוים רעגענט מיט שנייעלעך איבער גאָלדעלע׳ס קעפּעלע...

גאָלדעלע האט זי געהייסען און — גאָלדענע האר געהאט, און עפּעם אזוינע שטיל־לאַכענדיגע אויגעלעך און טאָפּעלטע חן־גריב־לעך אין די בעקלעך. הערט זי אויף צו גראבען אין דער ערד. לאָזט אויף זיך רעגענען די ווייסע בליטען איבער׳ן קאָפּ, אין שוים אריין, און ערשט אין א גוטער מינוט ארום, הויבט זי די אויגען אויף און זאָגט, אביסעל נערוויטעלט.

— א שאד, ראובן־בנימין, מאכסט א היזק!

איך לאָז אָפּ דאס בוימעל און פרעג, וואס זי טוט.

גאָלדעלע דערצעהלט:

זי מאכט זיך א באַזונדער גערטעל, און ווייזט מיר די אריינ־געשטעקטע ריטלעך.

— וואס וועט וואקסען אין דיין גערטעל, גאָלדעלע?

וואקסען, וויל זי, זאָלען ערשטענס בלומען, רויטע רויזען, ליליען ווייסע און נאָך, און נאָך...

— און פירות נישט?

— פירות אויך! נאָר נישט אזוינע פירות... פּערגאַמאָטען מעגען זיין... אבער דער עיקר: ציטרינען, אתרוגים... ל־ו־ל־בים....

ציהט זי מיט׳ן דינעם קול׳כעל און פאר׳חלום׳טע אויגלעך.

און כדי די שקצים פון די דערפער זאָלען נישט באַפאַלען איהר גערטעל און אָפּשאַקלען די פירות, מאכט זי ארום גערטעל א פעס־טונג — אין אונזער שטאָדט איז א פעסטונג געווען. איך זעץ זיך צו, מיר געפעלט די המצאה, און מיר ארבייטען צוזאמען.

עס פאלט צו דער אָוונט.

ווערט א גערופעריי פון איין זייט:

— גאָלדעלע, וואו ביסטו, גאָלדעלע?

און פון דער צווייטער זייט:

— ראובן־בנימין! ראובן־בנימין! — און אומרוהיג פאר־וואונדערט: — נאָך פון חדר נישט געקומען?

דער מאַמעס קול!

אין ביידע זייטען פאר די ביידלעך ברענט שוין א פייער, ביים פייער שטעהען טעפּ, וועטשערע קאָכט מען. מען רופט גאָלדעלען.

מען הופט מיך, מיר הערען אזוי ווי אין א חלום, אין דער ארבייטס פארטאז, און ענטפערען נישט.

דריי וואלען וועט מען מאכען ארום, אזוי ווי אונזער פעסטונג אין שטאדט. צווישען די וואלען וועט מען אנגיסען וואסער.

— ווייסטו וואס, גאלדעלע?

— וואס?

— זעלנער וועלען שטעהן אויף די וואלען!

זי פרעגט:

— זעלנער, פון וואס?

איך קלער נישט לאנג און ענטפער:

— פון דינע שטעקעלעך. איך וועל אויסשניצען; ווייסט דאך, א מעסערל האב איך!

זי ווייסט.

און איך דערמאן מיך, אז איך האב מיין אייגענס עטליכע פארצעלייענע שערבלעך.

— „וועט דאס זיין אפיצערען!"

זי הייבט דאס קעפעל אויף, פאר'חדוש'ט:

— פון וואנען האסטו פארצעלייענע שערבלעך?!

— כ'האב שוין, — ריהם איך מיך, — געקויפט פאר קנעפלעך! אויסגעטוישט! זעהסט? און איך וויין איהר, וויפיעל קנעפלעך עס פעהלען ביי מיר.

— און איך האב, — זאגט זי, — געפונען אין שטאדט א לענגעכיג גלעזעל — כ'בין געוועזן קויפען זאלץ — א לענגעכיג רויט גלעזעל. עס לייכט דורך אזוי שעהן!

— וועט זיין, — זאג איך, — א גענעראל!

— א גענעראל! — איז גאלדעלע מסכים.

און מען ארבייט ווייטער.

— גזלן, — שרייט טריינע צום מאן, — לויף דורך דעם סאד. אפשר אונטער א בוימעל איינגעשלאפען.

און מיין מאמע פון דער צווייטער זייט סאד לאזט זיך הערען. אן אנגעשראקענע:

— רוצח, בערעל! (מיין טאטענס נאמען) לויף אין שטאדט אריין! וועה מיר, געמוזט עפעס געשעהן!... אפשר די ווערימלעך זיך אנגערופען!

מען מוז איבערהאקען! מיר קריבען ארוים פון אונטער'ן באַרען־בוימעל און צולויפען זיך, יעדעס צו זיין ביידעל.

— — — — — — — — — — — — — — — —

די זאך האט אויסגעזעהן ביי טאטע־מאמע נישט גלאטיג... אזוי שפעט, איינגאנצען איינגעשמירט אין ערד, אין גראז. נאר — אבי ר'איז דא! און די קארטאפעל זענען פארטיג... נאכ'ן עסען ווערט מען שלעפעריג.

בשלום אריבער. און ביי דער פעסטונג ארבייט מען יעדען אווענט! טיילמאל שלייכט מען זיך אוועק נאך דער וועטשערע נאך אמאל, און מען ארבייט ווייטער.

די שותפים — ביידע פאר־פאלק — שפאצירען ארום אי־בער'ן סאד, באקוקען דאס געוועטעניש, באשטימען, וועלכע בוימ־לער מען וועט דארפען אונטערשפארען; מען רעכענט אוים, ווי־פיעל עס וועט זיין אויבס, און אויב עס וועט זיין א מקח — ווי־פיעל עס וועט בלייבען. מען פארגעסט אז אונז אביסעל... און עס ארבייט זיך געשמאק. די פעסטונג וואקסט פון טאג צו טאג. פאר מיר, ווענינגסטענס, איז די פעסטונג דער עיקר! גאלדעלע וויל דאס געוועטעל אויך נישט פארלאזען. וואו זי געפינט א שעהן פריש ריטעל, זעצט זי אריין; מיט יעדען טאג נעמט זי דאך די פעסטונג אלץ מעהר און מעהר. מארגען, אז גאלדעלע וועט ארוים־געהן מיט דער בלעכערנער קאן באגיסען די מערען מיט די רעטעכ־לעך, וועט זי אנגיסען וואסער. אז איך וועל קומען פון חדר, וועלען שוין צווישען די דריי וואלען פליסען צוויי טייכער!

— אבער וואס וועלען די זעלנער עסען? — פאלט מיר פלוצ־לונג איין צו פרעגען.

— ברויט! — ענטפערט גאלדעלע. — פאראן אין יענער זייט גארטען ליים, וועל איך ברענגען קנעטען בולקעס. א מולטערעל וועל איך מיר מאכען פון א גרויסען רעטאך. נאר — פארזארגט זי זיך.
— וואו וועט מען באקען דאס ברויט?

— מיז מען, — זאג איך, — מאכען א בעקעריי, א זעלנע־רישע בעקעריי, אין א פעסטונג מוז עס זיין!

גאלדעלע שפרינגט אויף, פאטשט מיט די הענטלעך פאר פרייד.

— שטילער, שטילער! מען וועט דערהערען!... און איך נעם מיך באלד צו דער מלאכה. גאלדעלע העלפט. באלד ווערט אויסגע־גראבען אין דער דיק פון אינעווענינגסטען וואל א באק־אויוועז. מען דארף נאך ארויף און ארויסציהען א קוימען. ערגעץ אין סאד ליגט א שטיק בלעך. גאלדעלע ווייסט וואו.

זי שפרינגט אויף, פליהט איף די בארוועסע קליינע פיסר לעך. איך קוק איהר נאך און ציטער, זי זאל זיך נישט איינשניי־דען א פיסעל אין א שארף גלעזעל... נאר אט איז זי צוריקגעקומען בשלום...

זי לאכט:

— זיי שטעהען ביי די בייטען און צעהלען די ריבען!

גאלדעלע דערלאנגט די בלעך. איך נעם און וויל זי אויסבוי־גען קיילעכדיג, און שנייד מיר איין אין א פינגער.

גאלדעלע דערשרעקט זיך, שפרינגט אויף מיט א געשריי. איך שפרינג אויך אויף, כאפ איהר ארום דאס קעפעל, פארשטאפ איהר דאס מיילעכעל מיט דער געזונטער האנט:

— מען וועט דערהערען!

און מען האט דערהערט.

— וואס שרייסט דו, גאל—דעלע, גאל—דע—לע!

איהר מאמעס קול.

— גארנישט, גארנישט! — ענטפער איך פאר איהר.

זי איז געלאפען אין ביידעל אריין נאך שפינוועבס, א שטי־קעל לייגוואנט און א פאדעם ארומצובינדען.

— דו? ראובן־בנימין? — הער איך מיין מאמעס קול.

— וואס טוסט דו דארט ערגעץ אין סאד, שייגעץ איינער!

— כאפט אונטער דער טאטע.

— גארנישט! — ענטפער איך. — גאר נישט! כ'געה שוין שלאפען... און לאז מיך צו אונזער ביידעל צו, און וואר מיך מיט'ן בלוט־טריפענדיגען פינגער אויף מיין געלעגער.

— איך שלאף שוין, טאטע! — שריי איך ארויס אין סאד אריין.

—גוט! גוט! — ענטפערט די מאמע, נאר עפעס אזוי ווי לאכענדיג. אפשר האט זיך מיר נאר געדאכט. דערווייל

שלייכט זיך צו מיר אריין גאָלדעלע, פאַרבינדט מיר ביים בלאָסען לבנה־שיין דעם פינגער —

צומאָרגענס פיהרען מיך טאַטע־מאַמע אָפּ אין חדר אריין. דער טאַטע געהט פאַראויס, די מאַמע — פון הינטען, איך — אין דער מיט. די פּנים'ער פון טאַטע־מאַמע זעה איך נישט, נאָר איך פאַרשטעה, אַז זיי זענען „אַנגערוקטע“. איך האָב געמוזט עפּעס זינדיגען, מען וועט מיך פאַר'ן רבי'ן פאַר'מסר'ן...

שטאַרק מורא האָב איך נישט. איך בין דאָך פאָרט א בן־יחיד. די מאַמע זאָגט: „איינער פון אכט געבליבען“. —

און די געדאַנקען פאַרפיהרען מיך באַלד אַן א זייט. „ווי גוט! איך — א בן־יחיד, גאָלדעלע — א בת יחידה.“ פאַרוואָס עס איז גוט, גיב איך מיר קיין חשבון נישט אָפּ, נאָר ארוים פון דעם געפיהל קאָן איך עפּעס נישט. „עס איז פאָרט גוט!“

ענדליך אָנגעקומען.

— רבי, — הויבט אָן דער טאַטע נאָכ'ן „גוט מאָרגען — גוט יאָהר“. מהיום והלאה קומט דער יונג נישט מעהר אין סאַד אריין.

און פאַרטייטשענדיג:

— א יונגאַטש, שפּילט זיך אין זאַמד!

— און מיט מיידלעך. — גיט צו די מאַמע.

— איי־איי־איי! — שאָקעלט דער רבי מיינער מיט'ן קאָפּ. ווי אַן אומרוה אין דער ברייט.

און די רבי'צין, וואָס קאָן נישט אוועק פון קוימען און שוימט עפּעס אין טאָפּ, זיפצט אָפּ:

— היינטיגע קינדער! היינטיגע קינדער!

נאָר פון איהר מאַכט זיך קיינער נישט.

— ער וועט שלאָפען ביי אייך! — איז גוזר דער טאַטע.

מיך פרעגט מען קיין עצה נישט. מען רעדט ווייטער. דער טאַטע, די מאַמע, דער מלמד, נאָר איך הער שוין נישט:

שוימענדיג אַזוי ערנסט אין טאָפּ, האָט די רבי'צין, וואָס לעגט קיינמאָל נישט דעם זאַק פון האַנט ארויס, ארויסגעלאָזט פון אונטער'ן אַרעם די קנויל מיט'ן פאָדעם... די קנויל קאַלערט זיך איבער דער פּאָדלאָגע, די קאַץ באַווייזט זיך איבער'ן ראַנד פון אויווען און שטעלט ארויס א פּאָר בליצענדיגע אויגען; זי האָט

מורא פאר די פרעמדע, און קאן זיך דאך נישט איינהאלטען, און גיט א שפרונג אראפּ, און הויבט זיך אן שפּילען מיט דער קנויל...

„ווי זיי זעהען דאס אלץ נישט,“ וואונדערט מיך שטארק. אבער אט כאפּט מיך דער טאטע ביים אקסעל:

— און וואס וועט זיין פון דיר? א בור, א שניידערוק, ווי איך?

איך האב מורא צו זאגען, אז איך וועל האלטען א סאד, און מאכען ארום סאד א פעסטונג צו פארהיטען פאר די שקצים.

— געדענקט זשע, רבי, צוויי גילדען א וואך פאר'ן שלאפען! און אכטונג זאלט איהר געבען...

דער רבי שאקעלט מיט'ן קאפּ אין דער לענג.

— נאר שלאגען — נעמט איהם די מאמע אן א זייט, פון טאטען אוועק — חס ושלום! איינער פון אכט געבליבען!...

אוי, ווי ליעב איך האב מיין מאמען!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

שווער איז מיר געווען אויסצוהאלטען אין חדר אהן דער פעסטונג. ווער ווייסט, צי זי וועט זי קאנען ענדיגען אהן מיר... און עס בענקט זיך אביסעל צום סאד אליין, און — צו טאטע־מאמע, און וואס אמאל מעהר — צו גאלדעלען. מאך איך די אויגען צו — זעה איך זי זיצען אונטער'ן בארען־בוים, מיט ווייסע בליטען באשיט...

מען טאר אבער נישט וועגען דעם טראכטען... איידער מען קוקט זיך אום — אלול. איך לערען מיך שופר־בלאזען. עס געהט א גאנג.

— וואלסט דו אזוי צוגעלעגט די חושים צו דער גמרא! — מאכט דער רבי.

— און שופר־בלאזען — פרעג איך — איז א קלייניגקייט? נישט א גרויסע מצוה?!

— דאס קאן — ענטפערט דער רבי — א שניידערוק אויך!

— וואס רעדסטו, מיכל — מישט זיך אריין די רבי'צין.

— א מענש, — בורטשעט זי ביים קוימען — פארגעסט, וואו ער האלט אויף דער וועלט...

— מיין טאטע, — רוף איך אויס, באליידיגט, — איז דער עיקר א סאדאווניק...

דער רבי וויל זיך פארענטפערען, פארענדערענדיג:

— נישט דאס בלאזען איז דער עיקר; דער עיקר איז די כונה פון שופר־בלאזען!

שלאגען שלאגט מען מיך נישט. מיט מיין מאמען מאכט מען קיין קונצען נישט. זי ווארפט שקצים אריבער איבער'ן פלויט. און מאכט זיך א סכסוך מיט א סוחר פון אויבס, כאפט זי אזא אידען אן ביי דער האנט און שלעפט פון סאד אין שטאדט אריין צום רב... דריטהאלבען ווארסט!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אויף ראש־השנה האט מען געדונגען גוי'שע שומרים צום סאד און אלע זענען געקומען אין שטאדט אריין. מיין טאטע־מאמע — צו זיך, נישט ווייט פון מיין מלמד, און דער שותף מיט'ן ווייב און מיט גאלדעלען — אויך צו זיך, נאר, וואו זיי וואוינען, ווייס איך נישט. פרעגען לאזט זיך נישט.

דעם ערשטען טאג ראש־השנה, אין דער שטילקייט פון „למנצח". איך שטעה ביים פענסטער, קוק ארוים און פארבלאנדזשע מיך פריהער אין דער ווייטקייט... אונטער'ן הימעל זענען אזוינע מאדנע חברות מיט פייגעלעך געפלויגען, — אז זיי זענען אוועק, ווארף איך א בליק איבער'ן שול־הויף, — גאלדעלע! געקומען הערען שופר־בלאזען! איינגעהילט אין א ווייס טיכעל, עפעס אזוי פרום, צנועה'דיג איינגעבויגען... שטעהט צו מיר מיט א זייט. זעהט מיך נישט, קוקט נישט. דער חזן לאזט ארוים:

— למנצח!

דער בית־המדרש צורודערט זיך. די פאליע כאפט מיט מיין נשמה און טראגט זי אוועק, אוועק...

— — — — — — — — — — — — — — — — —

מוצאי־יום־כפור געהען מיר, מיין טאטע־מאמע און איך, צוריק אין סאד אריין. איך וויל פרעגען, וואו גאלדעלע און איהר טאטע־מאמע זענען, און קאן נישט! דעם וואטענמאכער ביי קדוש לבנה האב איך געזעהען, געוואונשען איהם א גמר חתימה טובה... מען דארף טריינען אויך ווינשען, גאלדעלען אויך. פרעגען קאן איך פארט נישט, די ווערטער בלייבען אין האלז. און אומרוהיג בין איך: צי האט נישט גאלדעלען דער תענית געשאדט? איז זי, חס ושלום, נישט קראנק געווארען און אין שטאדט געבליבען? דאס

גלעזעל ווארעמס מיט'ן פארבייסעכטס באקומען מיר נישט. עס קריכט נישט אין האלז אריין. באלד אבער נעמט די מאמע דעם טאפּ מיט די כפּרות אין דער יויך.

— א שאד — זאגט זי — האלץ! און זי געהטווארעמען צו טריינען. דארט איז שוין א גרויס פייער געמאכט. הייסט עס, יענע זענען שוין פריהער געקומען.

— געלויבט איז גאט! — רייסט זיך מיר פון לייכט געווארענעם הארץ ארויס.

— וואס?

פרעגט דער טאטע. די מאמע שטעלט זיך אפּ.

— גארנישט! — זאג איך ראש — גארנישט! געלויבט איז גאט, אלע זענען בשלום איבערגעקומען דעם תענית... גאט האט מוחל געווען די זינד...

איך פלאפּעל, די מאמע קעהרט זיך עפּעס צו פּלוצלונג אפּ און געהט ארויס. איך פיהל, אז ארויסגעהענדיג, שמייכעלט זי.

און דער טאטע פרעגט:

— און וואס דארף מען טון אצינד?

— איך וויים!

איך נעם און צינד אן א לאמטערנע, דער טאטע נעמט א שייטעל האלץ און א האק. מען געהט אריינשלאגען א פלאקען צו דער סוכה.

— געה, רוף דעם שותף!

מען דארף אבער נישט רופען. פוןביידעל קענגענאיבער לאזט זיך שוין אין גארטען אריין דער וואטענמאכער. דעם לאמטערנע הינטער איהם טראגט גאלדעלע. — די בשותפות'דיגע סוכה וועט שטעהן אינמיטען גארטען...

— איך א פלאקען און דו — א פלאקען! — זאגט דער טאטע.

— איך אויף ד ע ר זייט. — ענטפערט דער וואטענמאכער, און שטעלט זיך אויף אן ארט. דער טאטע שטעלט זיך קעגענאיבער.

זיי בויגען זיך איין, איך און גאלדעלע קומען זיך צוזאמען און בויגען זיך אין דערמיט איבערביידע, און לייכטען.

וויל דער מזל און אונזערע קעפּלעך טרעפען זיך, ריהרען זיך

אז; ציטערען מיר בײדע. די לאמטערען אין די הענט װארפען זיך...

די העק קלאפּען און איך רוים איהר אײן:

— א גמר חתימה טובה, גאלדעלע!

— גם אתּם! — ענטפערט זי שטיל.

— — — — — — — — — — — — — — — —

די מאמעס האבען יום־טוב געמאכט, די טאטעס — די סוכה. זי אויסגעצירט האב איך מיט גאלדעלעס הילף. אויסצירען א סוכה איז דאך א מצוה! לאזט מען. דאס איז נישט „שפּיעלען!“

האט גאלדעלע ערגעץ צוזאמענגעקליבען האלבע אײער־שאַלען און אויסגעהאנגען ארום די װענט; האב איך אויסגעשניטען פון רויטען פּאפּיר פײגעלעך; און אין יעדער האלבער אײער־שאל א רויט פויגעלע ארײנגעזעצט; מיט'ן פּיסקעלע ארויס, אין דער מיט סוכה ארײן. כמעש לעבעדיגע פײגעלעך. גאלדעלע שעפּט נחת, פּאטשט אין די הענטלעך ארײן:

— װעסט זעהן, זײ װעלען זינגען! זײ מוזען זינגען...

דערנאך האב איך געמאכט א לאמטערען פון א גרויסער, אויסגעהוילטער דיניע. אויסגעשניטען אין דער שאל שעהנע געכתיב'עטע אותיות: בסוכות תשבו —

„דאס איז טײטש, — האב איך גאלדעלען ערקלערט, — גאט האט געזאגט צום פאלק ישראל, און געהייסען, ער זאל זיצען אכט טאג אין סוכה.

און האב ארײנגעשטעלט אין דער דיניע ארײן א ליכט. פאַרנאכט איז שוין געװען. װעט מען פּרואװען! גאלדעלע לויפט און ברענגט זאפּאלקעס. זי קומט צוריק צוהיצט; די אויגעלעך בליצען. איך צינד אן, נאר די הענט ציטערען מיר עפּעס; קוים אנגעצונדען. אט, עס ברענט. א פײן־צנועה'דיגער שײן צושפּרײט זיך אזוי װײך איבער דער סוכה. דער פּסוק שײנט העלער, װערט בולט און בולט'ער...

— אוי, האב איך ליעב סוכות! — שרײט אויס גאלדעלע.

מיר טרעטען עטװאס אפּ און בלײבען שטעהן אינ'ם װאונדער פארקוקט...

— די פײגעלעך װעלען נאך זינגען, זינגען! — האלט זיך גאלדעלע בײ איהרס!

הינטער אונז שטעהען שוין טאטע־מאמעס.

מיין טאטענס קול:

— שוין פארטיג, באסע־קאמאנדע?!

זיי בלייבען שטיל, פארקוקט און פארוואונדערט פון דער שעהנקייט, און קוקען זיך דערנאך איבער. די מענער שמייכלען עפעס אונטער די וואנסען. ביי די ווייבער אין די אויגען באוויי־זען זיך פייערלעך...

נישט ווילענדיג כאפ איך אן גאלדעלען ביי דער האנט.

מען שרייט נישט — — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — —

סוכות.

נאכ'ן עסען. אונטער א בוים אין סאד שלאפט דער טאטע מיט'ן וואטענמאכער.

„אונטער די פערגאמוטען!“ ווייסט גאלדעלע צו זאגען.

איך קוק זי אן און שמייכעל:

— און די מאמעס ביי די בייטען!

— אונטער די פלוימען! — ווייסט זי א נעהנטערען באַ־שייד.

מיר זיצען אין סוכה.

איך מאך אומישנע מיט דער האנט פאר'ן פנים, גאלדעלע זאל זעהן, וואס פאר א שעהנע לולב־פינגערלעך איך האב אויף די פינגער.

— אליין — באריהם איך מיך — געפלאכטען!

— זאלסט זעהן, — ענטפערט זי — ווי איך פלעכט קוילי־טשען!

קיין פינגערעל בעט זי נישט.

מיר שווייגען א ווייל.

די רויטע פייגעלעך זינגען נישט, נאר ביי מיר עפעס אין הערצעל זינגט.

— ווייסט, גאלדעלע, פארוואס מען זיצט אין סוכה? —

און ענטפער אליין:

— זכר ליציאת מצרים.

און פארטייטשט איהר.

פרעגט זי נאך א ווייל:

— ווייסט, ראובן־בנימין, פארוואס מען עסט ריבען און מערען?

איך וויים און שעם מיך צו זאגען...

— און האניג? — פרעגט זי ווייטער.

— זאלסט האבען — ענטפער איך שטיל — א זים יאהר...

— און שמחת־תורה — זאגט זי — שניידט מען די מער־לעך אין פלאכע רעדעלעך, אזוי ווי רענדלעך גאלדענע!

און נאך א ווײלע — איך:

— ווייסט, גאלדעלע, ווער עס קומט צו גאסט אין סוכה אריין? די אבות און די אמהות... און ווייסט, גאלדעלע, וואס „שמחת בית השואבה" איז?

זי וויים נישט, און איך זאג איהר.

— אוי, — ענדיג איך מיט א זיפץ — איז דאס אין בית־המקדש א שמחה געוועזן — ווער עס האט דאס נישט געזעהן, האט קיין רעכטע שמחה נישט געזעהן!

— דערצעהל, ראובן־בנימין, דערצעהל, — בעט זי זיך: זי קוקט אויף מיר, רויטעלט זיך, וועגדט אפ דאס גאלדענע קעפעל און שפארט עם אן, הינטערוויילעכס, ביי מיר אויפ'ן הארץ. — צי הערט זי, ווי עס קלאפט? איך וויל פרעגען. בלייב אהן לשון.

— דערצעהל! — בעט זי נאך אמאל און עפעס אזוי שטיל־ציטעריג.

און איך דערצעהל איהר:

— פון נאך מיטאג הויבט זיך אן די שמחה אין עזרת־נשים (איך פארטייטש איהר). אלע אידען פון גאנץ ארץ־ישראל, אלע עולי־רגל פרעהען זיך. די עלטסטע, די ראשי ישיבות, די זקנים פון סנהדרין, — אלע שבעים לשון האבען זיי געקענט, כשוף אויך! — אלע פרעהען זיך. אלע האלטען שטורקאצען אין די הענט, אזוי־נע ברענענדיגע פלאקערען, און טאנצען... די לויים האלטען אלער־ליי כלי־זמר, וואס זענען אויסגערעכענט אין תהלים, און זינגען גאנצע קאפיטלעך תהלים... און דער עולם ארום טאנצט... א ראד אין א ראד... אזוי רעדער אהן א שיעור...

ר' שמעון בן גמליאל — א גרויסער תנא געוועזן — גאר א גרויסער! האט געהאלטען אכט שטורקאצען, צו פיער אין יעדער האנט. און טאנצענדיג, האט ער די פלאקער, איינעם נאכ'ן צוויי־

טען, אין דער לופט געשליידערט, פון דער לופט געכאפט... און אזוי קונציג, אז קיין איינציגער פלאקער איז אויף דער ערד נישט געפאלען, קיין איינציגער האט זיך אין דער לופט נישט פארלא־שען! און אזוי א גאנצע נאכט געטאנצט. קיינער נישט געשלא־פען. ווערט מען נאר מיד, שפארט איינער אן זיין קאפ אן צוויי־טענס אקסעל און דרימעלט א ווײלע; כאפט זיך אויף און טאנצט ווייטער... און אזוי ביז אין דערפריה, ביז די צוויי כהנים, די הי־מער ביים טויער פון דער עזרה, האבען א בלאז געטאן שופר — א צייכען, מען זאל זיך צוגעהן. דאמאלט ערשט איז מען זיך צו־גאנגען...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ווען איך האב אנגעהויבען דערצעהלען האט זיך גאלדעלע'ס קאפ אראפגעגליטשט ביז צו מיין שוים... די אויגעלעך קוקען ארויף, צו מיר, צו מיינע ליפען... און ווערען וואס אמאל גרעסער און גרעבער... וואס לענגער איך דערצעהל, זעה איך, ווערען זיי פאר׳חלום׳טער, שמעלער און שמעלער. די לאנגע ברעמען לאזען זיך פאמעלעך, פאמעלעך אראפ. איך דערצעהל דעריבער אלץ שטי־לער און שטילער. זי אטעמט פאר דאס אלץ העכער און העכער. איך זאפ איהר אטעם איין. די פרישסטע עפעל שמעקען נישט אזוי...

אט, זענען די אויגעלעך שוין אינגאנצען געשלאסען...

און עס פאלט מיר איין, אראפצונעמען א פינגערעל פון מיין פינגער און ארויפזעצען אויף איהרם א פינגער פון הענטעל, וואס זי האלט אונטער׳ן קעפעל...

און איך טו עס.

זי הערט, צי ניין?

איך זעץ ארויף, און מיינע ליפען, נאר אהן מיין ווילען, רוי־מען שטיל, שטיל גאלדעלע׳ן צום אויער:

— הרי את...

איך ענדיג נישט, גאלדעלע שפרינגט אויף. אין די ברייט־גע־עפענטע אויגען: שרעק, צארן, אבער אויך ליעבשאפט, און אלץ ווערט צוזאמענגעגאסען אין א געשריי:

— וואס האסטו געטאן?

— ניש־קשה, — דערהער איך באַלד מיין מאַמעס קול אין סוכה־טיר, — חול־המועד, אם ירצה השם, וועט זיין תנאים!

ווייזט זיך אויס, אַז די אַלטע זענען שוין לאַנג אויפגעשטאַנען; אונז זוכענדיג, צו דער סוכה געקומען, אָפּגעשטעלט זיך, אונטערגעהערט.

— —

חול־המועד זענען תנאים געווען.

שמחת־תורה איז גאָלדעלע צוגעקומען קושען די ספר־תורה. וואָס איך האָב געטראָגען ביי דער הקפה.

צוויי פאָהנען האָט זי געטראָגען, אין יעדער האַנט א פאָהן; זעלטען געזעהענע פאָהנען. וואו זי האָט זיי באַקומען, ווייס איך נישט: „דגל מחנה ראובן“ און „דגל מחנה בנימין!“

דאָס קראַנקע אינגעל.

מאַמעשי, איך וויל דיר אויסזאָגען א סוד; דער עיקר — דער טאַטע זאָל נישט וויסען!

פרעגסט פאַרוואָס? ווייל דער טאַטע האָט מיך ווייניגער ליעב...

ניין, מאַמעשי, איך זינדיג מיט די רייד; ווייניגער ליעב האָט ער מיך נ י ש ט; ער האָט מיך נאָר אַנדערש ליעב!

ער איז דאָך א טאַטע, איז ער שטרענגער...

דער טאַטע האָט א לאַנגע באָרד; א טאַטענס פּנים איז נישט אַזוי צום גלעטען, ווי דער מאַמעס אַטלאַסענע פּנים... און אויגען האָט ער גאָר אַנדערע, גאָר אַן אַנדער בליק; דו, אַז דו קוקסט אויף מיר, האָסט דו עפּעס אַזוינע לאַבענדיגע, דערביי פייכטע... האָסט דו עפּעס אַזוינע גוטע, און דערביי האַרציג־רחמנות'דיגע אויגען... דו ביסט א מאַמע מיט א חבר צוזאַמען... פאַר דיר קאָן איך קיין סוד נישט האָבען... מיט די אויגען שעפּסט דו מיר איהם פון האַרץ אַרויס...

דער טאַטע קוקט נאָר אַנדערש, שטענדיג ערנסט, מכּלומר'ש קאַלט...

ניין, מאַמעשי, עס זענען גאָר אַנדערע, אַנדערע אויגען!

קינדווייז, מאַמעשי, פלעג איך ווייניגער פורכט האָבען פאַר'ן טאַטען. איך געדענק, ווי איך פלעג איהם אַרויפשפּרינגען אויף די קניען, צושויבערען דעם גאַנצען קאָפּ, צובערשטען און פאַרפלעכ־טען די באָרד, איבערבייגען די ליפּען, און אַז ער האָט געוואָלט אָפּשטעלען א בייזעריגען בליק, האָב איך איהם גאָר אַראָפּגע־דריקט די ברעמען און די אויגען פאַרמאַכט... היינט קאָן איך נישט...

איינמאָל, הערסט, מאמעשי, קראַנקערהייט, האָב איך מיך אמאָל אויפגעכאַפּט, און איהרביידע זענט געשטאַנען ביי מיר ביים בעט... דו האָסט אַזוי שטיל, אַזוי האַרציג־שטיל געוויינט... און דער טאַטע... מאמעשי! דעם טאַטענס פּנים איז אַזוי שרעקליך געוועזען... איך האָב געזעהן, אַז ער איז בייז געווען דאַמאָלט אויף גאָט! פאַר שרעק האָב איך צוריק די אויגען פאַרמאַכט. — — —

פון דאַמאָלט אָן קאָן איך נישט צוטרעטען צום טאַטען ווי אַמאָל.... עפּעס האַלט מיך איין; אַפּט וויל מיר דאָס האַרץ איהם אַקעגען שפּרינגען, אַקעגען לויפען, נאָר איך קאָן נישט!

מיינסט, איך האָב דעם טאַטען ווייניגער ליעב... זאָל גאָט היטען... איך האָב דעם טאַטען זעהר ליעב. איך קריג איהם מיט יעדען טאָג, מיט יעדער מינוט ליעבער... אַז ער געהט צו מיר צו, קלאַפּט מיר דאָס האַרץ פאַר פרייד; ציטערט אין מיר די נשמה פאַר האָפנונג: אָט וועט ער מיך אָננעמען ביי דער האַנט, אָט וועט ער מיך צודריקען צום האַרצען...

ביי דיר ציטער איך נישט... דו האָסט מיך שטענדיג אין גלייך ליעב... האָסט שטענדיג צו מיר צייט, דו האַלזט מיך און קושט מיך יעדע מינוט... דו ביסט שטענדיג, שטענדיג מיין... דער טאַטע האָט אַזוי פיעל געשעפטען...

איך ווייס, ער וויל איך זאָל זיין רייך!

ווילסט שוין, מאמעשי, וויסען דעם סוד?

איך שעם מיך!

פאַר אַ מאַמען, — זאָגסטו דו — דאַרף מען זיך נישט שעמען? אמת... דאַך... ווייסט דו וואָס, מאמעשי? אָט, זעץ דיך דאָ אויף דער שטול, געגענאיבער דעם פענסטער... גוט אַזוי!

אַך, ווי שעהן די זון געהט אונטער, ווי שעהן לעגען זיך איהרע לעצטע רויטליך־נעבעלדיגע שטראַלען אויף דיין עדעל, בלאַס פּנים...

אַך, מאמעשי, ווי שעהן, ווי עדעל שעהן, דו ביסט!

וואַרט... אַצינד וועל איך מיך זעצען דיר צופוסענס... דו זאָלסט מיר ביים דערצעהלען אין פּנים אַריין נישט קוקען... אויפ'ן

פוסען־בענקעלע וועל איך זיצען און ארויסקוקען פון פענסטער...

ניין... נישט גוט אזוי! איך וועל מיך שעמען פאר דער זון... זעהסט, אינמיטען טאג ברענט זי, פארנאכט געזעגענט זי זיך מיט אונז אזוי טרויעריג, אז איך שעם מיך פאר איהר צו רעדען פון זיך...

איך וועל אנשפארען מיין קאפ אויף דיין שוים... איך וועל די אויגען פארמאכען, און דו — דו לעג נאר ארויף דיין האנט מיר אויפ'ן שטערן...

איז דיר נישט שווער, מאמעשי, מיך צו האלטען אויף דיין שוים? ניין?

זעכצעהן יאהר איז אלט דיין קינד און האט אזא קליין, אזא לייכט קעפעלע... און איך אינגאנצען — — —

קרעכץ נישט, מאמעשי! גאט האט מיך נישט פארטיילט... ער האט מיר וועניג פלייש, דערפאר פיעל אנדער גוטס געגעבען... דיך, דעם טאטען... טעג און נעכט מיט וואונדערליכע חלומות... און היינט — א כוד...

אצינד זעה איך נישט... מיט געשלאסענע אויגען וועל איך אפשר קענען דערצעהלען... איך וועל פרואווען...

עס איז אזוי שווער...

דאכט זיך — גארנישט, א נעץ פון עטליכע וואונדערליכע שטראלען — און דאך ליגט עס מיר אויפ'ן הארץ ווי א שטיין... נישט ווי א קיזעל־שטיין... עס איז נית קיין שטיין פון גאס, צי פון פעלד...

עס איז א טייערער שטיין... עס שטראלט... עס לייכט...

עס ליגט ביי מיר טיף אין הארץ און זייהט ארום און ארום אין אלע גלידער אריין אזוי פיעל ליכט, אזוי פיעל היימליכע, ווארעמע, לעבענדיגע ליכט...

עס זאל נאר נישט אויסלעשען, מאמעשי!

עס לעשט זיך אזוי פיעל אוים!...

הערסט, מאמעשי!

ניין, ווארט! אזוי פראסט צונעהן צו דער זאך קאן איך נישט...

נאר הער! געדענקסט, מאמעשי, נעכטען האסט דו מיר קליין־געלט געגעבען? געדענקסט?

איך האב נאך גארנישט אויסגעגעבען און עס פעהלט מיר שוין...

עס פעהלט מיר א צעהנערעל!

צי איך האב עס פארלוירען? ניין... דו גיסט דאך מיר פאר ארעמע לייט, פאר ארעמע קינדער, וואס איך טרעף אויפ'ן שפא־ציר... ארעם־געלט וועל איך נייעט פארלירען.

צי איך האב עס אוועקגעגעבען? געוויס... צי אן ארעמאן? איך ווייס נישט... אפשר יא און אפשר ניין... הער, ווערסט דו אפשר וויסען!

נעכטען איז אויך שעהן אונטערגעגאנגען די זון... אפשר שענער...

דו האסט מיך אויסגעלערענט קוקען, און איך קוק און זעה, וואס אנדערע פון מיינס גלייכען זעהען נישט... דעריבער שפאציר איך געוועהנליך אליין... און שפאצירט האב איך הינטער דער שטאדט, דארט, וואו מען זעהט זי אינגאנצען ארוים ביים טייך, ווי דו ווייסט... די הייזער הויבען זיך אלץ העכער און העכער, איינס איבער'ן צווייטען, איינס איבער'ן צווייטען... די, וואס שטע־הען ווייטער, ווילען אריבערקוקען, גאטס וועלט זעהן, און הויבען זיך, וואס ווייטער אלץ העכער און העכער, און די זון, אונטער־געהענדיג, קוקט אויף זיי, שפרייט אויף זיי אויס די לעצטע שטרא־לען... געזעגענט זיך... קושט זיי...

און איך זעה, ווי די שאטען יאגען אונטער די שטראלען און לעגען זיך אלץ דיקער און דיקער, און פליסען, און זאפען זיך איין וואו נאר זיי קאנען; זיי פארפילען אלע לעבער צווישען די הייזער, אלע פרייע ערטער צווישען די מויערען, און הויבען, און טרייבען דאס רויטליכע לעצטע ליכט ארויף, ארויף, צוריק אין הימעל אריין... „אין אייער רוה אריין, שטראלען, אצינד איז א ו נ־ז ע ר צייט!... א גוטע נאכט!“...

און פאמעלעך ווערט אלץ טונקעלער און טונקעלער, און דער הימעל ווערט טיפער און טיפער... באלד וועלען זיך איינס נאכ'ן צווייטען אנצינדען די שטערען... אזוי קוקענדיג, בין איך געקומען צו דער סטאליאר־גאס, צו דער הינטער־גאס, וואס לאזט זיך אלץ

טיפער און טיפער אראפ... ביז צום טייך, נישט ווייט פון דער גרויסער שול...

איך בין צוגעגאנגען נעהנטער צו דער שול.

בייטאג זעהט זי שרעקליך אויס... ארעם, אפגעריסען, פאר־שווארצט... די אויסגעהאקטע שויבען ווילען די שפינען פאר רחמנות פארוועבען און פארשטעלען... און — געגענאיבער, אויפ'ן בארג, אין אנהויב גאס, שטעהט דער הויכער, שפיציגער קלויס־טער און לאכט...

פארנאכט האט די שול גאר אנדערש אויסגעזעהן... דאס ערשטע מאל האב איך זי אזוי געזעהן... א לייכטער, ליעבליכער, טונקעל־בלויער נעבעל האט זי ארומגענומען... די אויסגעהאקטע פענסטער זענען נישט בלינד געוועזען... זיי האבען ערנסט און טיף געקוקט אין דער וועלט אריין... אין דער הויך די געזומסען האבען געלעבט, כמעט געריהרט זיך... עטליכע לייבען פון געזימס האבען זיך געוואלט אפרייסען פון דער וואנט... אט, אט, הויבען זיי אן ברילען!

מיינסט, אז דאס איז דער סוד? א, ניין, מאמעשי! דאס, אייגענטליך, האב איך ערשט אצינד געזעהן, ערשט אצינד מיט די נעכטיגע אויגען.

אך, מאמעשי, ווען איך זאל זיין רייך!...

וואס איך וואלט געטאן?

איך וואלט אויפגעריכט די שול!

איך וויל, זי זאל אויך זיין הויך, זי זאל אויך שפארען אין הימעל אריין; און זי מוז זיין העכער, ווייל זי שטעהט נידעריגער! און א גאלדען דאך זאל זי האבען, און קריסטאלענע פענסטער!

הערסט, מאמעשי, איך קלער מיר אזוי: אהן א שול קאן מען זיך באגעהן, גאט איז דאך אומעטום... וואו עס פאלט א טרער. זעהט ער! וואו עמיץ הויבט די אויגען אויף צו איהם, זעהט ער! וואו עס קרעכצט א טרויעריג הארץ, הערט ער!... נאר האט מען א שול, מוז זי זיין הויך, שעהן און שטראלענדיג ערנסט.

אזוי האב איך נעכטען אויך געטראכט. אינמיטען — דערהער איך א געוויין! א שטיל טרויעריג געוויין... זיס און טרויעריג. עפעס אזוי הארציג...

דו, אז דו שפילסט, ציהסט די אמאָל פון פיאַנאָ ארויס אזאַ געוויין...

און איך האָב געמיינט, מאַמעשי, — דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך געוואָלט מיינען, איך האָב'מיך אמישנע נישט אומגעקוקט, איך זאָל קאָנען וואָס לענגער מיינען, — אז דאָס וויינט און ברומט פון דער שול אַרויס... אז דאָרט אינעווענינ זיצט, אין אַ לייכט־בלויען נעבעל איינגעהילט, די נשמה פון דער אַרעמער שול און וויינט, און ברומט...

און זי קלאָגט זיך, וואָס די זון פאַרטיילט זי... וואָס זי שיט גאַנצע בונטען גאָלדען ליכט אויפ'ן קלויסטער־דאַך און איהר קאַרגט זי אַ שטראַל... וואַרפט איהר אינמיטען שעהנעם, העלען טאָג, ווי אַ נדבה, קוים אַ בלאַסען שטראַל... און דער גליטשט זיך איבער איהר און גנב'עט זיך באַלד אַוועק ווי פאַרשעמט!...

און דאָך איז עס נישט געווען די שול...

עס איז אַ קליין מיידעלע געוועזען... זי איז געלעגען אויפ'ן זאמד, האָט עפּעס געזוכט און געוויינט...

אז איך האָב מיך אומגעקוקט, האָב איך נאָר איהר אָלט־אָפּ־געריבען קליידעל, ווי אַ טונקעל־גרויען פלעק אויפ'ן געלען זאמד געזעהן... אַ פּאָר אויסגעקרימטע שיך!...

נאָך עפּעס האָב איך געזעהן...

מאַמעשי... איך שעם מיך... עס ווערט מיר עפּעס אזוי וואַרעם... שטעל דיר פאָר אַ פּאַליע רויטע, רויט־פלאַמענדיגע האָר... עס האָט פונקען געשלאָגען...

„וואָס וויינסט דו, מיידעלע, וואָס זוכסט דו אין זאמד?“

הערסט, די מוטער האָט איהר אַ צעהנערל געגעבען, עפּעס קויפען געשיקט; האָט איהר עמיץ, דורכגעהענדיג, אונטערגעשלאָגען די האַנט, דאָס צעהנערל איז אין זאמד אריין... דעריבער וויינט זי...

איך זאָל איך־ווייס־וואָס פאַרלירען, וואָלט איך נישט גע־דאַרפט וויינען...

איך פרעג זי: אַ גרויסען צעהנער צי אַ ווייס צעהנערל?

— א ווייס! — זאגט זי און קוקט זיך אפילו נישט אום.
— איך וועל דיר העלפען זוכען, — זאג איך.
איך בויג מיך אראפ, מאך מיך זוכענדיג, און געפין איהר א ווייס צעהנערל.
„נא!“
זי איז אויפגעשפרונגען פאר פרייד. מיט א ריהר מיט'ן קאפ האט זי צוריק ארונטערגעווארפען די רויטע פאליע האר... ווי פון אונטער א וואלקען איז ארויס א קליין, אלבאסטער־ווייס פנים... מיט אויגען, מאמעשי — מיט אויגען...
ניין, מאמעשי, די אויגען קאן איך דיר נישט אויסמאלען...
עס האט אין זיי געבליצט אזוי פיעל פרייד — — —
א גאנצע נאכט האבען זיך מיר די אויגען גע'חלומ'ט... א גאנצע נאכט...

אט, דאס איז, מאמעשי, מיין גאנצער סוד.
דו שמייכעלסט?
לאך נישט, מאמעשי, די אויגען וועל איך קיינמאל נישט פאר־געסען...

מאמעשי —
מעג איך שפאצירען אויף דער סטאליאר־גאס, קוקען — — אויף דער אלטער שול?
— — — — — — — — — — — — — — — — —

אַ ליעבע.

1.

רויטע בעקעלער, קלאָרע אויגעלער, זיסע, שטילע חלומות.—
וואו זענט איהר?

אַ שטילע טויב האָט שטיל געלעבט אין אַ שטילען טויבען־
שלאַג.

אַ פרומע, שטילע טויב.

ליעבליך האָט זי געבּרומט די ברכה אין דערפריה:

„וואָס דער טאַטע הייסט, וואָס די מאַמע הייסט און וואָס
אַלע גוטע, פרומע לייט..."

און די קריאת־שמע בייַנאַכט:

„נעם, ליעבהאַרציגער גאָט, ביז מאָרגען מיין זיסע נשמה צו
דיר...

„באַהאַלט זי איבּער־נאַכט אונטער'ן פליגעל פון דיין גנאָד
און שיק זי מיר אָפּ אין דערפריה דורכ'ן ערשטען בעסטען מלאך,
וועל איך זאָגען דעם טאַטען „גוט מאָרגען", דער מאַמען קושען די
האַנט"...

אַ בּליץ האָט אין שטילען טויבען־האַרץ אַריינגעטראָפען, און
עס האָט זיך צופלאַקערט...

און אַ ווילד פאַרלאַנגען האָט אויפגעפלאַמט אין דער שטילער
טויב:

איבּער'ן בּלויען לופטיגען ים זאָל קומען אויף מעכטיגע פלי־
געל דער אַדלער צו שווימען; זי וועט איהם באַגעגענען מיט פרייד!

מיט אַדלער־קראַלען זאָל ער איהר שפּאַלטען דאָס יונגע
האַרץ, מיט'ן אַדלער־שנאַבּעל אויסטרינקען דאָס הייסע יונגע בּלוט;
זאָל ער שטילען זיין דורשט...

און זאָל ער אוועקשליידערען די רעשט, וואו ער וויל...

2.

דער טאטע פרעגט פארזארגט:
— טאכטער, וואס ביסט דו אזוי בלאס?
אומרוהיג קוקט ער מיר טיף אין די אויגען אריין. — „וואס פלאמען זיי אזוי ווילד?"

שטעהט צו די מאמע:
— צי האסט דו, טאכטער, ביינאכט פון שלאף ארויסגעוויינט? פייכט איז צומארגענס דיין קישען געווען — וואס האסט דו פאר א חלומות געהאט?

און לויף איך פון שטוב ארויס, טרעפען מיך חבר'טעס און רינגלען מיך ארום, און טאנצען ארום מיר, און בויערען מיך דורך מיט די בליקען:
— וואס איז מיט דיר, גאלדעלע, געשעהן? וואס ברענט אזוי דיין אטעם?

לייכטער איז צו באהאלטען פארפומעס פאר לייט, איידער אז אויפגעבליהט הארץ.

3.

אז איך וועל אמאל האבען א שטילע ליעבהארציגע טאכטער, ווי מיין מאמע האט, איין איינציגע, — וועל איך זי נעמען פון צייט צו צייט אויף דער שויס און שטיל גלעטענדיג איהרע גאלדענע לאקען און טיף קוקענדיג אין איהרע בלויע אויגען אריין, וועל איך איהר איינרוימען גוטע רעד, הארציגע שטראף־רעד:
— ווילסט דו, טאכטער, שפאצירען געהן און האסט מיט וועמען, — געה!

נאר געהן זאלסט דו ביי טאג, אין שעהנעם העלען טאג, ווען עס שיינט די זון... זאל זי באשיטען מיט גינגאלד דיין קעפעלע, דארפסט זיך פאר דער זון נישט שעמען, נישט פורכטען; געטריי און עהרליך איז די זון.

נאר היט דיך, טאכטער, פאר'ן כשוף פון שטילע זומער־נעכט...

פאר דער דינער ציטעריג־ליכטיגער זילבער־נעץ, וואס צושפרייט זיך אין דער שטילער לופט..

און א כשוף־מאכעריז איז די לבנה; געפעהרליך זענען איהרע מאט־זילבערנע שטראלען... זיס איז איהר ליכט, ווי זיסער וויין, און עס טרינקט זיך, ווי קיהלער, זיס־שמעקענדיגער וויין, און עס בארוישט...

פלוצלונג בליהען פרישע רויזען אויף אין הארץ און דיין אטעם הויבט אן צו שמעקען.

פלוצלונג הויבט דיר אן א ווירוואר פון ליכטיגע שטערען צו טאנצען אין מח און שטראלען דיר פון די אויגען ארויס.

און דער קאפ ווערט שווער און זוכט זיך אן אקסעל אנצו־לענען, און אויף'ן וועג טרעפט זיך א ליפ מיט א ליפ — — נישט אפצורייסען...

4.

איך מוז שטעהן פאר מיר אליין אויף דער וואך, היטען מיך יעדע מינוט, יעדע רגע.

איך מוז איינציהען די פיס, זיי ווילען אלץ לויפען אין דער ווייטער וועלט אריין.

איך מוז האלטען פעסט די הענט ביי די נעט פון קלייד, זיי ווילען כאפען שטערען פון הימעל און ווארפען אין דער וועלט אריין.

און מוז די ליפען ביז צום בלוט פארבייסען, זיי ווילען אויס־שרייען א בשורה פאר דער וועלט.

און מוז היטען די פארהעננגלעך איבער די טיף־בלויע פענס־טערלעך מיינע; שטורקאצען ברענען אין זיי — א באשטענדיגע אילומינאציון; אן אייביגער יום־טוב אין הארץ!

5.

מאמע, אז דו ביסט דעם טאטענס כלה געווען, וואס פלעגט ער דיר זאגען הינטער פיער אויגען אויף'ן שפאציר?

שעהן ביסט דו, מאמע, געווען; דאס ווייס איך. ווי א כלה זעהסט דו אויס היינט, א בת־מלכה האט דאך מעהר כשוף אין זיך!

גאלדען גלאנצט דיין זומער־טאג, ווי האט דיין פריהלינגס פריהמארגען געבליהט?!

איך זעה דאך, ווי ער קוקט אויף דיר נאך היינט, מיינענדיג. איך זעה נישט.

נאר דאמאלט, — דאמאלט, וואס פלעגט ער דיר זאגען?

וואס פלעגט ער דיר זאגען אין די זיסע שטילע זומער־נעכט. ווען די לבנה כשופ'ט און די זילבער־ליכטיגע נעץ ציטערט אין דער טיפער בלויער שטילקייט?

צי האט ער דיר געזאגט, אז נישט לבנה און שטערען לייכטען איהם אויף זיין וועג, נאר דיינע טיף בלויע אויגען?

און אז איבער דער ציטעריג־זילבערנער נעץ איז דורכגע־שוואומען א ריח פון בשמים, צי האט ער דיר איינגערעדט, אז נישט רויזען און ליליען שמעקען איהם, נאר דיין ריינע נשמה?

און פארנאכט, ווען עס צוגיסט זיך די זיסע שטילע קריאת־שמע פון די נעסטען אין די קרוינען פון פאר'חלומ'טע ביימער, צי האט ער דיר געזאגט, אז זיסער, פרימער און הייליגער קלינגט דיין איינציג ווארט?

6.

מיט פלאמענדיגע ליפען האב איך מיך געלעגט, און אויפגע־כאפט האב איך מיך אין קאלטען שווייס...

צווישען צוריסענע שטיקער וואלקען, איבער נאקעטע פעלזען און זידענדיגע ימים האט מיך אז אדלער געטראגען, צווישען שטור־רעם און ווינט.

נאר אליין האב איך קיין פליגעל נישט געהאט און האב מיך פון זיינע אויסגעגליטשט.

איך פאל... וואס נידעריגער און נידעריגער טראגט מיך דער ווינט און שליידערט מיך, ביז איך בלייב הענגען ווי אבשלום ביי די האר אויף א צווייג פון א בוים, וואס איז איבער א וואסער גע־שטאנען.

אויבען צווישען די צוריסענע וואלקאַ פליהען אדלער.
— „ראטעוועט מיך, אייער חבר האט מיך פארלוירען!“
זיי הערען נישט און פליהען זייער וועג.
און אונטען פליסט אַ געשרומפּען וואסער; פון צייט צו צייט שווימט ארויס אַ בלאסער פיש, מיט קיילעכדיגע הונגער־אויגען, און צושפרייט דאס מויל!
— ווען פאלט זי אראפּ!

7.

איך ליג מיט אפענע אויגען און ווארט אויף דעם ערשטען שטראל פון פרישען פריה־מארגען; איך בענק צו איהם, ער וועט מיר די שאטען פון הארץ פארטרייבען.
אין פענסטער אריין קוק איך און איך ווארט אויף אַ צייכען פון אַ ניי־געבוירענער זון, — פאר איהר וועלען די ווילדע חלומות אנטלויפען.
דער ערשטער קוש, וואס דער שטילער הימעל וועט געבען דער ערד, איינגעהילט אין נעבעל און שרעק, וועט אויסלעזען פון שרעק מיין נשמה.
פון זאמען, וואס גאטס האנט וועט אראפּלאזען דער פאר־שמאכטער וועלט, וועט ארויסבליהען פאר איהר דער נייער טאג, און פאר מיר — דאס נייע לעבען.
די לופטען ציטערען, באלד וועט זיך הערען די בשורה:
— שרעק דיך נישט, פארוואגעלטע ערד! דיין אויסלעזער, דיין חתן געהט צו דיר פון זיין חופּה ארויס, זיינע אויגען שטראלען און טרייבען פאר זיך די שלעכטע רוחות פון דער נאכט. אלע שרעקען פארשווינדען!
און האפענדיג צום טאג, ליג איך שטיל און וויין.

8.

שטיל האב איך געוויינט, און נאר אַ מאמעס אן אויער האט מיינע זיפצען דערהערט — איך פארנעם שוין איהרע בארוועסע טריט.

די פארהענגלעד פארבויגען זיך. אט שטעהט זי, דאס בילד פון ליעבשאפט און רחמנות, און נעמט ארום מיט'ן הארציגען בליק איהר צום טויט־דערשראקענע קינד.

מיט שטילע, בארוועסע טריט קומט זי צו מיין בעט, זעצט זיך לעבען מיר, לעגט מיר די האנט אונטער מיין האלז און ציהט מיין הייסען קאפ צו זיך אויף דער שוים:

— צי איז ער עס ווערט, טאכטער? וואס איז ער?

9.

א העלד איז ער, א שטימע פון א וועלט־באצווינגער האט ער; און ער זאגט, אז דאס האב איך איהם אנגעגאסען דעם קול מיט זאפט און קראפט, ווי די געבענשטע זון גיסט די טרויבען אן... איך מיט מיינע פארציטערטע ליפען...

וועלטען קאן ער שליידערען אין דער לופט; און די קראפט, זאגט ער, האט ער פון מיר, פון מיר, וואס איך בין אזוי שוואך, אזוי שוואך.

ער האט שוין, דערצעהלט ער, פארלאשענע אויגען געהאט, און איך האב זיי איהם צוריק אנגעצונדען און זיי לייכטען ווי שטערען אין הימעל: און איך, מאמע, זעה נישט צומאל מיין וועג.

און פארוויסט איז שוין געווען זיין הארץ; איך האב דארט נייע בלומען געפלאנצט, און זיין אטעם שמעקט מיט רויזען פון די העכסטע בערג, און איך, מאמע, וועלק פון בענקשאפט, ווי דאס ארעמסטע גרעזעל אין טאל.

איך האב איהם די אויגען פון דאס ניי געעפענט, און ער זעהט די פערעל, וואס ליגען, נאך נישט געפונען, אינ'ם אפגרונט פון טיפסטען ים.

און ער פיהלט צינד די בלומען, וואס קיין מלאך האט נאך נישט געוועקט פון טיפסטען שלאף אין פארבארגענעם שוים פון דער ערד.

און הערען הערט ער דעם געזאנג, וואס ערשט די שפעטסטע דורות וועלען זינגען, דעם „הללויה" פון צייטען, וואס שווימען נאך

אין די נישט־געפּאַרעמטע נעבעל אונטער'ן כסא הכבוד, אויף וועל־
כע גאָט, דער באַשעפער, האָט נאָך קיין אויג נישט געוואָרפען.
קאָנסט עס פאַרשטעהן, מאַמע ? !

10.

ניין...

און דאָך לעגט זי איהרע ווייסע הענט אויף מיין פאַרווירט קעפּעלע — זי בענשט מיך.

פון די האַרציגע מוטער־אויגען פאַלען טרערען ווי טוי אויף מיין דורשטיג־ברענענדיג פּנים און קיהלען עס.

און איהרע טרייע ליפּען ציטערען ; זיי ווינשען מיר גליק.

מאַמע, מיך וואַרט נישט קיין שטיל, ליעב נעסט, אויסגעבעט מיט בלעטער און פּוך און גלאַנצענדיגע שטיינדעלעך.

ער וועט נישט אַרויספליהען זינגענדיג־טאַנצענדיג און גאָט־לויבענדיג פון נעסט, זוכען פרישע ווערעמלעך אין דער לופט פאַר זיין געטרייער „זי“, וואָס זיצט איבער זיינע הייס־געליעבטע „קליינע“ און וואַרעמט זיי.

אַז „אַדלער־ווייב“ וועל איך זיין.

ער וועט מיך אויסרייסען פון דיין שויס און אַוועקטראָגען ווייט־ווייט, צווישען שטורעם און ווינט, איבער זידענדיגע ימים, ווילד־נאַקעטע פעלזען און וואָלקען, וואָס רייסען זיך אויף זייערע שפּיצען און קאַנטען אויף צויטען...

און אַז ער וועט מיך פאַרלירען, מאַמע, וועל איך צוריק אין דיין שויס אַריין נישט פאַלען.

11.

— מאַמע !

— וואָס, טאָכטער ?

— ער איז נישט פון די, וואָס לעבען לאַנג... נאָר פון די, וואָס קומען און פאַרשווינדען ווי דער בליץ...

ער איז נישט פון די, וואָס ווערען גרוי ערשט נאָך לאַנגע־לאַנגע יאָהרען ; איבערנאַכט ווערט אַזוינער גרוי, ווי די טויב.

ער איז נישט פון די, וואס טרינקען דאס לעבען פון גאנס בעכער ארוים פאמעלעך און טראפּענווייז; נישט פון די, וואס מעס־טען די צייט מיט'ן אומרוה פון שטאָדטישען זייגער: טיק־טאק, טיק־טאק — א טריט נאך א טריט.

ער איז נישט פון די, וואס עלטערען זיך, און זיי ווערען אלט און דערזעהען מיט אפּגעשוואכטע אויגען, אז דער שווארצער שאַ־טען קומט זיי אקעגען, פארקרימען זיי זיך פאר גרויס רחמנות אויף זיך אליין, אויף ווייב און קינד און אויף אלע שטאָדט־לייט, און געהען אהיים, שרייבען צוואות, און לעגען זיך אונטערטעניג אין בעט אריין, און זאגען ודוי, און דרעהען זיך איבער צו דער וואנט.

ער איז פון די, וואס פאלען פּלוצלונג, ווי שטערען פון הימעל אראפּ; פון די, וואס ווערען אונטערגעשאסען, ווי די ווילדע פייג־געל אין וואלד.

— פון היץ רעדסט דו, טאכטער!

— פון היץ, מאמע!

12.

נעם מיך שוין מיט, אדלער.

רייס מיך אויס פון דעם טאטענס ארעם, פון דער מאמעס שוים.

איך געה מיט דיר.

איך געה מיט דיר צווישען ווינט און שטורעם, איבער מצבות, איבער קברים, צווישען פארוואונדעטע, וואס בלוטיגען אין פעלד.

און זייער קרעכצען וועט מיך נישט אפּהאלטען; איך וועל מיך נישט אפּהאלטען עמיצען א טראפּען וואסער צו דערלאנגען.

איך וועל נישט ציטערען פאר די דונערען, וואס צורייסען די הערצער אין די פינסטערע נעכט; מיט אפענע שטאלענע אויגען, אהן א ציטער פון א האר אין דער ברעם, וועל איך קוקען אקעגען דעם בליץ.

איך בין אן אדלער־ווייב!

משופע.

אז דער אלטער מנשה האט געענדיגט זיין חצות מיט א צו־לאג פון עטליכע קאפיטעל תהלים, איז שוין דער בלאסער זומער־דיגער פריהמארגען געלעגען אין פענסטערל פון קעלער־שטוב.

טרויעריג, מיט מידע אויגען, קוקט מנשה אויפ'ן פרישגע־בוירענעם טאג. ער קנאקט זיך אויס די דארע פינגער, פארמאכט דאס תהלים'ל, פארלעשט דאס קליינע נאפט־לעמפעל און שטעלט זיך ביים פענסטער. ער קוקט ארויף צום שמאלען פאס הימעל. וואס בלייכט זיך הויך איבער'ן ענגען געסעל און אין דעם ראם פון זילבערנע בארד און פאות, אויפ'ן גרינליך איינגעשרומפענעם פנים, באווייזט זיך א בלאסער שיין פון א טרויעריגען שמייכעל.

— אפגעגעבען — טראכט ער — דעם פקדון! א שעהנעם דאנק, רבונו של עולם!

— און נויטיג — זיפצט ער — דארפסט דו מיך דא, רבונו של עולם! ווילסט נאך א חצות, דארפסט נאך א קאפיטעל תהלים... הא? עס פעהלט דיר!

ער דרעהט זיך איבער צו דער שטוב און טראכט, אז, לויט זיין שכל, וואלט גלייכער געוועזען, אז אין בעט, וואס ער פאר־נעמט, זאל שלאפען זיין אייניקעל רבקה; זי וואלגערט זיך נעֿ־בען ארום אויף דער פאדלאגע צווישען אלטווארג, מיט וועלכען חיים, דער זוהן זיינער, האנדעלט.

אז לויט זיין יושר, דעם יושר פון א בשר־ודם, וואלט בעסער געוועזען, דאס גלאז מילך, מיט וועלכען ער לעבט כמעט איבער א טאג, זאל געניסען שרה, די שנור זיינע, וואס לויפט גאנצע טעג ארום אויפ'ן מארק אהן א לעפעל ווארעמס...

יענקעלע'ן, דעם פרישען צולאג צו דער משפחה, וואלט אויך דערפון קיין רעה נישט ארויסגעקומען!

ברויכען ברויכט ער ווייניג, דער אלטער; עס וואלט זיי דאך גרינגער געווען, ער זאל גארנישט דארפען...

חיים איז אהן א מלבוש... חנה, דאס עלטערע אייניקעל, איז א קראנקע... ווייניג בלוט... דער דאקטאר זאגט: „בלאדאטשקע"... הייסט נעמען אייזען־טראפען, טרינקען טראן... וויין אביסעל... מען זאמעלט פאר איהר א באזונדער קניפעל... חדשים לאנג זאמעלט מען און עס איז אלץ ווייניג. און די ארעמע חנה וואקסט נישט; דער שכל איהרער וואקסט אויך נישט... אלץ שטאקט... זיבעצעהן יאהר — און פארשטעהט ווי פון צוועלף!

— וואס האסט דו מיך אויף זיי געווארפען, רבונו של עולם?

ער הערט זיך איין, ווי שארף און אפגעריסען חיים אטעמט אין שלאף. ער זעהט ווי שרה'ס ביינינגע האנט, וואס האט, קענטיג, ערשט געוויגט דאס קינד, הענגט נאך שלאבעריג אראפ פון בעט...

ער דערזעהט נאך, אז יענקעלע ריהרט זיך אין וויגעל. „באלד וועט ער שרייען און די מוטער וועקען!" און מיט איילענדיגע, נאר קורצע שריט, לויפט ער צו צום אייניקעל און הויבט אן שאקלען דאס וויגעל.

— און אפשר, — טראכט ער, זיך אויסדרעהענדיג צום פענסטער, — ווילסט דו, רבונו של עולם, איך זאל נאך אט אין דעם יענקעלע'ן נחת דערלעבען? איך זאל מיט איהם נאך ברכה זאגען, עברי זאל איך איהם לערנען... הא?

ווי א רויטער עפעל בליהען יענקעלע'ס בעקעלעך אין שלאף. א זיסער שמייכעל בלאנקעט זיך איהם ארום די קליינע ליפעלעך... זיי ריהרען זיך אויף און אפ... „דער פרעסער, אין שלאף וואלט ער געזויגט!"

ער באמערקט דערוויייל, אז רבקה וואו׳פט זיך אויפ'ן געלעגער.

זי ליגט אויף א זאק־שטרוי, צוגעדעקט ביז דער ברוסט מי׳ט א שווארץ־געשפרענקעלטען ליילעך. וואס זי האט צוקאפענס, זעהט מען נישט.

דאס פיין־געריוועלטע פנים, מיט'ן אלבאסטער־ווייסען, לאנג־

געטאַקטעו האַלז, ריהרט זיך חנ׳עווריג אויף אַז אונטערלאַג פון צופלאַנטעטע, שרייענריג־רויטע האַר, וואָס פאַררעקען דאָס גאַנצע צוקאַפּענס, און באַריהרען נאָך די פאַרלאַגע מיט עקען, וואָס ציטערען ביי רבקה׳ס יעדען אָפּאָטעמען.

— מיינע, עליה השלום, אויס׳ן אויג... — טראַכט דער אַלטער — היים בלוט, חלומות... איהר צו לענגערע יאָהר!

— רבקה! — געהט ער צו און ריהרט זי ביי דער בלויזער האַנט, וואָס האָט זיך באַפרייט פון לייליך.

— וואָס? וועו? — ווערט רבקה אויפגעשראָקען און עפענט ווייט אַ פּאָר גרויסע בלויע אויגען.

— ש... ש... — באַרוהיגט ער זי מיט אַ שמייכעל, — א י ך בין עס... געה אין מיין בעט אַריין...

— און דו, זיידע? — פרעגט זי מיט אַ ברייטען, געזונטען גענעץ.

— איך וועל שוין נישט שלאָפען... עס שלאָפט זיך נישט אין מיינע יאָהרען... איך וועל מאַכען טיי... האָסט דאָך געהערט ביי־נאַכט! זיי וועלען פריה אויפשטעהן... דער טאַטע האָט אַן עסק אין שטאָדט, די מאַמע דאַרף איינקויפען פאַר די פּימפּסענהאַלצ׳נס אויף תנאים...

— וועל א י ך מאַכען טיי, זיידע.

— ניין, רבקה... דו געה אין מיין בעט אַריין... קאָנסט נאָך לאַנג שלאָפען... דו ווייסט היינט, האָט די מאַמע געזאָגט, נישט געהן אין פאַבריק. זי וועט דיך דאַרפען... שלאָף דיך טאַקע אויס...

— אהא! — גענעצט רבקה ברייטער.

זי האָט זיך שוין אַלץ דערמאָנט. דער פאָטער איז נעכטען אַהיים געקומען מיט אַ פרייד, אַז גאָט האָט איהם באַשערט אַ שפּאַר ביסעל אַלטוואַרג.

די מאַמע האָט אויך געבראַכט אַ בשורה: ביי די פּימסענ־האַלצ׳ס, וואו זי איז אַן איינגעהעריז, וועט שוין ענדליך זיין תנאים, כאָטש די כלה קרימט זיך נאָך; זי וועט האָבען פאַר ס׳איהריגע און תנאים וועט זיין!...

קיין גרויסע הנאה האָט רבקה נישט דערפון. אויסשלאָפען טאַקע וועט זי זיך, אַרומגעהן אויפ׳ן מאַרק מיט דער מוטער איז בעסער ווי זיצען אין פאַבריק, נאָר שפּעטער — דאָס נאָכטראַגען

די קיישלעך מיט אייער און הינער, בפרט דאס כאפען אינמיטען נאס אן אנטלאפענע הון, איז נישט פון די גוטע זיבען זאכען!

נאר, אז מען מוז, מוז מען.

זי נעמט צוזאמען ארום זיך דאס ליילעך און שפרינגט איבער צום אלטענס בעט.

פון שפרונג האט דער אלטער ווייטער הנאה, אויך „זיין אלטע אויס'ן אויג"...

איידער דער אלטער האט פייער געמאכט, איידער ער האט צוגעשניצט א קינדעל אויף עטליכע דינע העלצלער, אויסגעלעגט זיי אונטער דער בלעך, באשיט מיט קליינע שטיקלעך קוילען, (טייערע קוילען, טראכט ער דערביי), באגאכען מיט נאפט, אונטערגעצונדען און געשטעלט אויף דער פייערקע, אז אלטען, פון ראסט רויטליך געשפרענקעלטען, בלעכענעם טשייניק, — האט שוין שרה געהאלטען יענקעלע'ן ביי דער ברוסט און געוואונשען זיך, זי זאל שוין דערלעבען צו הערען, ווי יענקעלע וועט מאכען א ברכה איבער דער מילך...

די בלאסע חנה האט זיך אויך אויפגעכאפט און אויפגעזעצט זיך אויפ'ן בעט.

הינטער דער מוטערס פלייצעס שפילט זי זיך מיט'ן קליינעם ברודערל, מאכט איהם: „קוקו".

איהר קליין קעפעל, די בלייכע באקען מיט די פאר'חלום'טע אויגען אין דעם ראם פון א מאסע אש־גרויע, צוואווארפענע האר, באוויזט זיך אמאל רעכטס, אמאל לינקס. די באוועגונגען איהרע זענען דאך צו לאנגזאם, דער שמייכעל אויפ'ן פנים — צו בלאס און דער בליק אין די אויגען — צו שטאר, דאס שפיל זאל קאנען אפרייסען „יענקעלע פרעסער", ווי מען האט איהם גערופען אין שטוב, באלד אין דערפריה פון דער ברוסט.

ער איז שטארק פארטון. ער קוקט אויף דער שוועסטער, נאר קיין צייט צו איהר האט ער נייטש.

איין הענטעל האט ער אונטער דער זייט, אויף וועלכער ער ליגט אויף דער מוטערס שויס, מיט'ן צווייטען בויגט ער אוועק

די זוים פון דער מוטערס אפּגענעם העמד, עס זאָל איהם נישט פאַלען אין פּנים אַריין, און קוקט דערביי אויף דער שוועסטער געלאַסען און רוהיג, — זי וועט איהם נישט אַנטלויפען...

חיים שטעהט שוין אין טלית און תפלין און דאַווענט, שפּריי־זענדיג אויף און אַפּ איבער דער שטוב.

אַפּט שטעלט ער זיך אָפּ, וואַרפט אַן אויג צו שרה׳ן, קענטיג, ער האָט מיט איהר עפּעס צו רעדען, נאָר ער וואַרפט אַ צווייטען בליק אויפ׳ן אַלטען און דאַווענט ווייטער, און שפּרייזט ווייטער איבער דער שטוב.

פאַר׳ן אַלטען האָט ער מורא.

דער אַלטער מיינט, אַז עס זענען נאָך זיינע צייטען, די אַלטע, גוטע צייטען, ווען אַ איד האָט צייט געהאַט צו דאַווענען, צו זאָגען וואָרט ביי וואָרט פון סדור „אורח־חיים"... היינט איז זיבען סוחרים אויף איין פאַר אַלטע פּלודערען!

ער האָט אפילו נעכטען פאַרזאַרגט... די קניה האָט ער באַ־דונגען פאַר זעקס רובל אָהן אַ צעהנערעל, איבערגעלאָזט האָט ער זיבען גילדען מיט צוועלף גראַשען אַ ד׳רויף... אַרויסגעהענדיג פון הויז, האָט ער גענעבען אַ זעקסער דעם סטרוזש, ער זאָל, ביז ער וועט קומען, קיין „האַנדעל" אין הויף אַריין נישט לאָזען.

אומרוהיג איז ער דאָך! ווער ווייסט... איידער ער וועט קריי־גען אַ שותּף!

ער טרינקט שוין טיי, האַלטענדיג דאָס גלאָז אויף דער פלאַ־כער האַנט און בלאָזענדיג פאַר יעדען זופּ, און ווייסט נאָך נישט וואָס צו טון.

שווער צו קריגען אַ שותּף!

צו ווענמען געהט מען? צום וואָכער? ער וועט איהם אָפּ־שינדען די הויט; צום סקלאַדניק — די קעשענע וועט ער איהם אויסשניידען!

און אַז מען קריגט שוין אַ שותּף, מוז מען דאָך איהם אָוועק־געבען האַלב פאַרדינסט, כאָטש יענער האָט זיך נישט געדונגען!

אַמאָל קריגט ער ביי שרה׳ן עטליכע גילדען, היינט — ווי! נאָך נעכטען האָט זי איהם געזאָגט, אַז עס וועט פעהלען צום איינ־קויפען!

און אפשר וועט זי איהם פארט געטרויען פון חנה'ס קניפעל אויף א טאג...

ער האט אבער מורא צו פרואווען... ער האט נישט איינמאל געפרואווט און חרטה געהאט!

ער ווארפט נאך אמאל א בליק אויף שרה'ן און עס דאכט זיך איהם, אז עס איז א שעת־הכשר!

זי האט שוין יענקעלע'ן צוריקגעלעגט. שטעהענדיג ביים וויגעל, טוט זי זיך אן און שמייכעלט אזוי גוט, אזוי מחיה'דיג גוט צום קינד. עס וועט אפשר געהן!

— איך האב ביינאכט גערעכענט, שרה, — פרואווט ער זיך.

— די קניה איז גאר א גוטע! כ'וועל, ברוך השם, פארדינען....

— הלואי, רבונו של עולם, — ענטפערט שרה — זאל עס זיין אין יענקעלע'ס זכות! זייט ער איז געבוירען, מאכט זיך געשווינדער אמאל א פארדינסט!

— איך מיין, — ווענדט חיים אפ מיט א חנופה־שמייכעל — אז עס איז אונזער חנה'ס זכות; הערסט דו, שרה, — ביים קויפען האב איך מיר אזוי געטראכט: בלי נדר ובלי פסקנא, וועט מען פון פארדינסט אראפנעמען פאר חנה'ן כאטש א דריטעל! און, ווי איך טראכט אזוי, ווערט די פריצה ווייך, ווי א פוטער, און לאזט אראפ איין צעהנערעל נאכ'ן צווייטען!

— איז אודאי גוט, — שמייכעלט איהם שרה צו, און ווערט — דאכט זיך איהם — אינגער און פרישער... „אמאליגע יאהרען— פליהט איהם דורך א געדאנק — וואס דען... ווען סאמע גוטע צייטען..." ער האט אבער וועניג צייט צו אזא קלער...

— הכלל, איז חנה א שותפ'טע.

— מהיכא־תיתי! אזא יאהר אויף מיר!

— יא, אבער, — שטאמעלט ער, — אז חנה זאל זיין א שותפ'טע — טאקע, איך רעכען בפירוש אויף איהר מזל, — נאר, אז א שותפ'טע...

— איז וואס? — פרעגט שרה מיט אויפגעשטעלטע אויערען און אויגען... זי איז איהם שוין עפעס חושד; ער פיהרט שוין צו עפעס... ער וויל שוין עפעס!

— איז וואס?

— מיין איך טאקע, זי זאל זיין אז אמת'ע שותפ'טע... זי זאל אריינלעגען אין מסחר א חלק געלט.

— וואס? וואס זאגסט דו? — שרה גלויבט נישט איהרע אייגענע אויערען. און אז ער ענטפערט נישט, שפרינגט זי איהם אקעגען:

— גזלן, רוצח! — דאס איז א טאטע... דאס איז א מאן! ער ווייסט, דאס קינד איז אזוי קראנק... אז איך האב א נדר געטאן נישט צו ספעקולירען מיט איהר געלט... עס איז דאך איהר שווער פארארבייט געלט! בלוטיג געלט... די קיישלעד טראגט זי מיר נאך... קריגט אמאל פאר'ן וועג... איך דערלעג איהר עפעס...

שרה קאן זיך גארנישט בארוהיגען...

חיים וויל עפעס ענטפערען; דער אלטער לאזט נישט.

— שווייג שוין בעסער, חיים, שווייג — מאכט ער — זעהסט דען נישט, אז שרה'לע האט רעכט... געה, זוך דיר א שותף... רייס נישט איין די וועלט... לעב און לאז לעבען.

חיים נעמט שטילערהייט אין טארבע אריין א שטיק ברויט מיט א ציבעלע און געהט ארויס. עס באלייט איהם דעם אלטענס שפרוך:

— האסט געזעהן, ווי פייגעלעך קלייבען בראקען אויפ'ן הויף? א גרויסען בראקען נעמען צוויי...

נישט פיעל רוהיגער שלאפט רבקה אין אלטענס בעט. אינ'ם יונגען קאפ וואלגערט זיך ארום א געדאנק, וואס לאזט נישט פעס־טער איינשלאפען... א „באגעגעניש" האט זי געהאט!

איינמאל, פארנאכט, אהיים געהענדיג פון פאבריק, האט זיך איהר אויפ'ן טראטואר א יונגערמאן באגעגענט. זי געהט גלייך, מיינט, ער וועט אפטרעטען, ער טוט עס אבער נישט, און קוקט איהר נאך גלייך אין פנים אריין מיט א פאר גרויהע לוסטיג־לא־כענדיגע אויגען, אז זי איז רויט געווארען. זי האט זיך גענומען אן א זייט און געלאזט זיך אהיים מיט געשווינדערע טריט. נע־מענדיג זיך אין א זייטען־גאס, האט זי זיך דאך, נישט געוואלט־ליג, אומגעדרעהט. און דערזעהן, אז ער שטעהט נאך; ער שטעהט

אויפ'ן געלבען ארט און קוקט איהר נאך מיט'ן איינענעם שמייכעל, מיט די צוויי שורות ווייסע ציין.

„זי וועט עס חנה'ן דערצעהלען.“ טראכט זי און האט עס דאך נישט געטאן. „וואס וועט זי, די ארעמע, קראנקע חנה, פארשטעהן?“

עטליכע טאג שפעטער איז ער איהר ווייטער אקעגען געקומען. דאס הארץ הויבט איהר אן געשווינדער צו קלאפען, זי שעמט זיך אויפצוהויבען די אויגען; געהט געשווינד פארביי, נאר אזוי אומגעלומפערט, אז זי איז שיער נישט געפאלען אויפ'ן גלאטען טראטואר.

אין גאנג, דאכט זיך איהר, אז זי פיהלט, ווי זיין העלער, לוסטיגער שמייכעל גליטשט זיך איהר הינטען אויפ'ן בלויזען האלז.

און דאס שרעקט זי; עס דאכט זיך איהר, אז אלע אין גאס קאנען עס זעהען! און אנטלויפט נאך געשווינדער.

איינמאל איז ער איהר ווי פון אונטער דער ערד ארויסגעוואקסען.

זי האט אויסגעשריען: אך! און ער שטעהט איהר אקעגען און פארשטעלט איהר דעם וועג.

— דאכט זיך, מאכט ער, — איך האב דאס גליק זי צו קענען, פריילין!

„פריילין“ האט ער געזאגט!

דאך ווערט זי בייז, מיידט איהם אומגעדולדיג און נאך האלב דערשראקען אויס. און דאך, מוז זי זיך מודה זיין, אז א שטימע האט ער זעהר אן אנגענעמע. „א גאלדענע שטימע,“ זאגט איהר אונטער דאס הארץ...

פון דאמאלט אן טרעפען זיי זיך כמעט יעדען אווענט. זי רעדט נישט צו איהם, שווייגט, נאר אנטלויפען אנטלויפט זי שוין נישט...

און ער פיהרט זי יעדען אווענט אפ פון פאבריק.

זיי געהען צוזאמען און שווייגען.

אפט האלט זי זיך נישט איין אוןווארפט אויף איהם א בליק פון דער זייט...

„די וואנסעלעך זיינע...“

און דערויף ענטפערט ער מיט נאך א ליכטיגערען שמייכעל...

מאדנע אויגען האט ער... טיילמאל, דאכט זיך, פליהען פון זיי גאלדענע שטראלען!

דערווייל איז מען דערפון געוואר געווארען אין פאבריק; חבר'טעס האבען באמערקט, און געמאכט דערפון א גערעד.

מען לאכט פון איהר, מען וויצעלט זיך אויף איהר חשבון.

יונגהייט—נארהייט, — זאגט מען — היינט אנטלויפט זי, מארגען וועט זי נאכיאגען...

„נישט דערלעבען וועלען זיי עס!" טראכט רבקה.

— זי וועט ארויסשטעקען די צונג — ווי א שעפס צו זאלץ... וואו נעמט מען עס...

רבקה פארבייסט די ליפען און שווייגט.

— און א שעהנער יונג, — זאגט מען, — א גאלדענער יונג! האר, אויגען, א נאז — ווי אפגעטאקט. פון וועסטען־טאש שלעמ־פערט זיך נאך א גאלדענע קייט מיט אפשר צעהן גאלדענע ברע־לאקען!

רבקה פיהלט זיך אביסעל שטאלץ.

— אפשר טאמבאק? — איז איינע מסופק.

— חלילה! — טראכט רבקה... אנדערע זאגען אויך:

— געה שוין געה... מען זעהט, — א גביר'יש קינד!

וואונדערט מען זיך נאך מעהר:

— ווילסט נאך נישט שפילען קיין ליעבע, נאך ציים? אבער שכל האב: רעד א גוט ווארט, נעם קליינע מתנות, כאפ און אנ־בייסען... צוקערקעס... בילעטען אין טעאטער אריין.

עמיץ לאכט העל אויף:

— אודאי! נעמען ווי א בייז פערד... נאר גענארען זיך לאזען, נישט! א מכה זיי!

עס לאזט זיך ענדליך הערען די עלטסטע מיט'ן לאנגען, ביי־ניגען פנים, פארשפיצטער גאמבע און זייטיגע, גרינליכע בליקען.

— טע, טע, טע, — מאכט זי, — א קליינינקייט, וואס דאס האט צו פארנארען! חופה־שטאנגען ווארטען, הבדלות שוין גרייט, נדן, — ווי הייסט? א שלל! שדכנים רייבען אפ די שוועל, חתנים רייסען די טירען!

רבקה פארבייסט שארפער די ליפען, בויגט טיפער דעם ברע־

נענדיגען קאָפּ איבער דער ארבייט און צוויי הייסע טרערען פאַלען איהר אויף די הענט, וואָס זענען באַשעפטיגט ביי דער מאַשין.

און דאָס לאָזט זי נישט שלאָפען!

ניין! זי וועט גאַרנישט, גאַרנישט נעמען!

קיין בילעט אין טעאַטער אריין, אודאי נישט!

איינמאָל האָט מען זי פאַרהאַלטען שפּעט ביינאַכט אין פאַבריק; נויטיגע ארבייט געווען... איז די מאַמע געקומען צו לויפען אָהן אָטעם, אָהן אַ נשמה... אַז די מוטער האָט זי דערזעהן, האָבען איהר די אויגען אָנגעהויבען פינקלען, דערנאָך שפּריצען ווי אַ פאָנטאַן... הינטען, אין פאַבריק־הויז, ביי די טרעפּ, איז ערשט געשטאַנען דער אַלטער זיידע און געקנאַקט די פינגער...

— געלויבט איז גאָט, — האָט ער געמורמעלט — געלויבט איז גאָט!

„ניין, זי וועט עס נישט טון!"

שרה וויל שוין אויך געהן אין גאָס אריין. זי שטעלט דעם אַלטען אַ גלאָז מילך ביים טישעל, רוקט איהם צו יענקעלע'ן מיט'ן וויגעל, און וויל נאָך פאַרזאָרגען עטליכע קליינינגקייטען אין בעל־בתי'שקייט...

דערביי האָט זי דאָך צייט צו קלאָגען זיך פאַר'ן אַלטען אויף דער היינטיגער וועלט.

— איהר האָט דאָך געהערט, שווער! תנאים דאַרף זיין... דער לעצטער טערמין... טעלעגראַפירט, מען הייסט שוין איינקויפען... און זי, די כלה'שי, מאַכט אַ סקאַנדאַל! זי וויל נישט! זי וויל נישט קיין חתן פון פּראָווינץ... זי האָט אַ וואַרשאַווער, זאָגט זי! אַ וואַרשאַווער דייטשעל האָט זי!

חנה, וואָס איז ביז אַהער געלעגען מיט אָפענע אויגען צום סופיט און געקוקט, ווי די פליגען רייסען זיך אָפּ איינע נאָך דער אַנדערער און צופליהען זיך אין שטוב, דערהערט, וואָס די מוטער דערצעהלט, זעצט זיך פלוצים אויף, איהרע געוועהנליך מאַטע אויגען באַקומען אַ גלאַנץ... זי הערט, זעהט אויס, און אינטערעסירט זיך... זי שפּיצט נאָך אויף די אויערען און עפענט דאָס מויל, ווי צום איינשלינגען דער מוטערס ווערטער.

די מוטער איז פונדעסטוועגען זיכער, אַז דאָס פאַרדינסט וועט נישט אַנטרינען. תנאים וועלען, אם ירצה השם, זיין! דער

אַלטער פּימסענהאַלץ וועט זיך זיין שטערטעל באַשטעהן... די „צו־גאַסענע פּימסענהאַלצין“ שווייגט אויך נישט... „איי, האָט זי נענעלער!“

— קודם כּל, — האָט מיר די קעכין פון דאָרט דערצעהלט,— האָט מען געמאַכט אַ רעוויזיע, געפונען בריף פון עפּעס אַ דייטשעל, אַ ימח־שמו'ניק און מען האָט זיי פאַרברענט. דערנאָך ערשט האָט זי געלעזט, אָבער שעהן געלעזט... ביי די האָר האָט מען זי ארומגעשלעפּט.

חנה פּיהלט אַלץ, די אויגען ווערען איהר פייכט, דאָס פּנים — גערויטעלט און פאַרצעהרט פאַר רחמנות.

זי פאַלט צוריק אויפ'ן קישען מיט אַ געוויין.

שרה דערשרעקט זיך, דער אַלטער לויפט אויך צו.

— וואָס איז, חנה'לע, וואָס איז דיר געשעהען?

— אַ שאַד, מאַמע, אַ רחמנות...

— אויף וועמען, טאָכטער? אויף וועמען? — וואונדערט זיך שרה.

— אויף דער כּ־כּ־כּלה... זי איז אַזאַ — אַזאַ גוטע... אַזאַ הארציגע... גיט מיר שטענדיג געלט... דאָס געלט, וואָס איך גיב דיר... זי גלעט מיך... זי קושט מיך אַמאָל... זי וויל מיך אפילו לערנען שרייבען.

— נאָך דאָס פעהלט מיר! — מאַכט שרה נישט גערן — צו מיינע שונאים'ס קעפּ, צו זייער הענט און פיס! זי וויל דיר אייך דעם קאָפּ פאַרדרעהען... זאָלסט אויך נישט פאָלגען אַ מאַמען.

חנה ענטפערט אינמיטען געוויין:

— ניין, מאַמעשי, ניין! האָב גאָר קיין מורא נישט! איך וועל דיך שטענדיג פאָלגען! וואָס פאַר אַ חתן דו וועסט מיר נישט געבען!

עס הערט זיך פּלוצים אַ קלינגענדיג געלעכטער.

דאָס לאַכט רבקה פון דער שוועסטערס נאַרישקייט.

— מרשעת, — שרייט שרה, — דאָס קינד איז קראַנק, מסוכן־קראַנק און זי לאַכט!... לאַכען זאָלסט דו, וועל איך דיר זאָגען ווי.

— שילט נישט, שרה, — באַרוהיגט זי דער אַלטער, — זי איז דאָך אויך אַ קינד.

שׂרה געהט אַפּ פאַרדראָסען און וואַרפט, אַרויסגעהענדיג פון שטוב, צו רבקה'ן אַ באַפעהל: שטעה אויף, פּראַנצימערקע... גיב חנה'ן טיי, קעהר אויס די שטוב...

דער אַלטער מנשה האָט אויסגעטרונקען זיין מילך און האָט זיך געזעצט צום פענסטערל.

דורכ'ן פענסטערל פון סוטערינע זעהט מען נאָר די שמאָלע לאַנגע שאָטען, וואָס די פיס פון די דורכגעהער וואַרפען אויף די קליינע שויבען.

וואָס גרעסער עס ווערט דער טאָג, ראַשער טוישען זיך די שאָטען; טרויעריגער ווערט דער אַלטער. מענשען איילען זיך, לויפען, האַנדלען און וואַנדלען; ער איינער (אַזוי דאַכט זיך איהם) טויג שוין צו גאָרנישט.

ער נעמט זיך צום תהלים'ל מיט עברי־טייטש.

מיט אַ ציטעריגען קול זאָגט ער אַ פּסוק לשון קודש, אַ פּסוק אידיש, און ריהרט מיט אַ ציטעריגען פוס יענקעלע'ס וויגעלע.

רבקה זיצט שוין האַלב אָנגעטאָן ביי חנה'ן אויפ'ן בעט. ביידע טרינקען טיי. לעבען רבקה'ן, וואָס שפּריצט מיט פריש לעבען, זעהט חנה נאָך קרענקליכער, נאָך בלאַסער און קלענער אויס, נאָך קינדישער.

זיי האַלטען אינמיטען אַ פאַרטרויטען שמועס.

— איך וועל נישט אויסזאָגען, חנה, דערצעהל!

— שווער דיך!

— איך שווער...

— ביי וואָס?

— ביי וואָס דו ווילסט.

חנה קנייטשט איין דעם שטערן און קלערט אויס:

— ביי יענקעלע'ס געזונט!

— ביי יענקעלע'ס געזונט! — חזר'ט איבער רבקה.

— אַז וואָס?

— אַז דאָס!... אַז איך וועל נישט אויסזאָגען, וואָס דו וועסט מיר דערצעהלען...

חנה פארטראכט זיך.

— זיצענדיג — זאגט זי — קאן איך נישט... איך וועל בע־סער ליגען און קוקען אויפ'ן סופיט; אזוי פארגעס איך אלץ און פלאנטער מיך... אז איך ליג און קוק ארויף, זעה איך אלץ פאר מיר... שטעלט זיך מיר אלץ אקעגען...

— נו, לעג דיך, חנה...

— דו אויך! לעג צו צו מיר דאס אויער, עס איז א שרעקלי־כער סוד! איך וויל נישט, דער זיידע זאל הערען!

און חנה קנייטשט נאך שטארקער איין דעם שטערן. זי אטעמט שווער, ווי פון אונטער א שווערער לאסט. זי פאלט צור־ריק אויפ'ן קישען.

שטארק פאראינטערעסירט, שטעלט רבקה געשווינד אוועק די גלעזער און לעגט זיך צו.

דער אלטער האקט איבער זיין תהלים, ווארפט א בליק צום בעט און פרעגט:

— נישט גלייכער אויפצורוימען, רבקה?

— באלד, באלד, זיידעשי, — ענטפערט רבקה, — חנה וויל מיר עפעס דערצעהלען.

דער אלטער באוועגט דעם קאפ מיט א טרויעריגען שמייכעל און הייבט אן ווייטער זינגען זיין תהלים מיט'ן עברי־טייטש.

און חנה דערצעהלט מיט אן איינגעקנייטשטען שטערן און ווייט־געעפענטע, כמעט שטארע אויגען, פאר וועלכע רבקה שרעקט זיך אביסעל. עס דאכט זיך איהר, אז חנה דערצעהלט נישט פון זכרון, נאר זעהט עפעס פאר זיך און זאגט, וואס זי זעהט. און איהר שטימע איז אזוי טיף, און דער אטעם פיהלט זיך איהר אזוי הייס...

חנה דערצעהלט:

...די קעכין איז ערגעץ ארויסגעגאנגען... איך בלייב איינע אליין אין קיך... אויף דער מאמען ווארט איך; זי דארף נאך מיר קומען.

— רבקה, — שלאגט זי זיך פלוצים איבער — ווען האבען מיר געגעסען הירוש מיט האניג?

— נעבעכטען ! — ענטפערט רבקה מיט אן אומהיימליכער שטימע.

— איז עס מאקע געווען נעבעכטען... יא, נעבעכטען... זיץ איך אזוי און זופּ טיי. די קעכין גיט מיר שטענדיג טיי... ווען איך קום, גיט זי מיר טיי... און דארט איז א מחיה טיי צו טרינקען... מיט א זילבערנעם לעפּעלע, עם גלאנצט... פון טיי ווערט אזוי וואַרעם אין אלע אברים... און צוקער — הערסט — אריינגעלעגט.

איך וויל טרינקען צוגעבּיסען, די רעשט אהיים נעמען; לאָזט זי נישט, די קעכין. זי זאגט: צוקער איז פאר דיר געזונט, זאגט זי... און קוקט, איך זאל אריינלעגען אלע דריי שטיקער!

א פונט צוקער קריגט זי דארט די קעכין; יעדע וואָך א פונט צוקער! אחוץ וואס זי נעמט אליין, פון דער זילבערנער פושקע, וואס שטעהט אין דער ערשטער שטוב... אפּען שטעהט זי; איך האב אליין געזעהן! נאר איך וועל נישט נעמען...

אויף דער פושקע איז דא א הירש. די פּימסענהאַלץ האט מיר אליין געזאגט, אז עס איז א הירש; מיט אזוינע גרויסע, גע־דרעהטע הערנער... אן אמת'ער הירש.

— הכלל, דו זיצסט אין קיך? — מינטערט זי רבקה.

יא, זיץ איך אויפ'ן בעט. אויפ'ן שעהנעם בעט... אוי, האט עס די קעכין א בעט! דריי גרויסע קישען, ווייסע ציכלעך, ווי שניי... געשטיקטע לאנגעטען, עס קוקט ארוים רויט... גרויסע פערלמוטערנע קנעפּ, ווי פערציגער גרוים! א געשטעפּטע אט־לעסענע קאָלדרע. אינמיטען — א גרויס ראד ווי א ברונען! ארום און ארום — גרויסע אדלער מיט פליגעל... פון אויבען נאך א גרינע, זיידענע קאפּע... א גאנצע פריצה'טע, איז זי, די קעכין; נאר א גוטע, בעט מיך זיצען אויפ'ן בעט, צופוסענס... שארט אוועק די קאפּע מיט דער קאָלדרע... זי האט מיך ליעב, זאגט זי און — ווייסט דו פארוואס, רבקה?

— פארוואס?

— זי האט אויך, געהאט אזא מיידעל ווי איך... נישט חנה האט זי געהייסען, נאר אין מיינע יאהרען... געשטארבען איז זי... האט זי מיך ליעב... זאגט זי...

— וואס האסט דו א ציטער געטאן, רבקה?

— עט, גארנישט... דערצעהל ווייטער, חנה...

— איך זיץ און זופ טיי... און זי קומט אריין...
— ווער ?...
— די געשלאגענע כלה...
— וואס ? די געשלאגענע —
— האסט נישט געהערט ? — די מאמע האט דאך דערצעהלט ! יא, יא, מען שלאגט זי, ווייל זי וויל נישט דעם חתן.
— אהא, — הכלל — זי קומט אריין ?
— זי קומט אריין — א בלאסע... רויטע אויגען — הערסט, רבקה, אין שטוב טראגט זי א בלוי־זיידען קלייד, א שפאגעל נייעס, מיט רויטע פינטעלעך — הינטען שלעפּערן זיך נאך צוויי לאנגע, ברייטע, אטלעסענע, אויך רויטע, שארפען, אונטען באנעהט מיט שווארץ־זיידענע פרענז — און בריליאנטענע אויררינגלעך, — פארקעמט איז זי אויסטערליש — הויך איבער'ן קאפ א קרענצעל — אינמיטען קרענצעל — א טויב מיט צוויי אויסגעשפרייטע פליגעל, — פארשטעהסט ? פון די האר אויסגעלעגט ! די בייהאר פארנומען הינטען מיט א גאלדענער קלאמרע ; פון פארענט — א גאלדענע שפילקע, אפשר צוויי ! ביים פאסיק ווייטער א גאלדענע קלאמרע — א פארבלענדעניש ! וואו זי גיט זיך נישט א ריהר גיט ווי א בליץ !

חנה שטאקט.
— און שוין ?
— ווארט — עס איז א גרויסער סוד, רבקה. — און זי גיט צו מיט שרעק :
— גאט וועט שטראפען, אז דו וועסט, חלילה, אויסזאגען !
רבקה פארזיכערט, אז זי וועט נישט אויסזאגען.

חנה לעגט רבקה'ן אונטער די האנט, דריקט איהר קאפ נעהנטער צו זיך און דערצעהלט ווייטער נאך מיט נאך א שטילערער, נאך א טיפערער שטימע.

— זי דערזעהט מיך און פאלט צו מיר צו מיט א געוויין.—
— וואס האט זי פון דיר געוואלט ?
— א טובה האט זי געוואלט פון מיר !
— א טובה ? זי פון דיר א טובה ?
— שטעקט מיר אין האנט אריין א האלבען רובל — דעם

האלבען רובל, וואס איך האב נעכטען אפגעגעבען דער מאמען — און נאך עפעס...

— וואס נאך? חנה'שי!

„חנה'שי" איז רבקה'ס מויל איז א זיבערער שליסעל צו עפענען חנה'ס הארץ.

— א בריף — א בריף, זאל איך איהר אפגעבען — בסוד סודות.

— און דו האסט גענומען?

—ווארט, — זי לערענט מיך אוים אויסענוועניג דעם אד־רעס; איך קאן דאך נישט לעזען! הערמאן... דעם צווייטען נאמען האב איך שוין פארגעסען — די גאס אויך — נומער, דאכט זיך, פיערציג — יא, פיערציג.

— האסט גענומען און אפגעגעבען? — פרעגט רבקה מיט א פארבארגענעם שרעק.

— נישט אזוי געשווינד, — ענטפערט חנה נאאיוו — איך האב פריהער געבלאנדזשעט.

נישט דאס אבער אינטערעסירט רבקה'ן.

— עס איז א בחור? — פרעגט זי שארף.

— ווייס איך? מן הסתם —

— וואוינט אליין? —

— דאכט זיך — יא; ער אליין האט מיר געעפענט. איך האב נאר א דריק געטאן דאס ווייסע קנעפעל — זי האט מיך עס אויסגעלערענט. —

— ער האט צוגענומען דעם בריף?

— צוגענומען.

— געגעבען תשובה?

— תשובה האט ער נ י ש ט געגעבען. ער וועט שרייבען אויף דער פאסט, זאגט ער. נאר ער האט זיך זעהר דערפרעהט מיט'ן בריף. ער האט פאר גרוים פרייד מיך אריינגענומען אין שטוב, געזעצט אויף א בענקעל...

— נאך וואס?

— פאר גרוים שמחה! ער האט מיר אפילו געגלעט די האר — אזוי ווי די מאמע טוט אמאל — א יום־טוב, צי שבת, ווען זי האט צייט...

דערנאָך האָט ער געלאַכט און האָט מיך אפילו געקושט... איין מויל אַריין, גלייך אין מויל אַריין... דערנאָך די אויגען... שעהנע אויגען, זאָגט ער, האָב איך...

רבקה בלייבט ליגען ווי פאַרשטאַרט...

חנה פאַרטראַכט זיך אביסעל, און ענדיגט:

— אָבער שפּעטער, אַז ער האָט געוואָלט מיר עפענען דעם בוזעם און אַריינשטעקען די האַנט, האָב איך מיך פאַרשעמט און בין אַנטלאָפען... ער האָט פאַרגעסען צו פאַרמאַכען די טיר... אָפען געווען...

— געלויבט איז גאָט, געלויבט איז גאָט... — שעפּטשעט רבקה מיט אַ פאַרשטיקטען געוויין...

— וואָס זאָגסט דו? רבקה...

— גאָרנישט, חנה...

— זאָג נאָר, רבקה, נאָך וואָס האָט ער עס געוואָלט אַריינשטעקען אין בוזעם...

— שווייג! — שלאָגט איהר רבקה איבער מיט שרעק.

— — — — — — — — — — — — — — —

צום גליק הערט נישט דער אַלטער. ער איז פאַרטיפט אין זיין תהלים. ער זאָגט אַ פּסוק און פאַרטייטשט באַלד:

„זיי האָבען קיין וואָר וואָרט נישט אין מויל... אינעווענינ, אין האַרץ, הייסט עס, האָבען זיי אַ בראָך... זייער האַלז איז אַן אָפען קבר... אַ גרוב, הייסט עס, איינצושלינגען... און אַ גלאַטינע צונג האָבען זיי..."

רבקה הערט זיך איין מיט אַ בלאַס פּנים און פאַרביסענע ציין...

חנה קוקט זי אָן דערשראָקען...

אָהן מזל.

...איהר ווילט אַלץ פאַרזאָרגען; דאַס לעבען שטרעקט איהר פאַר קינדער.

און איך זאָג אייך: יעדעס קינד ווערט געבוירען מיט זיין מזל, — אָדער עס העלפט נישט, אָדער מען דאַרף נישט.

פאַרוואָס בין איך אַזוי עלענד, אַזוי נע־ונד, און האָב נישט דעם קאָפּ וואו אַנידערצולעגען, און ווי קום איך אַהער?

נישט געהאַט מיין הייזעל אין זאַוויכאָסט? נישט געהאַט אַ קראָם מיט סחורה? — און דערצו בין איך דאָך אַ שיפער*) געוועזען. פון נאָך פסח אָן — צווישען וואַסער און הימעל. אויף סכות קומט מען אַהיים מיט מתנות פון קעניגסבערג! אַ לעבען געוועזען!

האָב איך אָבער געוואָלט פאַרזאָרגען...

אַ בת יחידה, אַן אויג אין קאָפּ, אַן אבן טוב — אַ קינד...

אַז די מוטער, עליה־השלום, איז געגאַנגען פון דער וועלט, האָב איך נאָך קיין גרויע האָר אין דער באָרד נישט געהאַט, און אַז מען האָט מיר גערעדט שדוכים, האָט מען מיך געשטאָכען מיט מעסער... איך וועל מיין רחל־לאה'ן קיין שטיפמאַמען נישט געבען!

עס קומט נאָך פסח, האַלץ־סוחרים קומען אַנצופאָהרען, מען רייסט זיך איבער מיר, מען בעט מיר ממון קרח, מען קען מיך פאַר'ן עהרליכען מאַן און פאַר'ן גוטען בעל־הבית אויף דער טראַט־ווע, און אַז איך קויף איין באַל — נו, וועל איך מיך אָוועקלאָזען

---

*) אַזוינער, וואָס פיהרט אַריבער די טראַטוועס איבער'ן וואַסער.

אויפ'ן וואסער און איבערלאזען מיין איינאיינציג קינד אויף פרעמ־דע הענט?

בלייב איך אין דערהיים און זעץ מיך אין געוועלבעל אריין.

קיין שפע איז, מן־הסתם, נישט געווען, א שיפער איז קיין סוחר נישט. מען רייסט מיר די קונים פון קרעמעל ארויס, און איך בלייב שטעהן מיט אן אפען מויל... מוז איך אפשפארען א שטוב פון דער דירה און פארדינגען, אבי מען לעבט.

נאר קיין חרטה, חס־ושלום, האב איך נישט; פאר הונגער, חס־ושלום, שטארבט מען נישט. פאר דאס פארשפאר איך צעהן מאל אין טאג דאס קרעמעל און לויף אהיים זעהן, ווי רחל־לאה וואקסט... און זי וואקסט קיין עין־הרע, ווי אויף הייוועז — די מו־טער אויס'ן אויג: חן־גריבלעך און אזיינע שטילע, גוטע אויגע־לעך — האלב לאכענדיגע, האלב וויינענדיגע, און אינגאנצען אזוי פאר'חלומ'ט...

איך וויל דאך זי אין געוועלב אריין נישט לאזען! אימשטיינס געזאגט סחורה: שמירעכץ צו שטיוועל און שמירעכץ צו רעדער. און אייל און אביסעל נאפט. און די קונים: בעלי־עגלות מיט פויערען. איך וויל גארנישט, זי זאל זייערע לשונות הערען...

און נאך מנחה־ומעריב! מעג זיין אויסטערליש נייעס פון פאליטיק, מעג זאגען, להבדיל, דער גרעסטער מגיד, — איך לויף אהיים צו מיין נחת, צו מיין טרייסט...

און איך וויים, אז זי איז שוין, ברוך־השם, איבער זעכצעהן. נאר איך מאך מיך נישט וויסענדיג... איך פארגעס מיך און האלט זי אויף דער שוים... און גאט דאנק איך, וואס מען דערמאנט מיך נישט... א שטיל נפש, געהט נישט פון שטוב ארויס, האבען לייט אן איהר פארגעסען... רעדט מען איהר קיין שדוכים נישט...

„הלואי וויטער," טראכט איך; עס ווילט זיך נישט בלייבען אליין.

מאכט זיך אבער א מעשה.

דערצעהלט מען מיר, אז דער יונגער ברענהאלץ. דעם פאר־

ריאַדטשיקס זוהן, דרעהט זיך, ווען איך בין ביי מנחה ומעריב אין בית־המדרש, פאַר מיינע פענסטער... ער שפּאַצירט, דער בחור...

און אַ בחור, צינד וויל איך שוין מיין מויל צו קיין בייזען נישט ברענגען, נאָר — אַ מאַכל, זאָג איך אייך...

קלער איך מיר: איך וועל מיט איהר רעדען, וואָרענען. וואָ־רים מיט איהם רעדען, איז — אַרבעס אַן דער וואַנט — מען שמועסט אַ פּרי!

קאָן מען אָבער מיט איהר נישט רעדען...

— רחל־לאה, — הויב איך אָן. עפּענט זי אויף מיר אַ פּאָר ריינע, אַזוינע צנועה׳דיגע קינדער־אויגען, און אַזוינע קלאָרע, און פרעגט:

— וואָס, טאַטע! — מוז איך זי פּאַררעדען מיט עפּעס אַנדערש. גענה, וואַרף אַ שטיק בלאַטע אין אַ קלאָר וואַסער אַריין. נאָר שלאָפען טאָר מען נישט; אַ טאַטע ט אָ ר נישט שלאָפען...

שיקט מיר, דאַכט זיך, גאָט די רפואה:

עס איז אַ יריד ביי אונז, פאַלט אַריין מיינס אַן אַלטער ידיד, צוזאַמען פון איין סדור אַלף־בית געלערענט, אויך נישט פאַר אייך געדאַכט אַן אַלמן געוואָרען, נאָר אַ מענש מיט פּלייצעס, אַ גבור, שטעלט אַפּ פון הינטען אַ וואָגען מיט אַ פּאָר פערד. „וואָס טוסטו דאָ, אברהם משה?“ ער איז געקומען אַ כלה אַנקוקען. אַ קאַץ איז זאַק קויפט ער נישט. „נו?“ — „איז פונקט די סחורה אוועקגע־פאָהרען אויף אַ חתונה.“ „אַן עלטערע אידענע?“ פרעג איך; איך וויים, ער האָט קינדער. צולאַכט ער זיך, אַז עס הילכט: „וואָס איז? אַ בתולה, האָב איך קיין ציין נישט?... נאָר אַז זי איז אוועקגעפאָהרען, כאַפּט זי דער רוח.“ אַזאַ לשון האָט ער שוין געהאַט.

זאָג איך איהם: איך האָב אויך אַ בתולה.

„נו, זאָגט ער, וועלען מיר זעהן“...

וואָס דאַרף מען בעסער?...

עס איז אפילו צו נאָהנט... איינגאַנצען אַ מייל אַנדערטהאַל־

בען... אזא בחור, ווי ברענהאלץ קאן זיך אמאל אראפכאפען... נאר — זאל ער פרואווען שפאצירען הינטער אברהם משה'ס פענס־טער. אברהם משה וועט כאפען א „קלאניצע"... ער האט דאמאלט נאך פערד געהאלטען...

דאנק איך און לויב זיין ליעבען נאמען: און אנגעזאפטער איך, אינגאנצען דריי שטיקלעך קינדער; און א הויז, און א מחיה אין הויז — און אכסניא. און א הויז מיט כל טוב — טאקע שמאלץ און האניג... און הונדערטער ביי לייטען... שרייבט מען תנאים; און אלמן מאכט קיין שהיות נישט — איז מגביל זמן החתונה אויף נישט ווייט... מיין רחל־לאה, ווי עס פאסט פאר א אידישע טאכ־טער, שווייגט... אין די אויגען אביסעל טרויער, אביסעל פחד — ווי דער שטייגער איז פון א כשר'ער נשמה. ערשט צום חופה־טאג, ביים אל מלא רחמים, האט זי זיך, נעבעך, צואוויינט... אבער צואוויינט! מילא — א חופה, א גילדענע יויך — א מצוה־טענ־צעל און צוכארגענס באהר איך אהיים גאר מיט א גרינג הארץ. עס בענקט זיך שוין אפילו צו דער טאכטער, נאר ווי ווייט איז?

און עס איז א שליט־וועג — מען גליטשט זיך אזוי שטיל אי־בער'ן שניי — פארמאך איך די אויגען; דרימעל איך, דאכט זיך, אייז און שטעלט זיך מיר דער טייך פאר די אויגען...

טראכט איך: סוף ווינטער... נאך א פאר וואכען וועט דער שניי זיך צולאזען, דאס אייז — פלאצען און אפשווימען... עס וועט זיך עפענען א וואסעריגע וועלט... עס וועלען אנקומען סוחרים פון געהילץ... איך ווער צוריק שיפער, צוריק צווישען וואסער און הימעל... אוים בלאטיג שטעדטעל, אוים פינסטער געוועלבעל — עס וועט זיין א לעבען...

און וואס פאר א מתנות איך וועל ברענגען פאר רחל־לאה'ן פון קעניגסבערג...

האט אבער מיין קינד קיין מזל נישט געהאט...

צוגאנגען איז דער שניי, אפגעגאנגען איז דאס אייז, אבער פאר די געהילץ סוחרים איז געקומען מיין איידעמס עלטערער בן

— זעכצעהן יאהר און א יונג ווי א בוים, און א מגושם מיט א גראב קול, און נישט קיין גרויסער חכם...

ער קומט אריין אהן שלום, אהן גוט־מארגען, און גיט א קלאפ מיט דער בייטש אן פאדלאגע.

— וואס האט איהר עס אפגענארט דעם טאטען, וואס?

— מיט וואס — פרעג איך — האב איך איהם אפגענארט? איך וויים, איך האב איהר אוועקגעגעבען דער מוטערס צירונג, געגעבען נדן מעהר, ווי איך און מיין שטייגער האט געמעגט, און א האלב געוועלבעל אויסגעלעדיגט אויף מלבושים.

— איהר האט איהם — זאגט ער מיט'ן גראבען קול — א חולנית פאר א ווייב געגעבען... הויט און ביין — זאגט ער — אז מען ריהרט זי אן, קנאקט זי...

ווערט מיר, מן הסתם, א לאך אין הארץ. לאז איך אלץ איבער אויף גאטס געבאט, און כאפ מיך אריבער צום איידעם.

איך קום אריין: מיין אברהם משה זיצט אין די שעלקעס ביים אויוועז און ווארעמט זיך, מיט די הענט הינטער זיך... ער הויבט זיך אפילו נישט אויף, מיט די אויגען שטעכט ער מיך — און זי — א האלבע רחל־לאה... זי דערזעהט מיך און פאלט מיר איבער'ן האלז מיט אזא געוויין, מיט אזא געוויין — — — — און פלוצלונג דערפיהל איך, ווי עס פאלט איהר דאס קעפעל ביי מיר איבער'ן אקסעל, — זי חלש'ט...

איך טראג זי אין דער צווייטער שטוב אריין, — איך פיהל גארנישט, וואס איך טראג — איך לעג זי אויפ'ן בעט, שפריץ וואסער — קויב זי קומט צו זיך.

— טאכטער, — בויג איך מיך צו איהר צו — ער באהאנדעלט דיך שלעכט?

— ניין, — קוים וואס זי רעדט, — פריהער, אז איך בין געזונט געוועז, אודאי נישט...

— מען גיט דיר נישט צו עסען?

אויך נישט, זי איז די גאנצע בעל הבית'טע. און אז איך קוק מיך אום, זעה איך אן אפענע שאנק: א סלאי מארינירטע הערינג, — א געראיכערטער לעקער — טעפ מיט שמאלץ, אויף אלע אידישע קינדער געזאגט...

— וואָס דען, טאָכטער?

— איך בענק...

— וואָס בענקסט דו?...

— אַהיים, — זאָגט זי, — אַהיים...

— וואָס הייסט אַהיים? וואו אַ מאַן איז, דאָרט איז די היים...

פאַרגראָבט זי דאָס פּנים אין קישען און וויינט, און וויינט אַזוי שטיל, אַזוי האַרציג... און בעט זיך, איך זאָל זי נישט איבערלאָזען אַליין...

און זי הויבט אויף דעם קאָפּ — אַ קאָפּ פון אַ פויגעלע — און בעט זיך:

— בלייב ד ו כאָטש ביי מיר, טאַטע!

און וואָס מיינט איהר, איך האָב לאַנג איבערגעטראַכט? חס־ושלום! וואָכען לאַנג האָט זיך מיר גע'חלומ'ט, אַז איך שווים מיט טראַטוועס אויף דער ווייקסעל. מיט אַמאָל — אַרויסגעריסען פון האַרץ! איך כאַפּ אַ פוהרעל, לויף אַהיים — פאַרקויף בחצי חנם דאָס געוועלבעל מיט דער נחלה און קום צוריק, און ציה מיך אַריין צום איידעם. ער קרימט זיך אפילו, נאָר ווער הערט'ן...

און מיינט איהר, עס האָט געהאָלפען?

אָפּגעזאָגט זיך פון לעבען פאַר זיך... פון אַ קדיש זיך אָפּגעזאָגט... אויס שיפער — אויך הויז, אויס געוועלבעל! — אַלץ, אַבי דאָס שטיקעל קינד צו פאַרזאָרגען, צו ראַטעווען... און זי? געהט נעבעך אויס. ווי אַ ליכט...

מיר אויף דער האַנט, האָט זי די אויגען פאַרשלאָסען. — — — אַז אַהן מזל...

עיקר שכחתי...

מיינט איהר אפשר, איך האָב נישט געפונען ביי איהר אונטער'ן קישען בריף פון ברענהאָלצ'ען?...

זי האָט זיי אפילו נישט געעפענט.

שוועסטער.

„דלות“ איז א שלעפער.

ער דערוואַרעמט אין ערגיץ נישט קיין אָרט; וואו ער טאָגט, נעכטיגט ער נישט.

און אַלט איז ער ווי די וועלט!

אויסטרעטענדיג שוין אַזוי פיעל יאָהרען די ערד מיט די פיס אָבער אין געלעכערטע צדקה־שטיוועל, אין וועלכע ער רייבט זיך אָן היהנער־אויגען ווי די עפּעל, וואָלט ער געקאָנט ארויסגעבען א ריכטיגערע וועלט־געשיכטע, בעסערע ערד־באַשרייבונגען. — וואָלטען זיי אָבער נישט שעהן אזוי אײדעל געווען — ווי די, וואָס מיר האָבען פון מענשען, וועלכע האָבען אראָפּגעקוקט אויף דער וועלט פון דער הויך פון הימעל־הויכע שלעסער, פּאַלאַצען און קלויסטער, וואָס לויפען היינט איבער איהר אויף לאָקאָמאָטיווען און אויטאָמאָבילען... אחוץ דעם קאָן דער דלות גאָרנישט שרייבען. ער האָט קיין צייט נישט געהאַט זיך אויסצולערנען, און ער האָט גאָר קיין הענט נישט צו שרייבען! זיינע הענט מיט די וואָרצלען פּאַסען אַזוי צו דער פּעדער, ווי זיינע פיס צו די בעלי־צדקה־שטיוועל. און קיין צייט האָט ער דערצו אויך נישט, אפילו צו דערצעהלען נישט. אַ גאַנצען טאָג — אָדער ער אַרבייט, אָדער ער זוכט אַרבייט, אָדער ער זוכט א מטמון אויף ערגעץ אַ בערגעל מיסט, אָדער ער וואַרפט זיך, א הונגעריגער און א פאַרמאַטערטער, ערגעץ הינטער א פּלויט און חלומ'ט פון משיח'ס צייטען מיט זעמעל אויף בוימער! ביינאַכט — אָדער ער שלאָפט, ווי א געהרג'עטער, אָדער ער וואַרפט זיך ווי אַ שלאַנג אויפ'ן געלעגער פאַר הונגער, צי פאַר בויך־וועהטאָג פון די מיסט־ממתקים, אָדער ער קוקט נאַריש אין הימעל אריין און פרעגט זיך, פאַרוואָס עס

דונערט נישט, אדער נאך גאר — ער קינדעלט, על חשבון פון בורא עולם, פון גבירים בעלי־צדקות אדער גאר אויפ'ן חשבון פון קהל...

די חשבונות זענען אפנים נישט זיכער, ווייל מאסען גע־קינדעלטע קינדער ווערען פלוצים נעלם — ואיננו! אבער די וואס בלייבען, זענען צושפרייט און צוזייהט אויף דער וועלט, און שוועס־טער און ברידער הויבען זיך נישט אן צו קענען. געהען איינס פאר'ן אנדערען פארביי אפילו אהן א שמייכעל אויפ'ן פנים, גלייך פרעמדע. אויסער, אז זיי טרעפען זיך אמאל אין צוויי אנטקע־גענדיגע בעטען אין א שפיטאל — קרעכצען זיי אדער זאגען ודוי צוזאמען...

צוויי דלות'עס קינדער קען איך — צוויי שוועסטער, זיי וואוינען שוין עטליכע יאהר אין ווארשוי און באגעגענען זיך גאנץ אפט און געהען זיך פארביי, ווי ווילד־פרעמדע!

איינע וואוינט אין א פינסטער ווינקעלע, צווישען ניין נפשות פון דריי משפחות אין א סוטערינע אויפ'ן מאקאטאוו און ראנ־געלט זיך מיט זיי נאכט אויף נאכט וועגען אביסעל לופט, און די צווייטע ראנגעלט זיך נאכט אויף נאכט וועגען אזא ביסעל לופט מיט צעהן נפשות פון פיער פאמיליען אויפ'ן צווייטען עק ווארשוי, אין א בוידעם־שטוב אונטער אן אייזערנעם דאך אויפ'ן שוואר־צען געסעל. די ערשטע איז א בלאנדינקע, די צווייטע א ברונעט־קע, נאר דאס מאכט נישט אוים — שוועסטער זענען זיי, דלות'עס טעכטער און ביידע האבען דינע, כמעט דורכזיכטיגע נאז־פליגעל, דינע הויטלעך אויף איינגעפאלענע באקען און טיף איינגעזאנגענע אויגען, און ביידע זענען אויך געהטארינס ביי ווייסע וועש. די בלאנ־דינקע ארבייט פאר צוואנציג קאפיקעס א טאג אויף וואוינען, עסען, טרינקען און קליידען זיך פון ניין ביז ניין אין א חברה פון זעכ־צעהן מיידלעך אין א וועש־געשעפט אויפ'ן שווארצען געסעל און שלאגט זיך וועגען אן ארט נעהנטער צום פענסטער, כאטש אפצו־אטעמען, און די ברונעטקע האט אויך נישט זעהר קיין שטארקע ברוסט און חלש'ט פאר אבצעהן חבר'טארינס. וואס ארבייטען מיט איהר צוזאמען אין א נישט־זעהר־גרויסער שטוב אויפ'ן „מאנקא־טאוו", אויך פאר צוואנציג קאפיקעס א טאג פאר וואוינען, עסען, טרינקען און קליידען זיך. קומט סעזאן — ארבייט מען צו א שטיק נאכט, און דערפון האבען זיך ביידע שוועסטער געמאכט

ציצענע קליידלעך און געקויפט זיך שטרוי־היטעלעך; אויף שיך האט פארפעהלט. זענען ביידע געפאלען אויף אן עצה — פארשמי־רען די זאקען אין די לעכער מיט טינט...

זיי קענען זיך נישט און דינען זיך דאך ווי ווירקליכע שוועס־טער. ווארים טאג אויף טאג געהט די בלאנדינקע פון מאקאטאוו אפארבייטען א היבש שטיק מעת־לעת פאר איהר שוועסטער דער ברונעטקע אויפ'ן שווארצען געסעל; און די ברונעטקע געהט טאג אויף טאג פון שווארצען געסעל אויפ'ן „מאנקאטאוו" אפצוטון די־זעלבע ארבייט און אין דער זעלבער צייט פאר איהר שוועסטער דער בלאנדינקע.

ביידע געהען דורך דעם זאקסישען גארטען. די ברונעטקע קומט אריין פון דער „קרולעווסקא" און געהט ארויס דורך דער ניעצאלא, און די בלאנדינקע קומט אריין פון דער ניעצאלא און געהט ארויס דורך דער קרולעווסקא.

אינמיטען גארטען טרעפען זיי זיך, געהען פארביי — און גארנישט.

איינמאל יולי צייט האבען זיך ביידע אויפגעכאפט פאר גרויס היץ. זיי האבען זיך ביידע געבאדען אין שוויים און ביידע האט גאר אינגאנצען אטעם פארפעהלט. ביידע זענען כמעט אין איין סעקונדע ארויסגעשפרונגען פון די בעטען: די בלאנדינקע אין סו־טערינע אויפ'ן מאקאטאוו; די ברונעטקע אונטער'ן אייזערנעם דאך אויפ'ן שווארצען געסעל. ביידע האבען זיך געשווינד גע־וואשען, אנגעטאן די ציצענע קליידלעך. נאך אמאל איבערגע־שווארצט די זעקלעך אין די לעכלעך און שפאלטען פון די קאמאַ־שען און ארויפגעזעצט זיך אויף די קעפ — די שטרויענע היטע־לעך. וואס זיי האבען פעסט צוגענאגעלט. די בלאנדינקע צו די זיידען־בלאנדע און די ברונעטקע צו די סמאלע־שווארצע קוים פאר־פלאכטענע האר. ביידע האבען עס געטאן ביי קיילעכדיגע טאשען־שפיגעלעך און ביידע האבען צו זיך געשמייכעלט... קיין מעשה נישט פון פנים'לעך, צו עפעס ווארעם־לעבעדיגעם און אויך — צו וואנ־סעלעך מיט אויגעלעך. די בלאנדינקע — צו שווארצע און די ברונעטקע צו בלאנדע און בלויע! און ביידע האבען אפגעזיפצט. נאך אן אויג געווארפען אין די שפיגעלעך אריין, און, ווייל עס

איז צו פריה, געלאָפען אין זאַקסישען גאָרטען אריין... די בלאָנ־דינקע איז אריינגעקומען דורכ'ן טויער פון קראַלעווסקא, די ברונ־נעטקע פון טויער דורך דער ניעצאַלא. אריינקומענדיג, זענען ביידע טרויעריג געוואָרען.

— לינקס — טראַכט די בלאָנדינקע — ביי דעם וואַסער־טרינקען שפּילט מוזיק; לאָזט מען נישט אריין! — עס פליהט אין דער נאָז א געשמאַק פון געברענטע און געקאָכטע קאַווע: „אומזיסט גיט מען נישט."

— לינקס — טראַכט די ברונעטקע, איז דאָס גלאַנצענדינע וואַסערל מיט די ווייסע שוואַנען, א מחיה, ווי זיי קומען צו, אַז מען וואַרפט זיי שטיקלעך זעמעל — האָב איך נאָך אַליין קיין אָנבייסען נישט! — רעכטס, ווייטער־צוציהער, פאַראַן וואַסער מיט זאַפט, זי וואָלט גערן דאָס געטרונקען, נאָר „אומזיסט גיט מען נישט"... —

„אפשר וועט מען אמאָל געבען", טרייסטען זיך ביידע מיט אמאָל; זיי זענען דאָך שוועסטער! איילען זיך ביידע אינמיטען גאָרטען אריין, דאָס געוויש פון די גאַסען צושטויבט זיך צווישען די טויזענטער בלעטער פון ברייט פאַרצווייגטע ביימער און עס איז, דאַכט זיך, אזוי שטיל, אזוי שטיל...

און ביידע ווילען זיך זעצען. און ביידע ווייסען, אַז קוים וועלען זיי זיך זעצען, וועלען צוקומען „וואַנסעלעך מיט אויגעלער" פּלוידערען... גלאַט אזוי פלוידערען... עס איז אנגענעם צו פּלוי־דערען אויף דער פרישער לופט, קעגען די בייטען מיט אַלערליי פאַרביגע בלומען... מען ווערט פון דער פרישער לופט ווי באַ־רוישט; פון בלומען־ריח — פאַר'חלומ'ט און פון די זיסע רייד ווערט טיילמאָל אזוי היימליך אונטער'ן לעפעלע פון הארץ, — כאָטש עס פּלאַצט באַלד ווי א זייפען־בלאָז, אָדער מען דערזעהט פלוצלונג עפּעס שרעקליכעס און מען אַנטלויפט, האָבען אָבער ביי־דע מורא, זיי זאָלען זיך נישט פאַרשמועסען און פאַרשפּעטיגען.

נעמען זיך ביידע אראָפּ רעכטס, צום זייגער, און ווייל זיי זענען שוועסטער, מוזען זיי עס אין דער זעלבער רגע און קלייבען אויס דיזעלבע באַנק קעגענאיבער דעם ציפערבלאַט און זעצען זיך אויף ביידע עקען.

צי וועלען זיי צו זיך רעדען.

זיי הויבען אן צו ווארפען בליקען אויף זיך. נאר אין דער זעלבער רגע קומען צו צוויי יונגעליים, און זעצען זיך אינמיטען באנק און דרעהען זיך אוים — איינער א ברונעט צו דער בלאנ־דינקע; דער צווייטער א בלאנדין צו דער ברונעטקע...

צוויי פאר פלוידערען...

און אז דער וויזער קומט צו צו דריי־פיערטעל ניין, שפרינ־גען ביידע שוועסטער אויף און אנטלויפען.

די בלאנדינקע פון מאקאטאוו אנטלויפט דורך דער ניעצאלע צום שווארצען געסעל; די ברונעטקע פון שווארצען געסעל — דורך דער קרולעווסקא — קיין מאקאטאוו...

זיי האבען זיך נישט רעכט געזעהן...

אפשר אמאל — אין שפיטאל אשטיינער, וועלען זיי זיך דער־זעהן.

מוסר.

עס געהען צוויי ווייבער הינטער דער שטאָדט. איינע א הויכע, שווארצע אידענע, מיט בייזע אויגען, שווערע, הילכעדיגע טריט; די צווייטע א דארע, בלאַסע, קליינע אידענע מיט אן אראָפּגעלאָזטען קאָפּ.

— וואו פיהרסט דו מיך, חנה? — פרעגט די צווייטע.

— וואַרט, נאָך א פּאָר טריט. זעהסט, דאָרט צום בערגעל.

— נאָך וואָס? — פרעגט נאָך אמאָל די צווייטע מיט א באַנג אפּגעריסענעם קול, גלייך זי וואָלט זיך עפּעס געשראָקען.

— וועסט הערען, קום...

זיי זענען צוגעקומען צום בערגעל.

— זעץ דיך, — מאַכט חנה.

די צווייטע פאָלגט, זעצט זיך אויפ'ן בערגעל, חנה זעצט זיך לעבען איהר. אין דער שטילקייט פון ווארעמען זומער־טאָג, ווייט פון שטאָדטישען גערודער, מאַכט זיך א געשפּרעך:

— גרונע, ווייסט, ווער דיין מאַן, עליו השלום, איז געוועזען? אויף גרונע'ס בלאַסען פּנים לעגט זיך א שאָטען.

— איך ווייס, — ענטפערט זי מיט פארביסענע ליפּען.

— א סיפר איז ער געוועזען, גרונע! א כשר'ער סופר...

— איך ווייס! — מאַכט גרונע אומגעדולדיג...

— פאַר יעדען אות פלעגט ער זיך טובל'ען אין מקוה...

— א גראַבער ליגען... אז ער פלעגט געהן א פּאָר מאָל אין דער וואָך, איז אמת...

— א כשר'ער איד געוועזען.

— אמת...

— זיין זכות זאָל אונז ביישטעהן...

גרונע שווייגט.

— שוויינסט ? — וואונדערט זיך חנה.

— אלץ איינס !

— נישט אלץ איינס ! זיין זכות זאל אונז טאקע ביישטעהן ! הערסט ?

— איך הער !

— וואס זאגסט דו דערצו ?

— וואס זאל איך זאגען. איך ווייס נאר, אז ער איז נ י ש ט בייגעשטאנען...

פויזע. די ווייבער פארשטעהען זיך : דער כשר'ער סופר איז געשטארבען און איבערגעלאזט אן אלמנה מיט דריי יתומים — מיידלעך. גרונע האט שוין מעהר נישט חתונה געהאט. די קינדער קיין שטיף־טאטען נישט געגעבען, אליין אויף זיך און די קינדער געארבייט, נאר קיין מזל און ברכה איז נישט געוועזען... „זיין זכות איז נ י ש ט בייגעשטאנען..."

— און ווייסט דו פארוואס, גרונע ? — האקט איהר איבער חנה די שטילקייט.

— עט...

— ווייל דו ביסט זינדיג...

— איך ? — און די בלאסע גרונע שפרינגט אויף, ווי אן אונטערגעשאסענע, — איך — זינדיג ?

— הער, גרונע, זינדיג איז יעדער מענש, נאר דו אודאי....

— אודאי ?

— גרונע, נישט אומזיסט האב איך דיך ארויסגעפיהרט הינטער דער שטאדט צום טייך צו, אויפ'ן פעלד... קיין פרישע לופט, ברוך השם, דארפען מיר נישט... זעהסט, גרונע... א מאמע, און בפרט א כשר'ן סופר'ס אן אלמנה דארף...

— וואס דארף זי ?

— זי דארף זיין פרימער ווי אלע, בעסער ווי אלע און מעהר אכטונג געבען אויף דער טאכטער.

די בלאסע גרונע איז נאך בלאסער געווארען. די אויגען האבען איהר אויפגעפלאמט, די נאז־לעבער צושפרייטען זיך און די בלוי־פארברענטע ליפען ציטערען.

— חנה ! — האט זי אויסגעשריגען.

— דו ווייסט, גרונע, איך בין דיר א גוטער פריינד, נאר דעם

אמת מוז איך דיר זאָגען, אַניט וואָלט איך נישט געהאַט קיין פּאַר־ענטפער פאַר גאָט... איך וועל דיך נישט באַרעדען, דורך מיר וועסט דו נישט קומען צו לייטען אין די מיילער אַריין, עס וועט בלייבען צווישען אונז. איין גאָט אין הימעל וועט הערען...

— ציה מיר נישט די נשמה אַרויס!

— נו, הער־זשע! קורץ און שאַרף... נעכטען פאַרנאַכט, שפּעט פאַרנאַכט בין איך צוריקגעגאַנגען פון דער באָהן, און — אויף דעם בערגעל איז געזעסען דיין מירעל...

— איינע אַליין?

— ניין.

— מיט וועמען?

— איך וויים? מיט אַ קאַפּעלוש... אַ צילינדער אפילו... ער האָט זי געקושט אין האַלז־און־נאַקען... זי האָט געלאַכט און גע־כריפּעט צוקערקעס...

— איך ווייס!... — רופט זיך אָן גרונע מיט אַ קול ווי פון קבר אַרויס... עס איז נישט דאָס ערשטע מאָל...

— דו האָסט געוואוסט? ! וואָס? אַ חתן איז עס?

— ניין...

— נישט? און דו... האָסט געשוויגען?

— יאָ.

— גרונע!

נאָר איצט איז שוין גרונע רוהיג.

— אַצינד שווייג דו און הער, וואָס איך וויל דיר דערצעה־לען, — זאָגט זי מיט אַ שניידענדיגען קול און, אָנכאַפּענדיג חנה'ן ביים אַרבעל, נויט זי, זי זאָל זיך צוריק זעצען.

— הער, — האָט זי ווייטער געצויגען, — אַלץ וועל איך דיר דערצעהלען, און איין גאָט אין הימעל וועט אונז הערען!

חנה האָט זיך צוריק געזעצט.

— אַז מיין מאַן איז געשטאָרבען — הויבט אָן גרונע.

— ווי אַזוי רעדסט דו עפּעס, גרונע?

— ווי אַזוי זאָל איך רעדען?

— אַהן „זכרונו לברכה"? און — „נפטר געוואָרען" זאָגט מען?...

— אלץ איינס, נפטר געווארען, צי געשטארבען, באגראבען האט מען איהם...

— צו קבר אבות געקומען...

— זאל זיין צו קבר אבות... נאר מיך האט ער איבערגעלאזט מיט דריי יתומים — טעכטער...

— נעבעך, קיין קדיש נישט געלאזט...

— דריי טעכטער, די עלטסטע —

— גענענדעל —

— אלט געווען פיערצעהן יאהר...

— ביי לייטען איז אזוינס א כלה...

— ביי אונז איז קיין ברויט נישט געווען! פון תנאים שרייבען און לעקאך עסען נישט צו רעדען...

— ווי אזוי רעדסט דו עפעס היינט, גרונע!

— נישט איך רעד, מיין הארץ־וועהטאג רעדט... גענענדעל, ווייסט דו, איז געווען דאס שענסטע מיידעל אין שטאדט.

— היינט אויך... קיין עין־הרע!

— היינט איז זי א זויערע לימאנע — א גרויער צאפ! נאר דאמאלט האט זי געלייכט ווי די זון... און — איך בין דאמאלט דעם פרומען סופר׳ס אלמנה געווען! איך האב זי ווי אן אויג אין קאפ געהיט... איך האב געוואוסט, אז היינטיגע צייטען... עס דרעהען זיך ארום כלי־זמרים, שניידערלעך, אזוי דייטשלעך און אלטע בחורים... בית המדרש׳ניקעס אפילו פלעגען זיך דרעהען ביים פענסטער... נאר אויף וואס איז א מאמע? א כלה־מיידעל, האב איך געוואוסט, דארף זיין ווי א שפיגעל... און איך האב מיינס באוויזען; עס איז אויף איהר קיין הויך נישט געפאלען! געהיט האב איך זי, געהיט! קיין אויג נישט אראפגעלאזט, קיין טריט פון שטוב אהן מיר נישט געמאכט, און אלץ מוסר געזאגט... קוק נישט אהער, קוק נישט אהין, דא שטעל דיך נישט, דא מעק דיך נישט... קוק נישט ווי פייגעלעך פליהען...

— נו, זעהר וואויל...

— וואויל ווי די וועלט! — מאכט גרונע ביטער. — קום נאר צו מיר אהיים און זעה, ווי זי זעהט אצינד אויס! יא, זי איז אן אמת עהרליך מיידעל, נאר פון זעקס און דרייסיג יאהר! דאר, די ביינער צו צעהלען, א גערונצעלטע הויט, ווי פארמעט צו תפלין,

אויגען פארלאָשענע, דאָס פּנים זויער, אָהן אַ שמייכעל — אייביג פאַרביסענע ליפּען... גאַנץ אָפט דאַך ברענען אויף די פאַרלאָשענע אויגען — דאָס ברענט דאָמאָלט אין זיי אַ שנאה, אַ האַס, ווי אַ גיהנום... און ווייסט דו צו וועמען? ווייסט דו, וועמען זי האָט פיינט? וועמען, מאַכענדיג מיט די ליפּען, זי פאַרשילט די ביינער?

— וועמען?

— מיר! מיר — איהר אייגענער מאַמען!

— וואָס רעדסט דו? פאַרוואָס?

— זי אַליין ווייס אפשר נישט פאַרוואָס, נאָר איך ווייס! איך האָב מיך געשטעלט צווישען איהר און דער וועלט, צווישען איהר און דער זון! איך האָב איהר, ווי זאָל איך דיר עס זאָגען? קיין וואַרעמקייט און קיין ליכט צום ליב„נישט צוגעלאָזט... גאַנצע נעכט האָב איך דעריבער געקלערט, ביז איך בין עס דערגאַנגען. אויף קלאָר דערגאַנגען! זי מוז מיך פיינט האָבען... יעדעס קע־מערל פון איהר ליב האָט מיך פיינט!

— וואָס רעדסט דו?

— וואָס דו הערסט! די שוועסטער האָט זי אודאי פיינט. שענער זענען זיי און יינגער!

גרונע כאַפּט שווער דעם אָטעם און חנה קאָן צו די געדאַנקען נישט קומען... זי הערט עפּעס שרעקליכעס; עפּעס ערגערס, ווי קראַנק זיין, ווי שטאַרבען, אפילו ווי „אונטער דער חופה שטאַר־בען“ — דאָס גרעסטע אומגליק, וואָס עס טרעפט זיך ביי אידען. און דאָך — רבונו של עולם, עס ד א ר ף אַזוי זיין!

— די אינגערע, לאה'ן, האָב איך שוין אין דערהיים נישט געהאַלטען... איך האָב זי אָפּגעגעבען פאַר אַ דינסט... — הויבט ווייטער אָן גרונע צו דערצעהלען און די שטימע ווערט נאָך הייזעריגער, נאָך אָפּגעריסענער...

— איך האָב גענוג געשריען דאָמאָלט, — דערמאָנט חנה, — מעשים געטאָן... אַ סופר'ס אַ טאָכטער פאַר אַ דינסט...

—איך האָב געוואָלט כאָטש איהר חתונה מאַכען, זאָל זי כאָטש

אביסעל גדן האבען... פון מיינע ציבעלעס, מיט וועלכע איך האנ־דעל, קאן מען גדן נישט אויפקלייבען...

און זי האב איך אויך געהיט...

נישט איין בעל־הבית האט אויף איהר אן אויג געווארפען. נישט איין בעל־הבת'יש קינד האט זיך געוואלט פון איהר א שפי־לעכעל מאכען... נאר איך בין א מאמע! איך בין א טרייע מאמע געוועזן! די פיס האב איך מיר אפגעהאקט און צעהן מאל אין טאג בין איך ביי איהר אין קיך געווען, געוויינט און גע'חלש'ט, מוסר געזאגט... הא! גוטע ווערטער, פרומע ווערטער גזעאגט!... גאנצע נעכט בין איך נישט געשלאפען און געלייענט דעם קב־הישר און אנדערע הייליגע ספרים אויף עברי־טייטש, און צו־מארגענס איהר איבערדערצעהלט... און נאך אייגענס צוגעגעבען! גאט זאל עס מיר מוחל זיין... פון דריי שדים האב איך געמאכט צעהן, פון א שמיץ איז געווארען קאסטרוי, מיט פייער האב איך געשיט! און א שוואך קינד איז עס געווען, א שוואך כשר קינד, עס האט זיך געלאזט פיהרען!... דער טאטע אויס'ן אויג — בלאס, אהן אביסעל בלוט, און אזוינע גוטע, פייכטע אויגען, — נאר שענער איז זי געוועזען...

— דו רעדסט, רחמנא לצלן, ווי פון א טויטער!

— און דו מיינסט, זי לעבט? איך זאג דיר, זי לעבט נישט! זי האט אנגעזאמעלט גדן, און איך האב איהר א מאן געגעבען!

זי האט געבעטען געוויינט, אז זי וויל איהם נישט, אז ער איז צו גראב, צו פראסט פאר איהר.

נאר א לערן־קינד נעמט נישט קיין דינסט־מיידעל, בפרט מיט דרייסיג רובל גדן!

איך האב געדאנקט גאט, ווער עס איז! — א שניידער־יונג, איז א שניידער־יונג!

נו! האט ער מיט איהר א יאהר געלעבט — צוגענומען דאס געלט, מיט'ן געזונט, מיט'ן רעשט ביסעל כח און איז אוועק...

נאקעט און בלויז האט ער מיר זי אפגעשטעלט, — נאר מיט א לונגען־פעהלער! זי שפייט מיט בלוט!... א שאטען איז עס שוין, נישט קיין מענש. עס טוליעט זיך צו מיר ווי א קליין קינד, עס לענט זיך ווי א לעמעלע!... און גאנצע, גאנצע נעכט וויינט עס...

און ווייסט דו, אויף וועמען זי וויינט?

— אויפ'ן מאן, ימח שמו!

— נייז, חנה, אויף מיר וויינט זי! א י ך האב זי אומגליק־ליך געמאכט! איהרע טרערען פאלען מיר אויפ'ן הארץ ווי קא־כעדיג בליי — זיי סמ'ען מיך, די טרערען...

זי בלייבט ווייטער שטיל און כאפט קיום דעם אטעם.

— הכלל? — פרעגט חנה.

— הכלל? — האב איך מיר שוין געזאגט: גענוג! זאל מיין דריטע טאכטער שוין לעבען! לעבען זאל זי, ווי זי וויל!

זי ארבייט אין פאבריק! זעכצעהן שעה אין טאג ארבייט זי, קוים אויף טרוקען ברויט פארדינט זי... זי וויל צוקערקעס אויך, זאל זי עסען! זי וויל לאכען, שטיפען, קושען זיך — זאל זי! הערסט, חנה—זאל זי! איך קאן איהר קיין זיסע זאכען נישט געבען, קיין מאן אודאי און אודאי נישט! א ציטרין פון איהר מאכען, וויל איך נישט, א לונגען־פעהלער געבען — נישט, נישט! זאל שוין די טאכטער מיך נישט האסען, אויף מיר נישט וויינען.

— אבער גרונע, — שרייט חנה אויס דערשראקען, — וואס וועלען זאגען לייט?

— זאלען לייט פריהער אויף ארעמע יתומים רחמנות האבען, נישט ארבייטען מיט זיי ווי מיט אייזלען אומזיסט! זאלען מענ־שען האבען הערצער פון מענשען און נישט האלטען ארעמע לייט צום אויסדריקען ווי לימאנען...

— און גאט? גאט, ברוך הוא!

און גרונע הויבט זיך אויף און שרייט, גלייך זי האט געוואלט, גאט זאל אין הימעל הערען —

— האט גאט געזאלט פריהער יענע פארזארגען...

עס איז א שווערע שטילקייט,ביידע ווייבער אטעמען שווער. ביידע שטעהען זיך אקעגען מיט בליצען אין די אויגען.

— גרונע! — שרייט ענדליך אויס חנה — גאט, גאט וועט שטראפען!

— נישט מיך, נישט מיינע טעכטער! גאט איז עהרליך! ער וועט עמיץ אנדערש שטראפען! עמיץ אנדערש!

דאָס שטריימעל.

זייז בין איך א קירזשנער, נאָר דער עיקר — א שטריימעל־מאַכער. אמת איז, אז דאָס רוב פּרנסה האָב איך פון פויערשע סיערמיעגעס און טרעגער־פּעלצלעך.

עס פאלט אויך אמאָל אריין ליב־מילנער מיט'ן שאַפּען־פּעלץ...

אמת איז, אז א שטריימעל טרעפט זיך זעלטען, זעהר זעל־טען; דען — ווער טראָגט היינט א שטריימעל? א רב! און א שטריימעל לעבט איהם שטענדיג איבער...

אויך איז אמת, אז ווען עס טרעפט זיך שוין א שטריימעל, מאַך איך עס ערשט אומזיסט, אָדער האלב אומזיסט. לכל הפּחות — לעג איך מיין ארבייט צו. דאָס אלעס בין איך מודה, און דאָך בין איך דער עיקר א שטריימעל־מאַכער, ווייל א שטריימעל האָב איך ליעב צו מאַכען!

אז עס קומט מיר אין די הענט אריין, איז „אחרי בלותי“ — פיהל איך ערשט וואס איך בין און וואס איך קאָן!

פון וואס דען — זאָגט אליין — זאָל איך הנאה האָבען?

איך פלעג אמאָל נחת האָבען פון פויערשע סיערמיעגעס...

ערשטענס: פאַרוואס נישט?

צווייטענס: האָב איך מיר געטראַכט: „דאָס פויערל גיט אונז ברויט, ער ארבייט זומער אזוי שווער און ביטער, און איך קאָן איהם נישט שיצען פאר דער זון, וועל איך כאָטש ווינטער, ווען ער רוהט, איהם אָפּהיטען פון קעלט!“

און דריטענס, האָב איך געהאַט א פיין ליעדעלע דערצו!

א יונגערמאַן בין איך געווען, א קול האָב איך געהאַט ווי א גלאָק, און איך פלעג נעהען און זינגען:

„שטעך נאָדעל, שטעך,

„א לעדער ווי א בלעך,

„א פוטער ווי א באַרשט!

„ס'מאכט זיך א סיערמיענגע פיין,
„ס'וועט דעם פויערל וואָרעם זיין...
„מרים־לעב, מיך דאַרשט!"

און אזוי ווייטער! נאך עטליכע סטראָפען... און דאָס גאנצע ליעדעל, פאַרשטעהט זיך, איז נאר געמאכט געוואָרען פאַר'ן „מאמר המוסגר'ס" וועגען, עס זאל אויסקומען דער — „מרים־לעב, מיך דאַרשט!"

ווייל, איהר מוזט וויסען, אז די היינטיגע אשה־צנועה מרת מרים דבשה, איז דאמאלט נאך קיין גבאי'טע נישט געוועזען; זי האָט מיך נישט גערופען ווי היינט „בערעל קאלבאָס", נאר „בע־רעלע", און איך פלעג זי רופען „מרים־לעב!" און עס איז, בעונותינו הרבים, געוועזען א גרויס ליעבשאפט צווישען אונז, און קוים האָט זי דערהערט דעם „מאמר המוסגר" — אז מיך דאַרשט, האָט זי מיר באלד דערלאַנגט אביסעל ווייִנשעל־שנאַפּס! שנאַפּס האָט א גרויסע פעולה אויפ'ן כח הדם, און איך פלעג זי טאקע תוך כדי דבור אנכאפּען ביים קלייד, דערלאַנגען א ברענענדיגען קוש אין די רויטע קירשען אריין... און דאָפּעלט דערפרישט, נעמען זיך צוריק צו דער סיערמיענגע!

היינט — אוים קירשען!

איך הייס „בערעל קאלבאָס", זי „מרים דבשה"...

אויך בין איך געוואָר געוואָרען, אז ערד איז דאָ וועניג, פויערען — אסך... מען זאגט: צופיעל... אז די „איבעריגע" פויערען ליידען הונגער; אז אפילו פון זעקס מאָרג ערד קאָן מען אויך נישט לע־בען, אז ווינטער, דעריבער, רוהט דאָס פויערל נישט.

עס געהט ערשט א „זוואָזקע!"

א שעהנע רוה האָט ער עס ווינטער! גאנצע טעג און נעכט פיהרט ער ווייץ אין ליבעל'ס מיהל אריין!

וואָס קלערט איהר? איך קאָן אסך נחת האָבען, אז מיין סיער־מיענגע, מיין פּראַצע, ווערט א גאנצען ווינטער אויסגעוויקט, נאכ־קריכענדיג א פאַר פגירה'שע פערד, וואָס שלעפּען ליבעל מילגער'ס תבואה פאַר דרייצעהן גראָשען פער זאַק, פאַר פינף מייל וועגס!

פייש! און וואָס האָב איך פאַר א נחת פון א טרעגער־פעלצעל? א גאנצען ווינטער טראָגט עס זעק כמעט מעהל אין ליבעל

מילנערס מיהל אריין און א גאנצען זומער ליגט עס פארזעצט אין שענק פאר ח"י גראשען.

אלול־צייט, אז מען ברענגט עס מיר אויפצוריכטען, ווער איך נאר שכור פון ריח פון שלעכטען בראנפען!

און אז לייבעל מילנער'ס שאפען־פעלץ, בכבודו ובעצמו, פאלט מיר אין די הענט אריין, ווי מיינט איהר, האב איך נחת דערפון?

עס איז טאקע א שאפען־פעלץ, עס איז טאקע א כבוד, מען האט טאקע דערפאר דרך־ארץ אין שטעדטעל; נאר מיר קומט דער־פון קיין גוטס נישט ארויס.

איך האב א מאוס'ע טבע געקריגען: איבער וואס איך זעה, האב איך ליעב צו קלערען: פון וואנען עס קומט? פארוואס עס איז אזוי? צי קאן נישט אנדערש זיין? און אזוי ווי איך קריג לייבעל מילנערס פעלץ אין דער האנט אריין, הויב איך אן צו קלע־רען:

רבונו של עולם! נאר וואס האסט דו באשאפען אזוי פיעל מינים פעלצען? פארוואס האט איינער א שאפען־פעלץ, דער צווייטער א טרענער־פעלצעל און דער דריטער א סיערמיעגגע און א פיערטער גארנישט?

און קוים הויב איך אן קלערען, פארטראכט איך מיך, די נאדעל בלייבט שטעהן, און האשה־צנועה מרת מרים תחיה ווארפט מיר, וואס עס קומט איהר אונטער דער האנט, אין קאפ אריין...

זי וויל גלייך מיט אלע, אז „בערעל קאלבאס“ זאל וועניגער קלערען און מעהר ארבייטען...

נאר וואס זאל איך טון, אז איך מוז קלערען! אז איך וויים פארט, אז לייבעל מילנער לאזט זיך נישט פריהער איבער־שטרייכען דעם שאפען־פעלץ, ביז ער רייסט נישט אפ א גראשען פון זאק דער סיערמיעגגע, און דעם אייגענעם גראשען פער פור דעם פעלצעל...

נו, זאל איך פון דעם נחת האבען?

אך, איך האב שיער נישט פארגעסען!

א וואך פאר סליחות האט זיך מיר שיער נישט געמאכט א

נייע מאָדנע אַרבייט... וואָס ווייבער קאָנען! עס קומט אַריין פרייד־דעל די גבאי'טע מיט שרעקליך גרויסע האַנטשוה אויף די הענט— איך קוק מיך צו, עס איז אַ פּאָר פּויערשע שטיוועל — איך האָב געמיינט, אַז איך פּלאַץ פאַר געלעכטער.

— גוט מאָרגען! — מאַכט זי צו מיר, מיט איהר זיס־אָפּגע־ריסען קול'עכעל, — גוט מאָרגען, בערעלע!

זי איז מיין ווייבס חבר'טע, און איז זיך נוהג, פּונקט ווי די גאַנצע שטאָדט, און רופט מיך „בערעל קאַלבאַס"; הייסט: בערע־לע! און אַזוי זיס — איינגעמאַכטס דערפון צו פרעגלען! פאַר־שטעה איך שוין, אַז זי דאַרף עפּעס צו מיר...

איך קלער, אַז זי האָט די פּויערשע שטיוועל פון אַ וואָגען „אָראַפּגעצווינגען" (עס איז דאָך נישט ערגער פאַר קליין־געלט פון צדקה־פּושקע) און וויל ביי מיר די סחורה באַהאַלטען! — פרעג איך זי שטרענג:

— וואָס ווילט איהר?

— באַלד מיט'ן „ירגזון", — ענטפערט זי נאָך זיסער, — האָניג רינט איהר פון אַלטען מויל אַרויס, — באַלד „וואָס ווילט איהר?" און וואו איז דער „גוט יאָהר"!

— זאָל זיין „גוט יאָהר", נאָר אַן עק.

— וואָס איילסט דו דיך, בערעלע — שמייכעלט זי נאָך זי־סער — אַט, בין איך געקומען דיך פרעגען, אויב דו האָסט נישט עטליכע שטיקלעך פוטער.

— און וואָס איז, אַז כ'האָב?

— וואָלט איך דיר אָנגעשלאָגען אַן עסק — מאַכט זי.

— נו? אַרויס דערמיט! רעדט!

— דו זאָלסט זיין אַ גוטער „בערעלע", וואָלסט דו מיר אויס־געבעט אַט די שטיוועל מיט שטיקלעך פוטער! איך וואָלט געהאַט אין וואָס צו געהן צו סליחות, און דו וואָלסט דיר נאָר וואָלוועל אַ מצוה געקויפט!

— איהר פאַרשטעהט אַ מסחר? אַ „וואָלוועלע מצוה!"

— איהר ווייסט דאָך — זאָג איך איהר — אַז בערעל קאַל־באַס איז נישט קיין בעל־עסקן אויף מצוות?

— נאָר וואָס? פון אַן אָרעמער אידענע וועסט דו געלט נעמען?

— נו, נישט קיין געלט! איך וועל אייך עס טון פאַר גאָר אַ

קליינ־גקייט: איך וועל אייך אויסבעטען די שטיוועל, און איהר וועט נאר מיר דערצעהלען אייערע חטאת נעורים...

וויל זי נישט, האב איך זי אפגעשיקט צו אן איינבינדער!

בעט איך נישט קיין שטיוועל אוים! עס איז מיר אזוי אויך נמאס ומאוס פאר'ן לעבען! איהר לאכט? און דאך, אז איך האב נישט קיין שטריימעל, איז מיר אלעס נמאס ומאוס! ווארים וואס? אויף וואס ארבייט איך? אלץ דעם שטיק חומר אנצולעגען! און מיט וואס? מיט ברויט און מיט קארטאפעל, ברויט אהן קארטאפעל און גאנץ אפט נאך מיט קארטאפעל אהן ברויט. כדאי?

גלויבט מיר, אז א מענש ארבייט פופציג יאהר און עסט פופ־ציג יאהר טאג־טעגליך קארטאפעל, מוז איהם נמאס ומאוס ווערען דאס לעבען! מוז איהם דאך אמאל איינפאלען — זיך, אדער לייבעל מילנער, א מעשה צו טון! און אויב איך עס ווייטער רוהיג מיינע קארטאפעל, און ארבייט ווייטער, האב איך עס נאר דעם שטריי־מעל צו פארדאנקען!

אז איך קריג א שטריימעל אין דער האנט אריין, ווערט מיר אויפגעפרישט דאס בלוט אין די אדערען! ווייס איך נאך וואס איך לעב!

— — — — — — — — — — — — — —

מאכענדיג דאס שטריימעל, פיהל איך, אז איך האלט א פויגעל אין דער האנט, און אט וועל איך זי עפענען, וועט דער פויגעל ארויספליהען הויך, הויך, קיים מיט'ן אויג צו דערזעהן!

און איך וועל שטעהן און קוקען און קוועלען: דאס איז מיין פויגעל, איך האב'ן געמאכט, איך האב'ן ארויפגעשלאגען אין דער הויך!

אין שטאדט, ברוך השם, האב איך קיין דעה נישט, צו קיין אסיפה רופט מען מיך נישט, אליין גערן, בין איך קיין שניידער נישט, איך קום נישט כמעט ארוים אין גאס אריין! איך האב קיין שטאדט נישט, נישט אין שול, נישט אין בית־המדרש, נישט ביי א מנין! איך האב אויף גארנישט, אין ערגעץ נישט צו שאפ־פען... אין דערהיים איז מרת מרים די רייטערקע! איידער איך פרואוו עפענען דאס מויל צו רעדען א ווארט, באהאנגעלט זי מיך

שוין מיט קללות! זי ווייסט שוין, וואָס איך וויל זאָגן, וואָס „בערעל קאַלבאַס“ מיינט, און עס קאַכט!

נו, וואָס בין איך? אַ גאָר־נישט! און דאָך, לאָז איך אַמאָל אַרויס אַ שטריימעל אויף קהל — בויגט זיך קהל אין דרייען!

איך זיץ אין דערהיים און שווייג, און מיין שטריימעל שאָקעלט זיך אויבען אָן אויף אַ חתונה, אויף אַ ברית, אויף אַ סעודת מצוה... עס הוידעט זיך איבער'ן גאַנצען עולם ביי דער קלפּי, ביי אַ דין־תורה!

און אַז איך דערמאָן מיך אין דער גדולה, וואַקסט מיר טאַקע דאָס האַרץ...

* *
*

קענגענאיבער מיר וואוינט אַ שמוקלער... איך בין איהם אסור נישט מקנא!

זאָל זיינער אָן עפּאָלעט, אָדער אַ שליפע, זאָגען אויף א י י ן אָקס „טרפה!“ און אויפ'ן צ ו ו י י ט ע ן „כשר!“ אדרבא לאָמיר זעהן! און אַז מיין שטריימעל זאָגט אויף פיער אָקסען דורכ־אַנאַנד: „טרפה!“ ווערט דער קצב אויסגעריסען, די העקער־יונגען באַהאַלטען די ציין אין בייטעל, דאָס גאַנצע שטעדטעל האָט נייע „ניין־טעג“, אַ גאַנצע סאָטניע קאַזאַקען קריגט פאַר זעקס גראָשען אַ פונט פלייש, און פאַרפאַלען! עס רעדט קיינער נישט אַ וואָרט!

אָט, דאָס הייסט אַ גבורה!

איך געדענק דען נישט? פאַר אַ יאָהרען איז געוועזן אַ פגירה אויף שאָף.

עפּעס, זאָגט מען, מאַכען די שעפּעלעך אַזוינע מאָדנע הקפות, ביז זיי פאַרדרעהען די קעפּלעך און פאַלען אַנידער טויט! איך בין נישט געוועזן דערביי; „הקפות“ איז „הקפות“, נאָר מן הסתם האָט שוין יענקעל קצב געהאַט וואָלוועל שאָפען־פלייש!

דער וועטערינאַר איז געקומען און געזאָגט: טרפה! מען הערט איהם ווי די קאַץ!

ער האָט אַראָפּגעבראַכט פיערערליי עפּאָלעטען, אַ פּאָר שלי־פעס! מען האָט זיי אַלע אָוועקגעגנב'עט דאָס פלייש פון אונטער

די הענט, און נאך אויפ'ן דריטען טאג האט דאס גאנצע שטעדטעל געהאט וואלוועל כשר־פלייש אויף וועטשערע!

ביי מיין שטריימעל גנב'עט מען נישט! עס דארף קיין שלי־פעס, קיין עפאלעטען נישט, ער אליין ריהרט זיך אויך נישט פון ארט! און כל־זמן מיין שטריימעל זאגט נישט: עס! עפענט זיך אין שטעדטעל קיין מויל נישט אויף!

איהר מיינט אפשר, אז די גבורה שטעקט אין דעם, וואס איז אונטער'ן שטריימעל? אסור חזיר!

איהר ווייסט אפשר נישט, וואס דרעאונטער איז?

איך, ב"ה, ווייס!

די בריאה איז, ב"ה, פריהער אין נאך א קלענערען שטעדטעל א מלמד געוועזען, און מיין טאטע עליו השלום, איידער ער האט גע־זעהן, אז עס וועט שוין פון מיר קיין לייט נישט זיין, האט ער מיך אהין געשיקט צו דער בריאה לערנען! עס איז געוועזען רחמנא ליצלן א שלים־מזל, וואס די וועלט פארמאגט עס נישט! א זעלטע־נער מלמד!

די בעלי־הבתים האבען געזעהן, אז ער קאן זיך נישט אויף קיין „צורת מטבע", האבען זיי איהם באלד אפגעריסען א העלפט שבירות, און די צווייטע העלפט געצאהלט מיט אפגעריבענע צוויי־ערס פאר דרייערס, אדער מיט בלעכענע פיערציגערס; די רבי'צין האט געזעהן, אז זי וועט מיט איהם מיט גוטען נישט ארויס, פלעגט זי איהם טאג־טעגליך דאס בערדעל אויסצופען!

און איהר האט איהר נישט וואס פאראיבעל צו האבען!

ערשטענס האט געפעהלט פרנסה; צווייטענס האט א אידענע ליעב צו צופען; דריטענס, האט ער שוין אזא בערדעל געהאט, וואס האט זיך געבעטען, כמעט גע'חלש'ט, מען זאל עס צופען! עס האט אזוי באשיינפערליך געבעטען, אז מיר תלמידים האבען זיך אויך נישט געקאנט איינהאלטען, און אלע מאל האט זיך אן אנדרערער געמוזט אראפלאזען אונטער'ן טיש, צוכאפען זיך צום רבי'ס בערדעל און אויסרייסען א האר!

נו, זאגט אליין! קאן איז אזא בריאה שטעקען א גבורה?

אפשר מיינט איהר, ער איז מיט דער צייט אנדערש גע־ווארען?

אסור חזיר! עס איז אין איהם קיין שום ענדערונג נישט גע־שעהן! די אייגענע קליינע, פארלאשענע, מיט אייטער פארגאסענע, בטלנ'ישע, שטענדיג דערשראקענע אויגען!...

אמת, פאר דחקות איז איהם דאס ערשטע ווייב געשטארבען. נו וואס איז? מאי נפקא מינה? צופט איהם די צ ו ו י י ט ע דאס בערדעל! וויבאלד עס בעט זיך, עס חלש'ט, מען זאל עס צו־פען, אז מען קאן עס נישט אפזאגען! און איך אליין, ווען איך זעה עס, קומט מיר אויך דאס וואסער אין מויל אריין, א צופ צו טון!

נאר, וואס דען איז געשעהן? נישט מעהר נאר וואס א י ך האב איהם א שטריימעל געמאכט!...

איך בין מודה ומתודה, אז נישט מיין עצה איז עס געוועזען! מיר וואלט עס גארנישט איינגעפאלען!

קהל האט באשטעלט און איך האב געמאכט; נאר קוים איז דאס אייגענע קהל געווארען, אז דאס שטריימעל, וואס זיי האבען ביי מיר באשטעלט, וואס איך ארעמער „בערעל קאלבאס" האב געמאכט, קומט צו פאהרען און איז שוין א וויארסט הינטער דער שטאדט, איז עס ארויסגעלאפען מיט א שמחה, מיט א גדולה! קינד־און־קייט איז ארויסגעלאפען, קראנקע זענען פון די בעטען ארויס! מען האט אויסגעשפאנט די פערד און גאנץ קהל האט זיך אויף איינמאל געוואלט איינשפאנען און שלעפען מיין שטריימעל; גאט ווייסט, וואס פאר א מחלוקת עס וואלט דערפון ארויס! וואס פאר פעטש, וואס פאר א מסירות... ווען נישט וואס א חכם האט אן עצה געגעבען: מען זאל מאכען א ליציטאציע!

און לייבעל מילנער האט געגעבען ח"י מאל ח"י זהובים, און ע ר איז געוועזען דאס ערשטע פערד!

נו, שטעקט נישט א גבורה אין מיין שטריימעל?

*   *

*

מיין אשה צנועה רופט מיך (אחוץ בערעל קאלבאס) נאך בעל־תאוה'ניק, עזות־מחוצפ'ניק, נבול־פה'ניק, כל־בו'ניק, און וואס דאס וואסער ברענגט איהר אין מויל אריין...

עס איז אמת, א מענש איז קיין חזיר נישט! איך האב הנאה פון א גלייכווערטעל; איך האב אמאל ליעב לייבעל מילנער, איז די אויגען און הינטער די אויגען, אריינצוזעצען א שפּילקע.

אויך — וואס וועל איך דא לייקענען? — די דינסט־מיידלעד. וואס נעמען וואסער קענענאיבער אין הויף ביים פּלומפּ. זענען ח"ו קיין כהנים און דוכענען נישט. האב איך ליעב א קוק צו טון...

נאר, גלייבט מיר, אז נישט דאס דערהאלט מיך ביים לעבען!

מיך דערהאלט ביים לעבען איין זאך: איך וויים, אז איך לאז איין מאל אין א יובל ארויס אן עבודה זרה'לע אויף קהל, און דער גאנצער עולם בוקט זיך צו איהר, צו מיין „מעשי ידי"!

איך וויים, אז מיין אשה צנועה ווארפט מיר די שליסעלעד איבער'ן טיש, אז דאס האט איהר מיין שטריימעל אזוי געהייסען! מיך הערט זי ווי די קאץ, אבער מיין שטריימעל מוז זי פאל־גען!

ווען זי קומט אהיים ערב שבת ויום־טוב פון יאטקע אהז פליישׁ, און שילט דעם קצב — וויים איך, אז דער קצב איז א מכה שולדיג, אז מיין שטריימעל לאזט זי היינט קיין קוגעל נישט מאכען!

איך וויים, אז ווען זי נעמט נאך גאר א גוטען טאפּ און ווארפט איהם ארוים אין גאס אריין, אז דאס האט נישט זי, נאר מיין שטריימעל דעם טאפּ ארויסגעווארפען! אז ווען זי נעמט און קנייפּט אוים פון ראשטשינע א שטיק טייג און ווארפט עס אין פייער אריין, און הויבט אויף די הענט און פארגלאצט די אויגען צום באל־קען, וויים איך גאנץ גוט, אז דער באלקען היובט דערפון גארנישט אן צו וויסען, — אז דאס האט גאר מיין שטריימעל דאס שטיקעל טייג פארברענט!

* *
*

און דערביי וויים איך, אז מיין אשה צנועה איז נישט קיין בת־יחידה ביי קהל, און קהל איז נישט קיין בן־יחיד ביי גאט; אז קהל האט אסך אזוינע נשים צדקניות, און גאט ב"ה, האט אסך,

אסך אזוינע קהל'ס, און אז מיין שטריימעל האט איבער אלע מיליאָנען מיליאָסען נשים צדקניות צו שאַפען!

מיליאָנען שליסעל ווערען געוואָרפען, מיליאָנען ווייבער מאַכען נישט קיין קוגעל, מיליאָנען טעפּ פלאַצען אויף די שטיינער אין גאס, און פון דעם חלה־נעמען וואָלט איך מיר אונטערגענומען מפרנס צו זיין א פאָלק אביונים!

און ווער טוט דאס אלעס! אלץ מעשי ידי! אלץ מיין שטריימעל!

*   *

*

ווייטער דער שמוקלער! אט זיצט ער קעגענאיבער דעם פענסטער; זיין פנים גלאנצט, גלייך מען וואָלט עס מיט שמאַלץ באַשמירט.

וואס גלאנצט עס? וואס פינקלען איהם די לויפענדיגע אויגעלעך?

ער האט אנגעדרעהט א פאָר גאָלדענע שליפעס!

ערשטענס, ווייסען מיר וואס גאָלד און וואס מישורא איז! און צווייטענס, ווייס איך, אז א פאָר שליפעס מוזען צעהן מאָל מעהר זעלנער האבען הינטער זיך אלס לייבעל'ס שאַפּענפעלץ — סיערמיענגעס און טרעגער־פעלצלעך! און היינט זאָל פּרואווען די גרעסטע גאָלדענע שליפע ארויסגעבען א פריקאז: „צעהן אַקסען זאָלסט דו קוילען און א האלבען קאָכען!" „קרענק זאָלסט דו קייען, פיערעליי געפעס האבען און די מילץ עסען אויף דער לינקער זייט טעלער!" „פון יעדען ביסען זאָלסט דו וואַרפען א שטיק אין פייער צי אין וואַסער אריין!" אדער: „יעדער חתן מוז מיר פריהער ווייזען זיין כלה, און יעדע כלה איהר חתן!" „מיט מיר — אלעס, אפילו צוזעצטערהייט, אהן מיר — נישט א לעק!"

די גרעסטע געגעראלסקע שליפע וועט גאר די פאנטאזיע, די העזה דערצו נישט האבען! און ווען יא, וואָלט זי געמוזט פאַרזייהען מיט נייע זעלנער די גאנצע מדינה: ביי יעדען בעט אנידערשטעלען כאטש א פאָר קאזאקען, איינער זאָל היטען דעם צווייטען, און ביידע — דאס בעט!

און וויפיעל וואָלט דערביי נאך גנבות געשעהן, וויפיעל קאַנט־

ראבאנד! וויפיעל וואלט מען אפגעגארט! רבונו של עולם, ווי פאר־מאגט מען דאס!

און מיין שטריימעל טוט דאס אלעס, און שטיל און פיין, אהן נאהייקעס, אהן קאזאקען!

איך זיץ מיר גאנץ שטיל אין שטוב און וויים, אז אהן מיין שטריימעלס ערלויבניש וועט זיך קיין משה'לע צו קיין חנה'לען נישט צוריהרען, קיין אויג נישט ווארפען!

חס ושלום!

און פארקעהרט, אז מיין שטריימעל הענגט אן אזא משה'לען אדער א חנה'לען א לונג־און־לעבער אויף דער נאז, איז — צום טויט! קענסט דו פון איהר נישט אנדערש פטור ווערען, סיידען מיט'ן לעבען צוזאמען! און ווילסט דו אזוי לאנג נישט ווארטען, מוזט דו קומען בעטען, חלש'ען פאר'ן אייגענעם שטריימעל: שטריימעלע, ראטעווע! שטריימעלע, עפען מיר אויף די קייטען! לאז מיך ארויס פון תפיסה!

* *
*

אין עק גאס איז דא א שענק.

זייט מיין אשה צנועה איז א גבאי'טע געווארען, און גיסט מיר אויף ווינשעל קיין שנאפס נישט אויף, כאפ איך מיך דארט אמאל אריין, דאס הארץ צו דערקאפען! בפרט אין א תענית... על כל פנים בין א י ך דאך נישט מחויב צו פאסטען; עס איז דאך פארט מיין אייגען שטריימעל.

דעם שענקער קען איך שוין פון לאנג... ער לעבט אויך נישט פון מצוות און מעשים טובים... נאר נישט אין דעם בין איך אצינד אויסען...

צוויי טעכטער האט ער געהאט! צוויי שוועסטער פון איין טאטע־מאמע! וואס זאג איך, א צווילינג! ווי איך בין א איד.

עס איז דען מעגליך געוועזען איינע פון דער צווייטער צו אונטערשיידען? און א חן'עוודיגער צווילינג, א ברכה צו מאכען!

פנים'לעך — ווי שמחת־תורה־עפעלעך פון א פאהן אראפ! באשמעקט — ווי בשמים־פעקעלעך; אויפגעוואקסען ווי לולבים.

און צוויי פּאר אויגען, זאָל גאָט שומר ומציל זיין! אַז איינע וואַרפט אַ בליק, דאַכט זיך — אַ ברילִיאַנט האָט געבליצט, און אַרענטליכע קינדער! אין שענק און דאַך ווייט פון שענק!

אין אָרון קודש אַליין וואָלט מען זיי נישט בעסער און עהר־ליכער ערצויגען!

* *
*

אין שענק געבוירען און דאָס זענען מלכות געוועזען! עס האָט קיין איינציגער שכור פאַר זיי קיין שלעכט וואָרט נישט גערעדט... קיין סטראַזשניק, קיין אַקציזניק! עס זאָל געוועזען דער גרעסטער מאַן אַריינקומען, וואָלט ער אויך, דאַכט זיך, די העזה נישט גע־האַט, איינער אַ קניפּ צו געבען אין בעקעל נישט מיט די הענט. נישט מיט'ן אויג, נישט אַפילו אין געדאַנק! איך האָב שיער, שיער נישט געזאָגט: אַז אין ז י י שטעקט מעהר גבורה ווי אין מיין שטריימעל! און איך וואָלט אַ גראָבען טעות געהאַט!

דאָס שטריימעל, האָט זיך אויסגעוויזען, איז שטאַרקער, טויזענט מאָל שטאַרקער פאַר זיי!

* *
*

אַ צווילינג! איינע אַהן דער אַנדערער האָט זיך נישט גע־וויזען. אַז איינער האָט עפּעס וועה געטאָן, האָט די צווייטע דעם אייגענעם שמערץ געפיהלט... און דאַך — ווי נעשווינד האָבען זיך זייערע וועגען צושיידט...

דאָס אייגענע געטאָן, קוים עטוואָס אַנדערש, און דאַך!...

ביידע האָבען זיך פּלוצלונג פאַרענדערט: טיילמאָל זענען זיי פרעהליכער, טיילמאָל טרויעריגער און פאַרטראַכטער געוועזען ווי פריהער! — איך קאָן אייך נישט אויסמאָלען, וואָס מיט זיי איז געשעהן. די רעכטע ווערטער ליגען מיר אויף דער צונג, נאָר איך קאָן זיי נישט אַראָפּשאַרען... אַ מענש האָט נישט געלערענט...

נאָר אין זיי איז עפּעס טיפּער, פעסטער און צוגלייך טרויעריגער און זיסער געוואָרען...

און מען האָט געוואוסט, ווער עס איז שולדיג דערינען: מען האָט געטייט מיט די פינגער אויף צוויי משה׳לעך. וואָס האָבען ביידע חנה׳לעך נאָך שענער, נאָך בעסער, נאָך חנ׳עוודיגער, נאָך עפּעס העכער געמאַכט!...

עס, עפּעס האָב איך אָן אַנדער לשון באַקומען, עס פּאַסט גאָרנישט פאַר אַ קירזשנער! אַ טרער האָט זיך מיר אין די אויגען פאַרדרעהט: נישט פאַר מיינע יאָהרען.

מיין אשה צנועה וועט ווייטער זאָגען: בעל־תאוה׳ניק...

איך וועל אייך שוין לאַנג נישט ברייען:

ביידע שוועסטער האָבען דאָס אייגענע געטאָן, כהויה דאָס אייגענע, נישט אומזיסט זענען זיי דאָך אַ צווילינג געוועזען!

ביידע האָבען משה׳לעך באַקומען, און ביידע האָבען געמוזט אין אַ קורצער צייט אַרום אַריינזעצען קליגעס אין די קליידעלעך!

שעמט אייך נישט, דער סדר עולם איז אַזוי; גאָטס ווילען איז עס, וואָס איז די בושה?

און דאָך ווי אַנדערש איז ביי יעדערער געשעהן!

איין שוועסטער האָט געטראָגען פראַנק און פריי: פאַר גאָט אין שול, פאַר לייט אין גאַס, פאַר׳ן סטראַזשניק, אַקציזניק און אַלע נעמסט אין שענק!

די אייגענע שוועסטער האָט זיך דערנאָך אין דער ווייט פון די שכורים, אין אַ שטילע שטוב, אין אַ וואַרעמע שטוב, און אין אַ ווייס בעט אַריינגעלעגט.

מען האָט די פענסטער פאַרהאַנגען, די גאַס מיט שטרוי אויסגעלעגט, עס איז אַ באָבע געקומען; מען האָט נאָך אַ דאָקטאָר געשיקט... דערנאָך איז אַ שמחה געוועזען... און ווי הייסט אַ שמחה!

און עס האָט אָנגעהויבען וואַקסען אַ ניי קליין משה׳לע — לתורה, לחופה ולמעשים טובים! און, אַז זי האָט געזעהן ווי גוט עס איז, שיט זי שוין יאָהר ביי יאָהר קליינע משה׳לעך, און איז אַ בעל־הבית׳טע עד היום הזה...

אָבער די צווייטע האָט געטראָגען בסוד סודות, וועהען געקריגען אין אַ קעלער, דאָס קינד האָט אָפּגענומען אַ שוואַרצע קאַץ... איהר קליין משה׳לע ליגט שוין לאַנג ערגעץ הינטער אַ צוים.

מעהר וועלען שוין קיין משה'לעך ביי איהר נישט זיין! און איין גאט ווייסט, וואו זי אליין איז אהינגעקומען! — זי איז אוועק!

מען זאגט, אז זי דינט ערגעץ אויף דער וויטער וועלט, אז זי לעקט אפ פון פרעמדע טעלער... אנדערע זאגען, אז זי לעבט שוין נישט מעהר...

א שלעכטען סוף געהאט!

און דער גאנצער חלוק איז געווען, וואס דאס ערשטע איז געשעהן אויפ'ן שול־הויף, אויפ'ן אלטען בערגעל מיסט, אונטער א ברודיג שטיק וואלענצייג מיט באזילבערטע אותיות... נאר מיט'ן שטריימעל, — און דאס צווייטע איז געשעהן ערגעץ אין א זינגענדיגען וואלד אויף פרישען גראז מיט פרישע בלומען, אונטער גאטס בלויען הימעל, אויסגעזייהט מיט זיינע שטערען, נאר — אהנ'ם שטריימעל.

עס העלפען נישט קיין שמעקעדיגע בלומען, קיין זינגענדיגער וואלד, נישט גאטס הימעל, נישט זיינע שטערען, נישט גאט אליין! —

נישט אין ז י י אלע שטעקט די גבורה; אין שטריימעל שטעקט זי! נישט אין פאגאנעס, נישט אין שליפעס, נישט אין טויזענט־מאל שענערע חנה'לעך, נאר אלץ אין שטריימעל. אין דעם שטריימעל, וואס איך „בערעל קאלבאס" מאך.

און דאס נאר דערהאלט מיך ביים נארישען לעבען פון קאר־טאפעל.

אינהאַלט:

זייט

שלום בית — 7
אין קעלער שטוב — 12
„אז מען זאגט „משוגע" — גלייב" — 21
דער פעטער שכנא און די מוהמע יאכנא — 32
מענדעל בריינעס — 42
די אלמנה — 51
דער משולח — 53
צוזאמען — 65
א כעס פון א אידענע — 70
עלענד — 77
קלאץ געשיכטען — 87
א פערשטערטער שבת — 100
דער חלום פון א ליטווישען מלמד — 109
דער כעלמער מלמד — 123
ווי א פרוש איז געווארען אויס פרוש — 127
בשעת מגפה — 135
משוגעים — 166
דער משוגענער בטלן — 173
וואס הייסט נשמה — 186
קינדער — 202
דאס קראנקע אינגעל — 217
א ליעבע — 224
משופע — 232
אהן מזל — 249
שוועסטער — 255
מוסר — 260
דאס שטריימעל — 267